

ЎЗБЕК
ХАЛҚ
ИЖОДИ

ЎЗБЕК ХАЛҚ ИЖОДИ

КҮП ТОМЛИК



ОАТИН БЕШИК

ЭРТАКЛАР

ТОШКЕНТ
Гафур Ўулом йомидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
1985

82.3
0—52

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ А. С. ПУШКИН
НОМИДАГИ ТИЛ ВА АДАБИЕТ ИНСТИТУТИ

Р е д к о л л е г и я:

САРВАР АЗИМОВ, МУЗАЙЯНА АЛАВИЯ, ЖУМАНИЁЗ ЖАББОРОВ,
ТУРА МИРЗАЕВ, МУҲАММАД АЛИ, МАРАТ НУРМУҲАМЕДОВ,
БАҲОДИР САРИМСОҶОВ, ЮСУФ СУЛТОНОВ, ШОНАЗАР ШО-
АБДУРАҲМОНОВ, КОМИЛ ЯШИН, СОЛИҲ ҚОСИМОВ, МАТЕҶУБ
ҚУШЖОНОВ

Нашрга тайёрловчилар:

Мансур Афзалов,
Комил Имомов

C 4703000000—29
—
M352(04)—85 173—85

ББК 82. 3 Ӯз
ӮзФ



ПАҲЛАВОН РУСТАМ

Бор экан, йўқ экан, оч экан, тўқ экан, бўри баковул экан, тулки ясовул экан, тошбақа торозбон экан, қурбақа ундан қарздор экан.

Қадим замонда, Жайхун дарёси бўйида хушманзара бир мамлакат бор экан. Бу мамлакатда Нодиршоҳ деган хукмронлик қиласр экан.

Ўша юртда аклу фаросатда яккаю ягона Зол деган дошишманд ўтган экан. Унинг учта ўғли бўлиб, каттасининг исми Иброҳим, ўрганчасинники Абдулла ва кенжаси эса Рустам экан. Зол болаларини яхши тарбиялабди. Рустам отда юриш, найза отиш, қиличбозлик каби ҳунарларни мукаммал ўрганибди. У баланд бўйли, кенг елкали, баҳодир йигит бўлиб этишибди. Нодиршоҳ юртидан олти ойлик йўлда, бепоён чўлу биёбонлар ва боши булатуга етган учта тоғнинг нарёғида Девсафид деб аталған баҳайбат дев яшар экан. Унинг учта боши бўлиб, бир боши одам бошига, бир боши илон бошига ўхшар экан. Унинг энг севимли овқати одам гўшти экан. Кунлардан бир кун Девсафидга бериш учун келтирилган одамлар тамом бўлиб колибди. Шунда у икки девни олдига чақириб:

— Хозир жўнаб, бир йилга етгудек одам топиб келасизлар. Курук қайтадиган бўлсанглар, тириклай териларингни шиламан! — деб буйруқ берибди.

— Буйруғингизни бажарамиз, — деб девлар йўлга тушибдилар.

Улар кун чиқиши томонга қараб учиб кетибдилар. Ниҳоят девлар Нодиршоҳ юртига яқинлашиб қолибдилар. Ҳар иккала дев пастга тушиб бир думалаб одам қиёфасига кирибдида, шаҳарга йўл олибдилар. Шу куни шаҳарда сайил ташкил қилинган, ҳамма хурсанд экан. Факат созанда ва ашулачилар йўқ экан. Девлар буни сезиб, сехр билан битта таёкин

дүторга, ковун пўчогини доирага айлантирибдилар-да, мафтун қилувчи куй чалиб, қўшиқ айта бошлабдилар. Ҳатто бутун уламолари билан сайилга чиққан Нодиршоҳ ҳам буларнинг ашуласини берилиб тинглабди. Шахарнинг деярли барча аҳолиси шу ерга тўпланибди. Шунда девлардан бири сўз бошлабди:

— Эй Мухаммаднинг севимли фуқаролари! Бахтингиз кулган эканки, йўлимиз сизнинг юртингизга тушибди. Сизларни бойитгани келдик. Бизнинг юртимиизда олтин худди гупрокдек сочилиб ётибди. Кун ботиш томонга қараб ўн икки кун йўл юриб, учта тоғдан ўтсангиз, бизнинг юртимиизга етасиз. Қоп ва араваларни эсдан чиқарманглар, етти авлодингизга етгудек олtingа эга бўлиб қайтасизлар.

Бунчалик бойликнинг дарагини эшитган одамлар уй-уйларига югурибдилар. Бутун уламолари, лашкарлари ва отаравалари билан Нодиршоҳ ҳам сафарга отланибди. Шунда Зол шоҳнинг олдига кириб:

— Эй ўлуғ шоҳ, бу йўлдан қайт, шайтоннинг васвасасига учма, кейин пушаймон бўлиб юрма,— деб насиҳат қилибди. Шоҳ унга:

— Кўп ваҳима қилавермасанг-чи, атиги ўн икки кунлик йўл экан, бориб кўрамиз, агар келгиндишларнинг гапи рост бўлса, олtingа кўмилиб қайтамиз, мабодо алдаган бўлса, териларига сомон тиқаман,— деб йўлга тушишга буйруқ берибди.

Йўловчилар уч кун деганда биринчи токқа етибдилар, олти кўнда иккинчи тоғдан ҳам ўтибдилар. Тўққизинчи куни учинчи тоғдан ҳам ўтиб, бепоён чўлгà чикибдилар.

Яна уч кун йўл юриб чўккиси булутларга етган тоғлар билан ўралган кенг водийга етиб келибдилар. Шунда одам киёфасидаги девлар бир думалаб ўз киёфаларига қайтибдилар-да, ҳар иккалалари бараварнига гумбурлаган овоз билан:

— Биз энди мақсадга етдик, очкўзлик қилиб, олтин кетидан қувиб келдинглар. Ҳамма томонингиз бепоён чўл. Сизларнинг юртингиз бу ерга олти ойлик йўл. Энди ҳаммаларнинг улуғимиз Девсафидга ем бўласизлар,— дейишибди.

Оғир ахволда қолишганини сезган Нодиршоҳ ўзининг сехргарига:

— Ҳамма умидимиз сендан, ахволимиздан Золни хабардор кил!— дебди.

Сехргар чумчук қиёфасига кирибди-да, «пирр» этиб учиб кетибди. Шу пайт қаттиқ шамол кўтарилиб, қуёш юзини булут коплагандек бўлибди. Уч бошли баҳайбат махлук — Девсафид одамлар олдига тушибди. Одамлар қўркувдан

қалт-қалт титрабдилар. Девсафид одамларга тупрокка ўхшаган нарсани сочган экан, ҳаммалари кўр бўлиб қолибдилар. Дев уларни горга қамаб, иққита семизроғини танлаб олибди ва горнинг оғзини катта тош билан бекитибди. Кейин танлаб олган одамларни олиб учиб кетибди!

Нодиршоҳ ва унинг йўлдошлари, коронғи зинданда шу ахволда тура турсин. Энди сеҳргардан эшигинг. Сеҳргар тоғма-тоғ, дарахтма-дараҳт учиб, охири ўз юртига етиб борибди. Дарҳол Золнинг олдига бориб, уни бўлган гапдан хабардор килибди. Зол қайсар шоҳни ич-ичидан койиб, дев панжасига тушган фуқарони кутқаришни ўйлай бошлабди. Ўйлаб-ўйлаб ўзининг уч ўғлидан ботирини юбормоқчи бўлибди. Уларнинг мардлигини синашга қарор килибди.

Аввало тўнғич ўғли Иброҳимни чақириб:

— Хов анави тоғни кўряпсанми? Ўша тоғнинг нариги ёғида баҳайбат аждар ин курибди. Ўша аждарни ўлдиришини сенга буюрмоқчиман,— дебди.

Иброҳим кўрқанини билдириласликка ҳаракат қилиб:

— Хўп, ота, буйруғингизни бажараман,— деб жавоб берибди.

Эртаси куни Зол белгиланган жойга бориб, баҳайбат аждар қиёфасига кириб, ўғлиниг келишини кутиб ётибди. Иброҳимни узокдан кўриши билан аждар чинқириб унга томон кела бошлабди. Буни кўрган Иброҳим «о, ўлдим» деб кўнглидан ўтказибди-да, орқасига қарамай қочибди.

Иккинчи куни навбат Абдуллага етибди. У ҳам аждарни кўриши билан қочиб қолибди. Учинчи куни навбат кенжада ўғил — Рустамга етибди. Рустам топширикни эшигач:

«Кучимни синаш пайти етди», деб қувонибди. Айтилган вактда тоққа караб йўл олибди. Узокдан бир нарсанинг ялтираганини кўриб қолибди. Яқин бориб қараса, катта бир харсанг тошнинг устида олтин суви берилган қилич ётганмиш. Рустам қилични олиб, у ёқ-бу ёққа айлантириб қараса қилич дастасига майда ҳарфлар билан:

«Ўғлим Рустам! Бу қилич сеники. Унинг ажойиб бир хислати бор: душманга ҳамла қилганда қирқ газ узаяди»,— деб ёзилган эмиш. Рустам бундай ажойиб қилични топганига севиниб, аждар яширинган тоққа мардана юриб кетибди. Бир тепадан ўтгандан кейин аждарни кўрибди. Аждар ҳам даҳшат билан Рустам томонга кела бошлабди. Рустам қўлида кескир қиличи билан наъра тортиб аждарга ташланибди. У қиличини кўтариб, энди зарб билан урмоқчи бўлганда бирдан: «Рустам! Бу отанг-ку»— деган овозни эшитиб сесканиб кетибди. Рустам қараса, олдида аждар эмас, отаси — доно Зол турганмиш.

— Баракалла, ўғлим, баракалла, сен мард йигит бўлибсан, мен сизларни синаш учун аждар қиёфасига кирган эдим,— деб тушунириби чол.— Мана энди сенга ҳақиқий иш буюраман,— деб, доно чол сехргар нималарни айтиб берганини, Рустам Девсафид панжасига тушиб қолган кишиларни кутқазиши даркорлигини сўзлабди. Рустам рози бўлибди. Эртаси куни Зол ўғлининг сафар анжомларини тайёрлаб кузатаркан: «Ўғлим, сенинг бу сафаринг хатарли. Йўлда учраган нарсаларга эҳтиёт бўл. Тилсимот бўлиши мумкин», деб насиҳат қилибди. Рустам саман отига озука солинган хуржунни ортиб, сехрли қилични белига такиб, йўлга равона бўлибди. Учқур отида тўхтамасдан йўл юрибди. Биринчи токка етгач, овқатланиб, дам олгани ётибди. Энди кўзи илингган экан ҳамки, оти уни тумшуғи билан туртиб уйғотибди. Жонивор бирор хабар сезди шекилли, деб ўйлаб, Рустам у ёқ-бу ёқка аланглабди, ҳеч нарса кўринмабди, яна ухлагани ётибди. От яна уйғотибди. Яна ўрнидан туриб у ёқ-бу ёқларни айланаб карабди. Ҳеч нима кўрмабди. Учинчи марта от туртиб уйғотганда Рустам сакраб туриб караса, каттакон дев горга яшириниб ётганиши. Шундагина Рустам отининг ишорасини пайқабди. Дев уни ухлаб ётган жойида ўлдирмоқчи экан. Рустам дев билан олишмоқчи бўлибди. Форнинг оғзига бориб:

— Ҳой конхўр дев, чик, олишамиз!— деб қичкирибди. Дев яширган жойидан чиқибди. Улар олиша кетибдилар. Дев ўзининг тўқсон ботмонли гурзиси билан ҳамла қилибди. Рустам чап берибди. Девнинг гурзиси тошга бориб урилибди. Рустам қиличини кўтариб чакқонлик билан бир урган экан, девнинг боши танасидан жудо бўлибди.

Жангдан кейин Рустам бир оз дам олиб яна йўлга тушибди. Шу борища икки тоғдан ўтибди. Бепоён жазирама чўлда дам олмай йўл юрибди. Бир неча ҳафта чўлда тинимсиз йўл юргач, узокдан тўрт пахса билан ўралган чорбоғни кўриб қолибди. Отини никтаб чорбоғ томон борибди. Отдан тушиб чорбоққа кирибди.

Караса, чорбоғда ҳам жон эгаси кўринмасмиш, боқкол дўконларида турли-туман мевалар, қанду новвотлар, ҳолваю мурабболар тўлиб ётганиши. Ҳатто мевалар тарози паллаларига солинганича, матолар газларга ўралганича, кўк чой пиёлаларга куйилганича турганниши. Гўё, бозор айни қизиганда барча жон зотини ер ютгандек. Рустамнинг бу нозу неъматлардан егиси, кўк чойдан қониб-қониб ичгиси келибди. Олтии пиёлани кўлига олиб ичай деб турганида бирдан: «Ичма, заҳар»,— деган овоз эшитилибди. Бу овоз отасининг овозига жуда ўхшар эмиш. Рустам у ёқ-бу ёққа карабди,

ҳеч ким кўринмабди. Шундан кейин Рустам бозорни айланиб чиқишига қарор қилибди.

Бир вакт караса, бозорнинг бир бурчагида олтида дев сухбатлашиб ўтирганиш. Девлар Рустамни кўриши билан ҳар томондан ёпирилибдилар. Баҳодир килич яланғочлаб тайёр бўлиб турибди. У бир зарб билан олдидаги девнинг бозини кесибди. Шу заҳоти дўконлардаги мевалар йўқ бўлибди. Ўнг қўлидаги қиличи билан бир девнинг ҳамласини қайтариб туриб, чап қўли билан ўлик девни кўтариб урганда яна икки девни қулатибди. Шу заҳоти барча ширинликлар фойиб бўлибди. Яна икки девни ўлдирганида бозор ичидаги ҳеч нима қолмабди. Охирги девнинг ҳам бошини кесганда, пахса девор ҳам фойиб бўлибди. У бепоён жазирама чўлда оти билан ёлғиз ўзи турганниш. «Отам айтган тилсимотлардан бири шу экан-да»,— деб қўйибди ўзича Рустам. Бу бозор Девсафиддинг Рустамни нобуд қилиш учун қўйган тилсими экан.

Рустам саман отига миниб йўлга равона бўлибди. Ташналик ва очликка бардош берибди. Тўққиз кун тинмай йўл юриб, бир бокқа етиб борибди. Отни боғ деворига қоқилган қозикқа боғлаб, ўзи боққа кирибди. Чўлнинг ўртасида бундай хушманзара боғни кўриб, оғзи очилиб қолибди. Чўл ўртасидаги бозор воқеасидан кейин Рустам жуда эҳтиёткор бўлиб қолибди. Секин-аста юриб, боғнинг ўртасига борибди. Қараса, ўртада катта ҳовуз бор эмиш. Ҳовузнинг тўрт томонида ҳам олтин супалар бўлиб, супаларга қимматбаҳо гиламлар, атлас кўрпачалар тўшалганниш. Супаларнинг бирида мункиллаб колган бир чол муковали қалин китобни ўқиб ўтирганиш. Рустам ҳовуз бўйига келиши билан чол китобдан бошини кўтариб унга қарабди. Рустам қўл қовуштириб салом берибди.

— Ваалайкум ассалом! Кел, Рустамжон, кел. Тўққиз юз тўқсон етти йилдан бери орзиқиб кутган меҳмоним, кел! Ахир, келар кунинг ҳам бўлар экан-ку! Кел! Сени бир ўпай.

Чол қийналиб ўрнидан турибди-да, Рустамнинг пешаиша сидан ўпибди. Кейин Рустамни ёнига ўтқизиб, бу боғда ер ости саройи борлиги ва ундаги бойликни Рустамга деб, сал кам минг йилдан бери асраб келаётганини айтибди. Шундан кейин чол юролмаслигини важ қилиб, Рустамдан ер ости саройи эшигигача кўтариб боришни йлтимос қилибди. Чол Рустамга ер ости саройидаги хазиналарни ўз қўлим билан топшираман дебди. Рустам чолни елкасига миндирибди. Чол ўзининг гавдасига қараганда минг марта оғир экан. Рустам уни кўтариб зўрға ўрнидан турибди. Йигитнинг елкасига миниб олган чол, аввало боғни бир айланиб чиқиб, кейин ер ости саройига кирмоқчи бўлибди. Боғни айланиб чиккунча,

Рустам терлаб кетибди. Чол айтган жойда ҳеч нима кўрмагач, Рустам: «Қани, ота, энди тушинг!»— дебди. Шунда чол йигитнинг ёлкасига ўринашиброқ ўтириб, қах-қах кулибди-да: «Хах, ит ўғли! Кўлимга тушмас экансанми! Мен сени шу минг ботмон оғирлигим билан босиб ўлдирмоқчиман»,— дебди. Рустам уни силтаб ташламоқчи бўлган экан, чолнинг баданидан саноқсиз томирлар ўсиб чиқиб, йигитни ўраб ташлабди. Рустам оғир юқдан ҳолдан кетиб йиқилибди, унинг кўз олдида отасининг йўлга жўнатаётган пайтлари, Девсафид қўлида азоб чекаётган ҳамشاҳарлари бир-бир ўта бошлабди. Бормаса ҳамшаҳарларининг нобуд бўлишини ўйлаган Рустам, ўзининг бу ахволда ётишидан уялибди. Чолнинг ҳийлагарлигидан ғазабланибди.

— Отажон! Банди ўғлингизга ёрдам беринг! — деб бор кучини тўплаб, бир керишган экан, томирлар узилиб кетибди. Ўрнидан туриб қараса, ҳалиги хушманзара боғ ғойиб бўлибди. Чолнинг гавдаси тушган жойда бир тўнка ётганмиш.

Рустам яна йўлга равона бўлибди. Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди. Етти кун деганда тош деворли бир қалъага етиб борибди. Қалъанинг дарвозаси темирдан эмиш. Баҳодир отдан тушиб дарвоза олдига борибди. Қараса, дарвозанинг ўнг равоғида:

«Рустам, бу қалъада кучда сендан зўр, кураш машқи ва ҳийлада сендан эпчил, гўзалликда чўлпон юлдузини чўрилика ҳам қабул қилмайдиган бир баҳодир қиз бор. У кираверишда ўнг томонда баланд таҳқида ўтирибди. Сен унинг хуснига маҳлиё бўлма! У сенинг душманинг, қаерга ва нима учун бораётганингни эсдан чиқарма. Қизга тескари қараб тур. Шунда у сенга: «Хой йигит, менга қараанг!» дейди. Сен унга: «Бу ёқда ҳам сенга ўхшаган бир пари бор»,— дегин. «Қани у?» деганида «мана»,— деб эпчиллик билан шартта чопиб ташлагин!»— деб ёзилганимиш.

Рустам ишқари кирибди. Дарвозада ёзилган маслаҳатга амал қилиб, Девсафиднинг энг зўр паҳлавонини ҳам енгибди. Каттакон қозонда пишиб турган гўштни ебди, шўрвасини ичибди. Ҳордигини чиқариб яна Девсафидни излаб йўлга тушибди. Бир неча кун йўл юргач, отини ўтлагани кўйиб уйқуга кетибди. Шу пайт бир дев келиб қолибди. Вафодор от эгасини ҳимоя қилишга отилибди. То тонг отгунча девни Рустамга яқинлаштирмабди.

Эрталаб баҳодир уйқудан кучига куч қўшилиб турибди. Қараса, от билан дев олишиб ётган эмиш. Рустам дарҳол девга ҳамла қилибди. Қуролсиз девга қилич кўтаришни эп кўрмай, кучли қўллари билан девнинг белидан кучоқлаб даст

кўтариб ерга урибди. Дев бўйнингача ерга ботиб кетибди. Ўлдирмоқчи бўлган экан, дев ялина бошлабди.

— Эй паҳлавон йигит, мени ўлдирма, то ўлгунимча кулинг бўламан. Нима буюрсанг, шунни бажараман, раҳм қил.

— Хўп, майли, сени ўлдирмайман, лекин шарт шуки, мени Девсафид олдига бошлаб борасан.

Шундай қилиб, Рустам девни кулокларидан тортиб, сурдан суғуриб олибди ва йўл бошлашини буюрибди.

Нихоят, дёвори катта-катта харсанг тошлардан қилингани уйларга етиб борибдилар. Бу девлар шаҳри экан. Рустам узоқдан худди тандирга хўл ўтин ёқилгандагидек буруксиб тутун чиқаётганини кўриб қолибди.

— Бу қанака тутун? — деб сўрабди у Самандевдайн.

— Бу Девсафидининг энг зўравон уч полвонидан бирин Корадевнинг ўпкасидан чиқаётган тутуни, — деб жавоб берибди Самандев.

Рустам тутун чиққан жойга бориб қараса, тутун каттакон бир қудукдан чиқаётганимиш. Бу қудук Корадевнинг макони экан. Самандев Корадевни чақирибди. Кўлида ўттиз ботмонлик гурзиси билан Корадев чиқиб келибди. Ўттиз ботмонлик гурзини Рустамни янчиб ташламоқчи бўлиб кўтарибди. Рустам ҳамма билан жавоб берибди. Кескир қиличи билан девнинг гурзи кўтарган қўлини шартта кесиб ташлабди.

Баҳодирнинг қиличини иккичи марта кўтарилиб тушганда, девнинг боши ҳам танадан ажралган қўл ёнига бориб тушибди. Энди Самандев Рустамини Девсафиднинг иккичи паҳлавони Кўнғирлевнинг маконига бошлаб борибди. Бу қудукдан учқун аралаш тутун чиқиб турганимиш. Рустам пешиндан то кечгача олишиб, бу девни ҳам жаҳаннамга жўнатибди.

Учинчи паҳлавон ётган қудук бошига борсалар, осмонга ўт қўйгудек алнга отишиб чиқиб турганимиш. Бу Девсафиднинг энг кучли паҳлавони бўлиб, отини Аквондев дер эканлар. Аквондев кучда Девсафидга тенг кетар экан. Ҳар бир қўли каттакон дараҳт гавдасидай экан. У тик юрганда боши булатуга етгани учун, энкайиб сув ичишга эриниб, булатларнинг сувини шимиб ичаркан. Тўқсон ботмон гурзини тўққиз чақирим жойга ота олар экан. Бу сафар Рустамга ана шундай душман билан жанг қилишга тўғри келибди. Дев иккига қўлига кирқ беш ботмонли икки гурзини олиб гоҳ униси билан, гоҳ буниси билан жанг қиласаверибди. Рустам гоҳ гурзиларга чап бериб, гоҳ қарши ҳужумга ўтиб баҳодирларча жанг қилибди. У ҳар қилич силтаганида девнинг бирор жойига зарар етказаверибди. Чанг, тўзон осмонга кўтарилибди, шу ахволда улар уч кечаю уч кундуз дам олмай жанг қилиб-

дилар. Тўртинчи кун тонготар маҳалда Аквондев ҳолдан кетиб йиқилибди. Рустам қиличи билан бир уриб, унинг танасини иккига ажратибди, қиличини артиб қинига солибди. Самандевга овқат тайёрлашни буюрибди. Бу оғир курашдан кейин яхшилаб ҳордик чиқармоқчи бўлибди. Тўқиз қўйининг гўштини бир ўтиришда еб қўйибди. Вафодор отини ҳам беда ва арпа бериб тўйдирибди.

Эртаси куни қуёш эндиғина бош кўтарганида, Девсафиднинг маконига етиб борибди. Девсафид тошdevор ва темир дарвозали етти танобча келадиган саройида, бошини тўрдаги ёстиққа қўйиб, оёғини эшикка тамба килиб, атрофии ларзага келтириб хуррак отиб ухлар экан. Рустам зарб билан эшикни итариб ичкари кирибди-да, Девсафидни туртибди. Дев қимир этмабди. Рустам унинг оёғига қиличининг учини суккан экан, дев ёнбошигага ағдарилиб ётибди. Рустам қиличини қаттиқроқ суккан экан, у туриб ўтирибди. Шунда Рустам:

— Эй конхўр дев, тур ўрнингдан, бугун барча қилмишларингга жавоб берасан. Мен сендан ўлган дўстларимнинг қасосини олгани, тирикларини озод қилгани келдим,— деб қилич яланғочлаб ташқаридаги уруш майдонига бориб турибди.

Дев ўрнидан қўзғалмай:

— Мен сурункасига бир ой ухлашим керак. Бугун йигрма сттинчи кун, яна уч кундан кейин кел. Шунда сени қовуриб ейман,— деб ғўлдирабди.

Рустам Самандевнинг маконига бориб яхшилаб дам олибди. Уч кундан кейин жанг майдонига келиб турибди. Девсафид юз ботмон гурзини ўйнатиб чиқиб келибди. Сулҳисиз жанг бошланиб кетибди.

Рустам қиличини усталик билан ишлатибди. Ҳар қилич силтаганида девнинг ботмонча келадиган гўштини кесиб ташлайверибди. У чаққонлик қилиб девнинг гурзи ушлаган кўлини кесиб ташлабди. Дев кесилган кўлини иккинчи қўлига олиб шу ердаги бир деворнинг орқасига ўтиб келган экан, кесилган қўл ўз ўрнида турганмиш. Дев келиб яна аввалгидай куч билан Рустамга ҳамла қилаверибди. Гурзининг ўтқир тишлари Рустамнинг у ер-бу ерига тегиб, тилиб ҳам юборибди. Шунга қарамай, баҳодир кетма-кет зарбалар бераверибди. Лекин дев ҳар сафар кесилган жойини ўша сирли девор орқасига ўтиб ямаб келаверибди. Олти кун ахвол шу тарзда ўтибди. Еттинчи кун, майда-чўйда зарбаларнинг фойдасизлигини сезган Рустам девнинг кўзини шамғалат қилиб, ўртадаги бошига зарб билан урган экан, дев иккига бўлнибди. Қалт-қалт титраб, икки томонга гурсиллаб ағдарилибди. Унинг бу қулашидан ер ларзага келибди. Рустам

қиличини яхшилаб тозалабди ва бир ўпид қинига солибди. Девнинг кесилган жойини ямаш сирини билиш учун девор орқасига ўтибди.

Қараса, каттакон харсанг тошнинг остидан бир булоқ оти-либ, ҳовузга қўйилиб турганмиш. Рустам булоқ сувидан қониб-қониб ичибди. Ҳовуздан чикиб қараса, Девсафид билан бўлган жангда ортирган яралардан асар қолмабди. Кучи янада ортганини сезибди. Шундан кейин Самандевни олдига солиб ватандошлари қамалган гор ёнига борибди. Девсафид қўйган харсанг тошни улоқтириб, горнинг оғзини очибди.

— Конхўр дёвга асир бўлган азиз ватандошларим, чи-кинглар. Сизлар озодсизлар,— деб хитоб қилибди.

Очликдан, ҳасратдан озиб-тўзиб кетган одамлар ёруғ дунёга чиқа бошлабдилар. Рустам билан йиғлаб-йиғлаб кучоқлашиб кўришибдилар. Рустам одамларни шифобахш ҳовузга бошлаб бориб ювнтирибди. Ҳаммаларининг кўзи очи-либ, Рустам билан қайта кўришибдилар. Шундан кейин са-фар анжомларини тайёрлаб, ўзларининг севимли диёrlари томон йўлга чикибдилар. Олти ой чўлу биёбонларда йўл, юриб, ўз мамлакатларига етиб келибдилар. Қайтиш шарафига етти кун тўй-томоша берибдилар. Энди ҳеч ким олтин излаб ўзга юрга бормайдиган бўлибди. Улар ўзларининг севимли, гўзал Ватани туганмас олтин кони эканлигини энди англабдилар.

«Бирорнинг юртида, шоҳ бўлгандан, ўзингнинг юрtingда гадо бўл», деган мақол ўша пайтдан қолган экан.

ОЛМОС БОТИР

Бир бор экан, бир йўқ экан. Қадим замонда бир чол билан бир кампир яшаган экан. Чол олтмиш ёшга кирибди, кампир эллик ёшга кирибди-ю, лекин болалари йўқ экан. Ниҳоят кампир ўғил туғибди. Бу боланинг оғирлиги бир ботмон, бўйи икки газ эмиш. Эртаси куни чол билан кампир суюна-суюна болани мулланинг олдига олиб борибдилар. Муллага бир халта олма ҳам олиб борибдилар. Мулла: «Олма олиб келиб-сиз, ўғлингизни оти Олмос ботир бўлсин», дебди. Шундай қилиб, болани ҳар куни мулланинг олдига саломга олиб кела-верибдилар. Бола соатлаб ўсаверибди: аклли, доно йигит бў-либди. От минишда, қилич чопишида бу юртда Олмос ботирга бас келадиган одам қолмабди. Кунлардан бир кун Олмос ботирнинг довруғи подшонинг қулоғига бориб етибди. Подшо уни саройга чакиртирибди. Чол билан кампир ноилож Олмос ботирни стаклаб, подшонинг саройнга боришибди. Подшо

Олмос ботирни ёнида олиб қолибди. Бу вазирга ёқмабди. У Олмос ботирни қандай қилиб йўқотсан экан, деб зўр ташвишга тушибди.

Кунлар ўтибди. Олмос ботирнинг довруғи ҳамма ёқка таркалибди. Олмос ботир бу подшоликка бостириб келган кўп ёвларни кирибди.

Кунлардан бир кун подшонинг кўзи хиралашиб, яхши кўрмайдиган бўлиб қолибди. Вазир: «Энди Олмос ботирдан қутуладиган пайт келди» дебди-да, подшога:

— Подшоҳим, фалон-фалон париларнинг юртидан ўтгандан кейин Кўхиқоф деган тоғнинг орқасида бир ялмоғиз кампир бор, шу кампирнинг боғида Булбулитё деган бир куш бор, агар шу кушнинг сайрашини эшитсангиз, кўзингиз дарров равшанлашади,— дебди.

— Бу кушни қандай қилиб келтирамиз, уни ким олиб келади?— деб сўрабди подшо. Шунда айёр вазир:

— Бу иш факат Олмос ботирнинг қўлидан келади,— дебди.

Вазирнинг айтган ери Борса-келмас деган юрт экан. У юртга борган одам боласи ҳеч вақт қайтиб келмас экан. Подшо мажлис чакириб, маслаҳат солибди. Юртнинг катталари Олмос ботирга қарабди. Олмос ботир ўрнидан туриб, таъзим билан:

— Подшоҳим, хизматингизга тайёрман. Буюрсангиз, менга от, йўлга керакли нарсаларни ҳозирласалар. Йўл узок, хавф-хатар кўп. Мен қирқ кун деганда қайтиб келманс. Қирқ биринчи кун ҳам кутинглар. Келмасам, мени ўлди, деб ҳисобланглар. Ота-онам қариб қолган, кўмакдан маҳрум қилманглар,— дебди-да, қайрилиб чиқиб кетибди.

Шундай қилиб, Олмос ботир йўлга равона бўлибди, тоғчўллардан, дарё-кўллардан ўтибди. Юриб-юриб бир тоғ этағида тўхтабди. Қараса, ҳамма ёқ майсазор, сувлар шилдираб оқиб ётганмиш. Олмос ботир отини ўтлагани кўйиб, ўзи тоғ оралиғига кириб бораверибди. Бир ғорға дуч келибди. Ғорнинг ичи чароғон ёруғ эмиш. Тўрда бир нуроний кампир ўтирган эмиш. Олмос ботир кампирнинг олдига бориб:

— Ассалому алайкум, она,— деб салом берибди.

— Саломинг бўлмаса, икки ямлаб бир ютар эдим. Қани, одам боласи, бошинингга на мушкул иш тушди?— дебди ҳалиги кампир.

Шунда Олмос ботир:

— Шундай-шундай, она, юртимиз подшосининг кўзи яхши кўрмайдиган бўлиб қолди. Кўхиқоф деган юртда Булбулигё деган бир куш бор эмиш. Шу куш сайраса, подшонинг кўзи чараклаб очилиб кетармиш. Мен шу кушни олиб келгани кетаётиман,— дебди.

Кампир:

— Ишинг мушкул экан, болам. Сени бу ишга юборганлар, душманларинг экан. Бу күшни кўлга олгунингча, жуда кўп азоб-уқубатлар чекасан. Майли, мен сенинг ишингий осон қиласи: ҳозир ўғилларим келади. Улар сени Кўхиқофга олиб бориб ташлайдилар. Шунда сен ажойиб бир боққа кирансан, бу боғ Ялман деган ялмоғиз кампирнинг боғи. Булбулигўё мана шу боғда бўлади. Сен кун тифи тушган пайтда боққа кириб, ҳовузнинг лабига борасан. Этагингга дон сочиб кўясан. Бир чиройли күш келиб, донни чўқийверади. Қолган күшлар ҳам унинг орқасидан эргашади. Ўша олдин келиб этагингга кўнган күш Булбулигўё бўлади. Сен дарров этагингни ёпиб, ура қочасан. Дарвозани ёпганда, аста ёпгин, ялмоғиз кампир билиб колса, тирик қолмайсан. Ундан кейин, ялмоғиз кампир сенинг орқангдан кувади. Мен сенга учта нарса бераман. Ялмоғиз кампир «Ана етдим-етдим» деганда, мана бу игнани йўлга ташлайсан, чангалзор бўлади, ўндан ўтаман, деб кампир анча овора бўлади. Кейин яна «етдим-етдим» деганда мана бу тароқни ташлайсан, қалин ўрмон пайдо бўлади. Яна етай деганда мана бу ойнани ташлайсан, катта дарё пайдо бўлади. Шунда менинг юртимга етиб келган бўласан,— дебди кампир.

Кеч кирибди, кампир Олмос ботирга сандиқнинг ичига оти билан ўзига жой тўғрилаб берибди.

Кампирнинг учта дев боласи бор экан. Улар келиб, атрофни ҳидлаб:

— Она, бу ердан одамзоднинг иси келяпти-я,— дебдилар.

Кампир:

— Шундай-шундай, болаларим, одамзоднинг боласи бизнинг юртга бош уриб келибди. Сизлар эртага уни Кўхиқофга олиб борасизлар,— дебди. Болалари:

— Хўп, она,— дебдилар. Ҳар қайсиси етти кўза қатик билан ети тандир нонни ебди. Эрта тоңг қоронгисида Олмос ботир бир девнинг орқасига минибди, икки дев икки ёнида осмонга учиб кетибди. Кўз очиб-юмгунча, Кўхиқофга етиб боришибди.

Олмос ботир кампир айтгандай ҳовуз бўйига бориб, этагига дон солиб ўтирибди. Чиройли бир күш келиб дон ея бошлабди. Олмос ботир этагини ёпиб олибди-да, ура қочибди. Бундан хабардор бўлган ялмоғиз кампир унинг орқасидан кувибди. Кампир етай-етай деганда, йигит тароқни ташлабди. Кампир пайдо бўлган ўрмонзордан ўтибди. Яна етай-етай деганда, Олмос ботир ойнани ташлаган экан, дарё ҳосил бўлибди. Ялмоғиз кампир дарёдан ўтолмай, Олмос ботирнинг ортидан «Сен дарёдан қандай ўтдинг?» деб кичкирибди. Ол-

мос ботир: «Кўйлагимни белимдан маҳкам боғладим, ичига тош тўлдирдим!» дебди. Ялмоғиз кампир Олмос ботир айтгандай килиб, дарёга ўзини ташлаган экан, дарё тагига чўкиб кетибди.

Олмос ботир парилар юртига етиб келиб, кампирнинг олдига борибди.

— Ха, ўғлим, омон-эсон келдингми? — дебди кампир. Дарров Олмос ботирни учар отига миндириб, Булбулигўёни хуржунига солиб, оғзини маҳкам тикиб берибди.

— Ўғлим, хуржуннинг оғзини сира очма, бўлмаса, қилган меҳнатинг бекорга кетади, — дебди.

Олмос ботир кампир билан хайрлашиб, осмонга парвоз килибди-да, ўз юртига етиб борибди. Олмос ботир тўғри подшо турган боққа бориб, хуржундаги Булбулигўёни олиб қафасга солибди. Куш сайраб юборган экан, подшонинг кўзи чараклаб очилиб кетибди. Подшо хурсанд бўлиб, уни бош вазир килиб тайинлабди. Олмос ботирга қизини берибди. Ҳаммалари мурод-мақсадларига етишибди, аммо вазирларнинг юзи шувут бўлиб қолаверибди.

ГУЛИҚАҲҚАҲ

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир подшо ўтган экан. Подшо овга чиқиб кетаётса, узоқдан бир қизил нарса кўринибди. Подшо икки вазири билан бориб қараса, қип-қизил гулнинг тагида учта пари киз ўтирган эмиш. Подшо қизлардан:

— Кўлингизда хунарингиз борми? — деб сўрабди. Бири:

— Мен шу қизил гулдан бичиб, тўн тикаман, — дебди.

Яна бири:

— Мен учар кушдан нусха оламан, — дебди. Учинчи қиз.

— Мен тилла кокилли ўғил туғиб бераман, — дебди. Подшо қизларни шахрига олиб бориб, иккисини икки вазирига олиб берибди. Ўзи эса «тилла кокилли ўғил туғаман», деган қизга уйланибди. Кундан-кун, ойдан-ой ўтиб, маликанинг ойкуни яқинлашибди. Буни билган кундошлари бир шум кампирни чакириб, унга: «Кундошимиз тилла кокилли ўғил туғса, унинг боласини йўқ киласан. Сенга ҳаммамиз бир товоқдан тилла берамиз» — дейишибди. Кампир иккита кучукваччани олиб келиб, маликанинг ёнига қўйибди. Тилла кокилли болани бир чўл-биёбонга олиб бориб ташлабди. Подшо хотинининг кўзи ёриганини эшишиб, суюниб овдан қайтиб келаётса кампир учрабди.

Хотиним нима туғди? — деб сўрабди подшо.

Хотининг иккитá кучукча туғди, — дебди кампир.

— Бўлмаса, хотиним билан болани зиндонга ташлансин,— дебди. Подшо хотини билан кучукни зиндонга ташлатиби.

Чўл-биёбонга ташланган болани бир кийик тўрт ёшгача эмизиби. Бола катта бўлиб қолгач, мени отиб ўлдириб қўймасин, деб кийик қочиб кетиби. Бола тентираб юриб-юриб бир куни отасининг ўрдасига бориб қолиби. Подшонинг хотинлари уни кўриб қолиб, кампирни чақириб:

— Тилла кокилли бола келди, болани тездан йўқ қилиб юбор. Ҳаммамиз бир товоқдан тилла берамиз,— дейишиби. Кампир болани битта эски сандикқа солиб, дарёга оқизиб юбориби. Бола сандикда кун ҳам оқиби, тун ҳам оқиби. Бир баликчи дарё бўйида қармоқ солиб ўтирган экан, сандикни кўриб қолиб, сувдан тортиб олиби. Сандиқни очиб қараса, ичидаги кокиллари тилла бир бола ётганмиш. Болани уйига олиб келиб тарбиялаб катта қилиби. Бола бир куни дарё бўйида ов қилиб юрганида жуда кўп гоз-ўрдакларни тутиб олиби. Биттасини ҳам ўлдирмабди. Бир ўрдак дарёнинг у ёғидан бу ёғига сузига юрган эмиш. Бола бу ўрдакни тутолмай, «энди қушимни солиб оламан», деб турганида, дарёнинг нариги ёғида бир одамни кўриби. Бола уни кўриб, шундай отанг бўлса, дебди. У ёқда подшо, ўғлинг бўлса шундай бўлса, дебди. Тилла кокил бола, кийимларим ёмон, йиртиқ, у одамга қандай учрайман, деб уялиб уйига кириб кетиби. Подшо бола томонга ўта олмай: «Боланинг олдига ўта олмадим. Шу бола ўлдирса ўлганимни ҳам билмас эдим», деб уйига қайтиби. Тилла кокил уйига кирса, уйида бир кампир ўтирган эмиш. Кампир тилла кокилни кўриб:

— Болам, худди подшоларнинг ўғлидек экансиз. Сизга Гулиқаҳқаҳ пари мос экан,— дебди. Тилла кокил:

— Ўша Гулиқаҳқаҳ пари қаёрда яшайди?— деб сўрабди. Кампир болага: Гулиқаҳқаҳ пари фалон жойда бўлади, дебди. Тилла кокил Гулиқаҳқаҳни қидириб кетиби. Қидириб кетавериби, қидириб кетавериби. Чарчаб бир жойга бориб ўтирса, унга бир чол:

— Куш учса қаноти, одам юрса оёғи куядиган бу жойларда нима қилиб юрибсан, болам? Ким сени бу ерларга юборди?— дебди. Бола:

— Мени бир кампир юборди,— дебди.

— Болам, бўлмаса, ўзингга эҳтиёт бўл. Зинхор-базинхор бу йўлдан юрмай, ана у йўлдан юр,— дебди. Бола кетавериби, йўл юриби, йўл юрса ҳам мўл юриби. Бир жойга борса, бир киши майса устида намоз ўқиб ўтирган экан. Бола ҳам бориб ўша киши ёнига ўтириби. У киши намозини ўқиб бўлгач, бола салом бериби. Чол:

— Бу ерга келиб салом берганинг учун мана бу ерда ўтири,— деб болани бир ўрага солиб, ўранинг устига тахта қўйиб бекитибди. Бирдан шу ерда ухлаб ётган девлар уйғониб қолиб, «уфф, одам иси келяпти, одам иси келяпти», деб у ёқни, бу ёқни қидиришибди, аммо ҳеч кимни топиша олмабди. Битта дев тишини ковласа, бир одамнинг сони чиқибди. Девлар ўшанинг хиди экан-да, деб тағин ухлаб қолишибди. Чол Тилла кокилни ўрадан тортиб олибди. Бир уйга олиб кирибди. Бола кириши билан Гулиқаҳқаҳ пари кулиб юборибди. Ҳаммаёқ гул-лола бўлиб кетибди. Чол гулилоладан бир жуфт олиб Тилла кокилга берибди. Тилла кокил Гулиқаҳқаҳ парини олиб уйига борса, ҳалиги кампир ўтирган эмиш. Кампир ўз-ўзига: «Ўлмабди, энди кирқ қозонга буюрай», дебди. Болага:

— Бу Гулиқаҳқаҳга кирқ қозон бўлса-чи,— дебди. Бола:

— Кирқ қозон қанақа?— деб сўрабди. Кампир:

— Болам, бир қўй гўштини солиб қўйсанг, бир йилгача кирқ қозонда кирқ хил таом пишиб туради. Қайсими хохласанг ўшани олиб ейсан,— дебди. Ўша қозонни олиб келсанг, Гулиқаҳқаҳ хурсанд бўлади.

Тилла кокил ҳам Гулиқаҳқаҳни уйга қўйиб ўзи йўлга чикибди. Йўлда тағин унга аввалги чол йўликибди.

— Э болам, йўл бўлсин, қаёқка кетяпсан?— дебди. Бола:

— Э ота, мени бир кампир йўлга соляпти. Кирқ қозон деган нарса бўлар экан, шунга кетаётиман,— дебди. Чол:

— Э болам, ўша кампир сенинг душманинг экан. Тўғри йўлдан кетавер. Бир кора тош бор, ўшани сал кўтариб кўр, сув чиқса, секин жойига ташлаб орқангга қайт. Агар кон чиқса, тошни кўтариб боқ! «Кирқ қозоннинг ҳақига шу қозонни менинг юртимга олиб бориб қўйинглар!» десанг, қозонни қиркта дев қирқ қулогидан ушлаб айтган жойингга олиб бориб қўяди, сенга зиён килмайди,— дебди.

Тилла кокил кетаверибди, кетаверибди, ниҳоят бир уйга дуч келибди. Уйга кириб қараса, бир тош турган эмиш. Тошни секин кўтариб кўрса, бир четидан кон чиқиб кетибди. Дарров тошни кўтара солиб: «Кирқ қозоннинг ҳақига шу қозонни юртимга олиб бориб қўйинглар»,— дебди. Девлар қозонни олиб бориб қўибди.

Борса яна кампир ўтирган эмиш. Кампир ўзича: — «Вой, шундай хавфдан ҳам қутулиб қолибди. Энди бир жойга юборайки, ўн жонидан бир жони ҳам қолмасин»,— дебди. Болага:

— Энди, бу Гулиқаҳқаҳга, кирқ қозонга ойнаи жаҳоннамо бўлса, ҳамма юртлардаги воқеаларни, подшоларнинг жойларини кўриб турар эди,— дебди. Тилла кокил ҳам унинг

гапига кириб ойнаи жаҳоннамони излаб кетибди. Йўлда яна чол учрабди.

— Тағин қаёққа кетяпсиз, болам? — деб сўрабди. Тилла кокил:

— Ойнаи жаҳоннамо деган нарса бўлар экан, ўшани олиб келгани кетаётibман,— дебди. Чол:

— Бўлмаса мана шу йўлдан юр, йўлда бир чинор бор. Ўша чинорнинг устида қуш бола очган. Тағида бир аждар бор, шу аждар күшнинг болаларини егани чиққандाह, мана шу тош билан пешанасига ур. Ўлса, унда қуш сени муродингга етказади,— дебди. Тилла кокил чол кўрсатган йўлдан юрибди. Чинорнинг тагига борса, бир аждар оғзидан олов сочиб дараҳтга ўралиб, күшлар турадиган шохга чиқиб келаётган эмиш. Тилла кокил чол берган тош билан аждарнинг пешанасига бир урибди. Аждар дараҳтдан қулаб тушибди. Қуш болаларининг олдига келса, аждар ўлиб ётган эмиш. Қуш болаларидан: «Аждарни ким ўлдириди?» деб сўрабди. Болалари: «Анави киши ўлдириди», дейишибди. У қуш тилла кокилга: «Тила, тилагингни берай, муродингга ет», — дебди. Тилла кокил: «Ойнаи жаҳоннамони олиб келишга ёрдам берсангиз», — дебди. Қуш:

— Эй, қаттиғидан тутдинг-ку, — дебди, — бўлмаса, менинг икки оёғимни маҳкам ушла. Мен учиб булатларнинг устига олиб чикаман. Ўша булатнинг устида бир қўйчивон бор. Ўша қўйни ундан тилаб ол. «Бунинг боши йўқ, кай еридан сўяди?» деб сўра. У қўйчивон: «Сен ушлаб тур, мен сўйиб бераман», деб сенга қўй ҳайдайдиган таёғини беради. Шу таёқда ойнаи жаҳоннамо бор. Олганингдан кейин, дарҳол ёнимга югар, сени учириб кетаман, у қўйчивон ҳайрон бўлиб қолади, — дебди. Тилла кокил күшнинг айтганини қилибди. Қўйчивон ҳай-ҳайлаганича қолаверибди. Қуш Тилла кокилни учириб, жойига олиб келиб қўйибди. Патидан бериб: «Қачон бошингга мушкул иш тушса, шуни куйдирсанг, етиб келаман», деб учиб кетибди. Бола уйига эсон-омон қайтиб келибди.

Бир кун Тилла кокил овга чиқса, отаси подшо ҳам дарёнинг нариги томонида ов қилиб юрган экан. Тилла кокил дарёнинг бу ёғида ов қилиб юрибди. Дарёнинг ўртасида бир ўрдак сузиб юрган экан. Подшо уни кўриб Тилла кокилга:

— Овни солинг, ўғлим, овни солинг, — деб қичкирибди. Тилла кокил:

— Йўқ, ота, аввал каттадан, кейин кичкинадан, — дебди. Подшо уч марта ов солса ҳам күшни ололмабди. Тилла

кокил бир марта солиши билан ўрдакни тутиб олибди. Тилла кокил подшога:

— Энди бу ўрдакни сиз олинг,— дебди.

Подшо:

— Йўқ, ўғлим, ов сизники, мен олмайман,— дебди.

Бола:

— Ов олмасангиз, бизнинг уйга меҳмон бўлинг, мен сизга ўрдакни пишириб берай,— дебди. Подшо рози бўлиб Тилла кокилнинг уйига келибди. Подшо оловсиз қайнаган қозонда ҳар хил овқатлар пишиб турганини кўриб хайрон қолибди.

Тилла кокил подшонинг олдига ҳар хил таомларни қўйибди. Подшонинг қуши ипини узиб келиб таомларни чўқиб ташлабди. Подшо:

— Э аҳмок, нимага бундай қиласан,— дебди. Қуш:

— Эй подшо, сиз аҳмокми, мен аҳмоқми? Шунча подшолик қилиб туриб ўзингизнинг болангизни танимай ўтирибсиз,— дебди. Подшо ҳайрон бўлиб чолдан:

— Бу бола ўзингизнинг ўғлингизми?— деб сўрабди.

— Йўқ, таксир, дарёда бир сандик оқиб келди. Мен уни сувдан чиқариб очиб қарасам, шу бола ётибди. Бошида тилла кокили бор, уни тарбиялаб катта қилдим,— дебди. Подшо суюнганидан йиғлаб юборибди:

— Сен менинг ўғлим экансан,— дебди. Шум кампир ҳам шу ерда экан. Ундан сурнштирса, кампир:

— Хотинларингиз бир товоқдан тилла беришди. Мен болани чўлга ташлаб келдим. Бола ёшлигида ўрдага келиб колди. Яна тилла беришди, мен болани дарёга оқиздим,— дебди.

Подшо ғазабланиб, хотинларини йиғдириб келибди. Уларга:

— Ошпичоқ керакми, қирқ бия керакми?— дебди. Хотинлари: «Биз ошпичоқни нима қиласиз, бия керак. Соғиб қимиз ичиб юрамиз», дейишибди. Подшо икки хотини ва айёр кампирни отнинг думига боғлаб чўлга ҳайдаб юборибди. Тилла кокилни уйига олиб келиб тахтига ўтқазибди. Чолни вазир қилиб тайинлабди. Подшодан Тилла кокил:

— Онамни қаерга ташлагансиз?— деб сўрабди.

Подшо:

— Зинданга,— дебди. Тилла кокил:

— Зиндандан онамни олиб келинглар,— дебди. Онасиини олиб келишибди. Она-бала йиғлаб кўришишибди. Тилла кокил қирқ кечаю-қирқ кундуз тўй-томуша қилиб Гулиқаҳқани никоҳлаб олибди. Тилла кокил давр-даврон сурн муродмаксадига етибди. Сиз ҳам еting муродга, биз ҳам етайлик муродга, ёмон қолсин уятга.

АҲМАДЖОН БИЛАН ЛУҚМОНЖОН

Қадим замонда бир подшо бўлган экан. Унинг олти хотини бўлиб, энг каттасидан икки фарзанд бўлган экан. Бирининг оти Аҳмаджон, иккинчисининг оти Луқмонжон экан. Подшонинг энг кичик хотини давлатпаст бўлиб, қари подшонинг мулкига эга чиқишни ўйлаб юрар экан. У: «Агар шоҳ ўлса, таҳти унинг икки ўғли эгаллади. Шунинг учун буларнинг чорасини кўришим керак»,— деб ўйлабди. Бир куни у подшога: «Э подшоҳи олам, кеча катта ўғлинг қўлимдан тортди. Нега бундай қиласан десам, у «отам қари-ку»,— деди.— Мен онаманми, ё ўйнашми?»— дедим. Фазабланган шоҳ жаллодни чақирибди. Жаллодга:

— Икки ўғлимни чўлга олиб бориб ўлдириб, қонига кийимларини булғаб кел,— дебди. Ҳеч нарсадан хабарсиз болаларни жаллод олиб кетибди. Жуда кўп йўл юришибди, сувсиз чўл ўртасида, қарға-кузгуналар маконига етишибди. Жаллод: «Ҳеч гапдан воқифмисизлар?»— дебди. Болалар «йўқ»— дебдилар. Жаллод: «Оталаринг сизларни ўлимга хукм қилган, энди сизларни ўлдираман. Қонларингга кийимларингни бўяб олиб кетаман»,— дебди. Болалар ҳайрон бўлиб қолидилар. «Э бобо, бизнинг ўн гулимиздан бир гулимиз очилгани йўқ, бирор одамга ёмонлик қилмадик, не сабабки, отамиз бизга ўлимни раво кўради?»

Жаллод: «Хукм амри вожиб»,— дебди. Катта ўғли ҳайрон. Луқмонжон: «Э бобо, бизнинг қонимиз керак бўлса, мана шу кийикни отиб, қонига кийимимизни бўяб олиб кетсангиз, қандай бўлади. Энди биз отамиз олдига қайтмаймиз, иккинчи марта у ерларнинг сувини ичмаймиз»,— дебди. Жаллод анча вақт ўйлаб: «Шунча одамни ўлдиридим, кел, энди шу икки ёш гўдакни қўйиб юборай»,— дебди. Кийикни отибди, қонига кийимларини бўяб, иккисини ҳам қўйиб юборибди. «Э бобо, ӯзга милтиқ берсангиз»,— дейишибди болалар. Жаллоднинг раҳми келиб, милтиқ берибди. Қейин, кийимларни подшога олиб бориб берибди. Энди гапни икки боладан сўранг. Икки бола чўлма-чўл юриб, бир неча кундан кейин бир тутнинг тагига келибди. Иккалови тут тагида ухлаб қолидилар. Даشتдаги бу якка тут дарахти қушлар макони экан. Аҳмаджоннинг уйкуси сергак экан. Икки күш дарахтга келиб қўнганида уйғониб кетибди. Аҳмаджон күш тилини билар экан. Шунинг учун у қулоқ солиб ётибди.

— Э ўртоқ,— дебди биринчи күш,— пастда ётган одам мени отиб, гўштимни еса, подшо бўлади.

Иккинчиси эса:

— Мени отиб еса, вазир бўлади,— дебди. Шунда Аҳмад-

жон икки күшни отиб туширибди ва бирини пишириб ебди. Аҳмаджон Луқмонжонни уйғотса, у қимирламасмиш. Шунча чақирса ҳамки, индамасмиш. Укаси рагисак¹ка мубтало бўлган экан. Аҳмаджон укам ўлибида,— деб уни шу ерда колдириб, ўзи укасига даво излаб кетибди. Бир шаҳарга етганда, коронги тушибди. Мачит девори тагида чарчаб ухлаб қолибди. Эрталаб туриб бир подачи билан танишибди. Подачи уни ўғил қилиб олибди ва эгнига кийим бериб, ўзи билан бирга олиб кетибди.

Шу шаҳарнинг подшоси вафот этган экан. Уч кундан буён давлат қушини учириншайтган экан. Бироқ күш ҳеч кимга қўимабди. Тўртинчи кун яна қүш қўйибдилар. Күш учеб шаҳардан чиқиб, четлашна берибди. Ясовуллар қүш орқасидан от чоптириб келиб қарасалар, у бир подачининг бошига қўнибди. Буни кўрган ясовуллар «қүш тентак бўлиб қолибди» — дебдилар. Бироқ улуғларнинг гапи билан йигитни олиб келиб, подшо қилиб кўтарибдилар.

Энди гапни Луқмонжондан эшигининг. Йигит дарахт тагида узоқ вақт ётгач, у ёқ-бу ёққа қараб, акасини тополмабди. Очлик уни кийнаб юборибди. У егулик нарса кидириб, йўлга тушибди. Ниҳоят акаси дам олган мачит ёнига етиб келиб, ўша ерда ётиб қолибди. Эрталаб ёнидан подачи ўтиб қолибди.

— Нима қилиб турибсан, болам? — дебди подачи. Йигит:

— Ота, мен нон талабман,— дебди. Подачи: «Бу йигит, кечаги йигит десам, у тетикроқ эди, бошқа десам, турки бир», деб ўйлади ва: — Эй йигит, менга ўғил бўлиб қарашиб юракол,— дебди. Луқмонжон рози бўлибди. Чол уни кийинтириб, овқат берибди, кейин пода бокқани чиқиб кетишибди. Бир кун йигит подданн ўтлагани қўйиб юбориб, кумлоқ срга ўтирибди. Қараса қум ичидан бир нарсанинг уни кўринибди. Тортаб қараса, занглаб кетган қилич экан. Қилични тозалаб бекитиб қўйибди. Кечкурун шаҳарга қайтиб келибди. Қараса, шаҳардаги ҳамма одамлар юзига қора суртган, йиглаган. Бола ҳайрон бўлибди. У подачидан, нима гап деб сўрабди. Чол:

— Сенинг ҳеч нарсадан хабаринг йўқ. Аввалги подшодан бир қиз қолган. Ҳар йили шаҳар четига бир аждар келиб, кўринган қизни еб кетар эди. Шу аждар яна келибди. Шаҳаримизда қиз қолмаган. Энди навбат ҳалиги қизга келган,— дебди. Луқмонжон ҳам қозон куясидан бетига суртибида, уйга кирибди: «Шу кеча аждар билан олишиб кўраман, ё

¹ Рагисак — томир котиб қоладиган касал. Агар ўша томирга бир игна санчса, юриб кетар экан.

ўламан, ё қоламан», деган қарорга келибди. Кечаси ҳамма ухлаганда қиличини олиб, аждар келган томонга жўнабди. Шаҳар четига етганда, караса, қўл-оёғи боғланган бир қиз ерда ётганмиш. Йигит қизга яқинлашибди. Қиз:

— Э йигит, менинг вақтим тугаган; ҳали-замон аждар келиб, мени ютади. Сен тезда бу ердан кет,— дебди. Йигит:

— Мен бир оз ухлаб олай, аждар келса, мёни уйфотсан,— дебди-да, ухлаб қолибди. Бир маҳал аждар келибди. Қиз эса йигитни уйфота олмай йиглаб юборибди. Охири қизнинг кўз ёшлари тиззасида ётган йигит бетига томчилабди. Йигит сееканиб уйғониб кетибди. Караса, қафтиқ бўрон кўтарилиб, аждар қизни ўз дамига тортаётганмиш. Шунда йигит чаққонлик билан қилич тифини аждар оғзига кўндаланг, қилиб кетаверибди. Қилич аждарни ярим белигача иккига бўлиб борибди. Аждар ўлибди. Лукмонжон аждардан бир тасма қирқиб қўйнига солибди. Яна бир тасма қирқиб қизга берибди-да: уйингга кетавер, дебди. Воқеани кўрган қиз кетмабди. Сен мени ўлимдан кутқардинг. Мен чўринг бўламан, дебди. Йигит унамабди. Эрталаб подшо сарбозлари кўча кезиб юришганда қизни кўриб қолиб: «Нега қочиб келяпсан?»— дебдилар. Қиз: «Аждарни бир арслон юракли йигит ўлдирди, мени қуткариб олди»,— дебди. Сарбозлар бошлиғи йигитни пойлаб турибди.

Лукмонжон келгач, миршаблар уни маҳкам ушлабдилар. Ёнидаги қиличи билан тасмани тортиб олибдилар. Йигитни ўлдириб, яқиндаги ҳаммом кулига кўмиб кетибдилар. Йигит чалажон экан. Шу ердан ўтиб кетаётган ҳаммомчи чол кўриб қолиб, уйига олиб кетибди... Чол билан кампир боланинг ҳамма ёғига малҳам боғлаб, ювиб-тараб, тарбия қила бошлабдилар. Бир ойда солимул аъзо бўлиб кетибди. Лекин пичоқнинг заҳри рангни саргайтирибди. Кампир бир куни чолга:

— Болани бозорга олиб бориб ўйнатиб келинг!— дебди. Чол:

— Хўп,— деб уни бозорга олиб борибди. Бозордаги чойхонада ўтиришганда, сарбозлар бошлиғи кириб, уни танибди. Кейин чойхоначига:

— Мана шу чойнакларни ўша йигиг ўтаётганда ёнига ташлаб юбор, синсин. Йигитни айбдор қиласиз, чунки у олдин ҳам жиноят қилган эди,— дебди. Кейин сарбозлар бошлиғи йигитни ушлаб уриб-урис, кундага солиб зинданга ташлабди. Қарвон шу шаҳардаги дарёдан аввал зиндандаги бир одамни сотиб олиб, дарёга ташлаб, кейин ўтар эканлар. Улар зинданга келиб зинданбондан:

— Ўлимга хукм қилинган одам борми?— деб сўрабдилар.

Зинданбон йигитни олиб чиқиб берибди. Йигитни қонсираган дарё лабига олиб борибдилар. Энди қўл-оёғини боғлаб ташламоқчи бўлишганда, йигит: «Бир илтимосим бор эди», дебди. «Менга бир тия берсанглар, шу тия билан сувга тушсам, оқсам, оқиб кетаман, қолсам-қоламан»,— дебди. Карвонбоши рози бўлибди. Йигитни тия билан дарёга ташлабдилар. Тия сувда сузиб, болани нариги қирғоққа олиб ўтибди. Карвон ҳам дарёдан эсон-омон ўтиб кетибди. Аммо улар қирғоқда тия билан болани кўриб ҳайратда қолишибди. Карвон ўз шахрига кириб келаверсин, гапни шу карвон кириб келаётган шаҳардан эшитинг. Шахарда бир бойнинг қизи бўлиб, туғилганидан бери гапирмас экан. Эр-хотин маслаҳатлашибди.

— Мен шу бугун қул бозорига бориб бир қул сотиб олиб келсам, зора қизим шу қул билан гаплашса,— дебди. Бой қул бозорига келибди. Карвонбоши йигитни сотмоқчи бўлиб, бозорга солиб турган экан. Бой шу йигитни олибди. Уйига келиб:

— Э қизим, мана шу қулни олиб келдим, кўргин,— дебди. Қиз:

— Э ота, бу болани қул деманг, гуноҳ бўлади. У бир подшонинг боласи,— дебди. Эр-хотин қиқирлашиб кулишибди. Қизнинг гапириб юборганига суйинишибди.

— Э қизим, шу бола сени гапиртириди. Энди сени шунга берсак нима дейсан? Қиз:

— Э ота, бу йигит мени олса, жон деб тегар эдим. Афсуски, умени олмайди,— дебди. Қизни йигитга тўй қилиб берибдилар. Энди йигит шу уйда яшайверибди. Кунлардан бир куни Луқмонжон кечаси ётганда ух тортибди. Шунда Қиз:

— Э азизим, ўрнингиздан туринг, нега «оҳ» тортдингиз, нима камчилик борки, сиз «оҳ» тортдингиз!— дебди. Йигит:

— Хеч қандай камчилик йўқ! Фақат акамни соғиндим,— дебди ва қизга бошидан ўтганларни айтиб берибди. Шундан кейин қиз отасига:

— Эримнинг акаси йўқолиб қолган экан. Уни қидириб топиш учун бир ойга рухсат берсангиз,— дебди. Бой: «Майли, жавоб бераман. Ҳам савдогарчилик қилиб келасизлар, ҳам акаси билан учрашасизлар»,— дебди. Бой етти тияга сандикларда мол ортиб, карвонбоши тайинлаб жўнатибди. Бир неча кундан кейин улар ўша тия олиб ўтган дарё лабига бориб қўш ташлабдилар¹. Шу вақт қаттиқ шамол кўтарилибди. Шамол ҷодирнинг бир четини учирганда, карвонбоши қизнинг жамолини кўриб ошиқ бўлиб колибди.

¹ Қўш ташлаш — бир кун дам олиш.

Карвонбоши ярим кечада йигитнинг қўл-оёғини боғлаб, сандиққа солиб, дарёга отиб юборибди. Қиз дод-фарёддан фойда йўклигини билиб, карвонбошининг таклифини рад қилмабди. Аммо бирор шаҳарга боргач тўй қиласиз, деб шарт қўйибди. Карвонбоши рози бўлибди. Дарёдан ўтибдилар, молларни сотибдилар. Қиз алоҳида хужрада турибди. Бир кун карвонбоши қизга ваъдасини эслатган экан, у:

— Эй ит! Сенга ўзингга ўхшаган ит тегади. Мен одам боласиман,— дебди. Карвонбошининг жаҳли чиқиб, шу шаҳарнинг подшоси Аҳмаджонга арз қилибди. Қизни олиб келишибди. Подшо киздан воқеанинг сабабини сўрабди. Қиз:

— Бу ит менинг эрим эмас, менга ноҳақ тухмат қиляпти,— дебди.

— Сенинг эринг ким?— деб сўрабди шоҳ. Қиз:

— Кимда-ким Аҳмаджон билан Лукмонжондан гап очса, ўша менинг эрим бўлади,— дебди. Шоҳ:

— Нима дединг?— дебди. Қиз яна гапирган гапини қайтарибди.

— Шаҳарга жар солинг! Ким келиб Аҳмаджон билан Лукмонжон дафтарини очиб сўз бошласа, ўша менинг эрим,— дебди. Шоҳ карвонбошини ушлаб, ҳақиқат аниқлангунча камаб қўйишни буорибди.

Энди гапни Лукмонжондан эшитинг. У дарёда оқиб бора-верибди. Бир жойда уч киши балиқ овлаётган экан. Бирдан бир нарсанинг лопиллаб келаётганини кўриб қолишибди. Уни сувдан тортиб чиқаришибди. Учалови сандиқни очмасдан олдин шарт қўйишни буорибди. Биринчи балиқчи:

— Тилла бўлса, меники,— дебди. Иккинчи балиқчи:

— Гўзал қиз бўлса, меники,— дебди. Учинчи кекса балиқчи:

— Одам бўлса, меники,— дебди. Сандиқни очибдилар. Қарасалар, бир йигит эмиш. Уни учинчи балиқчи уйига олиб кетибди. Улар ҳар куни балиқ тутиб, бозорда сотиб юраверибдилар. Бир куни Лукмонжон балиқчидан:

— Ота, шаҳарда нима гап?— дебди. Чол:

— Э ўғлим, нимасини сўрайсан, шаҳарга бир карвон келган экан, унинг хотини бор экан-у, бироқ хотини эридан чиқаман, деб жанжал қилиб юрганмиш. Ким ағар Аҳмаджон билан Лукмонжондан гап очса, ўша менинг эрим бўлади, деганмиш. Шоҳнинг жарчилари шундай деб жар солиб юрибди,— дебди ва Лукмонжонга подшонинг тахтга кўтарилиши воқеасини айтиб берибди. Эртасига йигит:

— Она, балиқни сиз билан бирга сотиб келсан, отам уйни пойласалар, қандай бўлади?— дебди. Онаси кўнибди. Икко-

ви балиқ сотаётганда, жарчи яна ўша гапни айтиб чакириб қолибди. Шунда йигит:

— Она, мен бир айланиб келай,— деб онасидан рухсат олибди. Эски паранжи топиб ёпиниб шоҳ саройига жўнабди. Шоҳ дарвозаси олдида — ясовуллар «хотинни» саройга ки-римабдилар. «Хотин»:

— Мен Аҳмаджон билан Лукмонжон ҳикоясини айтаман,— дебди. У сарой ичига кириб, шоҳ қаршисида таъзим қилибди. Қараса, шоҳ акаси Аҳмаджон эмиш.

— Хўш, нима хизмат?— дебди шоҳ.

— Мен Аҳмаджон билан Лукмонжон воқеасини айтаман,— дебди паранжи ичидан Лукмонжон.

— Қани, бошла,— дебди шоҳ.

— Йўқ, бошламайман, даъвогар карвонбоши билан аёлни чақиринг,— дебди, Лукмонжон. Икковларини олиб киришибди. «Хотин» гапни бошлабди. У акаси ва ўз бошидан ўтган бутун воқеаларни бирма-бир ҳикоя қилиб, гап орасида: «Бир куни Аҳмаджоннинг бошига баҳт қуши келиб қўнди. Уни подшо қилиб кўтардилар»,— деганда, Аҳмаджон: «Қани, қани, гапиравер», деб, «хотин» олдиға яқин келиб ўтирибди. «Хотин» гапини давом эттирибди: «Энди гапни Лукмонжондан эшитинг», деб ўз бошидан ўтган воқеаларни гапириб, сўз: «У подачи бўлиб пода боқиб юрди»га келганда гапини тўхтатибди. Шунда шоҳ «давом эт!» деса «хотин»: «Энди бизга сарбозлар бошлиғи керак»,— дебди. Сарбозлар бошлиғини олиб келишибди. Кейин «хотин» яна:

— Лукмонжон бир куни кум орасидан бир қилич топиб олибди,— деб давом эттирибди.— Сарбозлар бошлиғи Лукмонжонни ушлаб олиб, қўлидан аждардан қирқиб олинган тасмани тортиб олибди, кейин савалаб, «ўлди» деб ўйлаб кулга кўмиб кетибди. Ҳикоя шу ерга етганда, подшо «оҳ» тортиб юборибди. Ҳалиги аждар оғзидан куткарилган кизга шоҳ ўйланган экан. «Хотин» ҳикоясини давом эттирибди:

— Бир қуни бир чол Лукмонжонни кул ичидан чиқариб олиб, парвариш қила бошлабди, йигит тирик экан,— деганда Лукмонжоннинг «хотини»: «Эй хотин, тирик деган тилингни чиқар, бир ўпай», дебди. Шоҳ «давом эт!» деганда, «хотин»:

— Йўқ, шаҳар чойхоначисини чақиринг,— дебди. Чойхоначи хозир бўлибди. «Хотин» ҳикояни давом эттирибди:

— Йигит чол билан чойхонада ўтирганда сарбозлар бошлиғи кириб қолиб, унга яна тухмат қилибди,— деганда сарбозлар бошлиғи шоҳга караб: «Шу хотиннинг гапига кулоқ солиб ўтирасизми? Ҳайданг, уни»,— дебди. Шунда «хотин»: «Бўлмаса гапирмайман», дебди. Шоҳ сарбозга

«жим ўтири», дебди. Кейин чойхоначи сарбознинг сўзи билан йигит устига чойнакларни тушириб юборибди.

Хикоя шу ерга етганда, чойхоначи: «Тўхтат гапнингни», дебди. Шоҳ чойхоначининг ҳам оғзини юмибди. Хотин гапида давом этибди:

— Карвонбоши йигитни зинданбондан сотиб олиб, дарёга ташлабди,— деганда, Аҳмаджон яна «оҳ» тортибди. Аҳмаджоннинг хотини йиғлаб юборибди. «Хотин» ҳикояни давом эттириб, охири:

— Мана шу карвонбошини «ит» деб ҳайдаган хотиннинг эри мен бўламан,— деб паранжисини олиб ташлабди. Шундан кейин шоҳ карвон бошлигини, сарбозни, чойхоначини жазога буюрибди. Ҳаммомчи чол, подачи, балиқчи чолни эса иззат билан саройда колдирибди. Лукмонжон акасига вазир бўлиб, мурод-мақсадига этибди.

ҚИРОН БОТИР

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонларда бир подшобор экан. У подшонинг ёлғиз бир ўғли бўлган экан. Йиллар ўтиб, подшонинг ўғли улғайибди. Бир кун тушида бола бир қизни кўриб, ошиқ бўлиб қолибди. Отасининг қўнмаганига қарамай, юртни ташлаб, қизни ахтариб кетмоқчи бўлибди. Подшо ноилож болага кирқ тия мол-дунё юклатиб, лом-лашкарларини қўшиб берибди. Бола йўлга тушибди. Бораверибди, бораверибди, узоқ йўл боғсандан кейин ҳашаматли бир боғ олдига келиб тўхтабди. Бола отасининг лом-лашкарларига: «Сизлар бораверинглар!»— деб жавоб бериб юборибди. Қунлардан бир кун аzon пайтида кун чикар томондан шовкин-сурон кўтарилибди. Бола баландроқ жойга чиқиб қараса, юз киши бир кишини судраб келаётганиниш. У кишиниг қўлларига занжир, оёқларига кишан қилинган экан. Бола уларнинг олдига бориб сўрабди: «Ўзи нима гап, нима учун бу кишининг қўл-оёқларига кишан урдинглар, нима гуноҳ килди?» «Подшоҳимиз бу одамии тутишга буюрган эди, кўпдан бери уни тутолмай юрган эдик. Бу одам ҳаддан зиёд зўр, исми Қирон ботир. Бугун тонг пайтида пойлаб туриб, намоз ўқиётганида тутиб олдик»,— деб жавоб берибдилар. Бола: «Сизларга мен мана шу кирқ тия молимни берайин, бу одами менга беринглар!»— дебди. У одамлар рози бўлиб, Қирон ботирнинг оёқларидан, қўлларидан кишан- занжирларни олибдилар, Қирон ботирни болага топширишиб, кирқ тия молни олиб кетибдилар.

Кирон ботир болага:

— Сен мени ўлимдан олиб қолдинг, ўзинг кимсан, нима мақсадда бу элларда юрибсан? Ким бўлсанг ҳам мен сенга хизмат қилишга тайёрман,— дебди. Бола ниятини Кирон ботирга айтиб берибди. Шунда Кирон ботир билан йигит ака-ука тутинибдилар.

— Укам, сен тушингда кўрган қиз ҳақиқатан ҳам мана шу боғда яшар эди. Бундан икки ҳафта илгари бу қизни девлар олиб қочиб кетди. Қиз шу юрт подшосининг қизи эди. Энди сен менга ука бўлдинг, қанчалик қийин бўлса ҳам, мен сенга бу қизни топиб бераман. Сен шу боғда мени қирқ кунгача кут, агар қирқ биринчи куни чошгоҳ вақтида келмасам, умидингни узиб, ўз юрtingга кетавер,— дебди Кирон ботир. Кейин укаси билан хайрлашиб йўлга тушибди.

Кунлар ўтибди, қирқ биринчи куни чошгоҳ вақтида сандик оркалаган Кирон ботир етиб келибди. Бола кувониб сандиқни очмоқчи бўлибди. Кирон ботир: «Йўқ, укам, сен ўз юрtingга бормагунча сандиқни очмайсан, агар шошилиб очиб қўйсанг, қиздан ажраласан»,— дебди. Йигит «хўп» дебди. Кирон ботир йигитни отга миндирибди, қиз солинган сандиқни олдига ўнгариб берибди ва:

— Укам, мана шу катта йўл билан кетавер, бора-бора йўл иккига ажралади. Ўнг томондаги йўлга эмас, чап томондаги йўлга юр,— деб тайинлабди.— Мен икки кундан кейин оркангдан етиб бораман.

Бола йўлга тушиб кетаверибди, йўл иккига ажралган жойга келиб Кирон ботирни кутибди. Бироқ Кирон ботирдан дарак бўлмабди. Боланинг юраги сиқилиб, сандиқни очибди. Очиб қараса, ўзи тушида кўрган қиз ётган эмиш. Жамоли ойдек, қоцлари ёйдек, юзлари кундек, соchlари тундек қиз экан. Қиз ёстиқ тагидан ханжарни олиб, болага ўқталибди, бола қочибди, қиз қувиб кетибди. Қиз энди ханжарни урмоқчи бўлганда, йигит: «Сени менга Кирон акам келтириб берди, сени девларнинг қўлидан кутқазган ўша одам»,— дебди. «Ундан бўлса, мен ўзимни сенга бағишладим»,— дебди қиз. Йигит суюнганидан акасини кутишни ҳам унутибди, қайси йўлга юришни ҳам эсидан чиқариб қўйибди. Қизни отга мингаштириб, йўлга равона бўлибди. Бироқ чап томонга юрмай, ўнг томондаги йўлга юрибди.

Кўп йўл босибдилар, ахир иккиси ҳориб, бир жойга етибдилар. Бола отдан тушиб, бир уйга кирибди. Қараса, уй ичида етти дев ўтирганимиш. Девлар: «Семиз экансан, яхши келдинг»,— деб йигитни дарров ушлабдилар-да, зиндонга ташлабдилар. Зиндонда одам кўп экан. Бир оздан кейин ҳалиги девлар келиб, болани олиб чиқибдилар-да, пичоқ олиб, бола-

ни емокчи бўлибдилар. Бола: «Мени еманглар, оркамдан акам Қирон ботир келяпти, сизларни омон қўймайди», — дебди. Шунда девлар болани чукур қудукқа солиб, оғзига юз ботмонлик тошни бостириб қўйибдилар.

Энди гапни Қирон ботирдан эшигининг.

Қирон ботир икки йўл ажралган жойга келиб караса, сандик турибди, бола ҳам, қиз ҳам йўқ. Отнинг оёқ изи ўнг томонга қараб кетибди. Қирон ботир ҳам шошилиб ўнг томонга қараб кетибди. Борса қиз отнинг жиловидан тутиб турибди. Қирон ботир:

— Укам қани? — деб қиздан сўрабди.

— Мана шу уйга кириб кетган эди, кўп бўлди, чиқмаяпти, — дебди қиз. Қирон ботир қиличини суфурниб, ичкари кирибди, девлар билан олишиб кетибди. Етти девнинг ҳаммасини ўлдирибди. Кейин зиндонга тушибди. Шунда зиндондаги одамлар: «Мен ориқ, мана бу семиз, мен ориқ, мана бу семиз», — деб бурчак-бурчакка қочаверибди. Қирон ботир: «Менга ориқ-семизингиз керак эмас, шу бугун бир йигитни шу ерга олиб келдиларми?» — деб сўрабди. Одамлар: «Ховлидаги қудукнинг ичидা», деб жавоб беришибди. Шунда Қирон ботир одамларнинг ҳаммасини озод қилибди-да, ховлига чикиб, қудукнинг оғзидағи юз ботмон тошни улоктириб ташлаб, укасини чиқариб олибди.

Учаласи кетаверибди, йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, юриб-юриб бир ерга етишибди. Бу ерда иморатлар олтиндан, деворлари кумушдан ясалган бир боғ бор экан. Қирон ботир билан йигит қизни шу бокқа қўйиб, ўзлари ов овламоқ учун кетишибди. Овга кетиш олдидан Қирон ботир қизга кирқ калит берибди. Қиз ҳалиги калитлар билан қирқ уйни очиб кўрибди. Улар бир-биридан чироғли безатилган, ҳар бирининг ичидаги ҳар турли мол-дунё, олтин-кумуш тўла экан. Лекин қирқ биринчи уйнинг калити йўқ ~~калити~~ ^{халқи} Қирон ботир қизга бермагача

Қадим замонда бир ^{зўйим} подшо бўлган экан. У халқни ҳўрлаб, фукароларидан йиқкан пулга ўрдасида чинор қурдирибди. Усталарни йигиб: «Бу чинорнинг танаси ёқутдан, шохлари зумраддан, барглари забаржаддан, мевалари гавҳару шамчироғдан бўлсин!» — деб амр қилибди. Шаҳар халқи буни эшитиб: «Бу дарахт битгунча, бош қашигани тирноримиз ҳам қолмаса керак», — деб қайғурибди.

Чинорни етти йилда тайёр қилибдилар. Бир кун подшо чинор тагида ухлабди. Шунда ўнг бетига иссиқ тегибди. Кўзини очиб караса, тангадек офтоб тушиб турганмиш. Подшо юртга:

— Кимки шу дарахтнинг баргини олган кимсани топса,

ерга бериб йиғлаб ётаверибди. Қирон ботир: «Ука, бугун овдан эрта қайтганимнинг сабаби шу экан. Икки парини уйга қамаб қўйиб эдим. Қеча хотининг соқолимни қараганда, қирқ биринчи уйнинг калитини олиб қўйган экан. Мана энди парилар хотингни олиб қочиб кетибди. Энди сен мени кутиб, шу боғда ўтириш, мен қирқ кундан кейин қайтиб келаман, агар қирқ биринчи кун чошгоҳ вақтида қайтиб келмасам, умидингни узиб, она юртингга кетавер», — дебди. Хайрлашиб йўлга тушибди. Қирон ботир бора-бора катта бир денгизнинг бўйига етибди. Баланд бир тепаликка чиқиб, бир кампирни кўрибди. Кампир келиб салом берибди. «Саломалайкум», деб Қироннинг кўлини сиқибди. Шунча қаттиқ қисса ҳам, Қиронга билинмабди. Кампир кимнинг кўлини қисса, ўлдирар экан. Кампир: «Болам, сен паҳлавон йигит экансаи, бу ерларда нима қилиб юрибсан?» дебди. Қирон: «Шу ердан йигирма беш кун илгари осмондан икки пари учуб ўтдими?» — деб сўрабди. «Ҳа», — дебди кампир. «Шу париларни қаердан топаман?» — деб сўрабди Қирон ботир. Кампир: «Мана шу денгизнинг ўртасида бир отов бор, парилар ўша отовнинг ўртасидаги бир кўшқда яшайдилар» — дебди. «Бу отовга мен қандай қилиб ўтаман?» — деб сўрабди Қирон ботир. Кампир: «Сузиб ўтасан», — дебди. Қирон таваккал қилиб ўзини денгизга ташлабди. Отовга яқин қолганда, Қирон ҳолсизланиб, сувга бота бошлабди. Шунда гойибдан: «Қушнинг қанотига ёпиш!» деган овоз эшишилабди. Қирон ботир энг охирги кучини тўплаб, тепасида пастлаб учуб бораётган қушнинг оёқларига ёпишибди. Куш Қиронни отовга олиб чиқиб ташлабди.

Қирон отозда қизни қидириб юрса, узоқдан бир чартак кўринибди. Қирон яқинлашиб қараса, чартакда қиз ўтирган замон: «Акажон, мен катта гуноҳ чи бўлганда, йигитлекан уйни очиб, шунчалик азоб-укъбат чексени девларнинг кўлида йилдим, энди ўнадам», — дебди. «Ундей бўлса, мен ўзимни сенга бағишладим», — дебди қиз. Йигит суюнганидан акасини кутнишни ҳам унутибди, қайси йўлга юришни ҳам эсидан чиқариб қўйибди. Қизни отга мингаштириб, йўлга равона бўлибди. Бироқ чап томонга юрмай, ўнг томондаги йўлга юрибди.

Кўп йўл босибдилар, ахир иккиси ҳориб, бир жойга етибдилар. Бола отдан тушиб, бир уйга кирибди. Қараса, уй ичидаги дев ўтирганимиш. Девлар: «Семиз экансан, яхши келдинг», — деб йигитни дарров ушлабдилар-да, зиндонга ташлабдилар. Зиндонда одам кўп экан. Бир оздан кейин ҳалиги девлар келиб, болани олиб чиқибдилар-да, пичоқ олиб, бола-

иккита кутичада иккита каптар бор. Шу каптарларни кўлингга олиб, сал сиксанг, иккимиз ҳам дарров етиб келамиз»,— дебди. Париларнинг жони шу каптарларда экан. Эртаси парилар овга чиқиб кетибди. Қирон ботир кизнинг олдига келибди. Қиз парилардан эшитганини Қирон ботирга айтиб берибди. Қирон ботир кизни дарров дарёнинг бўйига олиб борибди. Қиз сочини сувга ботирибди, бир балиқ чиқибди, балиқнинг ичини ёрган эканлар, иккита кутича чиқибди. Кутичанинг ичидан икки каптарни олибдилаар. Каптарни сиккан эканлар, икки пари бир зумда етиб келибди. Қирон ботир дарров иккисини ҳам ушлабди. Парилар: «Тавба килдик, Қирон оға, биздан ўтди, энди нима қилсанг ҳам бизни ўлдирма, ўлгунимизча сенга хизмат қиласиз»,— дебдилаар. Қирон ботир: «Бизни дарров йигит турган бокка олиб боринглар!»— деб буюрибди. Иккиси икки парининг орқасига минибди, парилар осмонга кўтарилиб, кўз юмиб-очгунча, йигит турган бокка олиб келибдилаар. Йигит билан қиз яна соғ-омон топишибди. Қирон ботир икки кутичани йигитга берибди: «Қачон керак бўлса, каптарларни киссанг, дарров келади,— дебди.— Мени кўргинг келса, мен фалон юртда бўламан, истаган вактингда париларга буюрсанг, дарров топиб берадилар»,— дебди. Кейин Қирон ботир: «Буларни йигитнинг ота юртига олиб бориб ташла!»— деб буюрибди. Парилар йигит билан кизни орқаларига миндириб, осмонга учеб кетибдилаар, бир зумда йигитнинг ота юртига етказибдилаар. Подшо ҳам жуда хурсанд бўлиб, кирк кун тўй-томоша килиб берибди. Йигит билан қиз мурод-максадларига етибдилаар. Қирон ботир бўлса ҳали ҳам бор эмиш, минг йилдан бери одам боласига ёрдам кўрсатар эмиш, ёвуздарнинг жазосини берар эмиш.

БУЛБУЛИГҮЁ

Қадим замонда бир золим подшо бўлган экан. У халкни хўрлаб, фукароларидан йиккан пулга ўрдасида чинор курдиривибди. Усталарни йигиб: «Бу чинорнинг танаси ёқутдан, шохлари зўмраддан, барглари забаржаддан, мевалари гавхару шамчироғдан бўлсин!»— деб амр килибди. Шаҳар халки буни эшитиб: «Бу дараҳт битгунча, бош қашигани тирноғимиз ҳам қолмаса керак»,— деб қайгурибди.

Чинорни етти йилда тайёр килибдилаар. Бир кун подшо чинор тагида ухлабди. Шунда ўнг бетига иссик тегибди. Кўзини очиб қараса, тангадек офтоб тушиб турганмиш. Подшо юртга:

— Кимки шу дараҳтнинг баргини олган кимсанни топса,

подшолигимга шерик қиласан. Айтганим топилмаса, бундайшаҳар менга керак эмас, шаҳарнинг кулини кўкка совураман,— деб жар солибди. Ўнг қўл вазири:

— Бу кеча пойлоқчиликка одам қўй, уддасидан чиқолмаса, кейин бундай сиёсат қил,— дебди.

Кирқ йигит яроғ-аслаҳа билан пойлабди. Улар ярим кечага бориб ухлаб қолибдилар. Подшо уйқудан уйғониб қараса, яна бир мирилик чакадек барг йўқ эмиш. Подшо газабланиб:

— Жаллод!— деб қичкирибди.

Ўн тўрт жаллод, мурғи саловат қиличи бурро:

— Кимнинг ажали етди, офтобни сояга еткармай жонини олай!— деб ҳозир бўлибди.

— Буларнинг бошини танидан жудо қил!

— Эй шоҳим, ҳар куни қирқтадан бош кесаверсанг, шаҳарда одам қоладими? Буларни ҳозирча зиндонга сол, бошка пойлоқчи қўй,— дебди вазир. Подшо:

— Бу кеча дарахтимни ким пойлайди? Бирор кимса менга шу сирни очиб бермаса, шаҳар халқини тиғдан ўтказиб, тупроқ билан баравар қиласан,— дебди.

Подшонинг уч ўғли бор экан. Катта ўғли :

— Мен пойлай бу кеча,— деб дарахтнинг тагига борибди. Ярим кечада у ҳам ухлаб қолибди. Тонг отгач подшо қараса, туйнук кечагидан каттароқ эмиш. Газабланиб, катта ўғлини зиндонга солибди. Ўртанча ўғли отасига:

— Бу кеча мен пойлайнин, сирни билмасам, мени ҳам акамга қўшиб ўлдиринг!— дебди. Ўртанча ўғли ҳам кечаси билан дарахт тагида турибди, тонгга яқин уйқу элитиб, ухлаб қолибди. Подшо эрталаб уйғониб қараса, дарахт барглари орасида кафтдек жой очилиб қолибди. Кўзи қонга тўлиб, ўртанча ўғлини ҳам зиндонга ташлатибди.

Кичик ўғли:

— Эй отажон, ижозат берсангиз, қўлимга ўқ-ёйни олиб, бу баргни ўғирлаётган кимсанинг жигарини пора-пора қиласам, подшозода бўлмайин,— дебди. Подшо ижозат берибди.

Кенж шаҳзода қўлига ўқ-ёйни олиб, ўнгга-сўлга қараб ўтирибди. Саҳарда кўзини уйқу босгандан, чўнтағидан пичоқ-часини олиб, бир жимжилогини кесибди. Кесган жойига туз-қалампир босибди. Қўли оғриқка туриб, уйқуси қочибди— Азонга яқин осмондан бир парранда учиб келиб, чинорнинг шохига қўнибди. Қушнинг тумшуғи ёқутдан, оёклари забаржаддан, қанотлари дурри маржондан экан. У чунон сайрабдикни, замини-замон ларзага келибди. Шаҳзода ўзини тутиб олиб, камонини тўғрилаб, қушнинг кўкрагини мўлжаллаб отибди. Ўқ қушнинг қанотига тегиб, бир пати узилиб тушиб-

ди. Ўқнинг шарпасига подшо ва саркардалари уйғониб кетибди.

Кичик ўғлайнинг бир қўлида ўқ-ёйи, бир қўлида бир пат:

— Эй ота, бир куш келиб чинорнинг баргини олиб кетар экан. Мен кушга ўқ отган эдим, қанотига тегди,— деб отасига патни кўрсатибди. Подшо қўлига олиб караса, пат етти ийллик бож-хирожга арзигулик экан. Подшо:

— Кимки шу кушни келтирса, тахтимга чиқариб, подшолигимга шерик қиласман,— дебди.

Кенжак ўғил зиндандаги икки акаси ва кирқ йигитни озод этишни сўрабди. Подшо:

— Бу ишга ким бел боғлайди?— деганда икки катта ўғли:

— Бу хизмат биздан бўлсин, ота,— деб қўл қовуштириб турибди. Подшонинг кўзи тиниб, қўлидаги пиёласи ерга тушибди. Ноилож икки ўғлига жавоб берибди. Икки ўғли кирк туюдан мол олиб, савдогар кийимида шаҳардан чиқиб кетибди.

Орадан уч кун ўтибди. Подшонинг кенжак ўғли туш кўрибди. Тушида бир парча булут узилиб кўйнига тушибди. Чўчиб уйғониб подшонинг ёнига келиб:

— Эй отажон! Менга ҳам сафар йўли тушди: Туш кўрдим, тушимда сафарга чиқишни хуш кўрдим. Яхшилик билан жавоб берсангиз ҳам, «йўқ!» десангиз ҳам кетаман,— дебди.

Подшо кенжак ўғлини ҳам жўнатибди. У бир хафта деганда акаларига етиб олибди. Юриб-юриб бир ерга етишга ишда уч йўл келибди. Бири борса келар, иккинчиси борса хатар, учинчиси борса келмас экан.

Катта акаси борса келарга кетибди. Ўртанчаси борса хатарга, кичкинаси борса келмасга жўнабди.

Ўртанчаси: «Бу борса хатар, чатоқ. Акам билан биргалашиб, гаплашиб кетсам бўлмайдими?» деб акасининг кетидан кетиб, унга етиб олибди. Иккиси бир шаҳарга бориб, супада қатиқ ичиб ўтиришган экан, шу шаҳар подшосининг қизи равоқдан уларни кўриб қолибди. Малика ғазабланиб: «Менинг рўпарамда уялмай ўтиришти» деб, еб турган олмасининг пўчоғини катта шахзодага отибди.

Ака-ука подшонинг қизи бизгъи ошиқ бўлиб қолибди, деб ўйлаб, кирқ тияннини унга тухфа килибдилар. Кечкурун маликанинг канизакларидан бири чиқиб:

— Нимага кетмай бу ерда ўтирибсизлар?— дебди. Подшозода:

— Малика бизга ошиқ бўлиб, олма отиб, ҳазил-мазах қилди. Биз бир илтифот бўлмаса кетамизми?— дебди. Канизак:

— Бу ердан тез кетинглар, бўлмаса бошингиздан жудо

бўлasisiz,— деб қўрқитибди. Икки шаҳзода қўрқиб қочиб қолиди. Улар кечаси бир дўконнинг таҳтаси тагида ётидилар. Эртасига бири шўрвапазга, бири ошпазга шогирд тушибдилар.

Икки калима сўзни кенжা шаҳзодадан эшигинг:

Кечани кеча, кундузни кундуз демай чўлма-чўл, биёбон-ма-биёбон йўл босиб, бир булоқ бошига етибди. Булоқ ёнида бир чинор бор экан. Отни чинорга боғлаб, хуржунга қўлини солиб қараса, бир дона кулча қолиди. Сувга солиб, энди ейман деб турганда биёбонда чанг кўтарилибди ва бир маймун шаҳзода томонга югуриб келибди. Шаҳзода қўрқиб, ўзини дараҳтнинг тепасига олибди. Маймун ивиган кулчани еб, тумшуғини артиб, дараҳтга қараб, шаҳзодани, имлаб: пастга туш, дебди.

Шаҳзода: «Нонни еб тўймади, энди мени ҳам ейди»,— деб қўрққанидан чинорга маҳкам ёпишиб олибди, маймун бир-сакраб чинорнинг пастки шохига чиқибди. Шаҳзода яна дараҳтнинг барглари орасига яширинмоқчи бўлган экан, маймун буни сезиб:

— Ерга туш,— дебди. Шаҳзода дараҳтдан тушибди. Маймун:

— Куш учса қаноти, одам юрса оёғи куядиган бу ерларда нима қилиб юрибсан?— дебди.

Шаҳзода ерга тушиб, нима мақсадда йўлга чиққанини айтиб берибди. Маймун:

— Бир туз ичган ерга кирк кун салом. Сенинг кулчангни емасам бўлар эди. Кулчангни едим, энди, тузингни оқлайман. Отга минайлик, давлат бизга ёр бўлса, кушингни қўлга киритайлик,— дебди.

Иккиси йўлга тушибди. Бир манзилга етиб, отдан тушиб, дам олиб ўтиришганда, маймун:

— Мен шу ердан лаҳим ковлаб, беш кечаю кундузда чиқаман. Беш кечаю кундузда чиқмасам, келган йўлингга қайт,— деб ер ковлашга тушибди. Олтинчи куни маймун чиқиб:

— Сен айтган жонивор булбулигўё экан. Кафаснинг тагидан чиқдим. Бу форга кирасан. Тёшик оғзига етасан. У ердан саройга чиқилади, аскарлар кўп. Ярим соатча кутасан. Аскарлар ухлайди. Шунда кафасга кўлингни узатасан, ёпқичини очмасдан олиб чиқасан. Подшо билиб қолса, ўн жонингдан бир жонингни ҳам қўймайди,— дебди.

Маймуннинг сўзини эшитиб олгач, йигит форга кирибди. Посбонлар бешта, ўнта бўлиб ҳар ер-ҳар ерда ухлаб қолидилар. Шаҳзода фордан чиқиб: «Отам айтган етмиш қават парда ичидаги жонивор шуми, ёки бошқами?» деб парданинг

бир қаватини кўтарибди. Қуш чунон сайдабдики, шаҳзода хушини йўқотиб қўйибди, қўлидан қафас ерга тушибди. Ўзига келиб қараса, икки ясовул олдида, учтаси кетинда подшонинг ўрдасига ҳайдаб кетаётганмиш. Подшо жаллодни чақирибди ва:

— Бу ўгрининг иккала қўлини тирсагидан кес! — дебди.

Вазир подшога мурожаат қилиб:

— Бир қушни деб шундай йигитни ўлдирасизми? Нима сабабдан келганини сўрайлик,— дебди.

Шаҳзода бошидан кечирган воқеаларни айтиб берибди. Вазир воқеани эшитиб:

— Эй подшо, бу йигитни бир қийин йшга буюринг, ўз ажали билан ўлиб кетсин. Бир қушни деб, бир йигитни ўлдирсак, бизга иснод бўлиб қолади,— дебди. Подшо:

— Кун ботарда бир шаҳар бор. Бу шаҳардан отлик тўқ қиз ойлик йўл. У шаҳар подшосининг бир қизиг бор. Шу қиз ни менга келтирсанг, қушни сенга бераман,— дебди. Подшо шаҳзодага бир ҳамён тилла берибди. Маймун кўрса, шаҳзоданинг қўлида ҳеч нарса йўқ. Йккови отга миниб, яна сафарга жўнашибди. Тўққиз ой дегаида бир катта шаҳарга етибдилар. Маймун яна гор ковлаш билан машғул бўлибди. Тўққиз кеча, тўққиз кундуз ўтгач, у горни ковлаб бўлибди. Маймун:

— Мен малика равогининг коқ тагидан чиқдим. Қўнғирокларга эски увадаларни тикиб, жирингламайдиган қилиб қўйдим. Малика қирқ канизак ўртасида ўтирибди. Хонада олтиндан ясалган тахт бор. Тахт устида бир кути турибди. Агар малика ухламоқчи бўлса, ана шу кутининг ичига тушиб ухлайди. Сен аввал қутини очиб қара, маликанинг кўзи очиқ бўлса, уни ол, кўзи ёпиқ бўлса, тегма,— дебди.

Шаҳзода форга кириб, қирқ зинадан чиқиб, қирқ хужрадан ўтиб, равоққа кирса, қирқ канизак ўртасида бир маликаи дилором ўтирганмиш.

Шаҳзода андак сабр қилиб турибди. Қизлар жой-жойига ўтириб ухлай бошлабди. Шаҳзода бориб кутини қўлига олса, ўн тўрт кечалик ойдек барқ уриб, малика ётганмиш. Шаҳзоданинг ақли учиб, юраги жўш уриб, маликанинг нақш олмадай юзидан бир бўса олай, деб яқин борганда, кўзини очиб:

— Эй одамзод, тепамда нима қилиб турибсан? — дебди ва канизакларини чақирибди.

Канизаклар уйғониб, шаҳзоданинг қўлини орқасига боғлаб, подшо ҳузурига олиб борибдилар. Подшо дарғазаб бўлиб, уни ўлимга буюрибди. Подшонинг вазири:

— Таксири, бу болани кечаси ўлдирсак, тонг отгач, катта-кичик эшитиб: «Подшо қизининг хушторини ўлдириб, қизини олиб қолибди», — деган иснодга қоламиз. Уни бир хизматга

буюринг, ўз ажали билан ўлиб кетсин,— дебди. Подшо:

— Менинг бир шартим бор, шуни бажарсанг, қизимни сенга бераман. Шу ердан ўттиз ойлик йўлда бир дарёи Қулзам бор, деб эшитаман. Шу дарёнинг нариги юзида, Арзаки деган бир жодугар бор. Унинг Қорақалдирғоч номли оти бор. Бир ойлик йўлни кўзни юмид очгунча босармиш. Шу отни менга келтириб берсанг, қизим сеники,— деб тилхат билан бир ҳамён олтин берибди.

Шаҳзода маймуннинг олдига келиб зор-зор йиғлабди. Маймун:

— Эй, шаҳзода, ғам ема, давлат бизга ёр бўлса, жодугарнинг отини сенга олиб бераман,— дебди. Ҳар иккиси йўлга равона бўлишибди. Саҳроларда сайри томоша қилиб, ширкор қила-қила бир дарёнинг бўйига етишибди. Бу дарёнинг нариги кирғоғи кўринмабди. Маймун:

— Бу дарёдан қандай ўтамиз?— деб сўрабди. Шаҳзода:

— Бу дарёдан нима қилиб бўлса ҳам ўтишимиз керак. Келган йўлимизга асло қайтмаймиз! Е ўтамиз, ёки дарёга ғарқ бўламиз,— дебди.

Маймун боланинг ҳимматига завки келиб:

— Ҳар ишга қадам кўйсанг, шердек ҳайқириб қадам қўй. Асло қўрқма! Сен, мен омон бўлсам, муродингга етасан. Сени ўз шахрингга етказаман,— деб дарёнинг лабидан чукур ковлай бошлади. Қирқ кеча, қирқ кундуз, деганда маймун қайтиб чиқиб:

— Мен отнинг охури ёнидан тешиб чиқдим, ҳушёр бўлиб, бошингни тешикдан бир марта кўрсатасан. От бир сайҳа тортиб кишнайди. Жодугар уйқудан туради, чиқиб отни уриб, яна уйга кириб ётади. Бошингни иккинчи марта кўтарасан. Жодугар отни уриб, қасам ичади. Учинчисида ҳушёр бўл; от кишнагунча тўрвадаги кишишини унинг бошига ил: «Эй жонивор, қачонгача, калтак еб юрасан», деб чаққонлик билан отни ечиб ол, эгар, юган, тўқим дема. Жодугар бир ухласа қирқ кеча-кундуз ухлайди. Жодугар шу бугундан бошлаб уйкуга кирди.

Шаҳзода маймуннинг гапини эшитиб олгач, ғорга кириб, отнинг охури ёнидан чиқибди. Тешикдан бошини чиқариб қараса, отхонанинг тўрт бурчагида тўртта олтин қозик. Тўртта олтин қозикка боғланган от турибди. От шаҳзодани кўриб, бирдан сайҳа тортиб кишинаб юборибди. Жодугар уйқуда ётган экан. У отнинг кишинашини эшитиб, уйғониб кетибди. Оғзидан ўт сочиб, отхонага кирибди. Шаҳзода кўрса, бўйи минордек, ҳар кифти чинордек, оғзи ғордек, бурни мисли тандирдек, бадани филининг баданига ўхшаган бир баҳайбат нарса эмиш.

— Эй жонивор, бу ерларда қуш учса қаноти куяр, одам юрса ёёғи. Бу ерни жазираи олмас дейдилар. Одамзоднинг хидини олдингми сен? — деб отга бир қамчи урибди. Сўнгра хонасига кириб кетибди. Шаҳзода яна бир карра бошини чиқарибди. От кишқабди. Жодугар қайтиб чиқиб, кўлида қамчи:

— Эй ҳаром ўлгур. Одамзоднинг исини олдингми? Ернинг остида, осмоннинг устида бўлса ҳам тутиб бир ямлаб, бир ютаман,— деб отга уч қамчи урибди. Жодугар қайтиб кетгач, шаҳзода чаққонлик билан чиқиб отнинг бошига тўрвани илиб:

— Эй жонивор, золимнинг зулмида, жодугарнинг илгида қачонгача калтагини еб юрасан? — деб отнинг бош-кўзини силаб-сийпаб, эгар-юган, тўқимини олиб, минибди. Отнинг бўйнидан қучоқлабди. От бир силкинибди. Уннинг икки биқинидан қанот пайдо бўлиб, қарчигайдек осмонга кўтарилибди. Отнинг туёғидан чиқкан чақмок жодугарнинг пешанасига тегибди. Жодугар отни булут өрасида кўриб, «шошма, одамзод!» деб отнинг орқасидан чангалини ёзиб қувлаб кетибди. Отга яқин етиб, отнинг думидан ушламоқчи бўлибди. От дарёга ўзини отибди. Жодугар отнинг думидан тутиб, дарёга урай деб турганда, от кўш оёқлаб жодугарнинг оғзига тепибди. Жодугарнинг жони чиқиб, дарёга фарқ бўлибди. От ҳавога парвоз қилибди. Шаҳзода кўзини очса, ўттиз ойлик йўлни уч кунда учеб, бояги маликанинг мамлакати устида от давра олиб турибди. Шаҳзода отнинг чап қулоғини уч марта химарib қўйибди. От бояги горнинг оғзига тушибди. Шаҳзода қараса, маймун горнинг оғзида ёнғоқ чақиб ўтирган эмиш. Маймун:

— Энди нима қиласиз? — деб шаҳзодадан сўрабди.

— Отни бериб, кизни оламиз, — дебди шаҳзода.

— Бу отни шу подшога бериб бўладими? Мен бир юмалаб от бўламан. У мени ёқтириб олади. Сўнгра маликани олиб илгариги жойга бориб турасан,— дебди. Маймун бир юмалаб отга айланибди, бунинг олдида бояги от хачирча ҳам бўлмай қолибди. Шаҳзода икки отни подшо ўрдасига олиб борибди. Подшонинг кўзи отга тушибди, рўпарасида икки кора қалдирғоч от турганмиш. Подшо вазирга:

— Чакир анави йигитни, биз боб от экан, сотса олайлик,— дебди.

Вазир чакирибди. Тахтнинг икки кунгирасига икки от кўниб, тўрт ёғини жуфт қилиб турибди. Подшо ҳайрон бўлиб:

— Бу отнинг баҳоси неча пул? — деб сўрабди. Шаҳзода:

— Пулга сотмайман. Биттасини бир кизга бераман,— дебди. Подшо:

— Эй нодон бачча, шу отни қизга алмашадими? — дебди.
Бола қўйнидан қоғозни чиқариб, подшонинг олдига қўйибди.
Подшонинг ўзи: «Кимки шу отни келтирса, қизимни бераман», деб ёзган экан. Подшо вазирига қараб:

— Нима қиламиз? — дебди. Вазир:

— Мард сўзидан, йўлбарс изидан қайтмас. Қизингизни берсангиз шундай йигитга берасиз-да, — дебди. Подшо:

— Бирига пул, бирига қизимни берай, икки отни менга бер! — дебди. Бола:

— Бирини қизингиз учун бераман, яна бирини қизингизнинг ўзи шикорга чиқкан пайтларида минади, — дебди.

Подшо хурсанд бўлиб отнинг иккаласини ялангочлаб:

— Эй вазир, отнинг қайсиси яхши? Танла! — дебди. Вазир Арзаки жодугарнинг отни ёқтирибди. Подшо:

— Эй вазири нодон, мана бу от яхши, — деб маймун отни ёқтирибди. Чунки маймун от ҳар нафасда сайҳа тортиб кишнаб тураркан.

Подшо қизини йигитга топширибди.

Энди подшодан эшитинг:

Подшо «отни эртага овга минаман», деб отхонага олиб кириб қўйишини буюрибди. Сайислар отни бойлай деса от олдидан келганини тишлиб, кетидан келганини тепиб, ҳеч кимни таблага киргизмабди. Подшо хафа бўлиб, отхонанинг эшигига калладек кулф солдирибди. Маймун от деворнинг тешигидан чиқиб қочибди. Эрталаб подшо эшикнинг тирқишидан «отим туриптими, ўйқми?» деб қараса, от у ёқда турсин, куррак билан қашлағич ҳам йўқ эмиш. Буларнинг ҳаммаси тилладан экан. Подшо хафа бўлиб, вазирини чақириб воқеани айтибди. Вазир:

— Бу от Арзаки жодугарнинг оти эди. Арзаки жодугардан дев-париларнинг ҳаммаси қўрқар эди. Неча-неча подшолар «бу отни оламиз», деб жодугарнинг қўлида боши кесилган. Яхши сизга зиён етказмай отни олиб кетибди. Бу ишдан сиз хафа бўлманг. Қизингизни бўлса бир шаҳзодага бердингиз. Яна бир от қизингизнинг қўлида қолді-ку, — деб подшонинг кўнглини хотиржам қилибди.

Энди сўзни шаҳзодадан эшитинг:

Булбулигўёни олиш учун ғор ковлаган жойга борса, маймуни ёнғоқ чақиб ўтирганимиш. Шаҳзода отдан тушибди. Маймун:

— Нима қиламиз? — деб сўрабди. Шаҳзода:

— Қизни бериб, күшни оламиз, — деб жавоб берибди.

Маймун:

— Эй нодон бачча, бир күшга шу қизни бериб бўладими? Мен бир юмалаб қиз бўламан. Менинг олдимда бу қиз тўқ-

сөнгә кирган кампирдек бўлиб қолади. Подшонинг олдига олиб кирасан. У мени ёқтириб олиб қолади,— дебди. Шаҳзода:

— Кизни шу ерга қўйиб, сизнинг ўзингизни олиб борсанчи?— дебди. Маймун:

— Ёлғиз мени олиб борсанг номардлик бўлади. Подшо иққимиздан биримизни таилаб олса, кейин пушаймон қилмайди,— деб бир кизга айланибди. Шаҳзода отни горга яшириб, икки қизни икки кутига солиб, подшонинг олдига борибди. Подшо уни девона фахмлаб, ғазначига:

— Келган меҳмонга бир нарса бериб юбор,— дебди. Подшонинг вазири:

— Эй подшо, бу йигит девона эмас, бу булбулигўёнинг ишқида келган шаҳзода,— дебди. Подшо:

— Эй ўғлим, хизматни бажо қилдингизми?— деб сўрабди. Шаҳзода:

— Келтирдим,— дебди.

Подшо, вазир ва шаҳзода бир уйга кириб ўтирибдилар. Бола икки кутини ерга қўйибди. Подшо:

— Қиз-қани?— деб сўрабди.

— Қиз шу кутининг ичиди. Сиз бир қиз деб эдингиз, мен икки қиз келтирдим. Иккисидан бирисини ёқтириб оласиз. Бирни ўзимга қолади,— дебди. Подшо кулиб:

— Қиз кутининг ичига сифадими?— дебди.

Шаҳзода кутини очибди. Икки қиз баравар акса уриб кутидан чиқибди. Подшонинг ақли шошиб, ҳуши бошиндан учибди. Подшо:

— Эй вазир, қайсисини олай?— деб сўрабди.

Вазир подшонинг қизни ёқтирибди. Чунки подшонинг қизи бошини эгиб; одоб саклаб ўтирган экан. Маймун қиз кутидан чиқиб, подшонинг тиззасига ўтириб, бўйнига қўл солиб, юз-кўзини артғиб, ноз-карашма билан турган экан. Подшога маймун қиз ёқибди.

Пёдшо вазирга: «От бўлса йўрға бўлсин, хотин бўлса сатанг бўлмасин-у, сатанг сифат бўлсин, деган гапни эшитмаганмисан?»— дебдй. Подшо маймун қизни олиб, булбулигўени шаҳзодага берибди. Шаҳзода шаҳардан чиқиб, отга миниб, қизни ўнг тиззасига ўтқизиб, чап тиззасига олтин қафасни қўйиб жўнаб кетибди.

Энди сўзни подшодан эшитинг:

Подшо юртга тўй-томоша қилиб берибди. Кечқурун подшо қиз турган уйга кирибди. Маймун қиз подшони алаҳситиб, уй ичидаги бари яхши нарсаларни йиғиншириб, тешикдан чиқиб қочибди. Подшо уйқудан уйғониб қараса, бошидаги тожи, қиличи, камари йўқ эмиш. Қиз ҳам кўрини-

мабди. Подшо вазирни чақириб воқеани баён қилибди. Вазир:

— Бу малика подшонинг қизи, унинг сизга ўхшаган ошиклари жуда кўп. Шулардан бири қизни олиб, сизни ўлдирмай кетибди. Бунга ҳеч хафа бўлманг,— дебди.

Энди гапни шаҳзодадан эшитинг:

Шаҳзода биринчи йўлдаги чинорининг тагига борса, маймун ёнғоқ еб ўтирган экан. Маймун:

— Энди нима қиласми?— деб шаҳзодадан сўрабди.
Шаҳзода:

— Мен кетаман,— дебди. Маймун:

— Менинг уйимга бориб учтўрт кун меҳмон бўласан,— дебди.

Шаҳзода:

— Сенинг уйинг тоғнинг тешиги бўлса, мен сифаманими?— дебди. Маймун кулиб:

— Ҳалиям менинг ким эканимни билмас экансан. Юр, уйимни кўриб кетасан,— деб йўл бошлабди. Улар бир тоғнинг орқасига ўтибдилар. Шаҳзода қараса, бир ажойиб бўстон, булбуллар сайраган, анжир, шафтолилар пишиб, тагига тўкилган. Бўстоннинг тўрт бурчагида тўрт олтин тахт. Зар кўрпачалар солиқлик. Тўрт тарафда қатор хужралар. Ҳар хужрада паризодларнинг болалари ўқиб ўтиришганмиш. Маймун бир юмалаб, бир қизга айланибдики, оламда бундай гўзал бўлмаган экан. Шаҳзода уни кўриб хушидан кетиб йиқилибди. Бир вақт қўзини очиб қараса, маймун-парининг тиззасига бош қўйиб ётганмиш. Маймун-пари шаҳзодани уч кун меҳмон қилибди. Уч кундан кейин:

— Қайси парини хоҳласанг бераман,— дебди. Шаҳзода:

— Хоҳласанг ўзингни сўрайман,— дебди.

— Мен эр қилмайман, парилар подшосининг қизиман. Бу қизларга домламан. Эр қилсам, мени ўлдириншади. Энди, тахта ўткизиб, ўз шаҳрингга еткизиб қўяй,— дебди пари.
Шаҳзода:

— Ўзим келдим, ўзим кетаман,— дебди.

Маймун-пари кокилидан кесиб берибди:

— Қачон бошингга мушкул иш тушса, шу сочининг учини куйдирсанг, мен ҳозир бўламан. Шаҳзода ундан:

— Менга бунча яҳшилил қилишингнинг сабаби нима?— деб сўрабди. Маймун-пари:

— Сен келмасдан илгари қуръада кўрдим. Кун чиқар тарафда бир золим подшо бор, фуқаросининг бор бисотини тортиб олиб, бир туп олтин дарахт ясатади. Шу дарахт туфайли шаҳарни вайрон қилади. Подшонинг уч ўғли бор, кичкина ўғли шу дарахтни деб, отам шаҳарни бузса, халқ кўчада қолса, яхши бўлмайди. Шу дарахтга зиён етказувчи

қушни олиб келаман, деб шу биёбонга келади. Бир бола бечора халқ учун жонини фидо қилса, мен нечук тахтда, фарогатда ўлтирай, деб етти йилдан бери шу чинорнинг тагига ҳар куни етти марта келардим,— дебди.

Сўнгра шаҳзода маймун-пари билан хайр-маъзур қилиб, жўнабди. Неча вакт, неча замон йўл юриб, уч кўча айрилган ерга етибди. «Акаларимдан хабар олай», деб борса келар йўлга юрибди. Шаҳарга кириб кўчама-кўча юриб, бир шўрвапазнинг дўконига кўзи тушибди. Катта акаси ўчокқа ўт ёкиб одамлардан қолган суюк-саёкларни ғажиб кун ўтказар экан. Шаҳзода:

— Э шўрвапаз, шу ўт ёқаётган боладан рўпарангиздаги мачитнинг ичига бир коса шўрва юборинг,— дебди. Шўрвапаз катта шаҳзоданинг юзига бир тарсаки уриб, кўлига шўрва бериб:

— Ўзингдан узоқроқ ушла, бошингдаги чанглар косага тушмасин,— дебди. У шўрвани олиб бориб мачитнинг супасига кўйибди. Шаҳзода:

— Ўтириб ўзинг ич!— дебди.

— Мен ўтирсан устам уришади.

— Уришмайди, ич шўрвани!— деб зўрлаб овқатни едирибди. Қаерлисан, асли зотинг ким?

— Мен шўрвапазнинг шоғирдиман. Шу шаҳарнинг бола симан.

— Мендан яширма, сени танидим. Рост сўзласанг, ўз шаҳрингга олиб кетаман.

Шўрвапазнинг шоғирди йиғлаб, бошидан ўтган воқеаларни айтиб берибди.

— Укангни танийсанми кўрсанг?

— Танийман.

— Қандай биласан?

— Ешлигимда дарёга от сугоргани борганимда, «мен ҳам бораман» деб отга ёпишди. От укамнинг елкасига тепди. Отнинг тақаси чап елкасига тамға бўлиб қолган,— дебди.

— Нима учун укангни олиб бормагансан?

— Биз икки ўғил бир онадан. Кичик ўғил бошқа онадан эди. Ўгайлик қилиб олиб бормадим.

— Укангнинг тамғаси шунга ўхшайдими?— деб шаҳзода чап елкасини очиб кўрсатибди. Акаси укасининг оёғига ўзини ташлаб, зор-зор йиғлабди. Кичик шаҳзода уни бозорга олиб бориб, кийим ва яхши от олиб берибди.

Шаҳзода ўртанча акасини ахтариб, уни ҳам шундай ахволда топибди.

Учови ўз мамлакатларига жўнашибди. Икки ака маслаҳат қилиб:

— Укамизни ўлдирсак. Отамиз ҳузурига маликани, отни, булбулигүёни ўзимиз олиб борсак яхши бўларди,— дейишиб, шаҳзодага қасд қилишибди.

Бир дарёниг лабига борганда, маъника шаҳзодани чакириб:

— Иккала акангнинг пияти бузук. Сени ўлдиришмоқчи. Бу кеча ўзингни панага торт,— дебди. Шаҳзода бир ухлаб туриб, ётган ерига эски замбилини келтириб кўйибди. Ўзи бошқа жойга бориб ётибди. Иккала акаси замбилини икки ёғидан ушлаб дарёга ташлашибди ва: «Укамизни йўқотдик», деб ўйлашибди. Тонг отибди. Узоқдан бир шарпа келаверибди. Қарашса, укаси дарёниг нарёғида бетини ювиб ўтирганимиш. Шаҳзода икки акасига қилган яхшилиги учун пушаймон бўлиб дарёдан ўтибди. Икки ака маслаҳат қилиб, илгарироқ кетиб бир қум тепага етишибди. Улар ўткир қиличнинг дамини осмонга қаратиб қумга кўмиб кўйибдилар. Ўзлари белларидан пастини қумга кўмиб ётибдилар. Укаси бориб:

— Бу қумда нега ётибсизлар?— деб сўрабди. Катта акаси:

— Бел оғрік, оёқ оғриқ бўлмайді киши. Сен ҳам туш, сени ҳам кўмамиз. Оёқларинг яхши бўлади,— дебди.

Укаси отдан тушиб, тиззасигача қумга кўмилибди. Қумнинг иссиги ўтибди.

— Э ака, қум иссик экан-ку,— дебди у. Акаси:

— Оёғингни кимиллатсанг қум совийди,— дебди.

У оёғини қимиллатибди, қилич иккала тиззасидан шартта кесиб кетибди. Шаҳзода қонига беланиб, қумда ётиб қолибди. Иккала ака қизни, отни, кушни олиб мамлакатига жўнабди. Отаси қизни ўрдадаги қирқ канизакка қўшиб кўйибди. Отни отхонага боғлатибди. Булбулигўёни қафаси билан олтин чинорга осиб кўйибди.

Куш сайрамай, бошини қанотининг остига олиб ётибди.

От олдидан келса тишлаб, кетидан келса тепиб, ҳеч кимни якинлаштирумабди. Малика бошини кўтармай, олтин қутисидан чиқмай ётаверибди.

Энди сизга ёш берсин, бизга ҳаёт. Шаҳзодадан эшитинг:

Уч кеча-кундуздан кейин шаҳзода кўзини очибди. Ўз ахволини кўриб, хушидан кетибди. Бир замондан кейин хушига келиб, маймун-парининг берган тутатқиси ёдига тушиб, сочининг учини куйдирибди. Зум ўтмай, тўрт бурчини тўрт пари кўтарган, маймун-пари ўтирган олтин тахт пайдо бўлибди.

— Эй одамзод, сенга бу зулмни ким қилди?— деб шаҳзоданинг бошини тиззасига олибди ва маконига олиб кетибди. Маймун-пари шаҳзодани олтин тахтга ётқизиб; бир канизак парини ёнига кўйиб, отасига хат ёзибди:

«Бу одамзод фárзандили муолижа қилиб, кирқ кунда тузатиб юборасиз. Бу одамзод менга туғишган ини бўлиб қолган»,— деб муҳрини босиб, тахти париларга кўтартириб, Кўхиқофга жўнатибди. Парилар Биллур тоғдан ўтиб, уни парилар подшосига топширишибди. Шаҳзода кирқ кунда согайиб, илгариги хуснига ѱеча баробар хуси кўшилиб, парилар юртидан қайтиби. Маймун-пари: «Сени шу аҳволда отангга кўрсатмайман. Қаландар суратида олиб бораман. Маликани акангга бериб, уни тахтга чиқарган бўлса, шаҳарга кирмай қайтамиз. Агар отанг ўз ўрнида турган бўлса, маликани сенга тўй қилиб, сени тахтга ўтқизиб келаман»,— деб болани уч ой сақлабди. Уч ойда боланинг сочи ўсиб пешанасини ёпибди. Тирноклари ўсибди. Маймун-пари шаҳзода билан тахтга ўтириб шаҳар чеккасига келиб тушибди. Шаҳарнинг ташқарисида париларни қолдириб, шаҳзоданинг қўлидан ушлаб, подшонинг ўрдасига келиби.

Подшо вазирига:

— Олти ой бўлди, мен ғам лойига ботдим, бу күш бирор марта сайрамайди. От бир марта кишинамайди. Малика бир луқма таом емайди,— деб турганда подшонинг ўрдасига кирган бир қаландар баччага кўзи тушибди. Подшо уни кўриб, қадди-қоматини кичик ўғлига ўхшатиб:

— Э қаландар бачча, кел бери!— деб чакирибди. Қаландар бачча кўрса, отасининг икки ёнида икки акаси ўтирибди. Билдики, бу акаларига ҳали амал текқани йўқ.

Тахтга қадам кўйибди, шу он олтин чинордаги булбулигўё чунон сайрабдики, халқи-олам мумдек эрибди. От отхонада туриб уч марта сайҳа тортиб кишинабди. Малика қутидан иргиб чиқиб, қўлига тилла созини олиб, кирқ канизакнинг ичидаги ўйни-кулги бошлабди.

Подшо севиниб:

— Бу қаландарнинг пойқадами ёқди,— деб қаландарнинг бошидан бир лаган тилла сочибди. Қаландар бачча:

— Мен қаландар эмасман. Маликадан сўрасангиз ишонасиз ё ишонмайсиз. Қафасдаги булбулдан, охурдаги отдан сўранг,— дебди. Подшо:

— Эй ўғлим, оламда от билан қушининг сўзлаганини қачон кўргансан?— дебди. Ўша захотиёқ күш тилга кириб, бўлган воқеаларни сўзлаб берибди. Подшо ўғлининг пешанасидан ўпиди. Кирқ кун юртга ош бериб, маликани шаҳзода га олиб берибди.

У икки катта ўғлининг қўлини оркасига бойлаб, кўй кўшқлагандек қўшоқ қилиб, кичик ўғлининг олдига тиз чўкдирибди:

— Сенга зулм қилган шу икки оғанг сенинг хукмингда! — дебди.

Кичик ўғил ақаларининг гуноҳидан кечибди. Подшо ўғлининг гина сакламаслигини билиб, унга яна меҳри ошибди. Юртга жар солиб, ўғлига таҳтини берганини эълон қилибди.

Маймун-пари шаҳзода билан маликанинг тўйини парилар юртидагидек қилиб ўтказибди. Кейин сочиининг толасидан бериб, хайрлашиб кетибди.

Мен ҳам шу тўйда бўлдим, ош едим, соқол-мўйловимни ёғлаб қайтиб келдим.

КЕНЖА БОТИР

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадимги замонда бир подшо яшаган экан, у тинч ҳаёт кечиринши, ҳалқи ҳам тўқ ва фаровон яшашини орзу қиларкан. Подшо дунёдаги энг яхши мевалардан келтириб экиб, ажойиб боғ қилган экан. Боғнинг ўртасига олтин олма кўчатини эккан экан. Олма тез вакт ичидаги мевага кирибди. Унинг меваси ҳеч қайси олма мевасига ўхшамас экан. Буни кўриб подшо жуда ҳам хурсанд бўлибди. Лекин учинчи йили олма фарқ пишган вактда, меваси кундан-кунга камая борибди. Подшо вазирларини чақириб, боғдаги ҳодисани айтиб берибди. Шу кундан бошлаб бокқа коровул қўядиган бўлибди. Подшо ҳар куни олмани санар экан, бари бир кунига битта-иккита кам чиқаверибди. Бу кеча подшо бир вазирини икки аскар билан соқчиликка қўйибди. Эртасига санаса, олма яна камайиб қолганмиш. Бошқа вазирларидан соқчи қўйибди. Олма боягида камая борибди. Нихоят подшонинг ўзи пойлабди. Ухлаб қолиб, ҳеч нарса сезмабди. Эрталаб мевани санаса, олма яна камайиб қолибди.

Подшонинг учта ўғли бўлиб, иккитасининг онаси бой хонадондан, кенжа ўғлининг онаси камбағалнинг қизи экан. Шунинг учунми, кенжа ўғлини ёқтирумас экан. Кенжа ўғли эса зийрак, ақлли ва жуда шўх бўлган экан. Боғдаги олтин олманинг камайиб қолишини кенжа ўғлидан кўрибди. Шу пайт тўнгич ўғли келиб қолибди. У отасидан:

— Отажон, хафа кўриниасиз, нима бўлди? — деб сўрабди.

Подшо ўз гумонини айтмабди-ю, олма ўғрисини ҳеч ким ушлай олмаётганини, шундан хафа эканлигини гапирибди.

— Ҳа, ота, шунга хафа бўласизми? Бугун мени юборинг, ўғрини мен ушлаб олиб келай,— дебди тўнгич ўғил. Подшо катта ўғлига рухсат этибди. Тўнгич ўғил қўлига катта таёқ олиб, боғдаги олтин олманинг остига бориб ўтирибди.

Кечаси, тимқоронғи, ҳамма ёқ жимжит эмиш. Подшонинг катта ўғли, ўғри менинг бу ердалигимни билмасин деб, ўсик ўтларнинг ичига кириб яшириниб ётиби. Нихоят ой баркашдай бўлиб ҳамма ёқни ёритиб юборибди. Атроф жимжит, ҳеч нарсадан дарак йўқ эмиш. Шаҳзодани уйқу босибди. Бир вақт уйғониб қараса, тонг ёришиб қолибди. Худди шу пайт подшо етиб келибди. Ўғлидан сўрашнинг ўрнига олмани санай бошлабди. Мева яна камайиб қолган экан. У бошини қуи солиб таҳтига ўтирибди.

Подшонинг ғамгинлигини кўриб ўртанча ўғли унинг хаёlinи бўлибди.

— Ота, ўғрини акам ушлай олмабди, энди бугун мен пойлайман,— дебди. Подшо кулиб:

— Ишончли одамларим, сендан катта аканг ушлай олмагач, сенга йўл бўлсин?— дебди. Қистай бергач, ўғлининг юзидан ўтолмай, розилик берибди. Севимли ўғлининг ёнига икки вазирни қўшибди. «Энди, ўғри албатта, қўлга тушса керак», деб ўзига далда берибди.

Боғда яна жимжитлик эмиш. Икки вазир ва ўртанча ўғил, уйкулари келса ҳам кўзларини ишқалаб, бир-бирларини туртишиб ўтиришибди. Биринчи вазир: «Мен ортиқ чидай олмайман, уйқум келаётир»,— деб юмшоқ ўтга ёнбошлабди. Иккинчи вазир билан ўртанча ўғил галма-галдай ухламоқчи бўлишибди. Ой ҳам ботибди, атрофни тонг коронғилиги босибди. Навбатчилик қилаётган ўртанча ўғил олмага суюниб, ухлаб қолибди. Қалқиб кетиб қўзини очиб атрофга қарабди. Тонг отиб ҳамма ёқ ёришиб кетган экан. Ўртанча ўғил икки вазир билан сухбатлашиб турганда, бокқа подшо кириб келибди.

— Нима гап? — дебди у ва олтин олма дарахтига қарабди.— Олма яна кам-ку? — деб жаҳли чиқибди унинг.

Шу куни кенжা ўғил подшога:

— Ота, бугун мени бокқа юборинг, олтин олма ўғрисини пойлай,— дебди. Бу сўзни әшитган подшонинг жаҳли чиқиб, ёмон кўриб юрган ўғлини койиб ташлабди.— Сендан катта одамлар, иккала аканг ушлай одмади-ю, сен қандай қилиб ушлар эдинг!— дебди. Кенжা ўғил отасининг бундай жавобидан сесканиб кетибди, билаклари кучга тўлибди. Юрагида ўт ёнибди. Отасининг рухсат бермаганига қарамай, кечқурун нон, пичоқ ва бир оз туз олиб бокқа жўнабди. У қандай бўлмасин, олманинг йўқолиш сирини билишга аҳд қилибди.

Тун коронғи экан. Кенжা бир атрофига, бир кўкка бокар, бир олманинг устига қааркан. Нихоят тун ярмидан ошиябди. Тун пардасини ёриб тоғ орқасидан ой чиқибди. Ой Кенжага: «Балки сен зерикаётгандирсан, мен сенгà ҳамроҳ бўлгани

келаётирман», — дегандек туюлибди. Кенжанинг бутун фикрини ойнинг гўзаллиги ўзига тортибди. У олманинг энг устки шохига чиқиб олиб, ойга бокибди, атрофни яхшилаб кузатибди. Ниҳоят Кенжанинг тийрак кўзларини уйқу боса бошлабди. Ёнидаги пичоқчасини олиб товонини тилибди. Лекин уйқу устушилик қила бошлаган экан. Кенжа тилингган товонига туз сенибди. Шу пайт узоқда учар от пайдо бўлиб, олма томонга келавернибди. Унинг қанотлари узун, ёллари ялтирашибди.

От учеб келиб, эҳтиётлик билан ерга тушибди-да, бир олмани ебди. Энди иккинчисини еяётганда, Кенжа ўзини унинг устига ташлаб, ёлидан маҳкам ушлаб олибди. От осмонга парвоз қилибди. Кенжа унинг қанотини ушлаб олгач, от сенинг ерга туша бошлабди.

От тилга кириб:

— Мен сени яхши биламан, сен подшонинг учинчи ўглисан, отанг сени ёмон кўради. Мени подшонинг олдига олиб борсанг, севимли ўғиллари бажара олмаган ишни сен уддалаганингдан жаҳли чиқади, мени сўйиб ташлайди! Яхшиси, мени қўйиб юбор. Бахтингни синаш учун бу ердан кетай десанг, хоҳлаган ерингга элтиб қўяман,— дебди.

Кенжа отининг гапларига ҳайрон бўлибди. Акаларидан кўрган хўрликларини эслаб, ютидан кетмоқчи бўлибди.

— Мени шундай бир шаҳарга олиб боргинки, у ерда ўз ҳалол меҳнатим билан кун кечирай,— дебди отга.

— Сен хафа бўлмагин-у, шаҳзодалар муноғиниқ, кора кўнгил бўлади. Ҳалол меҳнат билан яшаш учун ростгўй, соғдил бўлиши керак. Шундай бўлиш қўлингдан келса, устимга мин,— дебди от.

От Кенжанинг устига миндириб кўкка парвоз қилибди. Тоғ келганда товусдек, кор келганда қарчиғайдек, дарё келганда довулдек учеб бораверибди. Жуда кўп адири, кир, боғ-ўрмонлар устидан ўтиб бир мамлакатга етиб, шаҳардан анча четга қўнишибди.

— Елимдан юлиб ол, қачон ёлни куйдирсанг, мен ўша замони ҳузурингга етиб келаман,— дебди от ҳайрлашиб. Кенжа отининг ёлидан бир тутам қирқиб олибди. Эндиғина уч қадам босган экан, оёқ остида чиройли олтин патга кўзи тушибди. Кенжа бу патни олай деганде, от унга: «Олма, ташла! Бу олтин пат бошингга мушкул ишларни солади», — дебди. Кенжа патни ташлашга кўзи қиймай, уни қўйнига солибди-да, шаҳар томон йўл олибди.

Йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, подшо саройига етиб борибди. Сарой посбони олдига бориб, у билан саломлашибди, подшога чўпон бўлмоқчи эканинни билдирибди. Подшо бу хабарни эшитиб болани ҳузурига олиб келишни буюрибди.

Кенжада подшога икки букилиб салом бериди. Чўпон фарзанди эканини, подшога хизмат қилиш ниятида келганини айтибди. Шундай қилиб, Кенжа қўлига таёк ушлаб чўпонлик қила бошлабди.

Ўша йили мамлакатда курсоқчилик бўлиб, яйловларда ўт жуда кам унган, қўйларнинг териси суюига ёпишиб кетган экан. Кенжа серўт жойларни қидириб, сурувни тоғ томонга ҳайдабди.

Кенжа шўх қўзиларни бағрига босиб эркаларкан. Бир куни Кенжа бир шўх, чиройли қўзини ушлаб олиб халтачасидаги ионидан озгина бериди, унинг майин жингалак юнгларини силабди. Шу пайт олтин пат ёдига тушиб қолибди. Яна бир томоша қиласай, деб патни қўйнидан олибди-да, шу пат билан қўзичоқнинг сағрини силабди. Қўзичоқ бир-икки силкинибди-да, бир онда семира бошлабди. Кенжа жуда ҳайратда қолибди. Қўзларига ишонмай, қўзичоқнинг ҳатта бўлиб осилиб бораётган қуйругини кўтариб ушлаб кўрибди. Уни қўйиб юбориб, бошқасини олтин пат билан сийпай бошлабди. Хуллас, кечгача бир қанча шўх қўзиларни ушлаб олиб пат билан силабди, ҳаммаси ҳам силкиниб-силкиниб семираверибди. Кенжанинг шодлиги ичига сиғмай, она қўйларни ҳам силаб-сийпаб қўйибди. Улар ҳам семира бошлабди.

— Е ажабо, бу қандай сир? — дебди-да, беихтиёр атрофига қараб қўйибди. Қуёш ботай деб қолган экан. Тезлик билан қўй-қўзиларни олдига солиб, подшо саройи томонга ҳайдабди.

Кўйларни қўрага қамаб, хонасига борибди-да, олтин патни эҳтиётлаб қўйнига солиб қўйибди.

Ҳафталар кетидан хафталар, ойлар кетидан ойлар қувлашиб ўтаверибди. Кўйлар тўқ эмиш, подшо чўпонидан хурсанд бўлиб унга бир қанча совғалар инъом қилибди.

Кунлардан бир куни бу подшонинг хузурига қўшни мамлакат подшоси меҳмон бўлиб келибди. Меҳмон бу мамлакатда курсоқчилик бўлгани ва қорамол, қўйларнинг кирилиб кетаётганидан хабардор экан. Лекин подшо унинг олдига семиз-семиз этларни пишириб қўйибди. Меҳмон ҳайрон бўлибди.

— Сенинг юртингда курсоқчилик-ку! Аммо қўйларнинг ининг ҳаммаси семиз. Бунинг сири нимада? — деб сўрабди меҳмон. Подшо бу сирни ўзи ҳам билмай чўпонни чақириб келишга буюрибди. Ясовуллар Кенжани саройга келтиришибди. Подшо чўпонга ўша саволни бериди. Кенжа сирни очгиси келмабди. Лекин унинг ёдига учар отнинг: «Ростгўй бўл!» — деган сўзлари тушибди-ю, олтин пат воқеасини айтиб бериди. Меҳмон билан подшо, вазирлар олтин патни то-

моша қилишибди. Подшо, Кенжага, шу күшини топиб саройга келтирасан, дебди. Агар топиб келтирмасанг, бошинг кесилади, дебди. Чўпон нима қилишни билмай дашт-биёбонга чиқибди. Учар отни эслаб, уни бир кўришга интизор бўлибди. Енидаги ёлнинг бирини тутатган экан, от учбি келибди. Кенжа отнинг бошини бағрига босиб, хўнграб-хўнграб йифлабди-да, бўлган воқеани унга айтиб берибди.

— Эҳ, болайи нодон, патни олма десам олдинг, бошингга азоб-уқубат, мушкуллар тушади, десам қулок солмадинг, бўлар иш бўлди, подшодан йигирма кунга муҳлат ол, озиқовқатни ғамла, катта күш сиғадиган қирқ хоналик қафас ясатиб берсин, ҳар бир хонага идиш қўйилсан. Ўттиз тўққизга идишга ширин, тиник ичимлик, қирқинчисига беҳуш қила-диган ичимлик қўйилсан. Шундагина күшини излагани бора-ман деб айт,— деб ўргатибди от. Кенжа бошини қуий солибди-да, саройга бориб, подшога шартини айтибди, йигирма кунга муҳлат сўрабди. Ҳамма нарса тайёр бўлгач, чўпон қафасни олиб йўлга чиқибди. Даштга етгач, отнинг ёлини ту-гатибди.

Тун ярим, ҳамма ёк қоп-қоронфи, зим-зиё, ҳатто ой ҳам кўринмас эмиш. Белгиланган ерда вафодор от пайдо бўлибди.

— Белингни қаттиқ боғлаб, мени маҳкам ушла, хушёр бўл, тез учамиз,— дебди етиб келган от.

Кенжа билан от дарёлар, чўл-биёбонлар, тоғ-тошларни, қанчадан-қанча эл-юртларни ортда қолдириб гўзал манза-рали, қушларнинг ёқимли овозига тўлган, куёш нурига кў-милган ўрмонга етиб боришибди. Бир катта дараҳтнинг ости-га тушиб дам олишибди.

От Кенжага:

— Олтин патли қуш шу поёнсиз ўрмоннинг яккаю ягона тиник ва тотли булоғидан сув-ичади, холос. У ҳар куни туш пайтида сув ичгани келади. Қафасни булоқ ёнига қўйиб, узокдан күшининг товушини эшитишинг биланоқ булоқни лой-қалатиб хас-ҳашак ташлайсан. Ўзинг бекиниб ётасан. Ташна бўлиб келган қуш булоқнинг лойқа сувини ичмайди, қафас-даги тиник сувдан ичади. Охирги идишдаги сувни ичиб, бе-хуш бўлади. Қуш қўлга тушади,— деб ўргатибди. Чўпон от-нинг айтганини қилиб эндигина яшириниб ётган экан, узокдан ўрмонни аллалагандек, ёқимли куй эшитилибди. Кенжа-нинг аъзойи бадани жимиirlаб, ўтлар орасида эриб кетай дебди.

Куши келиб дараҳтга қўнибди. Унинг патлари қуёш нурида алвон товланаркан. У булоқ бўйига тушибди-ю, лойқа сувни кўриб сайрашдан тўхтабди. Томоклари қақраган қуш, ат-

роф-теваракка боқиб сув излабди. Қафас ичидаги сувни кўриб оҳиста яқинлашибди. Қичик идишдаги сувни ичиб бўлгач, бошқасига кўзи тушибди...

Кенжা қушнинг сайрашига маст бўлиб қолган экан, бир вақт қараса, күш қафаснинг охирги хонасида чўзилиб ётганимиш! У сакраб ўрнидан турибди-да, қафаснинг эшигини бекитиди. Кенжা отга миниб осмонга кўтарилибди. Бир неча кун ўтгач, подшо саройига омон-эсон етиб келибди. Кенжা қафасни кўтариб, худди муҳлат тугайдиган куни подшонинг олдига кириб борибди.

Подшо қушни олтин қафасга солдирибди. Бир неча кун ўтибди. Аммо күш на овқат ермиш, на сайрармиш.

Подшо:

— Эй жонивор, нега овқатланмайсан, нега сайрамайсан, сайра, ўзингни ҳам бизни ҳам шод эт! — дебди. Шунда күш бошини кўтариб подшога қарабди-да, тилга кирибди:

— Талабинг тўғри, мен дунёга шодлик учун келганман. Лекин сизларга бир саволим бор. Шу саволимга жавоб берсангиз, сайрайман,— дебди.

— Қандай савол экан?

— Бутун жонзодга ҳаёт берувчи күёш эрта билан кўтарилади-ю, қоқ тушга келиб тик туриб олади. Бутун ўрмонлардаги, боғлардаги нафис гулларга тифдек нурини санчиб сўлдиради. Ҳаммани толдиргач, аста-секин яна юра бошлайди. Күёшининг ҳикка келиб неча вақт туриб қолишининг сабаби нима? — дебди күш.

Подшо жавоб тополмабди. Вазир-вузароларини чақиртирибди. Ҳеч ким қуёшнинг тикка келиб тўхтаб қолиш сабабини билолмабди. Шундан сўнг чўпонни чақириб келишни буюрибди. Чўпон подшонинг олдидан хафа бўлиб қайтгач, ёлни тутатибди, учар от ўша замон етиб келибди. Йигит отга қушнинг саволини, подшо шу саволга жавоб топиб қелишни буюрганини, бўлмаса бошини олажагини айтиб берибди.

— Йигит бўлсанг, ийқилмайсан, бардам бўлсанг, бардош берасан, майли, буни ҳам бажарамиз. Лекин жуда ҳавфли. Подшодан икки ойга муҳлат ол, озиқ-овқат, қурол-яроғни ҳозирла. Уч кундан сўнг тинч дарёнинг лабида найза харсангтош ёнида кутаман,— дебди-да, учиб кетибди.

Кенжা подшонинг олдига келиб, икки ойга муҳлат сўрабди. Кейин ҳамма нарсаларни тайёрлаб кечки оқшомда ёр-дўстлари билан хайрлашибди-да, яrim тунда найза харсангтош олдига етиб борибди. Отга миниб кўкка парвоз килибди.

Бир неча кун учиб, охири бир жойга қўнибди. Бу ерда шовқин-сурон хукмрон, одамлар дод-фарёд солар, ер эса

ларзага келиб қимирлармиш. Бу ерда булутлар билан ўпишган икки төф бўлиб, улар кеча-кундуз бир-бирлари билан жанг қилиб ётганмиш. Шовқин-сурон ва зилзиланинг сабабиҳам шу экан. Кенжадан ўтиб кетай деса, сира имкон бўлмабди. Кенжадан яқинлашгач иккала төф жангни тўхтатиб, қаерга кетаётисизлар, деб суриштира кетишибди. Кенжадан кечирганларни бирма-бир айтиб берибди. Уришқоқ икки төф кўёшдан ўзларининг тўхтовсиз жангни қандай қилиб тўхтатишни билиб келса ўтказиб юборишини айтишибди. Кенжадан рози бўлибди ва төф орасидан ўтиб йўлни давом эттирибди.

Бир қанча вактдан кейин бир шаҳарга етиб боришибди. Шаҳарда кий-чув, нола эмиш. Аҳоли безовта, ҳамма ёқни сув босган экан. Одамлар баланд тепаларга, дараҳтларга, томларга чиқиб олиб, сув балосидан қутулишга уринаётган эмишлар.

Кенжадан ботир одамлардан:

— Нима гап ўзи, нима учун шаҳарни сув босди? — деб сўрабди.

— Шаҳарнинг четидан катта дарё ўтади, — деб жавоб берибди дараҳт устида жон сақлаб ўтирган одам. — Катталиги саккизта катта уйдек балиқ дарёга кўндаланг бўлиб, сувни тўсиб ётибди. Сув дарёдан тошиб, шаҳарни, атрофдаги қишлокларни, далаларни босиб кетди.

Кенжадан учар отда дарёга борса, наҳанг кўзлари олазарак бўлиб, қимирламай азобда ётган эмиш; ҳар қанча уринса ҳам кенг дарёда сузиб кетолмас эмиш. Кенжадан нима сабабдан бу ерда ётганлигини сўрабди.

Балиқ тилга кириб:

— Шу ерга келганда қимирлай олмай қолдим. Ердам беринглар, — дебди. Кенжадан ботир наҳангнинг олдида пашшадек экан. Бечора қандай ёрдам бера оларди! Қайтишда ёрдам беришга вайда қилиб йўлга равона бўлибди.

Шундай қилиб, от билан Кенжадан ботир тинимсиз жуда узоқ учишибди. Охири ернинг четига етиб боришибди. Ҳамма ёқ қоронғи — на қуёш, на ой, на юлдуз кўринар эмиш. От катта бир харсангтош устига кўнибди ва Кенжага ернинг четини кўрсатиб шундай дебди.

— Энди ёлимдан маҳкам тутиб, шундай қамчи босгинки, теримдан ўтиб суюгимга етсин, аямай ур, энди биз ернинг остига — зулматга тушамиш. У ерда ё куёшнинг, ё унинг онасини учратамиш, — дебди да, ер остига учишга ҳозирланабди.

Кенжадан бўйнига маҳкам ёпишиб, ҳолимиз нё кечаркин дебди да, отга бир қамчи урибди. От кулокларини чими-

риб, канотларини ёйдай очибди-да, ўқдек ер остига учиб тұша бошлабди. Бир неча дақықадан сүнг ернинг остига етишибди. Ҳаммаёқ майин шуъла билан мунаввар эминш. Бу қүёшнинг онаси тарататётган нур экан. У Қенжә билан отни күриб, меҳрибонлик билан:

— Келинглар, азиз меҳмонлар, бошнингизға қандай баҳтисизлик тушди? Нима истайсизлар!— дебди.

Кенжә аввал таъзим, сүнгра салом бериб, она олдида тиң чўкибди. Ўз бошидан ўтган, кечирган воқеаларни айтиб берибди. Дарёни тўсиб, шаҳар ва қишлоқларни гарқ қилаётган наҳанг балиқ, бир-бири билан жанг қилиб, ерни ларзага солаётган икки тоғ сирини, сүнгра қүёшнинг тикка келгандა тўхтаб қолиш сирини сўрабди. Она ўғли қүёшнинг йўлда тўхтаб қолиши, бундан бутун мавжудот қийналиши, кушлар ташниа бўлиши, ўт-ўланларнинг сўлиши, инсоннинг соя излашнии эшитиб бошини қуян солибди. Қўёш қайтадиган вақт бўлиб қолган экан. Меҳмонларга жавоб бермай, уларни ўғлининг ҳарорати етмайдиган, аммо унинг гаплари эшитилиб турадиган жойга яшириб қўйибди. Она қүёшнинг бошидан сишиб:

— Ўғлим, кун бўйи одамларнинг иолиши қулогимга кираётир, кеча-кундуз гумбурлаган товуш эшитилади. Ер юзида нима бўлаётир?— деб сўрабди.

— Онажон, инсонлар дод-фарёдининг сабаби: денгизда ўйнаб юрган катта бир шўх балиқ дарёга қараб сузди-да, сув бетига чиқиб оғзини очиб келаверди. Дарёнинг устида эса ингичка, жуда қаттиқ дараҳт эгилиб ётарди. Шу дараҳтдан бир айик юриб келди-да, эндигина кейинги оёқларини осилтириб сувга тушаётган эди, оч-балиқ айиқни кўриб, дараҳт билан бирга ютиб юборди. Орқасига қайтмоқчи бўлган эди, шу дарёга кўндаланг бўлиб қолди. У ҳозир қаттиқ ёғочни ҳазм килолмай, азоб чекмоқда. Қани энди, бир мард ботир бўлса-ю, балиқнинг оғзидан кириб шу дараҳтни ўткир ойболтаси билан икки еридан чопиб ташласа, эл ҳам бу ташвишдан қутулар эди. Гумбурлаётган нарса икки тоғнинг жангидир. У тоғлар катта тўқайдаги она арслоннинг қонини ялаб тинчимасалар, бошқа илож йўқ,— дебди.

— Энди охирги саволим: эрта кўтарилиб кетасан, ўз ну ринг билан бутун оламга нур сочасан, кок туш пайтида ерга тик боқасан-у, жим қоласан, ҳамма ёқни ҳароратинг билан куйдирай дейсан. Нима бўлди сенга, ўғлим?— дебди она

— Ер юзига чиқмайсиз-ку, буни қаердан биласиз?— дебди-да, хўрсиниб қўйибди ўғли.

— Онанинг юраги ҳамма нарсани сезади, болам!

— Хар куни туш пайтида фалон дарё бетига бир қиз чи-

қиб, сочини тарайди. У шундай гўзалки, мени ҳам мафтун килади. Сочларини ўриб, бир оз ўтиради-да, сўнгра сув остига тушиб кетади. Ойи, шу қизнинг ҳуснини томоша қилиб беихтиёр тўхтаб қоламан. Шу қизни бирор йигит сувнинг остидан олиб чиқиб кетса, шундагина мен ундан кутуламан,— дебди. Сухбат шу ерга етганда қуёш осмонга сайдагина чикадиган вақт бўлибди. У юқорига кўтарила бошлабди. Қуёшнинг онаси боласини кузатгач, от билан Кенжага ботирга воеаларнинг сабабини яна бир марта тушунирибди-да, уларга оқ йўл тилаб, хайрлашиб қолибди.

От Кенжага: «Мени шундай ургинки, гўштимдан ўтиб, суюгимга етсин»,— дебди. Кенжа отга қамчи босибди. От қанотларини ёзив, парвоз қилибди. Бир қанча вақтдан сўнг, зулматни ортда қолдириб, ер юзига чикишибди.

Улар йўл юриб, йўл юрсалар ҳам мўл юриб, балиқ кўндаланг бўлиб ётган дарёга етишибди. Балиқ қамогидан кутулиш учун урина-урина ҳолдан тойган экан.

Чор атрофдаги шахар ва қишлоқларнинг ахолиси кўчиб кетган, айrim кишилар ҳали ҳам томларда жон саклашашётган экан. Бу ахволни кўрган Кенжанинг билаги кучга тўлиб, белбоғидаги ойболтани филофидан чиқарив олибди-да, балиқка: «Оғзингни катта оч, мен корнингга кириб, дардингни оламан. Тағин мени тишларинг билан мажағлаб юбормагин»— дебди.

Кенжага ботир балиқнинг қорнига кирибди-да, узунасига тиравиб қолган катта ёғочга дуч келибди. Уни ойболта билан тўрт еридан чопиб ташлабди. Икки бўлагини елкасига олиб, ташқарига олиб чиқиб ташлабди.

Балиқ дарддан халос бўлиб, сузиб кетибди, дарё суви эса ўз изига тушибди.

Икки тоғ яқинлашганда тўқайзор учрабди, «Куёш айтган арслон шу ерда бўлса керак», деб ўйлабди йигит ва қиличини баланд кўтариб, тўқайзорга қараб йўл олибди.

Арслон одамни кўриб, шундай қаттиқ бўкирибди; тўқайзор ларзага келибди. Сўнг ерга қапишиб, йигитга ташлашишга шайланибди. Шу пайт от кишинаб юборибди. Кенжа ёнига қарамоқчи бўлган экан, арслон мушукдай сакрабди. Ботир ўзини зўрға четга олиб қолибди. Арслон иккинчи марта ташланмоқчи бўлган экан, Кенжага қилич билан коқ миясига урибди. Арслон ботирнинг кучига қойил қолиб, таъзим қилгандек унинг оёғи остига йиқилибди. Йигит арслонни кўтариб келиб, икки тоғ ўртасига ташлабди. Уришқоқ тоғлар арслонга икки томондан зарб билан урилиб, уни янчиб ташлабди ва аста-секин икки томонга чекиниб, ўз жойида тўхтабди. Қулоқларни кар қилгудек гумбур-гумбур тинибди, узокдан куш-

ларнинг сайраши эшитилибди. Кенжা яна отга миниб йўлга равона бўлибди.

Кенжা эсон-омон қайтиб келиб, кўрган-кечирганинни бирма-бир айтиб берибди. Қуш саройни тўлдириб сайрай бошлабди. Лекин подшонинг кўнгли тун зулматидан ҳам қоронги бўлиб қолибди. Унинг хा�ёли куёш мафтун бўлган қизда эмиш.

Бир куни чўпонни чақиртириб келиб:

— Сенга қирқ кун мухлат, дарё кизини олиб келасан, ё бўлмаса бошинг узилади,— дебди. Кенжা энди бу азоб-укубатлар бормиди, деб ўкиниб озиқ-овқат, анжомларни тайёрлаб, йўлга чикибди. Шахардан бир неча парсах юргач, қўйнидаги ёлдан олиб тутатган экан, от етиб келибди. Йигит подшонинг буйруғини меҳрибон отига айтиб берибди ва учар отга миниб, тоғларни, адир, қирларни, не-не гўзал боғларни, катта-катта дарёларни босиб ўтиб, өхири зилол сувли, тиник Окар дарёга етиб келибди. Худди шу пайт куёш ботай деб қолган экан. От Кенжага: «Гўзал қиз шу дарёнинг остида яшайди. Уни мен олиб чиқаман, аммо сен дадил бўл, унинг ҳуснини кўриб ҳушингдан кетиб йиқилма»,— дебди-да, дарёга шўнғиб кетибди. От дарёнинг остига тушиб, катта миноранинг ичига кирибди, ширин уйкуда ётган гўзал қизни устига ёпинган ҳарир пардалар билан ўраб ташлабди-да, сув бетига олиб чикибди. Унинг жамоли қоп-коронги тунни ёритиб юборибди, Кенжা қизни кўриб, ҳушидан ажралишига сал қолибди. Лекин отнинг гаплари эсига тушиб, ўзини тутиб олибди. Учар от қирқинчи куни гўзал қизни ҳам, Кенжани ҳам подшо саройига етказиб келибди. Подшонинг канизлари гўзал қизни ўртага олишибди. Унинг чиройи тавсифи бутун мамлакатга тарқалибди. Ҳамма қизнинг жамолини кўриш учун келар экан. Етти қават ҳарир парда тутган қизни кўргач, не-не йигитлар беҳуш йиқиларкан.

Подшо қизга уйланмоқчи бўлибди. Лекин қиз на подшога, на вазирларга тегишга кўнмабди.

— Шартимни бажарган мардга тегаман,— дебди қиз.— Майдонга қирқ кулоқлик дошқозон қурилсин. Қозонга сут тўлдириб, қайнатилсин. Вараклаб турган сутга узугимни ташлайман. Кимки узукни олиб чиқса, қайнок сутда куймаса, ўша мардга тегаман.

Қизнинг айтганларини ҳозирлаб, майдонга дошқозон қуришибди, қозонга сут солиб, уч кеча-кундуз ўт қалашибди. Шу вакт қозоннинг тепасига юзига парда тутган қиз келибди. У қўлидаги ёкут қўзли узукни қозонга ташлаб юборибди ва юзидан пардани қўтарибди. Подшо ва сарой аъёнлари қизнинг ҳуснига маҳлие бўлиб, ўзлари нима килаётганликлари-

ни билмай, беҳұш-беихтиёр қиз томонга қараб юришибди. Ҳаммаси қозонга тушиб кетишибди. Факат Кенжә ботир үзини тутиб қолибди.

Гўзал қиз фаросатли йигит — Кенжә ботирга тегишини айтибди. Тўй-томушани бошлаб юбормоқчи бўлганларида, ҳалқ номидан донолар чиқиб, мамлакат подшосиз қолди, Кенжә подшо бўлсин, адолат билан иш тутсин,— дейнишибди. Кенжә ботир ҳалқ истагини бажо келтирибди. Гўзал қиз ва Кенжә ботир мурод-мақсадларига етибдилар. Эл тинч, юрт обод бўлибди.

МАЙНА

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир камбағал киши бўлган экан. Бу кишининг хотини ўлиб, ундан биттагина ўғил қолган экан. Бир куни у киши ўзича, ўғлим иссиқ овқатсиз, кир-чир бўлиб, етимлик азобини чекмасин. Үнга бир меҳрибон она зарур деб, уйланмоқчи бўлибди. У ёқ, бу ёқни суриштириб, бир қизи билан қолган бева хотинни топибди. Ўртага одам қўйибди. Хотин аввал, у менинг тенгимми, зотим улуғ бўлса, мен келиб-келиб шу исқирт, омбори дон, сандиги нон кўрмаган бир гадога тегаманми,— деб ўйлабди. Кейин: «Нон топиб келишга ҳам одам керак, ўғли ҳам ишга яраб қолганга ўхшайди, ота-болани ишлатиб, ионини емайманми»,— деб кўнглидан ўтказибди ва рози бўлибди. Камбағал бу бой хотинга уйланғандан кейин, боши жанжалдан чиқмабди. У хотинининг чакагини тийинш учун кўпроқ ишлаб, уйнга кўпроқ нарса олиб келишга ҳаракат қилибди. Қиз билан бола ўгайликни билмай, бир-бирлари билан инок бўлиб, ўйнаб юришибди. Ота уларнинг иноклигидан хурсанд бўлибди, ҳар иккенини баравар эркалабди. Ўгай онанинг эса бунга гаши келиб, қизини улардан айириш, боланинг кўнглини чўқдириш пайида бўлибди. Отаси ўғлини ишга олиб кетса, қизи ҳам уларнинг кетидан кетаркан. Учаловлари балиқ овларканлар. Улар кечкурун уйга келганларида, ўгай она баҳона топиб жанжал бошларкан. Кунларнинг бирида бу хотин бой тоғасиникига борибди. Тоғаснга ўгай ўғлини ёмонлаб:

— Булар кизимни йўлдан уришяпти. Нима қилай?— деб маслаҳат сўрабди. Тоғаси:

— У болани тезда йўқот, йўқотсанг, отаси сен билан қизингга меҳр қўйиб, уйга боғланниб қолади,— деб ўргатибди.

Бир куни эри тегирмонга ун ўортгани кетганида, она қизини ўрмонга ўтин териб келгани юборибди-да, ўғлини уйда олиб қолибди. Үнга сув ташитибди, ўтин ёрдирибди. Бола

Энди ўн икки ёшга кирган бўлса ҳам ишни жуда пухта қиларкан. Хотин болани уйга чақирибди-да, бошига катта тош билан урибди, бола беҳуш бўлиб ерга йикилибди. Хотин уни яна бир урган экан; ўлиб қолибди. Бола жони чиқаётган пайтда оғзини очган экан, битта майна учиб чиқиб, эшикқа қўнибди-да:

Шум хотинни онам десам,
Ўгай,— деди, айрди.
Отагинам ёлгиз десам,
Қанотимни қайирди,—

деб «пир» этиб учиб, ҳовлидаги тутга қўнибди. Сўнгра кўмкўк далалар томонга учиб кетибди. Ўгай она боланинг ўлигини аввалдан тайёрлаб кўйган ўрага кўмибди. Ерга тушган қонни кириб ташлабди-да, ҳеч нарса кўрмагандай ўтиравериди. Кечкурун эри келиб, ўглини сўраган экан, ўгай она:

— Синглиси ўрмонга ўтин тергани кетганди, келмади. Ўғлингиз синглисини толиб келгани кетди,— деб жавоб берибди.

Ниҳоят қиз ҳам ўрмондан бир bog ўтнини әшакка ортиб қайтиб келибди.

— Она, акажоним кани?— деб сўрабди қизи.

— Сени олиб келгани чиқиб кетганди,— деб жавоб берабди она.

Улар болани тонг отгунча кутишибди. Қизи безовталаниб дадасига:

— Дадажон, акам ўрмонда адашиб колиб, бирон дараҳтни тагида бизни кутиб, йиғлаб ўтиргандир,— дебди ва бориб кидирайлик, деб ялиниб дадасини ҳол-жонига кўймабди. Да-даси рози бўлибди ва болани излаб ўрмонга кетишибди.

Майна эса ўша кетганча оппоқ очилган пахтазорга учиб бориб, пахта тераётган қизларнинг боши устида:

Онам мени ўлдириди,
Отам буни билмайди.
Бечора ёш сингилчам,
Қўзида ёш йиғлайди,—

деб сайрабди. Қизлар майнанинг мунгли сайрашини эшитиб: «Майнажон, жуда яхши сайрадинг» дейишиб, унга муштдай пахта отишган экан, майна пахтани илиб олиб, узок-узокларга учиб кетибди. Майна учиб-учиб, ип йигираётган кампирнинг олдига бориб, бояги кўшигини яна айтибди.

— Бечора, етим майна экан,— дебди кампир ва уннинг тумшуғидаги пахтани йигириб, ип қилиб берибди. Майна ип-

ларни олиб, яна учиб кетибди. Охири учиб-учиб бўз тўқиётган кишининг ёнига келибди-да, яна қўшиқ айтиб сайрабди. Бўзчи унинг қўшиғига қулоқ солиб тинглабди.

— Бечора, бу ҳам менга ўхшаб етим экан,— деб унга раҳми келиб, ипини олиб бир парча бўз тўқиб берибди. Майна бўзни тишлаб учибди. Учиб-учиб, дўппи тикаётган қизларнинг олдига бориб қўнибди. Майна яна шу қўшигини айтган экан, қизлар майнага тикилиб қолишибди ва унта ачиниб:— Оҳ, бечорагина, сен ҳам бизга ўхшаб зулм кўрган экансанку. Кёл, майна, сенга дўппи тикиб берамиз,— дебди қизлар. Майна дўппини олиб отаси билан синглисини уни қидириб ўрган ўрмонга учиб кетаётган экан, йўлда бир ҳашаматли бинони кўрибди. Айвонда қорни катта бой оғзини очиб ухлаб ётганмиш. Бу бой ўгай онанинг тоғаси экан. Майна айвонга чиқибди-да, бўз дўппини қозикқа илиб, бойнинг шойи бўркини томга қўйиб тушибди-да, тўппа-тўғри бойнинг оғзига кириб кетибди. Бой томогини бир нарса тимдалаб ўтиб кетганидан чўчиб уйғониб, додлаб юборибди. Унинг додига хизматчилари ва болалари югуриб келишибди. Бойнинг кўзлари ола-кула бўлиб, «ичимга бир нарса кириб кетди, ичимни тимдалаб, ичак-чавоғимни йиртиб юборай деяпти»,— деб дод солиб қичкирибди. Хизматчилари нима қилишларини билмай, анграйиб туришаверибди. Бойнинг ичидан бир овоз чиқибди:

Панжаралик айвонда,
Бой-бегимни кўрдим.
Гордек оғзиларига
Мен ўзимни урдим.

Бой яна «дод» деб бақирибди.

— Войдод, бу бир балога ўхшайди, мени ўлдирадиган бўлди. Ичимни тимдалаб юборди, кутқазинглар мени,— дебди бой. Бойнинг болалари у ёқдан-бу ёққа югуришиб, бир коса сув келтиришибди.

— Қилични келтиринглар, мен йўталаман. Оғзимдан чиқсан замон ҷопинглар,— деб буюрибди бой. Хизматчилардан бири қилични тайёрлаб турибди. Бой бир йўталган экан, майна «пирр» этиб учиб кетибди. Хизматкор шошиб қолиб қилични бир силтаган экан, бойнинг боши иккига бўлинниб кетибди. Майна учиб борибди-да, айвондаги қозикда осиғлик турган оқ ҳарир рўмөлчани олиб, учиб кетибди. Шу учишда тўппа-тўғри ўрмонга борибди. Ўрмонда бир қайин дараҳтда дам олиб ўтиrsa, отаси билан синглиси жигаргўшаларини қидириб юришганимиш. Улар ҳўнг-ҳўнг йиғлашармиш. Қиз атрофга караб:

— Акажон, сизни соғиндим, қаердасиз? — деб қичкирибди. Отаси эса:

— Ўғилгинам, қаерларда қолдинг, күзичогим,— деб йиглабди.

Майна уларни кўрибди-да, қизнинг бошига оқ ҳарир рўмолни, отасининг бошига эса шойи бўркни ташлабди. Улар юкорига қараган эканлар, майна шундай деб ашула айтиби:

Мени онам ўлдирди,
Фунча эдим сўлдирди.
Синглим билан отамнинг
Кўзига ёш тўлдирди.

Шунда қизи отасига:

— Отажон, бу акамнинг арвохи экан, у тепамизга келиб, бизга совға ташлади,— дебди. Отаси қушга қараб йиглаб юборибди. Майна қизнинг бошига қўнибди, кейин елкасига, ундан қўлига қўнибди. Қиз майнанинг бошини силабди, кейин ўпмоқчи бўлиб лабларига яқинлаштирганда, қизнинг кўзидан тушган бир томчи ёш майнага томибди. Майна ўша заҳоти бир силкиниб, ерга тушибди-ю, болага айланибди. Қиз хурсандлигидан акасининг атрофида гир-гир айланибди. Отаси ўғлини кучоклаб, кўксига босибди. Шундай қилиб, бу уч меҳрибон бир-бирлари билан топишиб, қаёққа боришларни билмай, бошлари қотибди. Шунда қиз:

— Энди уйга бормаймиз, ўз онам бўлса ҳам ёмон кўраман, чунки бошқаларнинг боласига раҳми келмайди. Мен сизлардан сира ажралмайман, қаерга борсаларингиз, мен ҳам шу ёққа бораман,— дебди. Шунда бола:

— Сен менинг туғишган синглимсан,— дебди. Отаси: «Менинг ҳеҳрибон қизимсан»,— дебди ва пешанасидан ўпибди. Учовлари золим онанинг ёнига бормай, бошқа юртга бош олиб кетишибди. Ўгай она бўлса ёлғизликдан ёрилиб ўлибди. Ўғил, қиз ва ота баҳтли ҳаёт кечириб, мурод-мақсадларига етибди.

ЗИЁД БОТИР

Султон Мурод ўлгандан кейин ўрнига Султон Фотиҳ таҳтага ўтирибди. Султон Фотиҳ кўп доно, ақлли, хушёр одам экан.

Султон Фотиҳ истамбуллик, Султон халифа Усмоннинг наслидан экан. Халифа Усмоннинг отаси сахрова юрадиган кўчманчи турклардан экан. Нима бўлибди-ю, очарчилик пайтида икки юз хонадон Истамбулга бориб қолибди. Ўша пайтда Истамбул халифасини душман ўраб олган экан. Ҳалиги

кўчманчи туркларнинг икки юз хонадонидан бигта-иккитадан одам чиқиб, қўлига чўқмор, найза олиб халифага астойдил ёрдам бернибди. Буларнинг орасида Султон Усмоннинг отаси ҳам бор экан. Улар астойдил урушиб, халифанинг душманига зарба бернишибди. Халифа бу урушда жонбозлик кўрсағанларни яхши мансабларга тайин қилибди. Шунда халифа Султон Усмоннинг отасини ўзига вазир қилиб олган экан. Халифа ўлгандан кейин тахтга Султон Усмон ўтирибди. Шундан кейин халифалик туркларга ўтиб қолибди. Султон Усмон ҳалқни ўйлаб, ариқ очдирибди, яхши иморатлар курдирибди. Гапнинг қискаси, Султон Фотих халифа Усмоннинг набирасининг набирасини набираларидан бири экан.

Султон Фотихнинг гўзалликда тенги йўқ, ақлли, ўқимниш ли қизи бўлган экан. Бу қизни ким бир марта кўрса, яна кўрсам деб орзу қиласкан. Исми жисмига монанд Қамархон экан. Султон Фотих қизини жон-дилидан яхши кўярсан. Ўқ отишда, найза санчишида, тиг уришда унга тенг келадигани йўқ экан. Қамархонга хуштор бўлганинг сон-саноги йўқ экан. Бошқа мамлакатлардан ҳам шаҳзодалар, бекзодалар, ошиқ бўлиб, совчи қўяр, аммо қиз ҳаммасига йўқ деб жавоб бераркан.

Султоннинг саройида бир уста бўлиб, ҳамма ҳунарга омил экан. Үнинг ясаган асблолари Султонга жуда мақбул бўлгани учун саройдаги барча усталарнинг бошлиги қилиб кўйган экан. Саройдагиларнинг каттасидан кичиги устани ҳурмат қиласкан. Устанинг навқирон ўғли бўлиб, хушурат, ўқиган, ақлли, инжоатли йигит экан. Бу йигитнинг оти Зиёд ботир экан. Ботирликда анча ғуҳрат қозонган экан. Зиёд ботир ҳам Султоннинг қизи Қамархонга ошиқ экан.

Огаси ўғлига ҳунар ўргатмоқчи бўлиб: «Ўглим, кўзим тириклигига ҳунар ўрганиб олгин»,— дебди. Зиёд ботир кўп вақт ўтмасдан отасининг ҳунарларини ўрганиб олибди. Бир куни малика устага ўқ-ёй буюрибди. Уста маликанинг кўнглидагидек ўқ-ёй қилиш учун бор ҳунарини ишга солибди. Ўгли ҳам отасидан яширинча ўқ-ёй тайёрлаган экан. Тайёрлаган ўқ-ёйни отасига кўрсағибди. Отаси уни кўриб ҳайратда қолибди. Ўқ-ёйнинг қабзасига ажойиб рубоийлар нақш этилған. Отаси азбаройи хурсанд бўлганидан ўглининг пешанасидан ўпиб: «Балли ўглим, менинг ҳунаримни ўрганиб олибсан, энди ҳеч кимга хор бўлмайсан», дебди. Сўнг ўзи тайёрлаган ўқ-ёйни қолдирибида, маликага Зиёд ботир ишлаган ўқ-ёйни юборибди. Малика ўқ-ёйни куриб, қойил қолибди. Ўқ-ёй ўзининг ўйлаганидан ҳам зиёда бўлгани учун устага инъомлар берибди..

Уста анча кексайиб қолган экан. Касал бўлиб қолибди, ҳеч қандай дори-дармон кор қилмабди. Охири оламдан кўз юмибди. Уста ўлгандан сўнг Султон Фотих Зиёд ботирни отасининг ўрнига тайинлаб, усталарга бошлиқ қилиб кўйибди.

Кунлариниг бирда Султон ҳарамга кирса, қизи бир камонни ўйнаб ўтирган экан. Қамоннинг ишланишини кўриб, ҳайратланибди ва қўлига олиб томоша қилиб турганда кўзи камоннинг қабзасига ёзилган байтга тушибди. Бундай ўқиб қараса, ошиқона ёзилган байт. Султон дарғазаб бўлиб Зиёд ботирни чакириб:

— Буни ким ёзган? — деганида, Зиёд ботир:

— Мен ёздим, — дебди. Султон:

— Ҳали сен шундай ярамас ишларни ҳам қиласанми, кўрнамак! — деб жаллод чакириб, уни ўлимга буюрибди.

Шунда вазирлардан бири подшонинг оёғига йиқилиб, Зиёд ботирнинг гуноҳини сўрабди. Султон вазирининг сўзини ерга ташламай Зиёд ботирни ўлимдан озод қилибди, лекин шаҳардан ташқарига ҳайдаб юборибди.

Зиёд ботир йўл юриб, чўл юриб, тоғ босиб, қир ошиб, бир неча кун деганда бир тоққа етибди. Бу тоғ кўкаламзор, одамнинг кўнглини очадиган хушҳаво жой экан. Зиёд ботир тоғда айланиб юрган йилки-кўйларни ўтлататётган мўйсафидни кўрибди. Зиёд ботир чолга салом берибди. Чол йигитнинг чарчаб келганини билиб, бир кося қимуз узатибди ва:

— Каердан келяпсан, ўглим? — деб сўрабди. Зиёд ботир бошига тушган мусибатни гапириб берибди. Чолнинг раҳми келиб:

— Ўглим, энди қаёқка борасан? — деб сўрабди.

— Э ота, энди қаёқка борар эдим. Ўз юртимдан жудо бўлган ғарибу мусо фирмани. Ҳозир бошим оқкан томонга кётаётиман, — дебди Зиёд ботир.

— Мен шу тоғ ҳалқининг молини боқаман, — дебди чол, — ота-бобомдан тортиб ҳаммамиз шу касбни қилиб келамиз. Топганимга қаноат қилсанг, менга ўғил бўла қол.

Зиёд ботирга бу гап маъқул тушибди:

— Отажон, агар сиз шуни хоҳласангиз, мен жону дилим билан розиман, — дебди у.

Шундай қилиб, Зиёд ботир чўпонга ўғил бўлиб, кўйилқиларни боқиб юра берибди. Зиёд ботир бу ерда палахмонга тош солиб отишни жуда яхши машқ қилибди. Йиртқич ҳайвонлар молларни таласа, бир тош билан уриб ўлдираверибди. Зиёд ботирнинг бу ишидан отаси ҳам хурсанд бўлибди. Ҳар йили бир қанча молни йиртқич ҳайвонлар нобуд қиласига экан. Зиёд ботир келганидан сўнг моллар тинчиб қолибди. Зиёд ботирнинг таърифи бутун тоғ ҳалқига ёйилиб кетибди.

ди. Одамлар Зиёд ботирга «Сангандоз¹ ботир» деб ном берилдилар. Орадан икки йил ўтибди. Зиёд ботир шу ерда отаси билан мол бокиб юраверсин. Энди гапни Султоннинг қизи Қамархондан эшитиңг. Қамархон зимдан Зиёд ботирга кўнгил кўйган, ичида: «Агар отам мени эрга берса, шунга берса», деб юрар экан. Отаси Зиёд ботирни шаҳардан хайдаб юборгандан кейин ёруғ дунё Қамархоннинг кўзига қоронғи бўлиб, эртаю кеч Зиёд ботирни ёдлаб, кечалари йиғлаб тонг оттирас экан. Аммо дардини ҳеч кимга айтмас экан. Қамарнинг қирқ канизи бўлиб, уларнинг бошлиғи Ҳумоюн деган бир қиз экан. Қамархон ўз сирини ахiri шунга айтибди. Малика кўнгил ёзиш учун тез-тез овга чиқиб турибди. Бир куни эркакча кийиниб, отасидан ижозат олиб, ов итини олдига солиб овга кетибди. Бир неча куни юргаңдан сўнг бир ўрмонга етибди. Тустовуқ ва кирғовулларни овлабди, лекин тузукроқ ов учрамабди. Қамархон отни бошқа томонга солибди ва осмонўпар тоғ олдидан чиқибди. Қиз тоққа чиқиб кетаётган пайтда олдидан бир бўри чиқиб қолибди. Қамархон бир ўқ билан бўрини ўлдириб, канизагининг кўлига бериб, олдинга қараб юргаи экан, кийикка дуч келибди. Кийикнинг қулоғига тилла ҳалқа осилган, шохига тилладан муҳр босилган, бўйнига ҳар хил асл тошлар такилган экан. Қамархон кийикни яхши кўриб қолибди. Қизларга: «Шу кийикни ўраб олиб, тириклай тутинглар, кийикни ҳеч ким қочирмасин, агар кимки қочирса, юзига кора суртиб, овдан ҳайданглар», дебди.

Қизлар Қамархоннинг айтганини қилиб, кўлларига каманд солиб кийикнинг атрофини ўрабдилар. Ҳумоюн ўртага тушиб кийикка каманд ташлабди. Кийик чап бериб, маликанинг ёнидан ўтиб кетибди. Малика кетма-кет уч марта каманд ташлабди, аммо кийикни илинтиrolмабди. Қизлардан уялиб кийикнинг орқасидан қувиб кетибди. Кийик ҳам отган тошдай зириллаб, учар қушдай пириллаб кетаверибди. Кийик ҳам, от ҳам ниҳоятда чарчабди. Кийик ҳаллослаб бир горга кириб кетибди. Ҳа, энди тутдым, деб малика суюниб горга кириб қараса, гор тешик экан, кийик нарёғидан чиқиб қочибди. Маликанинг жаҳли чиқиб, яна отга миниб, кийикнинг орқасидан қорама-кора қувлабди. Кийик тоғ ёқалаб кетаётган пайтда Зиёд ботирга дуч келиб қолибди. Зиёд ботир шу тогда йилқиларни ўтлатиб юрган экан. Палахмонга тошни солиб кийикнинг шохини мўлжаллаб урибди. Тош келиб кийикнинг бир ёқ шохини учирив юборибди. Жонивор кийик тил тортмасдान ўлибди. Кетма-кет малика ҳам қувиб келибди.

¹ Сангандоз — Тошотар.

Қарасаки, кийик ўлиб ётибди. Фазаб билан қиличини қинидан суғуриб:

— Номард чўпон! Кийикни отадиган бўлсам, аллақачон отардим, мақсадим тириклийин тутмоқ эди, сен нега бирорнинг овини отасан,— деб отининг жиловидан тортиб, Зиёд ботир томонга бурган пайтда тўсатдан шер пайдо бўлибди. Маликанинг оти йўлбарсдан хуркиб орқасига чекинганда малика от устидан учиб кетибди. Қўлидаги яланғоч қилич тирсағига ботибди. Зиёд ботир шер пайдо бўлиши биланоқ палахмонга тошни солиб мўлжаллаб турган экан. Шер маликара сакрай деганда Зиёд ботир шернинг мўлжаллаб урган экан, тош шернинг тумшуғига тегиб, тил тортмай ўлибди. Кейин келиб қарасаки, юзига никоб тутган бир чиройли қиз беҳуш бўлиб ётибди. Йигит дарров кўйлагини ечиб, енгини йиртиб, кизнинг қилич кесган қўлини танғиб қўйибди.

Бу бечора бекорга ўлиб кетмасин деб, сув олиб келиб юзига сепибди. Юзидан никобини олиб, сув ичирмоқчи бўлган экан, қараса, кора соchlари юзинга ёйилиб кетган Қамархон. Йигит ўзини йўқотиб қўя ёзибди.

Орадан бир оз ўтгандан кейин қиз ўзига келибди. Қўзини очиб қараса, тепасида чўпон йигит йиғлаб ўтирганиш. Тикилиб қараб, Зиёд ботирни танибди ва қувонганидан яна хушидан кетибди. Шу пайт Қамарнинг канизаклари етиб келишибди. Қарашса, бир шер ўлиб ётибди, малика беҳуш, чўпон йигит тепасида сув сепиб ўтирибди. Қизлар дарров отдан түшибдилар. Ҳумоюн юрганича келиб, маликанинг бошини тиззасига олиб, қўзидан ёш тўкиб турган пайтда малика хушига келибди. Маликани шаҳарга олиб қайтишмоқчи бўлганда у унамабди. То тузалмагунимча шу ердан жилмайман, дебди. Ўша ерда чашма, чашма ёнида икки туп дараҳт бор экан, сояси икки ботмон ерга тушаркан. Маликанинг баргоҳини ўша ерга тикишибди. Малика Зиёд ботир танирмикин деб, ундан: «Сиз бу ерда қачондан бери чўпонлик киласиз!»— деб сўрабди. Зиёд ботир, нима бўлса бўлар, ростини айтиб қўя қолай деб: «Сизнинг отангиз ҳайдаб юборгандан бери»,— дебди. Малика Зиёд ботирдан кечирим сўраб:

— Менда айб йўқ,— дебди. Зиёд ботир қувониб, отасини чакириб келибди. Отаси: «Бу азиз меҳмонларни зиёфат қилишимиз керак», деб, қишлоқдан бир катта қозон келтириб, бир неча қўйни сўйибди. Чўпон ота қизларга:

— Чанқагандирсизлар?— деб чораларда қимиз куйиб бериб турибди. Орадан бир қанча кун ўтибди. Маликанинг яраси ҳам тузала бошлабди.

Энди сўзни маликанинг отасидан эшитинг.

Малика овга чиқиб кетганига ўн беш кун бўлибди ҳамки,

ундан дарак бўлмабди. Отаси бир паҳлавонни чақириб, унга бундай дебди:

— Бир ой бўлди, ҳалигача маликадан дарак йўқ, бориб бир хабар ол-чи, қаерда экан? Уни қаерда учратсанг ҳам олиб кел.

Бу паҳлавон маликани севар экан: Шунинг учун ҳам подшога астойдил хизмат қилиб юрар экан. Подшонинг буйруғини эшитиб, паҳлавон бениҳоят хурсанд бўлибди. У йигитларга: «Маликани қаерда ёлғиз топсак, у билан сухбат курамиз», деб, бир хум шароб олиб, сафарга чиқибди. У беш кун деганда маликани топибди. Қараса, малика Зиёд ботир билан сухбат қилиб ўтирган эмиш. Буни кўриб паҳлавоннинг жони чиқиб кетибди. Бир нарса дегани маликадан кўркиб, отдан тушибди, улар билан сўрашиб бўлиб, маликага:

— Отангиз сиздан хавотир олиб, мени юбордилар,— дебди.

Шу пайт меҳмонларга овқат олиб келишибди. Паҳлавон ҳам олиб келган шаробини ўртага қўйибди. Икки-уч қиз косагул бўлиб, шароб қўйиб турибди. Паҳлавон арзимаган нарсадан баҳона топиб, Зиёд ботирни урибди.

Зиёд ботир аччиғланиб, паҳлавонни бир урган-екан, чакаги тушиб, оғзидан кўпик оқиб, ўша ондаёқ ўлиб қолибди. Паҳлавоннинг йигитлари Зиёд ботирга ташланибдилар. Зиёд ботир жанг қилиб, уларни енгибди. Жанг тугагандан кейин, малика: «Энди бу ерда туриб бўлмайди, бошқа бир юртга кетайлик», дебди, кейин канизакларига жавоб бериб:

— Отам мени сўраса: «Малика бир кийикнинг орқасидан қувлаб кетди, биз ахтариб тополмадик», деб айтинглар,— дебди ва улар билан хайрлашибди.

Зиёд ботир билан малика чўпон отага қуллук қилиб хайрлашиб, икки отга миниб, йўлга равона бўлишибди. Улар овқила-қила бир неча кун деганда бир шаҳарга етиб борибдилар. Бу шаҳарнинг номи Ҳирот экан. Ана шу ерда Султон Ҳусайн Мирзо подшо экан. Булар келиб бир саройга тушибдилар. Бир неча кун ўтгандан кейин Зиёд ботир қизни никоҳлаб олиш учун домла ахтарибди. Шу саройга яқин жойда бир шайх яшар экан. Зиёд ботир шайхникига борибди. Шайх уйда йўқ экан. Унинг ўғли Зиёд ботирнинг гапини эшитиб: «Мен ўзим никоҳлаб кўя қолай», дебди ва Зиёд ботир билан саройга келибди. Никоҳ пайтида қизга кўзи тушиб: «Аттанг, шундай чиройлик қизни никоҳлаб кўлдан бериб қўйдим», деб афсусланибди.

Қиз дардида йигит Зиёд ботир билан оғайни бўлиб қолибди.

Шайхнинг ўғли:

— Мусофирии сийламоқ суннати пайғамбар,— деб уларни бот-бот кўргаю келиб турибди.

Зиёд ботир малика билан маслаҳатлашиб, бир темирчига шогирд тушибди. Темирчига унинг хизмати ёқиб қолибди. Темирчи қарасаки, йигит ўзидан ҳам хунарманд. Темирчи инсофли одам экан. Уни ўзига шерик килиб олибди.

Бир куни шайхнинг ўғли Зиёд ботирга:

— Биродар,— дебди сиз саройда ётманг, мен маҳалламдан бир ҳовли топиб қўйдим. Шуни сизга олиб бераман.

— Ҳовли олишга пулим йўқ,— дебди Зиёд ботир.

— Сизда бўлмаса, бизда бор, менга топганингизда берарсиз,— дебди шайхнинг ўғли.

Зиёд ботир ҳовлини кўриб ёқтирибди. Ишлаб орттирган пули бор экан, пулни накд санаб берибди. Шундан кейин эр-хотин кўчиб келишибди. Кунларнинг бирида шайхнинг ўғли Зиёд ботирга:

— Хотинингиз ёш нарса, сиз ишга кетган пайтда у ёлғиз колади. Бизникида бир зоҳид кампир бор, ўзи бефарзанд. Шу кампирни сизникига юборсан қандай бўлади?— дебди.

Зиёд ботир ундан жуда хурсанд бўлибди.

Шайхнинг ўғли бир маккор кампирни топиб, унга пул берибди ва: «Шу Қамархонни нима килиб бўлса ҳам йўлдан уринг», деб, уни Зиёд ботирнинг уйига обориб кўйибди.

Кампир Қамархон билан она-боладай бўлиб кетибди. Кампир эртаю кеч кўлида тасбех, номоз ўқир экан. Қамар эри ишга кетгандан кейин гилам тўкир, зерикса ашула айтар экан. Кампир аста-секин қизнинг пинжига кириб, шайхнинг ўғлини мақтай бошлабди. Қамар маккор кампирнинг мақсадини сезиб қолибди.

Эрига кампирнинг гапларини айтиб берибди. Шунда Зиёд ботир:

— Мен ҳам нега бу меҳрибон бўлиб қолди, деб ўйлаган эдим а. Сабаби бу ёқда экан-да! Майли, ҳозирча индамай турайлик-чи, яна нима дер экан,— дебди.

Эртасига маккор кампир яна шайхнинг ўғлидан гап очиб:

— Сизни у киши жуда яхши кўради, у билан бир гаплашсангиз нима қилади?— дебди.

Қамарнинг аччиғи келиб, кампирнинг лунжига бир туширибди. Кампирни лунжи шишиб, тили оғзинга сифмай, йигитнинг олдинга борибди ва бўлған синоатни айтиб берибди. Шайхнинг ўғли аччиғланибди. Каллакесар бир таниши бор экан, уни чакириб:

— Бу кеча ҳеч қаерга борма, бир иш бор, шуни бажарсан,— дебди.

Шайхнинг ўғли ярим кечада хизматкори билан Зиёд

ботирнинг уйига келибди. Буларнинг ухлаганини билиб, иккиси девордан ошиб тушибди. У Зиёд ботирни ўлдириб, хотинини олиб чиқиб кетмоқчи экан. Қамар одам шарпасини сезиб, Зиёд ботирни уйғотибди. Зиёд ботир караса, айвон олдида икки одам турган эмиш. Естиги тагидан ханжарини олиб, шайхнинг хизматкорига ташланибди ва унинг калласини шартта олиб, унга ҳамла қилмоқчи бўлиб турган шайх ўғлини ҳам даст кўтариб ерга урибди. Шайхнинг ўғли Зиёд ботирнинг оёғига йиқилиб, иккинчи бундай номаъқулчилик қилмасликка сўз берибди.

Малика «ўлдирайлик» деса ҳам, Зиёд ботир: «Майли, кетсин бу номард! Иккинчи бундай ишни қилмасин!», деб уни уйдан чиқариб юборибди.

Шайхнинг ўғли бу ердан чиққанидан кейин: «Нега подшога бориб чақмайман?» деб, саройга йўл өлибди.

Султон Ҳусайн Мирзо ўз яқийлари билан ўтирган экан, улар орасида шайх ҳам бор экац. Шайхнинг ўғли подшога таъзим қилиб:

— Шоҳим, якинда юртимизга бир оқпадар йигит бир қиз билан келган эди. Мен уларни дуруст одам деб никоҳлаб қўйган эдим. Кейин ҳовли ҳам олиб бердим. Шу кеча кўчадан ўтиб кетаётсам, ҳовлидан кулги эшитилди. Қарасам, ҳалиги оқпадарнинг хотини йигитлар ўртасида ўйнаб турган экан. Аччиғимга чидолмай йигитни чакириб: «Бу нима бузуклик, уялмайсанми?» деган эдим, у менга бир мушт солди. Шоҳим, шу ярамас йигитни шаҳардан бадарға қилишга фармон беришингизни сўрайман. Бунинг касофати ҳаммамизга тегмаса деб кўрқаман,— дебди.

Султон газабланиб:

— Уни шаҳардан ҳайдаб юбориш эмас, ҳозироқ калласини танидан жудо қиласман!— дебди ва Зиёд ботирнига навкарларини юборибди. Султон юборган кишилар Зиёд ботир билан Қамархоннинг кўлларини орқаларига боғлаб олиб келишибди. Султон Қамарни кўриши биланоқ ўзини йўқотиб кўйибди. Икковининг ҳеч қандай гуноҳи йўқлигини сезибди. У Зиёд ботирдан:

— Сен бу қизни қаердан олиб келган эдинг?— деб сўрабди.

— Ўзидан сўранг,— дебди Зиёд ботир.

Подшо Зиёд ботирга:

— Сен бу қизни бизга ташлаб кетавер!— дебди.

Зиёд ботир унамабди. Султон аччиғланиб:

— Жаллод! Олиб чиқ буни, дўрга ос,— дебди. Ботирни жаллодлар олиб чиқиб кетишаётгаңда Зиёд ботир чақконлик билан улар қўлидан чиқиб кочибди ва тўппа-тўғри

ҳалиги темирчи устанинг уйига борибди. Бўлган воқеани унга сўзлаб берибди. Темирчи: «Фалон жойда бир фор бор, сен ўша ерга бориб турасан, мен шаҳарда нима гап бўлганини эртага бориб сенга айтаман», дебди.

Энди гапни маликадан эшитинг:

Султон Қамарга яхши гапириб: «Мен сизни маликаларнинг маликаси қилай, сиз менга тегишга розилик беринг»,— деб кўп ялинса ҳам бўлмабди. Султон газабланибди. Султоннинг боғида яширин бир зиндан бор экан, уни ҳеч ким билмас экан. Қамарни шу зинданга солибдилар. Зиёд ботирнинг қочганини эшитиб, шаҳар дарвозаларини бекитиб, қидирув бошлишибди. Эртасига кечқурун темирчи уста Зиёд ботир яширган форга борибди.

— Энди нима қиласиз, бир тузукроқ йўл кўрсатинг?— дебди Зиёд ботир.

— Бир йўл бор,— дебди,— сен вазир Алишер Навоий билан учрашасан, бутун воқеани унга айтасан, дардингга ўша киши даво топа олади,— дебди темирчи ўйлаб-ўйлаб.

Зиёд ботир ярим кечада фордан чиқиб, Навоийнинг уйига борибди. Эшикда турган мулозимга салом бериб:

— Мен Навоий ҳазратларникига узоқ ердан меҳмон бўлиб келдим,— дебди.

Навоий кечалари ухламасдан ишлар экан. Мулозим Навоий ҳузурига кириб: «Бир меҳмон йигит узоқдан сизни кўргани келибди», деган экан, Навоий:

— Чакир, кирсин!— дебди.

Зиёд ботир Навоий билан кўришиб-сўрәшиб бўлгач, бошидан ўтган воқеани бирма-бир баён килибди. Навоий уни юпатиб:

— Хотиржам бўлинг, султон Қамархонни ўлдирмайди, эртага хабар оламан,— дебди:

Навоий эртаси подшо саройига бориб, тўғри бокқа кирибди. У султоннинг шу ерда яширин зинданни борлигини билар экан. Боғни айланиб юрганда боғбонга дуч келибди. Боғбон Навоийга таъзим қилиб, бир даста гул тутибди. Бу киши ҳам боғбонлик, ҳам зинданбонлик қиласиз экан.

Навоий боғбонга караб:

— Қиздан хабар олиб турибсизларми? Ешлик қилиб тагин ўзини ўзи ўлдириб қўймасин,— дебди.

— Ҳа, таксир, хабар олиб турибман, султоннинг ўзлари ҳам ҳозир келиб кетдилар,— дебди боғбон.

Шу билан Навоий хотиржам бўлиб, уйга қайтибди ва Зиёд ботирга қизнинг соғ-саломатлигини билдирибди. Ўзи шу кундан бошлаб одамларга подшо боғига томон лаҳм ковла-

тибди. Уч кун деганда лаҳм ковланиб бўлибди. Навоий Қамарни зиндандан чиқазибди.

— Сенга биродарман, Қамар бажонидил синглим, менинг уйимда бир умр турсангиз ҳам bemalol, бирор сизларга дахл килмайди,— дебди Навоий. Қамар билан Зиёд ботир хурсанд бўлиб Навоийнинг уйида яшабдилар. Орадан уч йил ўтибди. Қамар ўғил кўрибди. Боласи юрадиган бўлибди. Бир кун Навоий боғдан чиқиб кетаётганда бола йўлда сув ўйнаб турган экан. Навоий уни кўтариб, кўлига гул бериб, эшик олдига етганида ичкаридан Зиёд ботирнинг овози эшитилибди:

— Нега йиғлайсан, онангни соғинганинг билан бориб кўролмайсан. Кўй, йиғлама, юрагимни эзма!

Навоий буни эшитиб, ховлига кирибди. Қамар кўз ёшини артиб ўрнидан туриб, Навоийга салом берибди. Навоий:

— Хафа бўлманг, синглим, яна бир ой сабр қилинг, юртингизга ўзим обориб қўяман, отангизга ҳам тушунтираман,— дебди.

Орадан бир ой ўтибди. Навоий султондан саёҳат баҳонаси билан ижозат олиб, ўзининг сирдош йигитларидан тўртасини ҳамроҳ қилиб, сафар жабдугини ростлабди. Йигитлар бир ҳафта илгари Қамар билан Зиёд ботирни шаҳардан чиқариб, бир тоғнинг бағрига кўйиб келишибди. Навоий бир ҳафтадан сўнг йўлга чиқибди. Қамар билан Зиёд ботирни олиб, тўппа-тўғри уларнинг юртига жўнабди.

Бир неча кун йўл юриб, йўл юрсалар ҳам мўл юриб, ахири Қамарнинг юртига етибдилар. Султон Фотих Навоийни келганини эшитиб, бир қанча йигитларини пешвуз чиқарибди. Навоийни бир неча кун меҳмон қилгаңдан кейин:

— Хуш келибсиз, хизмат?— дебди подшо.

Навоий:

— Сиздан икки гуноҳкорнинг гуноҳини кечишингизин сўрагани келдим. Шуларнинг гуноҳини ўтсангиз, бир неча кун тураман, бўлмаса ҳозир қайтиб кетаман,— дебди.

Подшо:

— Агарда гуноҳкорлар отамни ўлдирган бўлсалар ҳам сиз туфайли уларнинг гуноҳини кечдим, ким экан улар?— дебди.

Навоий Қамар билан Зиёд ботирни чакирибди. Қамар келиб, отасига ўзини ташлабди.

Подшо севинганидан хушидан кетаёзибди.

— Каерда эдинг, болам?— деб йиғлаб юборибди. Қамар ўқолганидан сўнг Султоннинг дарак солмаган жойи қолмаган экан.

Султон шаҳар халкига етти кун зиёфат берибди. У Зиёд ботирни ўзига лашқарбоши қилиб тайинлабди. Зиёд ботир

тоғда чўпонлик қилиб юрган отасини чақиртириб келиди. Навоий бир неча кун тургач, Хиротга қайтибди, Зиёд ботир билан Қамар шод-хуррамлик билан умр кечирибдилар.

ОПА-СИНГИЛЛАР

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир тоғнинг орасида бир кампир уч қизи билан яшар экан. Бир куни тўртови ўтин тергани чикишибди. Ўтин териб бўлиб уйга жўнашибди. Қизлар олдин жўнашибди. Қампир эса ўтинни елкасига ололмай роса уринибди. Ўтинни ёрга қўйиб, бир қисмини ташлабди, аммо қолганини ҳам кўтаролмабди. «Бу нимаси?»— дебди ўзига ўзи кампир. Шундай деб арконни ечиб ўтиннинг яна бир қисмини ташлаётганда, бирдан қимирлаётган илонга кўзи тушибди. Қампир кўркиб кетиб, ўзини орқага ташлабди. Илон бўлса оғзини очиб, тилға кирибди:

— Уч қизингдан бирини менга хотинликка берасанми, йўқми. Тезроқ жавобини бер. Агар бермасанг, сени тирик кўймайман, бир ямлаб ютиб юбораман,— дебди.

Илон шундай дейиши билан, кампирни қалтироқ босибди ва қизларини чакирибди.

— Қизларим, қизларим, қайting орқангизга, ёрдам беринглар-менга,— деб ёлборибди. Улар чопиб келишиб, онасининг илон олдида қалт-қалт қилиб титраб турганини кўришибди. Қампир:

— Азиз қизларим, илон сизлардан биттангизни ўзига хотинликка сўраяпти, қайси бирингиз тегасиз?— дебди. Қизларининг учови ҳам ҳайрон қолишибди. Илон эса ғазабланиб пишиллай бошлабди, кампир катта қизига, кейин ўртансасига ялиниб кўрибди. Аммо қизлари: «Биз одаммиз-ку, қандай қилиб илонга тегамиз»,— деб рози бўлишмабди. Қампир кичик қизига карабди. Кенжা қизи:

— Она, сиз уйга боринг, илонга мен тегаман,— дебди. Қиз илон билан эгри-бугри йўллардан юрибди, тўлқинли дарёлардан сузиди, баҳайбат дараҳтлар атрофидан айланиб, нихоят қалин ўрмонзорга етибди. Ўрмоннинг ўртасида ярқираб турган сарой кўринибди. Сарой олдинга бориб, илон:

— Мана шу бизнинг уйимиз бўлади,— деб эшикка суркалиши билан ёш ва гўзал йигитга айланибди. Қиз ҳайрон қолибди. Бир йилдан кейин қиз ўғил кўрибди. Орадан икки-уч йил ўтибди. Бир куни у онасиникига бормоқчи бўлибди ва энг чиройли кийинмини кийибди, соchlарига, кўлларига, бўйнига марварид, ёқут безаклар тақибди. Катта опаси синглисинг қимматбаҳо тошлар ва ипак-баҳмалларга ўралганини

кўриб, қалби ҳасадга тўлибди. У синглисини ўлдириб, унинг ўрнига илоннинг олдига ўзи бормоқчи бўлибди. Синглиси ўйига қайтаётганда:

— Мен сеникига меҳмон бўлиб бораман,— дебди.

— Майли, юрнинг она,— дебди синглиси.

Улар тоғлардан ошиб, дарёлардан кечиб, узок йўл юрибдилар. Опаси синглисникига олиб борадиган йўлни сўрабди. Улар ярим йўлга боргандা, опаси синглисига:

— Кун жуда исиди, сен боланг билан чарчадинг, менга бер, мен кўтара қолай,— дебди. Синглиси боласини опасига берибди, улар яна йўл юришибди. Бир оз йўл юргандан сўнг, опаси қўлидаги болани билдирамай секин чимчилабди. Бола чиркираб йиғлабди.

— Нимага йиғлаляпти?— деб сўрабди синглиси. Опаси:

— Бошингдаги пешанабоғингни берармишсан, ўрармиш,— дебди. Синглиси бошидан рўмолини ечиб, ўғлига ўраб қўйибди. Ярим йўлга боришгач опаси яна болани чимчилаб олибди, бола йиғлаб юборибди. Синглиси, «нимага йиғлаляпти», деб сўрабди.

— Бўйинбоғингни сўраяпти,— дебди опаси. Яна бир оздан кейин боласи чинқириб йиғлабди, онаси ҳайрон бўлиб яна сўрабди.

— Боланг тилла ва кумуш маржонларингни сўраяпти,— дебди. Онаси ҳаммасини ечиб, ўғлига берибди. Опа-сингил катта дарёнинг бўйига етиб келишибди. Сув баландликдан тушар экан. Опаси дарё лабида очилиб турган қизил гулни кўриб, болани чимчилабди. Бола чидаёлмай кичқириб юборибди. Синглиси сабабини сўрабди.

— Хеч нарса бўлгани йўқ, ху анави қизил гулдан бошқа хеч нарса керак эмас, деяпти. Нега қараб турибсан? Гулни олиб бер,— дебди опаси. Синглиси келиб, қизил гулга қўл чўзганда, опаси уни итариб юборибди. Синглиси сувга йиқилиб гойиб бўлибди. Опаси болани баҳона қишиб олган кийимларни кийибди, болани ёлкасига ўтқизиб синглиси айтиб берган йўлдан кетаверибди. Кўп ўтмай олтин қасрга кириб борибди. Уни кўриши билан йигит:— Сен хотинимга ўхшамаяпсан. Хотиним чўтири эмасди, унинг юзлари оппок эди,— дебди.

— Буни қаранг-а, нега ўхшамас эканман, кийимларимга кара, безакларимни кўр. Юзим ўзгарибдими? Нега ҳам ўзгармасин, илгари хеч қачон бунча узок йўл юргаган эдим, офтобда қорайиб кетдим. Онам чор-ночор яшайди, корним тўйиб овқат емадим. Шунинг учун ҳам корайдим. У ерда каравот ҳам, пар ёстиқ ҳам йўқ, сомоннинг устида ётдим, сомон юзимга ботди, шунинг учун чўтири бўлиб колдим,— дебди. Йигит унинг куйиниб гапирган гапларига ишонибди.

Бола тўқкиз ёшга киргач, пода бока бошлабди. Бир куни бола ўз подаси билан дарёнинг онаси чўккан жойига келибди. У сув ичмоқчи бўлиб эндиғина энгашган экан, сувдан чиройли қушча учиб чиқибди. У дарахтга қўниб, қўшиқ айта бошлабди.

Эҳ, етимча, етимча,
Мол бокасан тунгача.
Ўтин ташиб ўрмондан,
Овқатсиз, кун ботгунча.
Кўпдан бери сен шўрлик,
Ўгай онага малай,
Тукқан онанг эмас-да,
Кийнайди, чунки ўгай.

Бола бу қўшиқни эшитгач, атрофга қарабди, қўзи қушчага тушибди. Бола қушчадан қўзини узолмай, унинг қўшиғини тинглабди. Бу вактда унинг моллари бирорларнинг экинига кириб, пайхон қилиб юборибди. Дехқонлар боланинг отасига чақибдилар. Кечқурун бола даштдан қайтгач, отаси ундан: «Нега молларни дехқонларнинг экинларига қўйиб юбординг»,— деб сўрабди. Бола: «Бошимда рўмол йўқ, дала жазирама иссиқ бўлгани учун, салқин жойда ўтирган эдим, моллар экинга кирибди»,— дебди. Отаси ўғлига рўмол олиб берибди. Кейинги кун бола яна ўша дарё бўйига борган экан, қушча учиб чиқиб, яна қўшиқ айта бошлабди. Бола ашулага қулоқ солиб маҳлиё бўлиб турганда, моллар яна экинларга кириб пайхон қилибди. Отаси яна боласини уришибди.

— Кеча онам менга битта юпқа кўрпа берди, кечаси билан совуқ қотиб чикдим, кундузи эса офтобда исиниб ўтириб, ухлаб қолибман,— дебди бола. Кечаси отаси ўғлайнинг устига иккита кўрпа ёпиб қўйибди. Бир кун ўтгач, бола молларни яна дарё бўйига ҳайдаб борибди. Дарёдан ўша қушча учиб чиқибди. Бу сафар боланинг боши устидан айланиб учиб куйлабди:

Эҳ, етимча, етимча,
Ухламайсан кун-кеча.
Тукқан онанг у эмас,
Хабаринг йўқ заррача.

Бола қушнинг қўшиғини эшитиб ҳайрон бўлиб турганда, моллари яна ўша экинзўрга кириб кетибди, буни эшитиб, отасининг жаҳли чиқиб, ўғлини урмоқчи бўлиб кўл кўтарганда:

— Ота, мен бир гап айтаман, қулоқ солинг,— дебди

бала.— Мен молларни төғ орасидаги дарё бўйига ҳайдаб борсам, ҳар куни сув ичидан чиройли бир күшча учиб чиқади ва одамдек куйлай бошлайди. Унинг куйлашича, мен етимча эмишман, ўгай онамни ўз онам деб юрган эмишман. Күшча ҳар куни шу гапни айтади, унга кулок солиб, молларни эсимдан чиқариб қўяман, улар эса экинларга кириб кетишади.

Отаси ўғлидан: «Шу гапларни ростдан айтаяпсанми?»— деб сўрабди. Бола: «Рост айтаяпман, дада,— дебди,— ишон-масангиз эртага мен билан юринг, ўз кўзингиз билан кўрасиз». Боришибди. Ўғли айтганидек сувдан чиройли бир күшча учиб чиқиб, дараҳт тепасида одамдек куйлай бошлабди. Отаси ўйланиб туриб:

— Эй күшча, келиб чап кафтимга қўн. Агар келмасанг сенга ўқ узаман,— дебди.

Күшча дараҳтдан қанот ёзиб учибди ва отасининг чап кафтига келиб қўнибди. Отаси күшчани қўйнига солиб уйига қайтибди. Уйда у тўр қафас ясад, күшчани унга солиб, олдинга дон ташлабди. Қафасни уй олдиндаги дараҳт шохига осиб қўйибди. Шундан кейин уй олдидан ўтувчилар қўшчанинг қўшиғини эшита бошлабдилар. Бир куни ўгай она уйда ёлғиз ўтирганда, күшчанинг қўшиғини эшитиб қолибди:

Евуз хотин бу хотин,
Кора, бедаво хотин.
Доим ёмонликларни,
Раво кўрган бу хотин.

Ўгай она бу сўзларни эшитиб, ғазабдан титраб, қафасини дараҳтдан юлиб олиб, уйга кирибди. Тўр қафас ичидан күшчани олиб гижимлаб ўлдирибди. Кейин бу қилган ишимни бирор кўриб қолмадимикин деб, деразага югурибди. Орқасига карақа, күшчанинг ўрнида бир парча суюк ётганниш. Кўркиб кетиб, вахима билан бошқа хонага югуриб чиқибди. Қайтиб чиқиб караса, суюкнинг ўрнида янги қайчи турганниш. Тўймас, хасис хотиннинг кўзлари ёнибди ва уни олиб уйига яширибди. Қечкурун ота-ўғил қайтиб келибдилар ва күшчани сўрабдилар. Хотини: «Мен уйдан чиқканим йўқ, күшчанинг қаёқка йўқолганини билмайман»,— дебди. Ўгай она эрталаб уйига кирса, қайчи ҳамма нарсани қиймалаб ташлаган эмиш. Қайчини олиб, улоқтирибди. Коялар орасида бир кампир ёлғиз яшаркан. Шу куни у сув олиб кетаётганда ерда ётган қайчини кўриб қолибди ва олиб, кўйнига яширибди. Кампир топиб олган нарсасидан хурсанд бўлиб уйига қайтибди. Бир куни кампирга қайчи керак бўлибди, қидириб, қидириб, ҳеч қаердан тополмабди. Ҳовлиси-

да эса бир чиройли товук дон териб юрганини кўрибди. Кампир қайчига, жуда ачинибди. Лекин ҳовлисида пайдо бўлган бу товукни яхши кўриб, ёввойи мушуклар ўғирлаб кетиб қолмасин деб унга ин ясабди. Унинг ичига товукни камабди ва унга сув, гуруч берибди. Эртаси куни кампир даладан, уйга кириб, ош қиласман деса, козон тўла иссик ва мазали овқат тайёр эмиш. Кейинги куни ҳам кампир эрта билан товук турган кафасни бекитиб далага чиқибди, кун оғиб, уйига кайтибди. Қараса, товук ҳамишадагидек инда турган эмиш, бироқ овқат пиширилган эмиш. Учинчи куни кампир даладан барвакт қайтиб, ҳовлисига шоҳ дёвор орқасидан мўралабди. Қараса, гўзал бир қиз уйларни саранжомлаб юрибди. Кампир эшикни очиб, «ҳой қиз» деб кичкирган ҳам эканки, у тўсатдан ғойиб бўлибди. Кампир товук турган инга бориб қараса, товук жимгина ухлаб ётганмиш. Козонда эса яна овқат пишириғлик эмиш. Тўртинчи куни кампир инни бекитиб, далага жўнабди-ю, ярим йўлга бормай, яна орқасига қайтибди. Аста эшик олдига келиб, тиркишидан ичкарига мўралабди. Уйда гўзал бир қиз юрганини кўрибди. Кампир эшикни ланг очибди-да, «яхши қиз, қўрқма», дебди секингина. Бу сафар қиз товукка айланыб улгуролмабди. У кампирга ўзининг ғамли тақдирини гапириб берибди ва «мени қиз қилиб олинг», дебди. Кампир хурсанд бўлибди. Икковлари бир-бирин хурматлаб, далада бирга ишлаб, кунни ўтказаверибдилар. Бир куни кечқурун қиз кампир билан узок маслаҳатлашибди. Эртасига эрта билан чўпон болани кўргани келибди. Боланинг отаси бу гўзал қизга узок вақт тикилиб қолибди, хотинига ўхшатибди ва уни саройга таклиф қилибди. Эртаси куни эса қиз кампир билан саройда меҳмон бўлишибди. Бола қизга узок тикилибди-да, секингина:

— Бу менинг онам, тукқан онам,— дебди.

Ўгай она болани савалай кетибди. Йигит бу қизни ва хотинини синамоқчи бўлибди. «Агар қиз ҳақиқатан ҳам менинг хотиним, ўғлимнинг онаси бўлса, у бегунох. Тиканзордан бемаял ўтади. Ким ёлғончи бўлса, жазосини ейди». — деб ўйлабди ва иккала аёлга тиканзордан яланг оёқ ўтишни буюрибди. Биринчи бўлиб, синглиси тиканзор устидан эпчилиб кетибди, оёқлари қонамабди ҳам. Навбат опасига келибди. Ердан найзадек бўлиб чиқиб турган тиканакларни кўриб, унинг ранги ўчибди, тикилиб турган кўзлар уни илгари юришга мажбур қилибди. Лекин у уч кадам ҳам боса олмабди. Тиканлар оёғига кирибди, қонатиб юборибди. Ниҳоят, йикилиб тушибди ва тўқсон тўққиз тиканак унинг юрагига санчилибди, у тил тортмай ўлиб қолибди. Сингил эса шу заҳоти аўвалги қиёфасига қайтибди. Ота-бала ўзларини унга отибдилар. Шундай қилиб, мурод-мақсадларига стибдилар.

ҚИЛИЧ БОТИР

Қилич ботир деган бир полвон бор экан. Бу полвон сафарга чикибди. Йўл юрсаям мўл юриб бир жойга борса, бир одам турганимиш. Бу одам Қилич ботирга:

— Йўл бўлсин, оғайни? — дебди. Қилич ботир:

— Мен Оқбийлак ойим олдига жетяпман, сен нима килиб турибсан бу ерда? — деб сўрабди. Йўл тўсиб турган бўзчи экан. Бўзчи:

— Шу томонда Қилич ботир деган бир полвон чиққан эмиш. Ўша билан курашмоққа чиқиб турибман, — дебди.

Қилич ботир:

— Кел бўлмаса, мен ҳам Қилич ботир билан бирга юрган эдим, мен билан бир бел ушлашиб қўй-чи, — деган экан, бўзчи:

— Хўп бўлмаса, бир курашайлик, — дебди. Шу билан иккаласи кураша бошлабди. Қилич ботир бўзчини кўтариб чунон урибдики, ҳалиги бўзчи кўлтиғигача ерга кириб кетибди.

Бўзчи:

— Торт, мен сенинг кулинг бўлай, — дебди.

Қилич ботир тортиб олибди, бўзчига икки дона найча бера туриб:

— Мана бу найчаларни ол. Агар биридан кон келса, бегам бўл, биридан зардоб келса, тездан қанот боғлаб, оркамдан учиб ет, — деб йўлга тушиди.

Бир қанча йўл юргандан сўнг яна бир одамга дуч келибди. Бу одам темирчи экан. Бу ҳам:

— Ҳа, йигит, йўл бўлсин? — деб сўрабди. Қилич ботир унга:

— Мен Оқбийлак ойим олдига бормоқчиман. Ҳўш, нима учун сен бу ерда турибсан? — дебди. Ҳалиги одам Қилич ботирга:

— Қилич ботир деган бир наҳлавон келаётган эмиш, шу билан курашмоққа чиқиб турибман, — дебди. Қилич ботир:

— Мен ҳам Қилич ботир билан бирга юрган эдим, агар курашмоқчи бўлсанг, аввал мен билан курашиб кўр-чи, қандай экансан, — дебди. Шунда темирчи:

— Кел бўлмаса, курашайлик, — деб, Қилич ботир билан бел ушлашибди. Қилич ботир темирчини чунонам йикитибдики, туролмай қолибди. Темирчи: «Мени турғизиб қўй», — деб ялинибди. Ботир уни ўрнидан турғазиб қўйибди. Бунга ҳам икки дона найча берибди: биридан кон, биридан зардоб томшини, кон томса, бегам бўлиш, зардоб томса, орқасидан

учиб етиш кераклигини айтиб, «битта эдинг, иккита бўлдинг, ўзим билан учта бўлдинг»,— деб йўлга тушибди.

Йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, охирида бир қишлоққа етибди. Бу қишлоқда бир сувчи бор экан, у ҳам йўлга чиқиб турган экан. Қилич ботир у билан ҳам сўрашиб, иккиси курашибди. Қилич ботир уни ҳам йиқитибди. Унга ҳам ҳалиги найчадан икки дона берибди: «Сен билан учта бўлди, ўзим билан тўртта бўлдик, тўрттовимиз ҳам бир киши. Шу найчанинг биридан қон томса, бегам бўл, биридан зардоб томса, тезда етиб бор», деб йўлга тушибди. Юриб-юриб, саҳрода бир гала қўй боқиб юрган қўйчивонга дуч келибди, у билан сўрашиб бўлиб:

- Бу қўйлар кимники?— деб сўрабди. Чўпон унга:
 - Оқбилак ойимники,— деб жавоб берибди. Қилич ботир:
 - Оқбилак ойим қаерда? Унга етиш йўли борми?— деб сўраган экан, қўйчивон:

— Э азамат йигит, сизга ўхшаган кўп йигитлар, шаҳзодалар келиб ололмай, ўзларини нобуд қилишди, кўрдингизми, ҳов анави қўргон сизга ўхшаганларнинг каллаларидан ясалган,— дебди.

Қилич ботир бир оз ўйлаб туриб:

- Мен албатта бораман, бунинг учун нима қилиш керак?— деб сўрабди. Чўпон жавоб берибди:

— Сиз бозорга бориб, бир хуржунни икки кўзинни тўлашиб кишиш олинг. Оқбилак ойимнинг бир оти бор, у кишиш ейди. Агар Оқбилак ойимнинг олдига бирор киши кирса, оти кишинаб юборади. Оқбилак ойим уйдан чиқиб, келган кишининг калласини қилич билан узиб ташлайди. Энди сиз бир ҳийла қиласиз: узокдан ер тагидан лаҳм ковлаб бориб, худди от турган отхонанинг тагидан чиқасиз. Бир бордон оласиз. Ҳалиги кишиш билан бирга бордонни тешикнинг оғзига келтириб қўясиз. Кечаси тешикдан чиқиб, бордонни тешик оғзига тортиб, ўзингиз панада турасиз, буни отга билдирамайсиз, агар буни от билиб колгудай бўлса, сизни майда-майда килиб юборади. Оқбилак ойим ухлаган вақтида дарров чиқиб, кишишни от охурига соласиз, шу билан Оқбилак ойимни қўлга киритасиз.

Қилич ботир чўпон билан хайрлашиб, унинг айтганларини бажаришга киришибди: лаҳм кавлаб, отнинг охури ёнидан чиқибди. Отга билдирамасдан, бордонни тешик оғзига ёпмоқчи бўлиб турганда, от сезиб қолиб, бирдан кишинаб юборибди. Буни эшитган Оқбилак ойим ётган еридан тура солиб от ёнига келибди:

- Ха, жонивор, нима сир бор, кишинаб қолдинг?— деб

отнинг бошини силаб, у ёқ-бу ёқка қараб, ҳеч нарсанинг шарпасйини сезмагандан кейин қайтиб кетибди. Эндиғина кўзи уйкуга кетган пайтда от яна кишинабди. Оқбилак ойим яна чикибди. Караса, ҳеч гап йўқ эмиш. Кейин:

— Сен мунча кишинайвердинг уйкумни безовта килиб!— деб аччиғланиб отни қамчи билан уриб-уриб кириб кетибди. Шунда Қилич ботир чикиб, отга кишиши солибди. От кишишини еб турганда Қилич ботир шошилмасдан уйга кириб караса, Оқбилак ойим ухлаб ётган экан. Тездан унинг боши теварагига қиркта қозик қокиб, қирқ қокилини қозикларга боғлаб қўйнбди. Бир вақт Оқбилак ойим уйғонса, тепасида бир йигит тикилиб ўтирган эмиш. Оқбилак ойим Қилич ботирга караб:

— Не учун келдинг? Менда нима қасдинг бор? Ўрнидан турсам, каллангни оламан!— деб ҳаракат қилибди-ю, туролмай, Қилич ботирнинг тадбирига қойил қолибди. У йигитга тегишга розилик берибди. Ойдан ой, йилдан йил ўтибди. Қилич ботир ҳалиги отни миниб, овга чиқиб келиб юрибди. Кўп подшолар Оқбилак ойимга хуштор бўлиб, унга етолмаган экан. Қораҳон деган подшо бир кампирни топиб, унга:

«Агар ўша қизни келтирсанг, бўйинг баробар олтин бераман»,— деб ваъда қилибди.

Кампир эшакка миниб, йўлга тушибди. Қилич ботирнинг овдан қайтадиган вақтида йўлга чиқиб, эшакнинг бир оёғини тош билан уриб синдирибди-да, ўзи йиғлаб ўтирибди. Сал ўтмай, Қилич ботир овдан қайтибди. Кампир Қилич ботирга ялиниб, хўнг-хўнг йиғлабди:

— Болам, менга раҳм қил, бу одамзод йўқ чўл-биёбонда колиб кетиб, ҳалок бўлмай,— дебди.

Қилич ботирнинг кампирга раҳми келцб, уни орқасига мингаштириб уйга олиб келибди. Оқбилак ойим эрининг бу ишига жуда аччиғланибди ва эрини пана жойга чақириб олиб:

— Бу шум кампирни нега келтирдингиз? Бошимизни ейди-ку!— деган экан, Қилич ботир:

— Э, бунинг кўлидан нима келарди дейсан. Қайтага сенга далда бўлиб ўтиради, оғирингни енгил қиласди,— дебди..

Кампир Оқбилак ойимга хизмат қилиб юраверибди.

Кунлардан бир кун кампир Оқбилак ойимдан сўрабди:

— Болам, Қилич ботирнинг жони қаерда, биласизми? Буни билиб олсангиз, ёмон бўлмасди.

Оқбилак ойим:

— Қандай сўрасам экан?— деса, кампир:

— Кечқурун ботир келганда гаплашмасангиз, айтади. Биласиз-қўясиз,— дебди.

Кечкурун Қилич ботир овдан келибди. Оқбилак ойим Қилич ботирга рўйхуш бермабди, отига ҳам қарамабди: ўзини жуда хафа қилиб кўрсатибди.

Қилич ботир Оқбилак ойимдан:

— Нега хафасиз, жоним? — деб сўрабди.

Оқбилак ойим:

— Шу чоққача мен сизни ҳеч бир нишонангизни билтмайман,— дебди.

— Хўш, қандай нишонамни? — дебди Қилич ботир. Оқбилак ойим сўрабди:

— Жонингиз қаерда туради?

Қилич ботирнинг жаҳли чиқибди-ю, бироқ хотинини хафа қилмаслик учун:

— Менинг жоним қиличимда, туғилган вақтимда энгагимга қилич қўйишган экан, қиличсиз асти юролмайман,— дебди.

Оқбилак ойим бу сирин кампирга айтиб кўйибди. Кампир:

— Қани бўлмаса; ботир эрта билан овга кетишида қилични олиб қолинг-чи, нима бўлар экан? — дебди.

Эрталаб Қилич ботир ўрнидан турганда Оқбилак ойим эридан қиличини ташлаб кетишини сўрабди. Қилич ботир қиличини зўрга берибди ва овга чиқиб кетибди.

Кампир дарров қилични тош билан букиб, сойга ташлабди. Худди шу пайтда Қилич ботир йўлда йиқилиб қолибди. Кампир яшириб қўйган ёғоч отни олиб чиқиб, миниб, у ёқ-бу ёққа учирив Оқбилак ойимни алдаш пайига тушибди.

— Болам, сиз ҳам миниб қўринг-чи, қанақа бўларкни. Баҳона билан ҳамма ёқни томоша қилиб келасиз,— дебди.

Шунда кампир отининг олдига миниб, Оқбилак ойимни орқасига мингаштириб, учеб кетибди:

Ҳаш-паш дегуича Корахон подшонинг шаҳрига етишибди. Ўрдага бориб, подшога таъзим қилиб:

— Шоҳим, мана, хизматингизни адо қилдим. Оқбилак ойимни олиб қелдим,— деб рўпара бўлганде Корахон кирк кечаю қирқ кундузли тўйни бошлаб юборибди.

— Ҳеч ким уйидан тутун чиқармасин, агар кимки тутун чиқарса, уйи талонда, бощи ўлимда,— деб бўйрук чикарибди.

Энди ҳалиги Қилич ботирниң ошиналарига келайлик.

Бирданига бўзчи, темирчи ва сувчининг найчаларидан зардоб тома бошлабди. Булар тезлик билан Қилич ботирнинг ҳолидан хабар олгани келибдилар. Қилич ботирнинг эшиги олдидан катта қой ўтган экан.

Бўзчи сувчига караб:

— Сувни бўг! — дебди.

Сувчи сувни бўғибди. Сойга тушиб қараса, ботирнинг киличи букилиб ётган эмиш. Уни темирчига бериб:

— Сен буни тўғрилаб пешла! — дебди сувчи. Темирчи килични пешлабди. Шу билан Қилич ботир ўз ҳолига келибди. Ўйга келиб қараса, Оқбилак ойим йўқ эмиш, уйда эса ошналари ўтиришган эмиш. Ўртоқларига караб:

— Бу нима сир? Оқбилак ойим қўлдан кетибди-да! — деб қайғурибди.

Бўзчи, темирчи билан сувчини олиб Қорахон подшонинг шахрига жўнабди. Қорахон подшо шахрига киришда бўзчи темирчини миниб олибди, сувчи темирчини етаклаб олибди. Шу ҳолда подшонинг равоғи тагидаң ўта берибдилар. Қарашса, шаҳарда хушчақчақлик.

— Бу ерда нима сир бор, мунча тўполон? — деб сўрашибди. Қорахон подшонинг бир хизматкори:

— Бу ерда тўй бўлаётир, — дебди. Сувчи қандай тўйлигини сўрабди. Ҳалиги хизматкор: «Оқбилак ойимни Қорахон подшо олмокчи», деб айтиб турганда, саркардалардан бири чиқиб қолибди. Бирига бири мингашган, бири бирини етаклаган одамларни кўриб ажабланибди. Кизиқ экан, деб уларни подшонинг саройига олиб кирибди. Шу ерда Оқбилак ойим бошини ювиб ўтирган экан. Бўзчи, темирчи, сувчи уни кўриб бир-бирларига мингашганча иргишилашиб, изларига кайтибдилар. Сирни Қилич ботирга баён қилибдилар. Улар тўрт киши бўлиб яна Қорахон подшонинг юртига жўнабдилар. Бир кам кирқ кун деганда етиб боришибди. Қилич ботир Қорахон подшога қарши уруш бошлабди. Урушда енгib, Қорахон подшони асир қилибди. Бўзчини шу ерга подшо қилибди. Ёнига сувчини вазир қилиб кўйибди. Темирчини бошлаб, Оқбилак ойимни отга миндириб, жўнаб кетибди. Улар Оқбилак ойимнинг қўргонига етиб келиб, шу ерда ошларини ошаб, ёшларини яшабдилар.

МОМИР БИЛАН СОМИР

Бир неча асрлар илгари туркман мамлактида бир шоҳ бўлган экан. Шохнинг икки ўғли бўлиб, бирининг оти Момир, иккincinnisinинг оти Сомир экан. Шоҳ ҳар икки ўғлини ҳам бениҳоят яхши кўрар ва чексиз муҳаббат билан тарбиялар экан. Номдор қаҳрамонлар ҳар иккисига ҳам паҳлавонлик машқларини: камон билан ўқ отиш, шамширбозлик қилиш, гурзи билан душманни уриш ва бошқа хил машқларни ўргатар экан. Шохнинг ўзи ҳам энг забардаст паҳлавонлардан бўлиб, кўп девларни қирган экан. Кўхиқоғ тоғининг нарёғида омон қолган девлар, ўз авлодлари учун шоҳдан ўч олиш йўлларини излар эканлар.

Кунлардан бир куни девлар шоҳнинг икки ўғли борлиги дан хабардор бўлиб, уларнинг келажакда отаси каби паҳлавон бўлишларига кўзлари етиб, шахзодаларни ёшлигига ўғирламоқчи бўлибдилар. Уларни маконларида бир неча йил тарбия қилгандан кейин, ўз оталарига карши отлантириб, шоҳдан қасд олмоқчи бўлибдилар. Девлар шахзодалар тарбияланаётган бокка келишибди. Момир билан Сомир иккиси машқ қилаётганини кўриб, қулай фурсатни қўлдан бермасдан шахзодаларга ҳужум қилишибди. Шахзодалар ҳам девларга қаршилик кўрсатишибди. Бир неча соат жанг қилганларидан кейин, девлар Сомирни банди қилиб олиб кетибдилар. Момир укасига қараганда каттароқ ва кучли бўлгани учун девларга ўзини банди қилдирмай, бир неча девни ўлдирса ҳам, укаси Сомирни ажратиб олишга кучи етмабди.

Девлар Сомирни олиб қочиб кетибдилар. Бу воқеадан шоҳ хабар топиб, ғазабланиб, девлар меннинг берган зарбами унутибдилар-да, деб, мамлакатдаги барча паҳлавонларни тўплаб, ўғли Сомирни топиб, девлардан қасос олиш учун йўлга чиқиби.

Шоҳ бир неча йил қидирса ҳам девлардан асар топа олмабди.

Девлар Сомирни маконларига олиб бориб, ўз тилларига ўргатиб, ўз емишларидан едириб, тарбия қила бошлабдилар. Сомир ўн уч ёшга кирибди, билаклари кучга тўлибди. Сомир тоғлар орасида санғиб юришдан зерикиб, форлардан, ўрмонлардан бир неча юз айнқ тутиб келибди. Олдин ўз кучини синамоқ учун қирқ айнқининг бўйнига аждар ёлидаи қилинган арқонни боғлаб, уининг учини ушлаб туриб, айнқларни ҳайдай бошлабди. Айнқлар олдинга юргач, Сомир бир зарб билан уларни орқага тортибди. Айнқларниң калласи узилиб ерга тушибди. Бунга кониқмаган Сомир, яна шу зайлда юз айнқни енггач, беш юз айнқни бир томонга кўйиб, иккйичи томонда ўзи туриб, айнқларниң бўйнига солинган арқонларниң ҳаммасини бир қўлига тутиб, уларни олдинга ҳайдабди. Айнқлар кўй подасидек олдинга ишитилганда Сомир яна бир зарб билан уларни орқага қайтарибди.

Ўзининг кучини кўрган Сомир, ўз-ўзича: «Нега девлар минордай гавдалари билан мендан кучли эмаслар?» деб ўйладди. Ҳамма девлар уйқуга кирганди, ярим тунда энг катта девнинг олдига кириб борибди. Уни уйқудан уйготибди. Девдан саволига жавоб беришни сўрабди. Гаплашиб ўтириб, дев Сомирни алдамоқчи бўлиб:

— Сен ўзимизнинг энг зўр авлодимизнинг ўғлисан. Шунинг учун сенинг кучинг кўп,— дебди. Бу жавобга ишонмагай Сомир:

— Нима учун менинг гавдам девларникига ўхшамайди? — деб яна девдан сўрабди.

Сомирнинг сўроғига жавоб беришдан ожиз колган дев, ўдағайлабди. Сомир девнинг бошига бир урибди. Девнинг бошидаги икки шохи оёғидан чикиб, ерга бир чинор бўйи кириб кетибди. Эртасига девлар уни шохи билан ерга михлаб қўйилган ҳолда топиб олибдилар. Улар бу ишни Сомир қилганини сезишибди. Девлардан бири:

— Шаҳзода Сомир отасидан ота-боболаримизнинг қасосини олиб бериш ўрнига бизлардан қасдини оляпти. Шунинг учун эди Сомирни кўплашиб ўлдириб юбориш керак. Агар яна бир-икки йил шу хилда улғая борса, ҳаммамизни қириб битиради,— дебди. Бир дев туриб:

— Сомирни ўлдириб бўлмайди. Чунки у олдинги йили тогдан беш юз айқуни тутиб келиб ўлдирган. Мен Сомирнинг беш юз айқдан кучли эканини ўз кўзим билан кўрганман. Шунинг учун Сомирни адаштириб келишдан бошқа чора йўқ,— дебди.

Бу маслаҳатга бошқа девлар ҳам қўшилибди:

— Сомир адаштироқчи бўлганимизни сезиб қолса, ҳаммамизни ер билан яксон қиласди. Шунинг учун эхтиёт бўлиш керак,— дейишибди. Девлар бир куни Сомирни овга олиб чиқишибди. Бир неча кун тоғма-тоғ юрганларидан сўнг уни бир жойда ёлғиз қолдириб, ўзлари қочиб кетишибди. Сомир ўзини девлар адаштириб кетганини билгач, қаерга борарини билмай тоғдан ўзига бир гор топиб макон қилибди. Кечалари ғорда ётиб, кундузлари ҳар турли ваҳший ҳайвонларни тутиб, хомлигича еб, айқ териларидан кийим қилиб кияр экан. Сомир девлар орасида ўсиб, баданини тук босиб кетган, ёшлигига кўрган одам танимайдиган тусга кирган экан. Сомир шундай яшай берсин. Энди гапни Сомирнинг отаси шоҳдан эшигинг. Шоҳ бир неча йиллар жигарпораси Сомирдан тириклайн айрилганига хафа бўлиб юриб, охири Сомирни эсидан чикарибди. Кунлардан бир кун у хинд шоҳининг бир қизи борлигидан хабар топиб, уни ўзининг ёлғиз қолган ўғли шаҳзода Момирга лойик кўриб, хинд шоҳига элчи юборибди. Хинд шоҳининг кизи элчиларга:

— Кимки мени майдонда енгса, шунга тегаман. Агар шоҳининг ўғли шу шартни бажарса, қаршилигим йўқ, — дебди. Подшо элчилардан бу жавобни эшигтгач, ўғли Момирга: «Қалай, кучинг етармикан?» дебди. Момир қизни енгишга сўз берибди. Шоҳ бир неча кун сафар ҳозирлигини кўриб, лашкар билан Хиндистонга жўнабди. Шоҳ ўз лашкари билан бир неча ой йўл юриб, бир токка етибди. Шу тогиинг ёнида бир неча кун дам олмоқчи бўлиб тўхташибди. Бир оз ором

Олишгач, Момир токка чиқиб ов қилмоқчи бўлиб, отасидан рухсат сўрабди. Шоҳ ўғлига ижозат бериб, ёнига тўртта номдор паҳлавон ва юз эллик сипоҳи кўшиб берибди. Момир тоғларни айданиб, шерлар, йўлбарслар билан олишиб уларни ўлдириб, ов қилиб юрганда, бир ёввойи одамнинг юрганини кўриб қолишибди. Шаҳзода Момир икки паҳлавон билан бир неча сипоҳини шу ёввойи одамни тутиб келтириш учун юборибди. Улар ёввойи одам юрган ерга бориб, айқ терисини кийган бир одамни кўришибди. Паҳлавонлардан бири ёввойи одамга:

— Шаҳзода Момир сизни чакирди, биз билан юринг, — деб бакирибди. Сомир паҳлавоннинг бакириб гапирганидан хафа бўлиб индамабди. Паҳлавон Сомирнинг индамай турганини кўриб:

— Ҳақиқий ёввойи одам экан, келинглар, ҳаммамиз хар томондан ўраб олиб ушлаб, шахзоданинг олдига олиб борамиз,— дебди.

Икки паҳлавон ва бир неча сипоҳи хар томондан Сомирга яқинлашиб кела бошлабди. Сомир бу одамларнинг ўзига қасд қилаётганини кўриб, арча дараҳтини илдиз-пилдизи билан кўчириб олиб, уларга отибди, паҳлавонлар билан сипоҳилар тил тортмай жон беришибди.

Шаҳзода Момир юборган одамлари ёввойи одам томонидан ўлдирилганини эшитиб, тезда отасига бу хунук хабарни айтибди.

Шоҳ Сомир турган жойга келиб, энг кучли паҳлавонларни унга қарши кўйибди.

Сомир отсиз, курол-яроксиз, рақибларини писанд қилмай, ўртага тушган паҳлавонларни уриб, пачаклаб ташлайверибди. То кечгача уришибди. Кеч бўлгач, шоҳ урушни тўхтатибди. Кейин кўчма таҳтига чиқиб ўтириб, йўлдан чиккан «балодан» кўп хафа бўлибди. Шу маҳалда шоҳнинг олдига шаҳзода Момир кириб:

— Мен шу ёввойи одам олдига ўзим бориб бир гаплашиб ёки бир ёқли қилиб келаман, — дебди.

Шоҳ ўғлининг гапига аввал кўнмабди, лекин шаҳзода гапида туриб олгач, жавоб берибди. Тонг отар-отмас шаҳзода Момир бир неча паҳлавонларни ёнига ҳамроҳ қилиб Сомирнинг кулбасига борибди. Сомир ҳам душманларнинг аслаҳасиз келганларини қўриб, шаҳзодани ўз чайласидан нарирокқа бориб кутиб олибди.

Сомир шаҳзода Момирни ва ёнидаги паҳлавонларни кулбасига таклиф қилибди. Момирни кийган кийимләридан «каттароқ одам бўлса керак» деб, унинг тагига йўлбарс терисини ташлабди.

Сомирнинг бу идрокидан шаҳзода Момир: «Албатта шу менинг ўқам бўлса керак» деб, Сомирдан ҳол-аҳвол сўрабди. Сомир ҳам ярим дев тилида, ярим Момир тушунарли тилда ўз бошидан кечирган воқеаларни айтиб бёрибди. Момир Сомирнинг бошидан кечирганларини эшитиб, унинг укаси Сомир эканлигига шубҳаси қолмай «дод!» деб юборибди. Сўнгра ўрнидан туриб:

— Ўша сендан тириклиайн ажралиб қолган аканг, Момир менман, — деб келиб бошқатдан қучоқлашиб, йиғлаб кўришибди.

Шаҳзода Момирнинг бу фигонини кўзи билан кўриб, дили билан сезиб турган Сомир ҳам ўз жигари билан яна қайтадан кўришибди.

Икки ака-ука қаттиқ қучоқлашиб кўришганларидан қовурғалари чақмоқ чаққандек карс-курс қилиб овоз чикарибди.

Шаҳзода Момир укаси билан кўришиб бўлгач, бир чопарни шоҳга суюнчи олишга юборибди, яна бир пахлавонни шаҳзода Сомир учун шоҳона кийимлар келтиришга жўнатибди. Шоҳ ўз ўғлининг топилганини эшитиб, чопарга қирқ минг тилла суюнчи бериб, ўзи бир отга миниб, бир неча юз амалдорлар билан шаҳзода Сомирнинг йўлига чиқибди. Шахзода Момир укаси Сомирга ҳам ўзиникидай шоҳона кийим кийгизиб, дулдул отга мингизиб, тоғ тарафдан тантана билан чиқиб келибди. Шоҳ Сомирга ўзини отиб, ота-ӯғил кўз ёши тўкиб кўришибдилар.

Шундай қилиб бир неча кун зиёфатдан сўнг Ҳиндистон сафарини давом эттиришибди. Йўл юрсалар ҳам мўл юриб, тоги-тошлиарни кезиб, кўлу, дарёларни кечиб, Ҳиндистонга етиб борибдилар.

Ҳинд шоҳи ҳам туркман шоҳини иззату ҳурмат билан ўз ўрдасига тушириб, бир неча кун туркман шоҳининг келганига зиёфат берибди.

Энди муддаога келайлик. Ҳинд шоҳининг кизи билан курашадиган кун етиб келибди. Майдонда икки тарафда икки дengиздек лашкар саф тортиб турибди.

Ҳинд шоҳининг кизи эркаклардек кийинган, бошида дубулға, эгнида пўлат жома, бир қўлида сипар, бир қўлида шамшир, ёнида баҳайбат Рустам гурзисидек гурзи, найзалар билан қуролланган, юзига никоб тортган ҳолда майдонга кириб келибди. Қизининг бу дабдабаларини кўрган энг зўр пахлавонларининг ҳам юраги шув этиб кетибди.

Ҳинд шоҳининг кизи майдонда туриб:

— Қани, узоқ эллардан келган пахлавон йигит келсин, майдонга чиқсан!.. — дебди.

Бу хитобни эшитган шаҳзода Момир ўз сафидан әжрапиб чиқиб, ҳинд маликасининг рўпарасига бориб, расм бўйича бир-бирлари билан гурзиларини гурзиларига уриб кўришибдилар. Бу икки гурзидан чиқсан овозда фалакка етиб, дунёга ёйилибди.

Ҳинд шоҳининг қизи билан туркман шоҳининг ўғли шаҳзода Момир икки хил майдондорлик расмларини ишлатиб, етти кечаю етти кундуз олишиб, охири, отдан тушиб, аслаҳаларини ташлаб, белма-бел курашга ўтишибди. Белма-бел олишиб курашиш ҳам уч кун давом этибди. Шаҳзода Момир чарчаб, ҳинд шоҳининг қизидан енгилишига кўзи етибди, қизга ўзининг енгилганлигини билдириб майдондан чиқибди.

Акасининг икки лашкар ўртасида ҳинд шоҳининг қизини енга олмай чиқсанига шаҳзода Сомирнинг ғазаби келибди. У ҳинд шоҳининг қизига:

— Мен ҳам сенинг майдонингни кўрмоқчи бўлиб келган эдим! — дебди.

Ҳинд шоҳининг қизи бугун дам олиб, эртага Сомир билан майдонда курашмокчи бўлибди.

Эртасига яна майдондорлик бошланиб, ҳинд шоҳининг қизи майдонга кириб келибди.

Шаҳзода Сомир ҳам дулдул отини жавлон урдириб ҳинд шоҳи қизининг рўпарасига борибди. У билан кўришиб жанг бошлабди. Ҳар иккиси жангнинг турли хиллари билан олишибди. Охири жанг яна яkkама-якка ер устида курашишга ўтибди.

Шаҳзода Сомир билан ҳинд шоҳининг қизи етти кечаю етти кундуз бел ушлашибди. Охири саккизинчи куни шаҳзода Сомир ҳинд шоҳининг қизини ердан азод кўтариб ерга урай деганда, ҳинд шоҳи қизининг юзидаги ниқоби кўтарилиб кетиб, шаҳзода Сомирнинг кўзи қизнинг жамолига тушибди. Йигит бир оҳ тортиб, қизни секин ерга кўйибди. Ҳинд шоҳининг қизи Сомирдан йиқилган ҳисобланибди, кураш тамом бўлибди.

Ҳинд шоҳининг қизи ўз саройига бориб шаҳзода Сомирдан йиқилганига ва обрусиning тўқилганига жуда хафа бўлибди. Хафачиликни тарқатиш йўлларини ўйлай-ўйлай, охири «ракиби» шаҳзода Сомирни тун қоронги бўлгач, ҳеч кимга сездирмасдан бориб ўлдиришга карор қилибди. Кош қоайгач, ҳинд шоҳининг қизи туркман шоҳи лашкари турган жойга кириб, шаҳзода Сомирнинг капасини қидириб тошибди, эшикда турган посбонларга беҳуш қиласиган дори сепиб юборибди. Улар беҳуш бўлиб йиқилгач, пўлат ханжарини кўлга ушлаб ухлаб ётган шаҳзода Сомирнинг тепасига борибди. Шам ёруғи тушиб турган Сомирнинг юзини кўриб,

унга қасд қилган қизнинг юраги эриб, хушидан кетиб Сомир ёнига йиқилибди. Бир неча минутдан кейин ўзига келиб, секин ўрнидан туриб, ўз саройнга қайтибди, энагаси орқали, отасига туркман шаҳзодаси Сомирга тегажагини билдирибди.

Хинд шохи қизининг бу сўзларини эшитиб, беҳад хурсанд бўлибди:

— Эй худо, мен ҳам ниҳоят куёвлик бўлар эканман, — дебди.

Хинд шохи туркман шохи билан тўй тўғрисида маслаҳатлашибди. Хинд шохи кирқ кеча-кундуз тўй-томуша килиб, шаҳзода Сомирга қизини берибди. Тўй тугагач, туркман шохи икки ўғлини, келинини ва бутун лашкарини олиб ўз элинга қайтиб келибди.

Подшолигида йўқолган ўғли Сомирни топиб келганини ва унга муносиб келин ҳам олиб келганини билдириб жарчи қўйибди. Юртга кирқ кун тўй-томуша берибди. Катта шаҳзода Момирни ҳам уйлантириб қўйибди. Бир қанча вақтдан сўнг шоҳ ўрнига шаҳзода Момирни тайинлаб, дунёдан ўтибди.

Шундай килиб, ака-ука Момир билан Сомир мурод-максадига етибди.

МАЛИКАИ БИРМИСКОЛ

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир подшо угтан экан. У подшонинг яккаю ёлғиз Аҳмадбек исмли ўғли бўлган экан. Аҳмадбек ғам-ҳасратдан узокда вояга етибди. Кунлардан бир кун тушида гўзал маликани кўриб унга ғойибона ошиқ бўлиб колибди. Шу кундан бошлаб Аҳмадбек бирорга гапирмайдиган, бирон таомга қўл урмайдиган бўлиб колибди. Унинг кечакундуз хилватда ётиши, ҳеч кимга гапирмаслиги баджаҳл отасининг ғашига тегибди:

«Кимки ўелимни гапиртиrsa, бўйи тенги зар тўкаман», — дея жар солдирибди. Бир кекса кампир подшонинг ижозати билан Аҳмадбек хузурига равона бўлибди. Кампир ҳол-аҳвол сўраб гап қотган замон, Аҳмадбек дилини очибди. Кампир воқеадан хабардор бўлиб, подшога хабар килиб, суюнчи олгани югурибди:

— Суюнчи беринг, шоҳим, ўғлингиз гапирди. У Маликан Бирмисқол исмли қизни тушида кўриб, унга ғойибона ошиқ бўлиб қолган экан. «Отам мени севса, шу қизга уйлантирсин, йўқса бош олиб кетаман», — деяпти. Бир эмас, минг маликанга уйлантириш қўлингиздан келади, албатта, — дебди. Шоҳнинг жаҳли чикибди:

— Маликан Бирмисқолнинг отаси ўлгудай хасис. Йўқ,

мен ундаи одам билан куда бўлмайман. Бориб айт, агар Маликаи Бирмисқолни деса, мен ундаи ўғилдан кечдим, — дебди.

Аҳмадбек воқеани эшитиб, паришон бўлиб, шаҳардан чиқиб кетибди. Кеча-кундуз йўл юриб, бир тоғ бағрига етиб борибди. У ерда бир харсанг ёнида тик туриб "хаёл сурат-ганди бир кишига дуч келибди,

— Ассалому алайкум, — деб салом берибди Аҳмадбек.

— Ваалайкум ассалом, кел, ўғлим, қандай шамол учирди. Қаердан чиқиб, қаерга кетяпсан? — деб сўрабди киши.

— Эй отаҳон, менинг исмим Аҳмадбек, ўзим подшонинг ўғлиман. Бир куни тушимда Маликаи Бирмисқол исмли гўзални кўриб, унга гойибона ошиқ бўлиб қолдим. Сирни отамга кампир орқали билдиридим. Отам мендан норози бўлиб, юртдан кувиб юборди. Мен узок йўл юриб келиб, бу ерда сиздек кишини учратиб турибман, — дебди Аҳмадбек.

— Эй Аҳмадбек, менинг исмим ҳам Аҳмад, лақабим ўйчи. Хаёл суриб қуръа ташлайман ва бу дунё сирларидан вokiф бўламан.

Шундай деб Аҳмад ўйчи қуръа ташлабди.

— Эй ўғлим, ниятинг холис экан. Сен албатта муродингга етасан, — дебди. Иккалови дўст бўлишибди. Кетиш олдинан Аҳмад ўйчи яна бир қуръа ташлабди:

— Аҳмадбек, бир оз турайлик, ҳозир бизга яна бир одам келиб қўшилади, — дебди. Шу пайт узоқдан бир киши етиб келиб уларга салом бериб кўришибди. Унинг кимлигини сўрашибди. Сўнгра бир-бирларига бошдан ўтган саргузаштларини айтиб беришибди.

— Эй яхшилар, менинг исмим ҳам Аҳмад, лақабим якпо, ҳар қадамда бир кеча-кундузлик йўлни боса оламан, — дебди. У ҳам Аҳмадбекнинг ахволига ачиниб ёрдам бермөкчи бўлишибди. Учалови йўлга тушиш олдинан Аҳмад ўйчи яна қуръа ташлабди. Буларга яна бир одам келиб қўшилишини айтиби. Ҳақиқатдан шу заҳоти яна бир киши келиб қўшилибди. Булар бир-бир ўз ўтмишларини айтишибдилар, навбат меҳмонга келибди. У:

— Эй яхшилар, менинг исмим ҳам Аҳмад, лақабим камалакдор. Камон билан бир тоғнинг тошини ота оламан, — дебди. Шундан сўнг улар бир-бирлари билан aka-ука тутинибдишлар. Улар маслаҳатлашиб, кенжа Аҳмадбекнинг ҳожатини чиқармоқ мақсадида Маликаи Бирмисқолнинг юртига йўл олишибди. Аҳмад якпо уларни кўтариб олиб бир дақиқа ўтар-ўтмас Маликаи Бирмисқол юритида ҳозир килибди... Улар шаҳарга кириб борибдилар. Маликаи Бирмисқол ишқида келган қанчадан-қанча шоҳ-шаҳзодаларнинг

курбон бүлганлигини кўришибди. Шаҳарда пайдо бўлган бегона кишиларни кўрган подшо одамлари улардан кимлигини сўрашибди. Аҳмад якпо бор гапни айтиб берибди ва шоҳ қизини Аҳмадбекка ўз розилиги билан беришни сўрашибди. Подшо бу хабарни эшитиб: «Ақлдан озган кишилар бўлса керак, кел, булар билан вақт ўтказмай, қонига зомини бўлмай, қайтиб келмайдиган қилиб кетказиб юборай», — деб ўйлаб, сардорларига:

— Шаҳар четида бир тоғ бор, төғда катта гор бўлиб, ана шу горда бир аждаҳо яшайди. Шу махлук ҳар йили юртимга кўп кирон солади. Агар шу офатдан мени халос этса, розиман, — деб хат битиб берибди. Аҳмад якпо хатни ўқиб кўриб, рози бўлибди ва подшони томошага таклиф қилишибди. Подшо бир қанча сарой аъёнлари билан тоғ бағрига йиғилишибди. Шу пайт Аҳмад камалакдор тогнинг бир қоясиини камалакка жойлаб аждар маконига қараб отибди. Аждар яшаётган тоғ тág-туғи билан йўқ бўлиб кетибди. Подшо бу воқеани кўриб, ҳанг-манг бўлиб колибди. Булардан кутула олмаслигига кўзи етган шоҳ Маликан Бирмисқолни Аҳмадбекка тўй-томушалар билан берибди ва қанча мол-дунё билан юртига кузатиб кўйибди. Улар узок йўл юриб Аҳмадбекнинг юртига яқин келиб қолишибди. Аҳмадбекнинг дабдаба билан кириб келаётгани ҳақидаги хабар отасига стибди. Отаси бу хабарни эшитиб, севиниш ўрнига хафа бўлиб, уни йўқ қилиш пайига тушиб колибди. Золим подшо саройдагилар билан маслаҳатлашиб бир мапа¹ ясатибди, у заҳарланган бўлиб, чиққан киши ўша заҳоти ўлиши керак экан. Кейин уйига заҳарланган поёндоз солдирибди. Оёқ кўйган киши заҳарланар экан, охири ўғли ётган заҳ уйнинг тепасидан туйшук очдирибди. Аҳмадбекни йўқ қилиш учун чаён ташламоқчи экан. Бу сирларни Аҳмад ўйчи сезиб колибди. Шунинг учун ҳам Аҳмадбекни аравага чиқармабди, поёндоздан юргизмабди. Улар заҳ уйда ухлаб ётишганда, Аҳмад ўйчи қиличини яланғочлаб тутиб турибди. Бир вакт туйнукдан каттакон чаён қилич дамига тушиб икки бўлак бўлиб кетибди. Шу пайт чаённинг бир томчи заҳари уйда ухлаб ётган маликанинг пешанасига тушибди. Буни кўрган Аҳмад ўйчи ўша заҳоти маликаннинг пешанасидан заҳарни сўриб олиб туфлаб ташлабди. Шу воқеа устида Аҳмадбек уйғониб колибди.

— Эй ака, мен сизни чин акам десам, сизнинг ниятингиз бошка экан — деб хафа бўлибди. Иложисиз қолган Аҳмад ўйчи:

— Эй ука, мен сенга уч сирни айтаман ва биринчсини

¹ Мапа — подшони ўтқизиб олиб юрадиган равок.

айтганимда тиззамгача, иккинчисини айтганимда белимгача, учинчисини айтганимда бошимга қадар тош бўлиб қоламан. Агар гапимга ишониб, мени тирилтирмоқчи бўлсанг, кун чиқар томонда бир тоғ бор, ораси уч ойлик йўл. Шу тоғнинг тагида булоқ бор. Ана шу булоқ сувидан олиб келиб бошимдан қуйганингда, ўз холимга қайтаман, — дебди-да, учала воқеани айтиб берибди ва тошга айланиб қолибди. Шу кечада Аҳмад якпо йўлга тушибди, кўз очиб юмгуңча сувни ҳозир қилибди ва Аҳмад ўйчининг бошидан қуйиб юборибди. Аҳмад ўйчи яна ўз-холига қайтибди. Тўрт оға-ини бир бўлиб золим подшо билан жанг қилиб, уни тахтдан ағдариб ташлашибди, ўрнига Аҳмадбекни подшо қилиб кўтаришибди. Улар кўп йиллар даври-даврон сурниб, мурод-мақсадларига етибдилар.

ШАҲЗОДА САЛМОН

Қадим замонда, Хоразм эли томонда бир подшо бўлган экан. Унинг бир эмас, тўрт азамат ўғли бор экан. Тўртталаси ҳам от чопишда, ўқ отишда, қилич уришда бир-биридан қолишмас экан. Садмон подшонинг бошқа ўғилларидан ақлли чиқкан экан.

Подшонинг уч катта ўғли бир кун ўзаро маслаҳат қилишиб, вазирнинг олдига боришибди ва:

— Бизнинг ёшимиз улғайиб колди, ўзимиз подшонинг ўғиллари бўлсак, отамиз бизни ҳали-бери уйлантирмоқчи эмасга ўҳшайди. Отамизга ўзимиз айта олмаймиз, бир олдиларидан ўтиб берсангиз, — деб илтимос қилишибди.

Вазир шаҳзодаларнинг сўзини подшога бориб айтибди. Подшо ўғилларини олдига чақириби:

— Ўғилларим, давлат иши билан бўлиб, сизларни уйлантиролмадим. Кани айтинглар, кимнинг қизини олиб берай? — деб сўрабди. Шунда катта шаҳзода ўрнидан туриб:

— Отажон, биз тўрт оға-инимиз. Бироқ Салмон ҳали ёш, у ҳозирча уйланмаса ҳам бўлади. Агар бизга хотин олиб бермоқчи бўлсангиз, уч оғаямиз¹, бизга уч опая² қиз топиб берсангиз, — дебди. Подшога бу сўз маъқул тушиб, юрга совчиларни чиқариби. Совчилар ҳамма ёқни қидириб, уч опа-сингилли жойни тополмабдилар. Шунда подшо совчиларни қўшни юрга юбориби. Совчилар қўшни юрга подшонинг уч қизи бор экан, деган даракни эшитиб, ўша подшонинг олдига борибдилар-да:

¹ Оғая — ҳака-ука.

² Опа — опа-сингил.

— Подшоҳим, юртимиз подшосининг уч ўғли бор, сизнинг уч кизингизни олиш учун совчиликка келдик,— дебдилар.

Бу юртнинг подшоси рози бўлибди. Совчилар шод-хуррам бўлиб, юртларига кайтибдилар-да, подшодан суюнчи олибдилар.

Подшо ҳам ғоят хурсанд бўлиб:

— Ўғилларим билан ўзим бориб, тўй қилиб, келинларимни олиб келаман, — деб ҳозирлик кўришга буюрибди. Қиркта тияга мол-дунё юклаб, йўлга чиқишга шай бўлибдилар. Подшо маслаҳат қилиб кенжা ўғли Салмонни ўз ўрнига тахтга ўтқизиб кетибди. Салмон отасига:

— Отажон, мен бу ерда қоламан, лекин сиздан иккита ылтимосим бор. Бири: мана бу пичогимни белингизга такиб олинг, мени эсдан чиқармайсиз, иккинчиси: йўлингизда Харрасмон деган тоғ бор, шу тоғнинг тагида ажойиб гулзор боғ бор. Зинҳор бу бокқа кирманг,— дебди.

Отаси кенжা ўғлининг шартларига кўнибди-да, ломлашкари билан йўлга тушибди. Кўп йўллар юришибди, дашт-саҳроларни босиб ўтиб, келинларининг юртига омон-эсон етиб боришибди. У юртнинг подшоси кудасини, куёвларини дабдаба билан қарши олибди. Тўй-томуша бошланиб кетибди. Қирқ кечаки, кирк кундуз тўй давом этибди.

Подшо келинларини олиб, ўз юртига кайтибди. Йўлда келаётганларида бир тоғнинг этагида чиройли бир боғ кўринибди. Шаҳзодалар бир-икки кун шу ерда колиб дам оламиз, дейишибди. Подшо, кенжা ўғлининг шарти эсида турган экан, кўнмабди. Шаҳзодалар: «Отамиз қариб колибди, кичкина боланинг сўзига кириб юрибди-я», дебдилар-да, оталарининг сўзига кўлок солмай, бокқа киришибди. Подшо ҳам ноилож уларнинг орқасидан бокқа кирибди. Кирган замон гумбур-гумбур овозлар эшитилиб боғнинг атрофида тошдан қилинган баланд деворлар пайдо бўлибди. Шу вакт оғзидан ўт-тутун сочиб баҳайбат бир аждаҳо етиб келибди. Аждаҳо подшога караб:

— Бу бокқа қадам кўйсин, деб сенга ким ижозат берди? — деб пишқирибди. Подшо:

— Нима керак бўлса, ол, лекин бизни нобуд қилма,— деб ялинибди. Шунда аждаҳо:

— Қутулишининг бир йўли бор, агар шаҳзода Салмонни менга берсанг, яхши, бермасанг, ҳозир ҳамманги комимга тортаман,— деб оғзидан ўт соча бошлабди. Подшо кўркканидан аждаҳонинг шартига кўнибди. Аждаҳо бир пишқирган экан, халиги боғнинг деворлари бирпасда йўқ бўлибди. Под-

шо омон-эсон ўз юртига етиб келибди. Қараса, шахзода Салмон йўқ эмиш. Қидиртириб, кенжা ўглини хеч қаердан то-полмабди. Қаерга кетганини ҳеч ким билмабди. Шаҳзода Салмонини аллақачон аждаҳо олиб кетган экан. Подшо кўп хафа бўлибди, катта шахзодаларни койибди. Кеча-кундуз дард чекиб, охири касал бўлиб ётиб колибди.

Энди сўзни шахзода Салмондан эшитинг:

Аждаҳо шахзодани олиб бориб, қўл-оёғига занжир солиб кўйибди. Шаҳзода:

— Ё мени ўлдир, ё бўлмаса қўйиб юбор! — деб туриб олибди. Шаҳзода:

— Мен сени қўйиб юбораман, лекин бир шартим бор, — дебди шунда аждаҳо.

— Шартингни айт,— дебди шахзода.

— Борса-келмас, деган юрт подшосининг Моҳрӯ деган бир чиройли қизи бор. Менинг билишимча, шу қизни фақат сен қўлга тушира оласан. Қизни келтириб берсанг, шу куннинг ўзинда сени өзод қиласман,— дебди аждаҳо. Шаҳзода Салмон аждарнинг шартига кўнибди.

Шаҳзода Салмон йўл ярогларини шайлаб, жўнаб кетибди. Йўлда бораётган экан, қархисидан бир нуроний чол чикибди. Шаҳзода салом берибди. Чол алик олиб:

— Ҳа, ўглим, йўл бўлсин? — деб сўрабди. Шаҳзода бўлган воқеаларни бир-бир гапириб берибди. Шунда чол:

— Болам, бошингга кўп мушкул иш тушибди. Лекин сен қўркма. Қидирган топади деганлар. Сен шу йўлдан кетаврасан, йўлингда учта пари учрайди. Шу парилар сенга ёрдам беришади. У париларга мендан салом айтиб қўйгин, — дебди-да, хайрлашиб кетаверибди.

Шаҳзадо йўлга тушибди. Тоғ-чўлларни ошиб бир парини учратибди. Пари унинг кимлигини сўрабди. Шаҳзода бўлган гапни айтиб, чолнинг саломини етказибди. Пари:

— Бундан уч манзил нарида менинг синглим Сумбул пари туради. Шу сенга йўл кўрсатар,— деб бир тола сочини шахзодага берибди. Шаҳзода юриб-юриб, Сумбул парининг маконига етибди. Шаҳзода унга ҳам бошидан кечиргандарни сўзлаб берибди. Сумбул пари ҳам бир тола сочини олиб шахзодага тутқазибди-да:

— Бундан беш манзил нарида Кумуш пари деган бизнинг онамиз туради. Шунга бориб арз қиласанг, сенга мадад беради, — деб шахзодани йўлга солиб юборибди. Шаҳзода бир канча йўлларни босиб, Кумуш парининг маконига етиб бориб, салом берибди. Кумуш пари алик олиб:

— Ҳой инсон боласи, бу париларнинг юртида нима килиб юрибсан? — деб сўрабди. Шаҳзода бошидан ўтганла-

рини унга ҳам сўзлаб берибди. Кумуш пари ҳам бир тола сочини юлиб шаҳзодага берибди:

— Борса-келмас юртига яқинлашиб қолдинг. Сен йўлга тушиб кетавер, агар бирор қийинчиликка учрасанг, ана шу сочни куйдир, дарров қўмакка етиб борамиз, — дебди.

Шаҳзода яна йўлга тушибди. Минг азоб-уқубатлар билан чўлларни, кум сахроларни босиб, Борса-келмас юртига етибди. Шу юртдаги бир кампирнинг уйига кириб борибди. Кампир уни ўзига ўғил қилиб олибди.

Кеч тушганда, кампир эшикларни бекитиб, тамбалаб қўйиди. Шаҳзода бунинг сабабини сўрабди. Кампир:

— Болам, бу шаҳар подшосининг бир қизи бор. Кечкурунлари канизлари билан кажавага тушиб шаҳарни айланади. Шу вактда ҳеч ким кўчада қизга учрамаслиги керак. Учраган одамни қиз дорга остиради. Канчадан-канча одамлар қизни оламан, деб унга, йўлиқиб кўрдилар, лекин қизнинг шартларини бажаролмай бекорга ўлиб кетдилар, — дебди.

— Қизнинг шарти қандай экан? — деб сўрабди шаҳзода.

— Унинг учта оғир шарти бор, — дебди кампир, — биринчиси: бир қоп юнгни бир урганда ерга киргизиб юбориш, иккинчиси: ўн ботмон тариқни бир таноб ерга сепиб, тупроқ билан аралаштириш ва шуни битта қўймай териб бериш, учинчиси: уч хонали уйни қиздирадиган ўтинни бир филга ортиб, тўқайдан келтириш. Уйнинг тошлари ўт бўлиб кетгунга қадар қиздириб, ўртадаги уйда, бир кеча-кундузгача чикмай ётиш. Шу шартлардан бироргаси бажарилмаса, қизнинг отаси у одамни дарров ўлимга буюради.

Эртаси куни кечкурун шаҳзода Салмон кампирнинг «ҳай-ҳай!» деганига қарамай, кўчага чиқиб, қизни кутиб турибди. Канизлари билан келаётган қиз шаҳзодани кўриб, унга ошик-бекарор бўлибди. Шаҳзода Салмон ҳам қизнинг жамолини кўриб эс-хўшини йўқотиб қўйиди. Қиз йигитдан унинг кимлигини сўрабди. Шаҳзода ўзининг кимлигини Мөхрўга гапириб берибди. Мөхрў:

— Энди мен сени қандай қилиб ўлимдан қуткараман? — деб кўп қайғурнибди. Шаҳзода унга тасалли бериб:

— Сен қайғурма, шартнинг эълон қилавер, худо хохласа, ҳаммаини бажараман, — дебди.

Эртаси куни подшо жар чақиртирибди. Жарчилар: «Шундай-шундай, подшонинг қизини фалон йигит оламан деб келибди. Бугун йигит шартларни бажармоқчи», деб шаҳарни айланиб чиқибди.

Одамлар йигилибди. Қиз ўз кўшкида томоша қилиб ўти-

рибди. Майдонга бир қоп юнгни келтирибдилар. Шаҳзода париларнинг ёрдами билан ҳалиги юнгни бир уриб ерга киргизиб юборибди. Кейин ўн ботмон тариқни келтириб, бир таноб ердаги тупрок билан аралаштириб юборибдилар. Шу замоноқ сон-саноксиз чумолилар пайдо бўлиб, бирпасда тариқни битта қўймай йифиб берибдилар. Учинчи шартни ҳам париларнинг ёрдами билан бажарибди. Тўқайдан филга ортиб келтирилган ўтинни уч хонага ёқибдилар. Ўй роса кизибди. Ўртанча уйга парилар сув тўлдириб қўйибдилар. Шаҳзода бир кеча кундузгача шу уйда bemalol ўтирибди.

Бутун шартлар бажарилгандан кейин подшо ноилож тўй-томуша килиб Моҳрӯни шаҳзода Салмонга берибди. Опа-сингил парилар шаҳзода билан Моҳрӯни бир зумда ўз оналари олдига олиб келибдилар. Кумуш пари хурсанд бўлиб, уларни зиёфат килибди-да:

— Аждаҳо сени кутиб ўтирибди. У сендан кизни тортиб олади. Ҳеч маҳлук унга бас келолмайди. Ундан кутулишнинг бир ўёли бор. Яна ўн беш кундан кейин аждаҳо кирк кунлик уйқуга кетади... Шу вактда сен унинг бошига килич урасан, баҳтинг бўлса, ўлдириб, юртингга қайтасан, — деб маслаҳат берибди. Шундан кейин парилар шаҳзода билан Моҳрӯни олиб, аждаҳо турган бокқа олиб бориб қўйибдилар. Аждаҳо хурсанд бўлиб:

— Мен сенга ваъда бергани эдим, энди ўз юртингга кетавер, — деб жавоб берибди.

Шаҳзода Салмон хурсанд бўлгандай bogdan чиқиб кетибди. Аждаҳо кизни зинданга солибди-да, ўзи кирк күнлик уйқуга кетибди. Шаҳзода парилар ёрдамида кирк газ кела-диган боғ деворидан тушиб, аждар ётган ерга борибди. Қараса, аждаҳо ухлаб ётган эмиш. Шаҳзода Салмон қиличини ялангочлаб аждарнинг бошига қайта-қайта солибди. Аждарнинг боши бўлак-бўлак бўлиб кетибди. Одам боласи мақсадига етибди, эл-юрт аждаҳо балосидан кутулибди.

Шаҳзода Салмон Моҳрӯни зиндандан куткариб омон-эсон ўз юртига етиб борибди. Отаси ўлим тўшагида ётган экан. Шаҳзодани кўриб, ўзида йўқ суюнибди.

— Дарров юртга тўй берилсин, — деб буйруқ берибди. Яна кирк кеча-кирк кундуз тўй-томуша килиб, мурод-мақсадларига етибдилар.

БЕКТЕМИР БОТИР

Қадимги замонда Фаргона томонда Одилхон деган бир подшо ўтган экан. Унинг киркта хотини бўлган экан. Бир-

кам қирқ хотинидан биркам киркта ўғил кўрган экан. Бир куни подшо чўл-биёбонларда кийик овлаб юрганда бир кўрғонга бориб қолибди. Сувсаб, шу қўргондан бир коса сув сўраб ичайн деб чакирса, рўмолини кия ёпиниб бир қиз эшик олдига келиб овоз берибди. Подшо караса, жамоли осмондаги тўлган ойдек, ўн саккиз ёшлардаги чиройли бир киз эмиш. Подшо киздан бир коса сув сўраб олиб ичибди. Овдан қайтиб бориб, қўргонга одам юборибди: «Бориб биллинглар, бу қўргон кимнинг қўргони. Қизнинг ота-онаси билан гаплашинглар. Қизини бизга хотинликка берсин. Агар яхши гапга қўимаса, қизни тортиб олиб келинглар!»

Подшонинг одамлари қўргонга етиб боришибди. Уларга бир кария пешвоз чиқибди. Бу чол камбағал экан, қизи ва хотини билан шу жойда яшаб кийик, тулки, бўри овлаб терисини сотиб тирикчилик қиласа экан. Чолға: «Биз Одилшоҳнинг одами бўламиз. Совчи бўлиб келдик. Қизингизни подшога берасиз, бўлмаса, зўрлаб олиб кетамиз», дейишибди. Чол кампирининг олдига кириб маслаҳатлашибди: «Агар бермаймиз десак, зўрлаб олиб кетади. Ўзимизни зиндонга солади. Ундан кўра, берайлик!..» деб, подшонинг одамларига розилик билдиришибди. Подшо тўй-томоша билан қизни саройга олиб кетибди. Одилшоҳ бу хотинидан бир ўғил, икки қиз кўрибди. Ўғилнинг отини Бектемир қўйибди. Шу билан Одилхоннинг ўғиллари киркта бўлибди. Бошқа ўғилларига қараганда Бектемир шерсавлат, баҳодир тахлит йигит бўлиб ўсибди.

Бир куни Одилшоҳ кирк ўғли билан овқатланиб ўтириб: «Ўғилларим кирк йигитнинг ўрнини босадиган, душман босиб келса, майдоннинг бир томонини оладиган бўлиб колишибди. Энди буларни жангу жадал ишларига ўргатайин!» — деб кўнглидан ўтказибди. Шундай кейин подшо тўхсобасини чақириб, болаларга от миниш, тирандозлик, қиличбозлик, ишқилиб жангчига нимаики хунар керак бўлса, ҳаммасини ўргат, дебди. Тўхсобалар подшонинг кирк ўғлига уруш хунарини ўргатишибди, аммо ўттиз тўққиз ўғли пандавоилик қилиб, ҳеч нарса ўрганолмабди. Улар: «Биз подшозодалар бўлсак, бундай ишларнинг бизга нима кераги бор», деб юраверишибди. Тўхсобалар буларнинг қилифини оталарига айтишдан кўркибдилар. Аммо Бектемир уруш хунарларини яхши ўрганибди.

Бир куни подшо тўхсобадан болаларининг хунари қандай ўрганаётганикларини сўрабди. Тўхсеба: «Яхши» дебди. Шунда подшо ҳамма амалдорларини чақирибди. «Эртага ўғилларим кирк кулокли олтин соққани иргитишиади, кўриб томоша қиласизлар!» дебди. Подшо Бектемир кичкина, деб

биркам кирқ ўғлини майдонга чикарибди. Амалдорлар ҳам томоша қилгани келишибди. Шунда подшонинг биркам кирқ ўғли бирин-сирин келиб, соккани ушлаб, кўтариб олини у ёқда турсин, лоакал жойидан кимирлата олмабди. Подшо изза бўлибди. Подшо хафа бўлганича авғон боғига бориб ҳеч кимга кўрнишмабди. Бектемир отасининг боғда хафа бўлиб ётганини эшитиб борибди. Бектемир қараса, отаси жуда хафа эмиш:

— Э отажон! Арслондай киркта ўғлингиз бўлса-ю, ни-мадан гам тортиб хафа бўласиз? — дебди. Подшо:

— Биркам кирқ акангнинг арслонлигини кўрдим. Арслонлик у ёқда турсин, биркам қирки йиғилиб, битта сичконинг бурнини қоната олмайди! — дебди. Бектемир:

— Нима бўлди, айтинг? — дебди. Отаси:

— Биркам кирқ аканг нима қилди-ю, сенинг кўлингдан нима келарди, — дебди. Бектемир отасига: «Хафа бўлишингиз сабабини айтинг!» деб қистай берибди. Одилхон подшо, биркам кирқ ўғли кирк кулоқли соккани ўйнай олмаганини, ўзи амалдорларининг олдида ўсал бўлганини айтиб берибди.

Бектемир бу гапни эшитиб, хафа бўлиб, юраги жўш урибди. Отасининг олдидан чиқиб, тўппа-тўғри майдонга борибди-ю, бор кучини тўплаб туриб, кирқ кулоқли олтин соккани даст кўтариб осмонга ирғитиб юборибди. Соқка учиб, отасининг ўрдасига бориб, равоғига тегиб, пачоқлаб ўтибди. Бектемирни ҳеч ким пайқамай колибди. Шу онда подшонинг одамлари югуриб бориб, подшога:

— Э таксири олам! Сиз қилдирган кирк кулоқли олтин соқка учиб келиб ўрдангизга тушди, равоғингизга тегиб синдириди, аммо соқкани ким отганини ҳеч ким билмайди, — дейишибди.

Бу гапни подшо эшитиб хайрон бўлибди ва шаҳарга жарчи чакиритирибди: «Кимки шу соқкани отган бўлса, ке-либ олиб кетсан!» Ҳеч ким: «Мен отган эдим», деб келмабди.

Шу шаҳарда олғир ўғри бор экан. Совгага қизиқибди-ю, подшонинг олдига бориб:

— Тақсир! Соқкани мен отган эдим! — дебди. Подшо:

— Агар сен отган бўлсанг, олиб кет! — дебди. Ўғри:

— Хўп, таксири! Ҳозир беадабчилик бўлмасин, эртага, сиз йўғингизда келиб олиб кетаман, — дебди. Подшо:

— Йўқ, ҳозир олиб кет! — дебди. Ўғри подшони алдай олмай, юрагига ваҳима тушиб, энди ўлдим, деб ўй-лаб: — Таксири! Бўлмаса, битта арава олиб келай, — деб, қочмоқчи бўлибди.

— Соқкани отган одам ўзи кўтариб олиб кетаверади. Ҳозир кўтариб олаб кет! — дебди подшо.

Ўғри келиб, сокқани жойидан жилдира олмабди. Шунда подшо: «Сен мени алладинг!» деб, ўғрини ўлимга буюрибди. Ўзи яна боғига қайтиб кетибди. Бектемирнинг отасига раҳми келибди: «Айтмасам, отам ғам чекиб, касал бўлиб қолмасайди!» деб бориб, отасига сокқани ўзи отганини айтибди. Отаси ишонмабди: «Акаларинг отолмаган сокқани сен отолармидинг?!» —дебди. Шунда Бектемир, ўрдага бориб, сокқани кўтариб, у қўлидан бу кўлига олиб, ўйнаб, отасининг олдига олиб келибди.

Одилхон подшо Бектемирнинг бу ишини кўриб, ундан хурсанд бўлиб, хафачилиги тарқабди. Ўғлининг пешанасидан ўпибди ва сокқани шаҳар майдонида ўйнаб кўрсатгин, дебди. Бектемир сокқани кўтариб, иргитибди. Бир кампир ҳовлисида чарх йингириб ўтирган экан, сокқа бориб кампирнинг оғзи билан чархнинг паррагини учириб кетибди. Бектемир ботир сокқани излаб кетаётган экан, бир ҳовлидан кампирнинг йиғлаб, қарғанаётганини эшитиб қолибди. Бектемир ботир тўхталиб кулоқ солса, кампир:

Жувон ўлгур ётимча,
Чархимни қилдинг парча!
Чархим синса, гўрга-я,
Бир лабимдан айрилдим!
Оқбилакка ётмасдан,
Сен ҳам бўлгин, мендайча,

деб, йинглаётганиши. Бектемир ботир бу гапни эшитиб, кампирнинг олдига кириб: «Нима деяпсиз, она?!» — дебди. Кампир:

— Болам! Қирқ кулоқли сокқанг келиб, чархимни синдириб, бир лабимни учириб кетди. Ботир бўлсанг, кучингни мендай мунглукка кўрсатмай, бориб Миср подшосига кўрсатсанг-чи! — дебди. Бектемир кампирдан сўрабди:

— Нимага ундан деяпсиз, она? Очиқроқ айтинг! — дебди. Кампир болага:

— Миср мамлакатида Шавкат деган подшо бор. Унинг Оқбилак деган кизи бор. Жамоли осмондаги ойдан ўтади, икки кўзи охунинг кўзидан қоралик қиласди. Ҳозир камолга етган, неча-нечча ошиқлар унинг йўлида қон ютган. Шердай савлатинг, арслондай кучинг бор. Бориб Оқбилакни олиб келсанг-чи! — дебди.

Бектемир ботир кампирдан бу гапни эшитибди-ю, Оқбилакка ғойибона ошиқ бўлибди, сокқасига ҳам қарамай, уйига қайтиб бориб, кўкрагини захга бериб ётибди. Подшо

ўғлини йўқлатса, унинг коронги хонага кириб ётганини айтишибди. Кириб аҳвол сўраса, айтмабди. Онасига ҳам айтмабди. Кундан-кунга рангӣ кетаверибди. Подшо: «Ҳар ким Бектемирни гапга солиб, унинг юрагидати дардини билиб берса, бир мис товоқ тилла бераман», — дебди. Ҳамма одамлар кириб гапга солибди, бўлмабди. Охири бояги кампир келиб: «Мен гапиртириб, билиб бераман!» — дебди. Кампир Бектемирнинг олдига кирса, у бағрини захга бериб ётган экан. Кампир:

— Болам, тур энди! Сенинг дардингни мен биламан. Отанг айтганингга кўнади. Оқбилак мамлакатига жўнайсан. Отангдан боқувда ётган Тарлонбўз отини сўрагин! — дебди. Йигит кампирнинг гапига рози бўлибди. Кампир чикиб, подшога:

— Э, подшоҳи олам! Ўғлингиз Миср подшосининг кизи Оқбилак ойимга хуштор бўлибди. Юрагида ишқ дарди зўр. Отамижозат берса, бориб Оқбилакни олиб келсан, деб айтди. Агарижозат бермасангиз, боладан ажраб қолақиз, — дебди. Подшо кампирга бир мис товоқ олтин бериб, хурсанд қилиб жўнатибди.

Подшо ўғлининг нима сабабдан бетоб бўлганини билғач, Мисрга бориб, Оқбилакхонни олиб келиш учун ўғлига қирқ йигитни ажратибди. Бектемир ботир: «Мен ўзим якка бораман! Қирқ йигитнинг кераги йўқ!» — дебди. Шунда Одилхон яхши отни ясатиб эгарлатиб, жуганлатиб, неча отга олтинкумуш орттириб берибди. Бектемир бу нарсаларни ҳам олмабди. Отаси:

— Э болам! Нимага бундай қиласан? — дебди. Бектемир:

— Э ота! Агар мени фарзандим, деб сўйсангиз, бу нарсаларни кўйиб, менга Тарлонбўз отингизни беринг! — дебди. Отбоқарлар Тарлонбўзни қашлаб, супуриб, ёлу думини тараб, устига зарбофдан ишланган терлик тўқимни, устидан тилло эгарни босиб, айилни маҳкам тортиб, тилло қуюшқон, тилло умилдирикни такиб, етаклаб чиқишибди.

Бектемир ботир ота-оналари, ака-укалари билан хайрхўшлашибди. Ўзи кириб ётган хужранинг шипига бир кичини осиб кўйиб: «Агар шу киличдан қон томса, Бектемир ўлди денглар ва азамни тутинглар. Агар қон томмаса, Бектемир саломат, ер юзида юрибди, денглар!» — дебди. Оқ фотиҳа олиб, йўлга тушмоқчи бўлибди. Шунда Бектемир ботирнинг икки сингилчаси: «Дод, ака! Бизни ташлаб қаерга кетяпсиз? Бизни ҳам олиб кетинг!» деб додлашибди. Бектемир:

— Мен сизларга ғамзапаранг кўйлак, тилла тарок олиб

келгани кетяпман. Тездан қайтиб келаман, — деб сингилларини алдаб жўнабди.

Бектемир ботир шаҳардан чиққунча юрган жойлари билан, кўчалар, дараҳтлар билан хайрлашиб, шаҳар дарвозасидан ташқарига чиқибди-да, отига:

Кулок солгин сўзимга;
Камчи урдим човингга,
Жабр қилдим жонингга,
Оқбилак ойим шахрига
Ўн икки ойлик йўли бор,
Олти ойлик чўли бор.
Соф бориб, саломат қайтайлик,
Отам Одилхон шахрига!

деб, отнинг човига қамчини қаттиқ солибди. Қамчи отнинг жон-жонидан ўтиб кетибди, бир кишинаб, қанот боғлаб осмонга учиби. От осмонда уч кечаю уч кундуз учиб, Миср мамлакатига бориб, бир кўкаламзор ерга кўнибди. Бектемир отдан тушиб, эгар-жабдуқни олиб, серўт бир жойга беркитибди. Тарлонбўзни силаб:

Мен кетурман ёrim излаб,
Сен қолурсан энди бўзлаб.
Оқбилакман мен қайтгунча
Саломат бўл, йўлни кўзлаб!

деб, Тарлонбўзни чаманзорга ҳайдаб юборибди. Ўзи қамчинни хуржунга солиб, хуржунни елкага осиб, секин кетавериби. Отни якка ташлаб кетишга кўнгли бўлмай, отидан хаёлини узолмай, яна орқасига қайтибди. Назаркарда Тарлонбўз ботирнинг қайтиш сабабини билиб, тилга кириб, Бектемирга караб шундай дебди:

Кўнглингни бўлмагин, хоним!
Насиб этсин Оқбилак ёринг
Ўрнига ўзим ушлатмасман,
Бўрига асло тишлатмасман.
Бориб, ёринг билан келсанг,
Қанот бойлаб тез учарман.
Боравер ёрингга, жон бегим!

дебди. Бектемир ботир Тарлонбўздан бу гапларни эшитиб, кўнгли таскин топиб, хотиржам жўнабди.

Бектемир ботир йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди. Бир шаҳри азимга кириб борибди. Шаҳарда хеч кимни та-

нимайди, каерга бориб қўнарини билмайди. Бир кампир дарахт соясида саватда хурмо сотаётган экан. Бориб кампирга:

— Э, она? Менга бир тўйишлик хурмо беринг! — дебди. Кампир қараса, шаҳзодалардек бир йигит. Аммо бу шаҳарнинг одамига ўхшамайди. Саватни ботирнинг олдига суринг қўйиб:

— Тўйганингча е, болам! — дебди. Бектемир ботир хурмодан тўйганича еб, кампирнинг қўлига бир тилло берибди. Кейин кампирга:

— Она! Сиз кетгунча шу жойда бир ухлаб олайин, — деб, хуржунини бошига қўйиб ухлаб колибди. Кампир хурмосини сотиб бўлиб, кеч кирганда йигитни ўйғотибди ва:

— Мусофирига ўжшайсан. Қўнофинг қаерда? — дебди. Бектемир ботир:

— Э она! Мен бугунгина келдим. Борадиган жойим йўқ. Агар бир-икки кунга қўнок берсангиз, сизникига бориб турсам, — дебди. Кампир рози бўлиб, уйнга бошлаб кетибди. Эрта билан Бектемир ботир кампирга бир тилло, кечкурун яна бир тилло бериб: «Бу бугунги харажат учун, она!» дебди. Кампир хурсанд бўлиб, югуриб-елиб хизматни қилибди. Орадан уч кун ўтгач кампир ионуштадан кейин, йигитдан:

— Болам! Сўраганинг айби йўқ. Сен қаердан ва нима иш билан келдинг? — деб сўрабди. Бектемир ботир:

— Э онажон, мен Фарғона мамлакатидан бўламан. Шавкат Подшонинг кизи Оқбилак ойимнинг таърифини эшлиб, фойибона ошик бўлиб, ёримнинг лоқал қорасини кўрармикинман, деб келдим. Сиз билан она-бола бўлдик. Сизга қўлимдан келганча хизмат киласман, сиз Оқбилакхон билан кўришиш йўлини айтинг, — деб, бир ховуч тиллони кампирнинг олдига жаранглатиб тўкибди. Кампир:

— Шавкат подшо бир ойга шикорга жўнаб қетган. Оқбилак унинг ўрнига подшоликни бошқариб турибди. Агар сен унга шайдо бўлсанг, ихлос билан ҳаракат қиласанг, унга етасан. Оқбилак ҳар жума куни канизакдари билан Эрам боғига сайру томошага чиқади. Сен аттор бўлиб, боғ олдидан ўтасан. Оқбилак, нарсаларингни кўриш ниятида чиқади. Шунда кўрасан, арзи-додингни айтасан. Энди сен бозорга чиқиб, атторлик моллардан сотиб олгин. Мен бир фолбин бўлиб бориб, Оқбилакка фол очиб, қўнглини сенга мойил киласман, — дебди.

Бектемир ботир хуржунини елкасига илиб бозорга борибди. Бир заргар билан гапләшиб: «Менга маликалар тақадиган сирға, узук, билагузук, тилло гажак, тилло тумор, тилло тарօқ ясад беринг!» деб, хуржунидаги тилло, кумумлардан олиб берибди. Заргар ишга киришибди. Бектемир

ботир атторликка борибди. Атторлардан оқсақич, қорасакич, гулвута, атири, упа-элик, анбар сотиб олибди. Ўзига кийим-бош ҳам олиб, уйига қайтиб борибди.

Кампир бошига чодирини ёпиниб, Оқбилак ойимнинг ўрдасига борибди. Шу куни Оқбилакхон канизаклари билан ҳаммомдан келаётса, ўрда эшигига бир кампир ўтирганимиш. Қизлардан биринга:

— Бориб, кампирдан сўра-чи, нима иш билан келди экан! — дебди. Қиз бориб:

— Ҳа, она! Бу ерда нима қилиб турибсиз,— дебди. Кампир:

— Айланай қизим! Мен фолчи бўламан. Маликага бир фол очиб қўяй деб келган эдим, — дебди. Қиз қайтиб бориб:

— Кампир фолчи экан. Маликага фол очгани келдим, деяпти, — дебди. Оқбилакхон:

— Ундаи бўлса, ўрдага олиб киринглар, — дебди.

Кампирни қизлар ўрдага бошлаб киришибди. Оқбилак ойим:

— Қани, она! Бир фол очиңг-чи!.. — дебди. Кампир: Оқбилак ойимнинг ўнг қўлидан ушлаб, фол кўрибди:

— Айланай оппоқ қизим!

Бахтингдан очайми?

Толенингдан очайми?

Бахтингдан очсам:

Бахтинг улуг.

Толенингдан очсам:

Толенинг баланд..

Аммо юрагингда дардинг бор, таъбинг хира. Хафа бўлма, болам! Кўпи билан бир ҳафта ичидаги ёруғликка чиқасан! Сенга кўп йигитлар ошиқ экан, аммо бир ганиминг бор экан, сени ўз тенгинг билан қовуштиришга ўша ғаним доим тўсқинлик қиласар экан. У ғаним отангми, онангми ё бирор қариндошингми, буни фолим айтмаяпти. Аммо сенга бир вафодор шахзода йигит ошиқ бўлибди. Фолимнинг айтишига караганда ўша йигит сенга бир савдогар йигит бўлиб учрайди. Умрингни бекорга ўтказма, ким вафодордик кўрсатса, ундан колма, омин, аллоҳу акбар!.. — деб, кампир фолни тутатибди.

Оқбилакхон: «Кампир кўнглимдагини тоғди!» — деб, бир ҳовуч тилло берибди. Оқбилак ойимдан кейин қизлар ҳам: «Онажон! Бизға ҳам фол очиб қўйинг?» — дейишибди. Кампир уларга ҳам фол очиб, тилло тангаларини олиб, ҳақ-

ларига дуо қилиб, хайрлашиб, ўрдадан чиқиб кетибди. Ора дан уч кун ўтгач кампир Бектемир ботирга:

— Бугун Оқбилак ойим Эрам боғига сайд-томошага чиқади. Боргин! — дебди.

Бектемир ботир кийимларини алмаштириб, хуржунни елкасига солиб, дарё ёқасидаги Эрам боғига жўнабди. Эрам бокқа етиб қараса, боғнинг нариги чети кўришимасмиш. Бектемир ботир боғнинг атрофида айланиб юриб:

Атторману атторман,
Тилло тарок сатарман,
Шамшод тароқ менда бор,
Келинг қизлар, олинг қизлар
Ўсма-сурма менда бор!

деб қичкираверибди. Бу товушни Оқбилак ойим эшитиб:

— Қизлар! Бориб қаранглар-а, кўчада бирор бир нарсалар деб қичкиряпти. Ким экан, билиб келинглар! — дебди.

Қизлар чопқиллашиб кетишибди. Боришса, бир ёш аттор йигит. Қизларни кўриб:

Оппок, оппок, ой қизчалар,
Бели хилча, нозикчалар!
Оқбилакхондай ёрим бор,
Ерга лойинқ молим бор;
Мушки анбар, хушбўй атири,
Тилло узук, тароқчалар,
Тилло ойнак, балдоқчалар,
Упа, элик, туморчалар...
Келиб кўринг, менда бор,

дебди. Қизлар атторнинг атрофини ўраб, нарсаларини кўра кетишибди. Биттаси чопқиллаб бориб, Оқбилак ойимга атторнинг гапларини айтиб: «Юринг, опа! Атторнинг молларини кўринг. Ёқтирганингизни олинг!» деб қистабди. Оқбилакхон ойим битта-битта қадам ташлаб, боғ эшиги ёнинг келибди.

— Аттор йигит! Нималарингиз бор? — деб сўрабди у. Аттор бояги гапларини такрорлаб, нарсаларини ерга ёзиб ташлабди. Бир жуфт тилло билагузук, бир жуфт олтми сирфа, тилло туморча, тилло узукни Оқбилакхонга: «Мана бу молларни сизга атаб олиб келганман!» деб узатибди. Оқбилак ойим бундай қараса, аттор қадди-қомати келишган, кўриниши жуда ҳам истарали жонон бир йигит экан. Кўлидаги нарсаларни энди олмокчи бўлганда шабада эсиб, қизнинг юзидағи никобини кўтарибди. Бектемир ботир унинг

ўн тўрт кундик тўлган ойдек юзини кўриб: «Оҳ!» деб, йиқилибди. Малика: «Фолбин айтган вафодор ёр шу бўлса керак!» деб хаёлидан ўтказиб-да, кизларга Бектемир ботирни кўтартириб, Эрэм bogига олиб кириб, гуллар орасига, олтин сўрига ёткизиб, юзига сўв сепибди. Аттор сал ўзинга келгач, Оқбилакхон олтин косада шарбат қўйиб унга тутибди. Бектемир ботир шарбатни ичиб, ёрийинг ҳуснижамолига маасту аласт бўлиб ўтирибди. Малика сўрабди:

— Э гўзал йигит! Сиз қайси боғнинг гулисиз, қайси чаманинг булбулисиз? Бу жойларга қандай адашиб келиб қолдингиз.

Бектемир ботир ўзининг кимлигини, Оқбилак ойимга ғойибона ошиқ бўлиб келганини айтиб берибди. Оқбилак йигитни баланд кўшкига олиб чиқиб, олдига ноз-неъмат, кимиз, шаробларни қўйиб зиёфат қилибди. Шу зайлда бир ҳафта ўтибди.

Бир ҳафтадан кейин Бектемир ботир:

— Худо иккимизни бир-биримизга атаган экан. Энди бу ердан қочайлик. Мен сизни ўз юртимга олиб кетайин. Фалон чаманзорда отим бор. Мен отимнинг олдига бориб, тайёрланиб тураман. Сиз етиб борасиз! — дебди.

Иккиси гапни бир жойга қўйишибди. Бектемир ботир кампир билан хайрлашибди. Қолган тилло-кумушни унга бериб, ўзи отининг олдига борибди. Борса, оти ўтлаб юрган экан, эгаси келганини билиб, югуриб келибди. Бектемир ботир отни қашлаб, супуриб, ёл-думини тараб, эгарлаб, жуганлаб, тайёр бўлиб турибди.

Оқбилак ойим бўлса, кизларни тўплаб, уларга ёри билан кетаётганини айтиб: «Мен сизлардан розиман. Сизлар ҳам мендан рози бўлинг! Ўлмасак, бир куни яна қўришармиз, топишармиз!» — деб, уларга катта-катта инъом-эҳсонлар берибди. Кизлар: «Малика! Бизни ташлаб кетасизми?!» — деб йиглашибди. Оқбилак ойим сахар чоғида эркакча кийиниб, отда чаманзорга етиб келибди.

Бектемир ботир: «Бу отни қолдирайлик! Менинг отимга миниб тез кетайлик десам, ёrim кўнглига каттиқ олмасин!» — деб Оқбилак ойимнинг кўнглига қараб, иккى отда жўнашибди. Дам олмай, ухламай, қирқ кечаю қирқ кундуз йўл юришибди. Бир жойга бориб чарчаб, отдан тушиб, чодир тикиб, дам олмоқчи бўлишибди. Шунда Бектемир ботир Оқбилакка:

— Мен ухласам, қирқ кечаю қирқ кундузгача уйғотмайсиз, башарти бирор ходиса бўлса, товонимга игна тиксангиз уйғонаман, — деб ёрининг тиззасига бош қўйиб, ухлаб колибди. Орадан бир қанча кун ўтибди. Бир вақт чодирнинг

ёнига бирор келибди. Оқбилак ойим юраги така-пука бўлиб кулоқ солиб турса, ҳалиги одам:

— Киз ўғриси! Чийқ чодирдан! -- дебди. Оқбилак ойим қўркиб кетибди. Ёрининг товонига игна саічишга кўнгли бўлмабди. Ноиложликдан йиглаб юборибди. Ташқаридан бояги киши: «Тез чиқ!» деб қистай берибди. Шунда Оқбилак ойим: «Қани, ўзим чиқайин-чи!» деб, ўрнидан турган экан, этагидаги ёши Бектемир ботирнинг юзига тўклибди. Бектемир ботир чўчиб уйғониб:

— Нима гап? — деб сўрабди. Оқбилак ойим:

— Кетимиздан отамнинг одамлари етиб келди, «ташқари чиқ!» деб қистаяпти! — дебди. Бектемир ботир:

— Э маликам, сира ғам еманг! Ўзим майдонга чиқаман! — деб, яроғини тақиниб, Тарлонбўзиги миниб, бориб қараса, қизнинг отаси Шавқат подино сон-саноқсиз аскар билан изидан қувиб келибди. Ботир: «Мана, мен келдим! Бирма-бир олишамизми, ёки отишамизми?» дебди. Душман: «Отишамиз!» — дебди. Шунда ботир: «Бўлмаса, аввал сизлар отинглар. Кейин мен отаман!» — дебди. Подшонинг аскарлари Бектемир ботирга қараб камон ота бошлишибди. Ўқлари тугабди. Аммо бирортасининг ҳам ўки унга тегмабди. Ботир: «Навбат энди менга келди!» деб, душманга қаратса ота бошлабди. Ўки зое кетмай тегаверибди. Подшонинг ҳамма аскарлари ўлиб, битта ўзи қолибди. Бектемир ботир Оқбилакдан:

— Отангиз олиб келган аскарнинг ҳаммаси ўлиб бўлди. Отангизнинг якка ўзи қолди. Уни нима қиласми? — деб сўрабди. Малика, ихтиёр ўзингизда, дебди.

Бектемир ботир: «Бир кишининг қўлидан нима келарди! Қайнотани ўлдириш яхши эмас! Ҳар ҳолда ота эмасми? Фарзандидан умидини узмай, бир кун эмас, бир кун яраш йўлини тутар» деб, подшони ўлдирмай чодирни йигиштириб, отларига миниб, жўнашибди. Йўл юришибди, йўл юрсалар ҳам мўл юришибди. Яна бир жойга бориб, отдан тушиб, чодирни қуриб, дам олиб ўтиришибди.

Киз билан йигит йўлга тушганда Оқбилакнинг отаси Шавқат подшо ҳам пойлаб, қорама-қора келаётган экан. Киз билан йигит тўхтаганини кўриб, отидан тушиб, оёқ учидаги аста-аста юриб, чодирга яқин келибди. Тирқишдан Бектемир ботирнинг юрагини мўлжаллаб ханжар иргитибди-да, қочиб қолибди. Ханжар ботирнинг юрагига санчилибди. Шунда Оқбилак ойим:

Боғ ичидан танлаб олган
Тозарайхонимдан айрилдим!

деб йиглабди. Тарлонбўз келиб, Бектемир ботирни ҳидлаб, кишинаб юборибди. Қиз йиглаб-йиглаб, ботирни кўмибди.

Оқбилак ойим кейин Тарлонбўзга минибди ва: «Э жонивор! Ота юртига бормоқ мен учун ҳаром! Энди ёримнинг шахрига олиб бор! Ёрим ўйнаб ўсган жойларга гули райхон экиб, сув куйиб, умримни ўша ерларда ўтказай!»— дебди. От қизни кўтариб, Одилхон подшонинг шахрига — Фарғона мамлакатига караб учибди.

Бектемир ботир Тарлонбўзни миниб, Миср. мамлакатига жўнаб кетгандан кейин, унинг ота-оналари:

Юрагимизнинг чегаси,
Кирк ўғилнинг сараси,
Қачон кўринади кораси?

деб, икки кўзлари унинг йўлида интизор экан. Подшо: «Ўғлим агар қиличимдан қон томса, менинг ўлганим, деган эди», деб, бир одамни қиличининг ёнига посбон қилиб қўйган экан. Бир вакт қиличдан қон томибди. Бу хабарни эшишиб, ҳамма: «Шундай ботир оламдан ўтдими? Ҳай аттанг, ёш кетди»— деб хафа бўлишиб, йиглашиб, аза тутишибди. Шунда Тарлонбўз учиб қелиб, ўрдага тушибди. Устида Бектемир ботир йўқ, бир гўзал малика ўтирганмиш. Бектемир ботирнинг икки синглиси кўзида ёш югуриб бориб:

— Акам кани?— деб сўрабди. Шунда малика:
— Акангиз келади!— дебди. Қизлар:

«Аканг келади» дегуича,
«Аканг ўлди!» десанг-чи!
Хумор-хумор кўзига
Тупрок тўлди десанг-чи!
Қалам-қалам кошини
Бургут тешди десанг-чи!

деб йиглашибди. Шунда Оқбилак ойим: «Дод!» деб отдан ўзини ташлаб, қизларни бафрига босибди. Ботирнинг ота-онаси, ҳамма яқинлари дод-вой, солиб йиглашибди. Одилхон подшо, Оқбилак ойимдан ҳол-аҳвол сўрабди. Оқбилак ойим бўлиб ўтган воеаларни подшога айтиб берибди. Шунда подшо: «Ўғлим чўлларда ғариб мозор бўлиб қолмасин. Бориб, мурдасини олиб қелиб, ўрдамга кўмдирайин!» деб, қанча одамлари билан Бектемир ботирнинг қабрига қараб жўнабди. Қабрга етиб боришибди, жasadни ковлаб олиб, унинг кўзларини силаб йиглай беришибди.

Шу пайт бир мўйсафид пайдо бўлибди:

— Э биродар! Дунёда ким ўлмайди, ҳамма ўлади. Қиркта ўғлингдан биттаси ўлса, ўлибди-да. Биркам қиркта бор-ку!

Шунга шукур қилсанг-чи!— дебди. Подшо бошини кўтариб: •

— Биркам қирқта ўғлим шу бир ўғлимнинг тирноғига ҳам арзимайди. Ҳаммасидан ҳам шу ўғлимга ихлосим баланд эди!— дебди.

Мўйсафид қўлини очиб:

— Ихлосинг мадад бўлиб, муродингга ет!— деб фотиҳа ўқибди. Шу замон Бектемир ботир: «Мен узок ухлаб колибман» деб, ўрнидан турибди. Одилхон подшо қирқ кеча-кундуз тўй-томуша қилиб берибди. Бектемир ботир билан Оқбилак ойим муроди мақсадига етибди.

ДОНИШМАНД ЙИГИТ

Қадим замонларда бир подшо ўтган экан. Подшо ҳукм чиқаришда гуноҳкор ва гуноҳсизларни чек ташлаш йўли билан аниқлар экан. Гуноҳкор деб топилган одамни подшо ўз олдига чақириб бир кутини кўрсатар экан. Унинг ичидаги иккита қофозга, бирига «ўлим», иккичисига эса «озодлик» деган сўзлар ёзилган экан. Гуноҳлари қай даражада бўлишидан қатъи назар шу қофозлардан биттасинни олар ва унда ёзилган ҳукм ижро этилар экан. «Озодлик» деган қофозни олса, озод бўлар экан. «Ўлим» деган қофозни олса, ўлимга ҳукм қилинар экан.

Кунлардан бир кун ҳасадгўйлардан бир нечтаси тўпланиб, бир донишманд йигитни подшога гуноҳкор қилиб кўрсатишибди. У йигитнинг душманлари кутидаги иккала қофозга ҳам «ўлим» деган сўзни ёзиб, солиб кўйган эканлар. Бу сир-асрордан донишманд йигитнинг дўстлари хабардор бўлиб колишибди ва йигитни огоҳлантиришибди.

Подшо одати бўйича гуноҳкорни чакириб, кутидан қофозлардан бирини олишини буорибди. Донишманд эса қофозлардан бирини қўлига олибди-ю, ютиб юборибди. Подшо эса кутидаги қолган қофоз орқали ҳукмни билишга қизикиб, қутини очиб қараса, унда «ўлим» деган ҳукмли қофоз қолибди.

Подшо йигит ютган қофозда «озодлик» деган ҳукм бўлса керак, деб гуноҳсиз донишмандни озод қилиб юборибди. Донишманд шундай қилиб ақл-заковат билан ўлимдан кутулиб қолган экан.

ХУРШИД БИЛАН ЛАЙЛО

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир замонларда Миср мамлакатида бир подшо ўтган экан. Унинг отини Абдулазиз шоҳ дер эканлар. Шоҳнинг Абдукарим деган вазирни ҳам бор экан. Абдулазиз шоҳ билан Абдукарим вазир жуда инок эканлар.

Улар ёшлиқда мадрасада бирга ўқишиган, айниқса, Абдукарим ниҳоятда тиришқоқ экан. Ўзи камбағал оиласидан бўлишига қарамай, бутун күч-кувватини илмга берар, уни чуқурроқ ўзластиришга ҳаракат қилар экан. Абдукарим вазир ҳар вакт шоҳга:

— Бу дунё ўтар дунё, яхшилик қилсанг ҳам ўтади, ёмонлик қилсанг ҳам ўтади, халқ бизнинг онамиз бўлади. Шунинг учун халққа яхшилик қилмоқ керак. Ёмонлик қилиш ҳар кишининг қўлидан келади, аммо яхшилик қилиш ҳар кимнинг қўлидан келавермайди, дер экан. Улар ҳар бир ишни бамаслаҳат бажаришар экан. Мамлакат ҳам ўша даврда тинч ва обод экан. Лекин улар дунёнинг бир камчилигидан ниҳоятда хафа эканлар. Шоҳ ҳам, вазир ҳам бефарзанд экан.

Кунлардан бир кун шоҳнинг саройнга бир қаландар келибди. Шоҳ қаландарни ўз олдига чакириб олиб унга:

— Эй қаландар, сиз жаҳонгашта одамсиз, кўп шахар ва қишлокларни кезгансиз. Кўп одамларни дуо қиласиз. Менга фарзандсизликкининг чорасини айтиб беролмайсизми? — дебди. Қаландар:

— Биламан,— деб қўйнидан икки олмани чиқариб бирини шоҳга, бирини вазирга бериб, дуо қилибди.— Бирингизга ҳудо ўғил, бирингизга қиз беради, аммо икковингиз бир-билингиз билан куда бўласиз,— деб қаландар шоҳ билан вазирдан инъом ва эҳсонлар олиб жўнаб кетибди.

Олмани еганларидан сўнг шоҳнинг хотини ўғил туғибди. Отини Хуршид қўйишибди. Вазирнинг хотини қиз туғибди, унинг отини Лайло қўйишибди. Болалар бирга тарбия кўриб, бирга ўсишибди. Хуршид билан Лайло бир майиз топсалар бўлишиб ер эканлар, иттифоқлик, меҳр-муҳабbat кундан-кунга кучайиб бораверибди. Лайло қизлар мактабида ўқиса, Хуршид ўғил болалар мадрасасида ўқибди.

Йилдан-йил, ойдан-ой, кундан-кун ўтиб, Хуршид билан Лайло ҳам ўқиши тугатибди. Улар ўн саккиз ёшга кирибдилар. Шоҳ ўғли Хуршидни уйлантириш ҳаракатига тушибди. Вазирнинг қизи Лайлогоулга совчи юборибди. Вазирнинг қизи совчиларга:

— Шаҳзода Хуршидинг кўнгли менда бўлса, ўзим билан гаплашсин. Менинг бир шартим бор. Агарда қабул этса, мен ҳам розиман,— дебди. Совчилар қизнинг айтган сўзларини Хуршидга етказибдилар. Хуршид вазирнинг уйига борибди. Меҳмонхона ўртасига парда тутилган экан. Парданинг оркасида ўтирган Лайлогоул шаҳзоданинг товушини эшитиб: «Ассалому алайкум, шаҳзода!» дебди. Шундан кейин иккиси ҳол-аҳвол сўрашибди. Булар мактабга киргандаридан

сўнг, бир-бирлари билан кўриша олмаган эканлар. Лайлугул Хуршидинг таклифига шуидай дебди:

— Мен қарши эмасман, бирок бир шартим бор. Агарда қабул этсангиз тўйга розиман. Шартим шу: ҳар куни эрталаб уйингизга борамац, кеч бўлмасдан ўз уйимга кетамац,— дебди.

Шаҳзода қизининг бу шартига хайрон қолиб, нима жавоб қайтаришни бўймай қолибди. Сўнг, Хуршид акли-хушини бир жойга тўплаб, шартини қабул қиласай, уйимга боргач, бошқа чораси топилиб колар,— деб ўйлади. Хуршид Лайлугулга:

— Шартнингизни қабул этдим— дебди.

Ўн беш кун ўтгач тўй бўлибди.

Шаҳзода учун қатор уйлар жуда яхшилаб безатилган экан. Аммо бу уйларниң биронтасида ҳам келинчак Лайлугўл кўринмас экан. Лайлугул эса, ўз шартига мувофиқ, тўйнинг эртасига ёк эрта билан ионуштага кириб келибди. Хуршид шошилганича Лайлони кутиб олибди-да, уйга бошлибди. Улар қатор уйларни бир-бир томоша қилиб, ўн биринчи уйга кирибдилар. Канизак қизлар дастурхон ёзибдилар. Дастурхон ноз-неъматга тўла эмиш. Улар сухбатлашиб ўтириб кунни кеч қилибдилар. Лайлугул бошига паранжисини ёпиниб, отасининг уйига жўнаб қолибди. Хуршид оғзини очиб қизининг кетидан қараб қолаверибди.

Бу аҳвол ҳар куни такрорланаверибди. Кўнинача Лайлугул париён бўлар, Хуршидинг гашларига ҳам эътибор бермас экан. Хуршид нима гаплигини билолмай оғир аҳволда қолибди.

Кунлардан бир кун Хуршид ўйлаб-ўйлаб мактабдош дўсти Абдумуталининг олдига борибди. Дўсти мадраса хужрасида тураг экан. Хуршидин хурсанд бўлиб кутиб олибди. Абдумутал саёҳатга кетгани учун улар анчадан буён кўришишмаган экан. Абдумутал Арабистоннинг кўн шаҳарларидан ташқари Ҳиндистон, Пешовур каби узоқ мамлакатларда бўлганини гапириб берибди.

Абдумутал ўттиз икки ёшларда бўлиб, анча зийрак йигит экан. Хуршидинг хафалигини келган замон сезибди. Улар овқатланиб, чой ичиб, сухбатлашиб ўтирибдилар. Абдумутал секин гап бошлабди:

— Дўстим, Хуршид, сиз шохнинг ўғлисиз. Ҳамма нарса сиз учун тайёр. Ҳусн, акл, идрок, илмда Арабистонда яккаю ягона вазирнинг қизи сизнинг хизматингизда бўлса-ю, тагин нега хафа кўринасиз?

— Менинг хафалигимни қаердан билдингиз?— деб сўрабди Хуршид.

— Хеч кимдаи, лекин бетларингиз сарғайганидан, хаёлингиз паришонлигидан гумон қиламан,— дебди у. Хуршид дўстига ҳозирги ахволини бир бошдан айтиб берибди. Абдумутал бу сўзларни эшитиб, қўлига қоғоз-қалам олиб, қандайдир дуо ёзиб Хуршидинг қўлига берибди.

— Мана шуни хотинингиз уйдан чикиб кетаётганда пешанангизга ёпиштириб олинг. Кизнинг орқасидан боравсенинг. У сизни кўрмайди. Кетидан борсангиз, ҳамма сирасордан хабардор бўласиз,— дебди Абдумутал.

Хуршид хурсанд бўлиб, қофозни олиб, ўртоғига миннатдорчилик билдириб уйига қайтибди. У кечани ухламай ўтказибди. Эрта билан ионуштага Лайлологул етиб келибди. Кундагидек иккиси биргалашиб ионушта килибдилар. Хуршид ҳар куни қани энди кеч бўлмаса-ю, Лайллонинг ҳуснига тўйсам, деб инят қилас экан. Бугун эса тезроқ кеч бўлсин, бунинг сирларини тезроқ билиб олай, деб ўз-ўзидан ҳовликар экан.

Ниҳоят Лайллонинг кетар вақти бўлибди. У паранжисини ёпиниб жўнаб колибди. Хуршид ҳам вақтни ғанимат билиб, пешанасига дўсти ёзиб берган хатни ёпиштириб хотини кетидан кетаверибди. Лайлологул тўғри отасининг ҳовлисига кирибди. Онаси уни кўфиб:

— Ҳа, келдингми, қизим,— деб қучоклаб қўришиб, икки юзидан ўпиди. Бошидан паранжисини олиб, айвондаги михга осиб қўйибди. Канизак қиз хитойи лаганда ош олиб келибди. Даструрхон атрофида вазир, Лайло, унинг онаси ўтирибдилар. Хуршид ҳам бехавотир ўтириб олибди. Ҳаммалари овқатга қўл узатибдилар. Онаси бир суюкни Лайллонинг олдига қўйибди. Уни Хуршид қўлига олиб гўштини еган экан, ичидан ошиқ чиқиб колибди. У ошиқни олиб тозалаб чўнтағига солиб қўйибди. Ошии еб бўлиб, устидан бир пиёладан ўзай ичибдилар. Лайло ўрнидан туриб:

— Ойн, мен кетдим,— деб бошига паранжисини ёпиниб жўнабди. Хуршид ҳам унинг кетидан кетаверибди. Лайло бориб-бориб бир дарвозани қоқибди.

— Олмагул, Олмагул!— деб чакирибди. Дарвоза очилибди. Ҳовлида бир келишган чиройли қиз олма тўлдирилган кумуш лаганин кўтариб турган экан. Лайлологул олмадан бирини олибди. Унинг кетидан Хуршид ҳам битта олмади. Лайлологул Олмагулга:

— Дўстим, тезроқ кетайлик!— дебди. У қиз ҳам бошига паранжисини ёпиниб чиқибди. Ҳовлидан уч киши индамасдан жўнабдилар. Бориб-бориб Олмагул яна бир дарвозанинг ҳалқасини қоқибди. Дарвоза очилибди. Лайло: «Аноргул!»— деб чакирибди. Бир қиз кўлидá бир лаганин анорга тўлдириб кўтариб чиқибди. Анордан Лайло бир дона, Олмагул ҳам бир

дона, Хуршид ҳам бир дона олибди. Аноргул лаганин кўйиб, бошига паранжисини ёпиниб чиқибди. Энди булар тўрт киши бўлибдилар. Улар гапиришиб, хахолашиб кулишиб борар эканлар. Кулганда Олмагул оғзидан олмагул, Аноргул оғзидан аноргул тўкилар экан. Хуршид ҳам бирга кулишиб бора-ётганидан улар хабарсиз эканлар. Қизлар шаҳардан ташкарига чиқибдилар. Ниҳоят тевараги баланд деворлар билан ўралган бокка етибдилар. Бонинг дарвозаси қизил ёғочдан ясалган экан. Аноргул дарвозанинг ҳалқасини коқкан экан, икки ҳайбатли дев чиқиб очибди. Девлар қизларга караб таъзим қилишибди. Хуршид ҳам улар орқасидан бокка кирибди. У бокка қараб ҳайрон бўлибди. Боғда йилнинг тўрт фаслини кўриш мумкин экан: боғнинг бир томони баҳор — дараҳтлар гуллаганиш, иккинчи томони эса ёз, мевалар пишиб, тагига тушиб ётганиш. Учинчи томони куз,— дараҳтларнинг барги сарғайиб ерга тушаётганиш... Тўртинчи томонида эса ҳовуздаги сув музлаб, қор паға-паға бўлиб ёғиб турган экан. Бу ажойиб боғни кўриб Хуршид ҳайрон қолибди. Қизлар боғнинг ўртасидаги йўлдан узокда кўриниб турган кўрғон томонга юрибдилар. Қизлар ясатилган қирқ уйдан ўтиб, ниҳоят қирқ биринчи уйга — саройнинг бекаси Гулиқаҳқаҳ парининг олдига кирибдилар. У Қўхиқоғдаги парилар подшосининг қизи экан. Гулиқаҳқаҳ пари Лайлугулни яхши кўриб унга яқинроқ бўлиш ниятида шу ерга боғ яратган экан. Лайлугул парининг измидан чиқа олмас, Хуршидни қанчалик севмасин ҳар куни уни ташлаб кетишга мажбур экан.

Аноргул билан Олмагулга Гулиқаҳқаҳ пари Лайлугулга хизмат қиласизлар, деб тайинлаган экан.

Лайлугул билан дугоналари Гулиқаҳқаҳ пари олдига кирганиларида у тилла таҳт устида ёнбошлаб ётган экан. Гулиқаҳқаҳ пари қизни кўриб, ўрнидан турибди ва у билан кучоқлашиб кўришибди. Кейин ёнига ўтқазибди. Улар бир-бирларидан ҳол-аҳвол сўрашибди. Дастурхон ёзилибди. Майлар сузилибди. Хуршид ҳам қизлар базмини томоша қилиб ўтирибди.

Мусиқалар чалинибди, қизлар навбати билан раксга тушибдилар. Орадан анча вакт ўтгач Гулиқаҳқаҳ пари ўйинни тўхтатиб қизларга:

— Чарчадинглар, энди бориб чўмилинглар!— дебди. Уларнинг ҳаммаси бокка чиқишибди. У ерда мармар тошдан ишланган катта ҳовуз бор экан. Ҳовузнинг сувий ниҳоятда тиник экан: Сув тагидаги қимматбаҳо тошлар кўзга кўриниб турар экан. Ҳамма қизлар ечиниб ҳовузга ўзларини ташлабдилар. Улар бир-бирларнiga сув сепишиб, кулишиб чўмилишар

экан. Хуршид шу пайтдан фойдаланиб хотини Лайлогоулнинг ич кийимини олиб қўйнига солибди.

Ҳамма қизлар чўмилиб бўлиб, ўз кийимини кийибди. Бироқ Лайлогоул кийимини тополмай ҳайрон бўлибди. Боғнинг ичи ва ташқарисини роса қидирибдишлар!

Қўйлак ҳам, биронта одам ҳам топилмабди. Париларнинг ҳаммаси ҳайрон бўлибди. Бу ерда бунака ходиса ҳеч бўлмаган экан. Бундан Гулиқаҳқаҳ пари ниҳоятда хафа бўлибди. Ўзича: «Бунинг тагига етмагунимча, топмагунимча, қўймайман»,— дебди газаб билан.

Пари девларни чакириб:

— Лайлло, Анор, Олмагулларни уйларига олиб бориб қўйинглар!— деб буюрибди.

Тўрт дев тўрт оёкли катта тош тахтани келтириб айвонга қўйибди. Уч қиз Гулиқаҳқаҳ пари билан ҳайрлашиб тахтага чиқиб ўтиришибди. Хуршид ҳаммадан аввал чиқиб ўтирибди. Девлар тош тахтани осмонга кўтариб учишибди. Қизлар ўргангани учун чурқ этишмабди. Хуршид бўлса кўзини чирт юмб олибди. Девлар тахта тощини ерга қўйишибди. Қизлар тушиб уй-уйига жўнабди. Хуршид уйига келиб каниз қизлардан бирини чақириб, уйда ётаман, Лайлло келса, мени уйфатасан. Лекин сени сўксам, урсам ҳам кўнглинигга олмагин,— деб тайнинлабди.

Эрта билан нонушта вақтига Лайлогоул етиб келибди. Уйига кириб кунда ўтирадиган жойига бориб ўтирибди. Лайлло Хуршидни уйнинг бир бурчагида кийимларини ечмасдан маст уйкуда ётганини кўрибди. Шу вақт капизлардан бири шошилганича кириб Хуршид ёнига бориб:

— Шахзодам, туринг, келин дойим келдилар!— деб уйготаверибди. Хуршид ўрнидан тура солиб:

— Эйлаънати, яхши туш кўраётган эдим, мени уйготиб, тушимни чала қилдинг, бор, бир коса тициқ сув олиб кел!— деб дўқ урибди. Канизак хитой чиннида бўлқоннинг тоза, тиник сувидан келтириб қўйибди-да, ўзи чиқиб кетибди. Хуршид Лайлодан:

— Мени кечиринг, ухлаб қолибман, — деб узр сўрабди. Ундан кейин канизга, ҳозир сувга караб туриб бу кеча кўрган тушимни айтаман, таъбирини тўғри айтасан, дебди.

— Тушимда,— дебди у,— хотиним Лайлогоул уйдан чиқиб, тўғри ўз уйига борибди. Ойиси бир лаган ош келтириб қўйибди. Ойиси Лайлогоулнинг олдига қўйган сувкни тозалаб, ичидан чиққан ошиқни чўнтагимга солиб қўйибман. Шу тушим ростмикан? — деб чўнтагидан бир дона ошиқни чиқарип дастурхон устига ташлабди.

Ундан кейин Хуршид Лайлогоул ўз уйндан чиқиб кетгани,

Олмагул билан учрашгани, уннинг лаганидан бир дона олма олиб қўйнига солганини айтиби. У қўйнидан олмани олиб дастурхон устига қўйибди. Кейин Лайлогоулнинг Аноргул билан учрашгани, уидан бир дона анор олганини айтиби. Кейин улар билан Гулиқаҳқаҳ парининг тўрт фасллик богига боргани, девлар билан учрашгани, Гулиқаҳқаҳ парининг уйида кизлар базми бўлгани, ундан кейин гулбогдаги ховузда кизларнинг чўмилгани, ў ерда йўқолган Лайлогоулнинг ич кийимини олиб қўйнига солганини айтиб, қўйлакни олиб ёнига қўйибди.

Хуршид бошини кўтариб Лайлогоулга қарабди. Лайлогоул гоҳ Хуршидға, гоҳ, дастурхон устидаги олма, анорга тикилиб қарап, бирор оғиз гапиришга ҳам мадори колмаган экан. Хуршид кулиб индамай Лайлогоулга қараб туравериби. Тўсатдан юз берган бу сирларнинг очилишига Лайлогоул чидай олмабди. Шартта ўриидан турибди-да, паранжисини ёпиниб чиқиб кетибди. Хуршид ҳам пешанасига хатни ёпиштириб ўйинг кетидан жўнабди. Лайлогоул тўғри Гулиқаҳқаҳ парининг олдига бориби. Бугунги воқеани унга бирма-бир айтиб бериби.

Гулиқаҳқаҳ пари кизнинг сўзларини дикқат билан тинглабди-да, ўйлаб туриб:

— Сен кўп дикқат бўлаверма. Мен эртага аzon вактида тош тахтага ўтириб, эрингнинг ҳовлисига борамай. Агар у китоб ўқиб турган бўлса, яхши — сенга рухсат бераман. Қайтадан тўй қиласиз. Агар мен борган чоқда у ғафлат уйкусида бўлса ҳовлисига тош ташлайман. Шаҳзода Хуршид уй-жойи билан ер остига кириб кетади,— дебди ва Лайлогоулга қарабди.— Розимисан?

Киз ҳеч нарса демабди: «Бориб Хуршидга хабар берсан, пари сезиб колиб мени нобуд қилиши мумкин. Унга хабар бермасам, ухлаб қолса, пари уни нобуд қилиши мумкин. Унда Хуршиддан ажраламан, энди нима қилиш керак?» деб Лайлогоул бир карорга келмасдан ўриидан туриб, кетмокчи бўлиби.

Гулиқаҳқаҳ пари Лайлого қараб: «Бу кеча шу ерда қолсан»,— дебди. Хуршид бу ерда бўлган сўзларнинг ҳаммасини эшитиб уйига жўнабди. Хуршид бу кеча ухламабди. У сахар вактида ўриидан туриб ювениб, тоза ва янги кийимлар кийиб китоб ўқиб ўтириби. Нихоят, ҳовли тепасида: «ғув, ғув, ғув» овоз эшитилиби. Хуршид бу овоз Гулиқаҳқаҳ парининг учар тош тахтаси эканлигини сезган бўлса ҳам, ўзини билмасликка олиб, бошини китобдан кўтариб карамабди.

Гулиқаҳқаҳ пари ҳовли устида айланиб, шаҳзода Хуршидни гилам устида китоб мутолаасида ўтирганини кўриби.

Ҳақиқатан, шаҳзода Хуршид гўзал, ақлли йигит экан. Лайлологулга муносаб экан, деб Гулиқаҳқаҳ пари ўз боғига учиб кетибди. У Лайлологулни чақириб:

— Бор, Хуршидга айт, тўйни бошласин, тўйга мен ўзим ҳам бораман,— дебди.

Лайлологул хурсанд бўлганича югуриб Хуршид қошига борибди. Киз келса, у бечора ҳали ҳам китоб ўқиб ўтирган экан.

— Туринг, шаҳзода, китобни йифиштиринг, аввал тўйни бошлайлик,— деб кулибди Лайлологул. Хуршид Лайлологулга парининг рухсат берганини, энди улар доим бирга бўлишларини эшитиб, жуда севинибди. Шу куни ёк тўй бошланибди. Тўйнинг учинчи куни парилар билан бирга Гулиқаҳқаҳ ҳам келиб, куёв-келинга оқ фотиха берибди.

Севишганлар мурод-мақсадларига етибдилар.

МУҚБИЛ ТОШОТАР

Бухоро амирининг гўзал қизи бўлган экан. У киз қанчалик чиройли бўлса, шунчалик гайратли экан. Унинг исми Мехринигор экан.

Мехринигор юзига никоб тортиб, худди йигитлардек қилич-қалқон билан кўп вақтини овда ўтказар экан. У биркуни саккиз юз йигит билан овга чиқибди. Бу овга чиқкан йигитлар ўқ отишга, каманд ташлашга шунақанги уста эканки, агар биттаси камандни ҳалқа-ҳалқа килиб миррих юлдузини мўлжаллаб ташласа, шубҳасиз миррих юлдузини илинтирақсан. Агар Мехринигор ўзи ўқ отадиган бўлса, мабодо бу қизнинг отган ўқи менинг гардишимга тегиб қолгундай бўлса, гул михларим тўкилиб кетадими, деб фалак титраб тураркан. Мехринигор йигитлари билан ов қила-қила бир тоққа ётибди. Тоғ жуда баланд экан, бир томони кетганича тўқай экан. Тоғнинг бир чеккасидан чиройли кийик чиқиб қолибди. Мехринигор йигитларга караб: «Мана шу кийикни ўртага олинглар, уни тириклигича тутишимиз керак, кийик кимнинг ёнидан ўтиб кетса, шу одамга жазо бераман», дебди. Саккиз юз одам ҳар тарафдан давра олиб кийикка каманд ташлабди. Кийик шунақа эпчил эканки, саккиз юз йигитнинг камандига илинмасдан чап бериб, маликанинг олдидан чиқиб кетибди. Малика ўқ-ёйни газаб билан отибди, тегмабди. Кийик тогма-тоғ ошиб кетибди. Шу тоғда чўпон мол бокиб юрган экан. Кийик шунинг рўпарасидан ўтиб қолибди. Чўпон палахмонга тошни солиб кийикнинг шохини мўлжаллаб урган экан, кийикнинг шохи икки ёқса учиб, кийик муккасига йикилибди. Малика от кўйиб кетаётга-

нида тоғининг бир чеккасидан бир йўлбарс пишириб малика-га югурибди. От йўлбарсдан хуркиб орқага тисланган экан, малика отдан йикилиб тушибди. Йўлбарс маликага етишига икки қадам қолганда, яқинда турган чўпон тош билан йўлбарснинг манглайига бир уриб, миясининг ғаззини чикариб юборибди. Чўпон югуриб келиб, маликани ўрнидан тургазмоқчи бўлибди.

Шу вақт саккиз юз йигит етиб келибди, маликани бу ахволда кўриб ҳайрон бўлишибди. Чўпон бечора ўзма қилишини билмабди. Малика дархол отга миниб, қўлидаги узугини чўпонга ҳадя қилибди.

Малика саройга кайтгандан кейин, қайтиб овга чикмасликка ва эркаклар либосини киймасликка қасамёд этибди.

Энди гапни чўпондан эшитинг. Бечора чўпон маликадан ажраб қолгандан кейин уйга базўр етиб келибди. Шу кундан бошлиб қаттиқ касал бўлиб ётиб қолибди. Чўпон тоғ халқининг энг яхши кўрган фарзаиди экан, унинг исми-лақаби Муқбил Тошотар экан. Муқбилнинг тўсатдан касал бўлиб қолганига тог халқи ҳайрон бўлибди. Муқбил тог халқининг подасини бокиб, уни йиртқич ҳайвонлардан сақлар экан. Чўпон ҳар қандай вахший ҳайвонни битта тош билан уриб йикитар экан. Йиртқичлар Муқбилдан кўркиб, тоғ халқининг яловларига йўламас экан. Муқбил касал бўлгандан кейин, йиртқичлар тоғ халқининг мол-жонига ҳужум қила бошлибди.

Муқбил Тошотарнинг кекса отаси билан кари оиласи бор экан. Улар Муқбилнинг касалига куйиб йиглашар экан. Тоғ одамлари Муқбилнинг ахволиудан ҳар куни хабар олиб туришар экан. Улар ичидан бир дошишманд чол бор экан. У бир куни Муқбилнинг ёнида ўтириб:

— Ўғлим, сенинг касалинг ишқ касали бўлса керак. Ростини айт, болам, бу дард сенга қайдан келди? Қайси бир кора кўзнинг нозик қарашига, қайси бир жингалак сочнинг камандига асир-мубтало бўлиб қолдинг? — деб сўрабди.

Чўпон ётган жойида кўз ёши қилиб:

— Эй ота, нимасини сўрайсиз. Менинг дардим тузалмайдиган дардга ўхшайди,— дебди.

Шунда чол яна:

— Жон болам, юрагингдаги дард-ҳасратингни айт. Агар сен яхши кўрган киз осмондаги юлдуз бўлса ҳам олиб берамиз,— дебди.

Чўпон маликани кўрганини, унинг лутф этиб, қўлидаги узугини бериб кетганлигини бирма-бир айтибди.

Чол йигитнинг дарди ишқдан эканлигини билиб, бу сирни тоғ халқига айтибди:

— Бизнинг Муқбили Тошотаримиз подшо қизи Мехрини-горга ошиқ бўлибди. Энди бунгә бир тадбир ўйлаб топмасаларинг Муқбилинг дарди яна оғирлашади,— дебди.

Тоғ одамлари тари ўйлаб, бери ўйлаб:

— Подшо қизини Муқбилига бермайди,— дейишибди. Кейин улардан бири:

— Шундай бўлса ҳам киши юбориб кўрамиз, берса бергани, бермаса ҳаммамиз яқдил бўлиб урушамиз. Ё бира тўла ўлиб кетамиз, ё Муқбилини тиласига етказармиз,— дебди.

Донишманд чол бир қанча кишини эргаштириб, подшо қизига совчи бўлиб борибди. Совчилар бир қанча кўю йилқиларни подшога тухфа учун олиб боришибди. Подшо уларга караб:

— Хўш, нима арзларинг бор?— деб сўрабди.

Донишманд чол ҳамма воқеани баёп қилиб, кейин:

— Шоҳим, биз сизга қулчиликка келдик,— дебди. Подшо туракиб кетиб:

— Э нодонлар, менинг қизимга сенлар совчи бўлиб келдиларингми? Бу қандай номус, ё мени менсимайсанларми?— деб совчиларни зинданга солдирибди. Кейин лашкарларига караб:

— Ҳаммангиз бориб; сахроийларнинг мол-мулкини олиб келинг, Муқбилини тириклайн тутиб келтиринг!— дебди.

Лашкарлар тоғ одамларининг мол-холларини талаб, кўп жабр-зулм қилибдилар. Муқбилинг отаси ҳамма воқеани ўғлига айтиб берибди. Шунда Муқбил:

— Ҳали мени деб бечора ҳалқ шу ахволга тушдими,— дебди-ю, палахмонини елкасига осиб, жанг бўлаётган жойга от чоитириб кетибди. Бориб қараса, подшо лашкарлари ҳалқни эзиб-яничиб талаётган экан. Муқбил дарҳол уларга қарши жанг бошлабди. Лашкарларнинг аллақанчасини кириб ташлабди. Колганлари ўрдага қараб - кочишибди. Бориб подшога арз қилишибди:

Э шоҳи олам, Муқбил Тошотар зўр йигит экан. Ҳар қандай одамни бир мушт урса, тил тортқизмай ўлдирав экан. Жуда кўп одам ўлди, биз даргоҳингизга қочиб кутудик.

Подшо фазабланиб, бутун лашкарини йигдирибди, ўзи бош бўлиб, жангга кирибди.

Муқбил узоқдан туриб тош билан лашкарларнинг бошларини учираверибди.

Подшо Муқбилига баравар келолмаслигига кўзи етиб, унга киши юборибди:

«Э ҳаҳлавон йигит! Қизимни сенга беришга розиман. Лекин иккита шартим бор: бири шуки, қўлингда тўрттадан саккизта йўлбарсни етаклаб келасан. Иккинчиси, Хотамтой-

нинг бошини кесиб келтирасан. Унинг яхши оти бор, олиб келасан. Шу шартларимин бажө келтирсанг, кизимни сенга берайин ва сени ўзимга қүёв килиб олайн», — дебди подшо.

Муқбил бу шартни кабул қилибди, аммо подшодан зинданда ётган камбағал бечораларни чиқариб юборишни талаб қилибди. Подшо бу талабни қабул қилибди. Зиндандагиларга бош-оёқ кийим кийгизиб бўшатиб юборибди.

Муқбил тоғ халқидан фотиҳа олиб, якка ўзи шер қидириб кетибди. Юра-юра бир тўқайзорга етибди. Қамишзорда ухлаб ётган бир йўлбарсни кўриб қолибди. Вактни қўлдан бермай, бора солиб уни бўғибди. Йўлбарс ўрнидан туриб Муқбил билан олиша кетибди. Муқбил йўлбарсни маҳкам бўғиб олиб, мушук боладай қўлда ўйнатиб, бир-икки марта ерга урнабди. Йўлбарс ганграб қолгандан кейин, тумшуғига бехуш қиладиган дори тутиб, уни хушидан кетказибди, тумшуғига буров солиб, йўғон занжир билан дараҳтга bogлаб, яна йўлга тушибди.

Юриб-юриб бир тоққа чиқибди, унда яна бир йўлбарсга дуч келибди. Олишиб, уни ҳам енгибди: занжир билан катта дараҳтга bogлабди. Шу ўйсинда саккизта шерни тутиб bogлабди. Кейин уларнинг ҳаммасини бир жойга йифиб, бирин-кетин хушига келтириб, тепиб-тепиб қўрқитиб қўйибди. Йўлбарслар қўрқанидан бошларини қуий солиб турар эмниш. Муқбил тумшуғига буров солинган саккиз шерни етаклаб йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, етти кун деганда қишлоғига стиб келибди. Муқбилнинг ўлжа билан омон-эсон келғанини кўрган қишлоқ халқи жуда севинибди.

Муқбил эрта билан қўлида тўрттадан саккизта йўлбарсни етаклаб, подшо саройига борибди.

«Муқбил Тошотар шартни бажариб, саккизта йўлбарсни етаклаб келаётир», деб ҳамманинг юрагига ғулғула тушибди. Одамлар уни кўришлари билан тўс-тўнопонг қилиб қоча бошлабдишар. Ясовуллар бу хабарни подшога етказибдилар. Подшони ваҳима босиб: «Мен уни ўлиб кетар деб ўйлаган эдим, аттанг, тирик қолибди», деб бир қанча лашкар билан Муқбилни кутиб олгани чиқибди. У нонлож бундай дебди:

— Балли, ўғлим, балли! Шартимни бажарибсан. Энди қўлингдаги йўлбарсларни тоққа элтиб, ўша ерда териларини шил. Кейин иккинчи шартни бажаришга кириш,— дебди.

Муқбил қишлоқдаги ёр-дўстлари билан хайрлашиб, Хотамнинг боши билан отини олиб келгани жўнабди. Тўрт ой деганда Хотамтойнинг шахрига етибди. «Шу кеча бирон жойда қўнай», — деб ўйлаб бораётган экан катта сувнинг бўйида кирк ёшлар чамасидаги бир одам қўтириб эчкини ювиб турганини кўрибди. Муқбил ундан:

— Хотам шаҳардами ё бирор ёкка кетганми? — деб сўрабди.

— Хотамтой шаҳарда. Йўл бўлсин, йигит. Мусофирга ўхшайсиз. Бугун бизникида меҳмон бўлинг, Хотамтой олдига эртага борарсиз.

Муқбил ўзича: «Айни муддао бўлди», — деб севиниб, ҳалиги одамнинг уйига борибди. Уй эгаси Муқбилни яхшилаб меҳмон қилибди. Вакт ярим кечадан оққаңда уй эгаси Муқ билдан сўрабди.

— Яхши йигит, Хотамтойда нима ишингиз бор эди?

— Ха, зарур ишим бор эди. Сиз уни танийсизми? Ўзи қандай одам?

— Ха, Хотамни танийман, у шу шаҳарнинг каттаси бўлади. Шундай бўлса ҳам бошқа шоҳлар сингари таҳтда ўтирамайди, факирлардек ҳалқ орасида юради. У кишида қандай ишингиз бор эди? — деб яна сўрабди уй эгаси. Шунда Муқбил:

— Мен жуда ҳайрон бўлиб қолдим. Юртимиз подшосининг амри билан Хотамнинг бошини олиб кетгани келган эдим. Гапингизга қараганда Хотам жуда баҳодир йигит кўринади. Мен энди у билан майдонда қандай олишар эканман?

Уй эгаси Муқбилдан:

— Хотам сизга нима ёмонлик қилган эди? — деб сўрабди.

— Хотам-ку, менга ёмонлик қилган эмас, — дебди Муқ бил. Сўнгра Хотамни нима учун ўлдиргани келганини бирмабир айтиб берибди.

— Сиз бу кеча яхшилаб дам олинг, — дебди уй эгаси, — эрта билан сизни Хотамга олиб борай.

Муқбил уй эгасидан миннатдор бўлиб, уйқуга кетибди.

Тонг отибди. Эрталаб нонуштадан кейин Муқбил:

— Кани, Хотамнинг уйини менга кўрсатиб қўйинг, — дебди. Уй эгаси:

— Хотам дегани мен бўламан. Подшо айтган отни бисотимда бошқа нарса бўлмаганидан, кеча сўйиб, сизга овқат қилдим. Сиз ошиқ йигит экансиз, сиз учун битта бош эмас, мингтаси ҳам курбон бўлсин, — деб Муқбил олдига тиз чўкиб бошини тутибди. Муқбил Хотамнинг мардлигини кўриб, йифлаб юборибди.

Сўнгра бундай дебди:

— Йўқ, Сизнинг бошингизни кесадиган қўлим қирқилсан! Подшо кизини бермаса, бермай қўя колсин. Мен сиздек сахийнинг курбони бўлай!

Хотамнинг бир ўғли бор экан, отасига караб дебди:

— Меҳмон тўғри айтадилар. Бари бир, сиз бошингизни

берганингиз билан: «Бу бош Хотамники эмас», деб учиши шарт кўйишдан тоймайди.

Сўнгра Муқбилга қараб:

— Отам сиз билан бирга борсинлар, агар отамнинг боши билан сиздек мухтоҷ кишининг ҳожати чиқадиган бўлса, мен мингдан-мингга розиман,— дебди.

Ўғлининг сўзини Хотам маъкуллаб:

— Мен биронта мухтоҷ одам ҳатто бошимни сўраб келганда ҳам аямайман, деб аҳд қилган эдим. Энди муродимга етдим,— дебди.

Муқбил нима қиласини билмай ноилож, Хотам билан ўйлга тушибди. Улар бир қанча кундан кейин Бухоро шахрига етиб келибдилар. Муқбил Хотам билан подшо олдига кирибди. Подшо Муқбилни кўриб иззат билан юкори ўтказиб:

— Кани, Хотамнинг боши билан отини олиб келдингми?— деб сўрабди.

— Хотам сахий йигит экан, билмасдан мен унинг уйига бориб, меҳмон бўлиб қолибман. Бисотида бошқа нарсаси бўлмаганидан ўша сиз ишқивоз бўлган отни сўйиб, мендек бир мусофири мөхмон қилди. Менинг аҳволимни билиб, бошини қиличга тутиб берди. Лекин мен шундай мард, сахий кишининг бошини эмас, ўзини тириклайнин олиб келдим,— дебди. Подшо:

— Кани Хотамнинг ўзи!— деб қичкирибди. Хотам ўрнидан туриб подшога таъзим килибди. Подшонинг ранги ўчиб, баданига титроқ турибди. Кейин Хотам подшога қараб:

— Сиз йўқлаган Хотам мен бўламан,— дебди.

Подшо Муқбилга қараб:

— Мен сенга «Хотамнинг бошини келтир» деган эдим. Сен буни тириклайнин олиб келибсан,— деган экан, Хотам:

— Мен ўз юртимда бошимни бу йигитга тортиқ қилган эдим, унамади. Ноилож ўзим бирга келдим. Мана, марҳамат, бошимни кестиринг, шу бечорани муродига етказинг,— дебди.

Подшо жаллод чақириб, Хотамни ўлимга буюрибди. Жаллод Хотамни олиб кетаётгандаги Муқбил чидолмабди: бир мушт уриб жаллоднинг юзини тескари қилиб кўйибди, кейин подшога ғазаб билан:

— Сен қандай номардсан! Шундай бегуноҳ, мард, олижаноб йигитни ўлдирадиган бўлсанг, кизингии бермай қўя кол! Агар ўйлаганинг одам ўлдириш бўлса, Хотам ўрнига мени ўлдир,— дебди. Подшо тутакиб Муқбилга қараб:

— Ўлдирсан сендан қўрқаманими!— деб жаллодни чақирибди. Муқбилни ҳам ўлимга буюрибди.

Шу пайт ичкаридан Мехренинг югуриб чиқиб, ўзини Муқбилга ташлабди. Подшо газаб билан:

— Уин ҳам ўлдилинг! — деб буюрибди. Шунда Хотам:

— Андишани билмас экансиз, таксир,— деб юрганича подшо тахтига чиқиб борибди. Подшо килич ўқталган экан, Хотам подшонинг қиличли қўлини маҳкам ушлаб, юзига бир тарсаки урибди. Подшо тахтдан ағдарилиб тушибди. Хотам Муқбилга қараб:

— Тахтга чиқиб ўтиринг, йигит,— дебди. Сарой одамла, ри подшодан безор бўлган эканлар, ҳаммалари Муқбилга итоат қилибдилар. Сўнгра Хотамнинг ўзи бош бўлиб, Мехренингорни тўй-томошалар билан Муқбилга олиб берибди. Подшони зиндонга солдириб қўйибди. Эл-юрт тинч ва фаронн умр кечира бошлабди.

Шуңдай қилиб, Муқбил Тошотар билан Мехренингор иккиси муроди-мақсадига етибди.

ЗАР ҚОКИЛЛИ ЙИГИТ

Қадимги замонда бир боғбон бўлар экан. Фарзанди бўлмагани учун доғи ҳасратда экан.

Ўша томондаги тоғда бир ялмоғиз кампир яшар экан. Боши ўтовдек, оғзи эшикдек экан. Қирқта дев унинг хизматида ҳозири нозир экан.

Ялмоғиз кампир тушда бир туяни, кечқурун еттита қўйни ямлар экан. Овқатини қирқ қиши ҳам кўтаролмайдиган катта қозонда пиширар экан. У, одам гўштини яхши кўрар экан, қишлоқ ва шаҳарларда юриб, кичик болаларни ўғирлар экан.

Кунлардан бир кун ялмоғиз кампир боғбон яшайдиган қишлоқка келиб, садақа сўрабди. Боғбон унинг товушини эшитиб, дарвозага чиқибди.

— Ҳой қиши, — дебди ялмоғиз кампир, — нима тиласанг муҳайё қиласман.

— Ўзимга яраша давлатим бор, — дебди боғбон, — фақат ўғлим йўқ. Ўлганимда тупроғимни тепкилаб кўмадиган фарзандим йўқ.

Шунда ялмоғиз кампир халтасидан олма чиқариб:

— Шу олмани хотинингга егиз, сенга ўғил туғиб беради, — дебди, — фақат шартим бор: ўғлинг ётти ўшга кирганида уни менга берасан, унга ақл ўргатаман.

Ялмоғиз кампирининг айтгани келибди. Боғбоннинг хотни бир ўғил туғибди. Хушсурат ва шўх бола бўлибди. Фон ўғлини жони дилидек кўрар ва доим у билан ўйнар.

Орадан роппа-роса етти йил ўтганда қишлоққа ялмогиз кампир келибди.

— Етти йил бўлди, мен ўғлингни олиб кетгани келдим, — дебди кампир.

— Бувижон, ўғлимга тегма, унинг ўрнига тилаган нарсангни ол. Мен ҳеч нарсамни аямайман. Уйимни ҳам, ҳўкизларинни ҳам, боягимни ҳам ол.

Ялмогиз кампир унинг ялиниб-ёлворишларига қарамай, боябонининг етти яшар боласини олиб кетибди.

Улар йўлда кетаётганларида бир кампирга рўпара бўлибдилар (бу раҳмдил пари экан). Ялмогиз кампир бир уйга садака сўрагани кириб кетганда раҳмдил парӣ болани бир чеккага чакириб:

— Ўғлим, қаерга кетаётганингни биласанми? — дебди, — сени олиб кетаётган — ялмогиз кампир. У сени уйнга обориб, ўчокқа ўт қалатади. Ўзи бир кўйнинг куйругуни тўғраб қозонга ташлайди, сенга чўмич билан айлантириб тур, деб айтади. Шу пайтда сен эҳтиёт бўл: «Буви, ёф эритишини ўзинг кўрсат», деб айт. У чўмични олиб, қозон устига энгашганда ялмогизни қозонга итариб юбор.

Рахмдил пари шу сўзларни айтиб, кўздан гойиб бўлибди. Бола бўлса ялмогиз кампирга эргашиб жўнабди.

Кейин раҳмдил парининг айтганидек бўлибди. Ялмогиз кампир ёғни эритиб, болага айлантириб туришини буюрибди.

— Қандай қовуришни олдин ўзингиз кўрсатинг, буви, — дебди бола.

Ялмогиз кампир чўмични олиб, қозон устига энгашганда бола уни қозонга итариб юборибди.

Қозондаги ёғ «пиш-ш» этиб кўпирниб кетибди. Ялмогиз тил тортмай ўлибди.

Бола кўлинни ювмоқчи бўлибди. Қараса, бир кўза турган эмиш. Кўздан қўлинни ювиб, бошига сув қуйган экан, сочларий олтин бўлиб қолибди.

Бола ялмогиз кампирнинг уйида айланиб юрибди. Тўсатдан бўйнига қирқта калит осилган бир мушук кириб келибди. Бола биринчи калит билан катта бир уйнинг эшигини очибди, уйда қирқта бола додлаб йиғлаб ўтирган эмиш. Болаларнинг ҳаммасини -уйига кўйиб юбориб, бирин-кетин бошқа уйларга кирибди. Бу уйларда мол-дунё беҳисоб эмиш. Бола ўттиз саккизинчи уйни очса, унда учта раҳмдил дев ўтирган экан. Ўттиз тўққизинчи уйда отхона, унда учта зотли арғумоқ боеғлоғлик турган экан. Қиркинчи уйда учта олтин қафасда учта чиройли күш ўтирган экан.

Бола уйдан чиқиб, нима килишинй билмай юрибди. Шун-

да учта дев унга биттадан узўк, кушлар биттадан пат, отлар думларининг толаларидан биттадан берибидилар.

Рахмдил девлар, қушлар ва отлар бир оғиздан:

— Эй, олтин сочли бола, — дейишибди, — бошингга мушкул иш тушса, сен битта узук, битта пат, бир қилтолани ўтга ташла, биз сенга ёрдамга қеламиз. Ҳозир бу ердан кет, ялмоғиз кампирнинг хизматкорлари — девлар келиб колади.

Олтин сочли бола даҳшатли ялмоғиз кампирнинг уйида тунаб колмай жўнаб кетибди.

Йўл юриб, йўл юрсаям мўл юриб, бир қишлоққа етиб борибди. Қишлоқнинг бир чеккасида қийшайиб турган бир уйнинг эшигини тақиллатибди.

Уйдан бир қампир — раҳмдил пари чиқибди.

— Хой, олтин сочли бола, қайга борасан?

— Мен ота-онасиз етимчаман, бошім оққан томонга кетяпман.

— Кел, менинг уйимда қол,— дебди кампир,— боғимга кир, тўйгунингча ўрик, шафтоли, узум еб ол. Мен сени ўз фарзандимдек кўраман.

Бола раҳмдил парининг уйида бир неча йил юрибди. Ўсиб, навқирон йигит бўлибди.

Кунлардан бир кун кампир ун, гуруҷ сотиб олгани уни шаҳарга юборибди.

Подшонинг учта қизи саройнинг томида ўтирган экан. Олтин сочли йигит уларга ёқиб қолибди. Подшонинг энг кичик қизи унга ошиқ бўлган экан. У бстоб бўлиб, кундан-кунга ранги кетаверибди. Подшо ҳамма табиблар, ҳакимларни чақириб, қизини даволаётни буюрибди. Аммо улар қизнинг дардига ҳеч бир дори-дармон топалмабдилар. Бир куни подшо қизидан:

— Сенга нима бўлди, қизим? — деб сўрабди.

Шундагина қиз олтин сочли йигитни кўрганини гапириб берибди.

Подшо катта сайил қилибди, саройнинг томига гилам ёзиб, қизларини ўтиргизиб қўйибди.

— Мамлакатдаги барча йигитлар саройнинг ёнидан ўтсинлар, — деб буюрибди.

Кизларига:

— Ким сизга ёқиб қолса, унга гул ташланг, — дебди.

Олтин сочли йигит йиртиқ-ямоқ чопон кийиб, бошига туллаган бир телпакни бостириб саройга жўнабди. У сарой ёнидан ўтиб кетаётганда подшонинг катта қизлари эски кийинган бу камбағал йигитни назар-писанд қилмабдилар. Аммо энг кичик қиз олтин сочли йигитни дарров таниб, унга гул ташлабди.

Подшо ва сарой аҳллари кичик маликанинг дидига ҳайрон қолибдилар. Опалари ҳам уни масхара қилиб яхши ясан ган ёш йигитларга гул отибдилар.

Куёв бўладиган йигитларниң ҳаммасини саройга бошлиб келибдилар.

Катта қизлари танлаган йигитлар подшога ёкибди, уларга кошоналардан жой бериб, катта тўй-томуша ўтказишга амр берибди. Кичик қизи танлаган олтин сочли йигитни отхонага юбориб, унга отбокарлар қаторида жой солиб беришга буюрибди.

Подшо ўзининг кенжা қизини камбағал йигитдан айнитмоқчи бўлибди, лекин қиз ҳадеб йиғлайвергандан кейин қўлинни силтаб:

— Ўзинг биласан, лекин шошмай турайлик, — дебди.

Подшо кенжা қизининг тўйини кечиктирмоқчи бўлибди, кейин бир гап бўлар, деб ўйладди.

Кунлардан бир кун куёвларни олдига чакириб, уларни овга чиқазмоқчи бўлибди. Уларга энг яхши лочинларини, энг яхши арғумоқларини берибди, энг тажрибали овчиларни қўшибди.

Олтин сочли йигит ҳам чиқишга рухсат сўрабди.

Подшо ундан кулиб дебди:

— Сенга йўл бўлсин! Яхиси, куёвларимнинг отини қашлаб қўй. Сенга лойик иш — ана шу!

Уни тоза масхара қилишиб, овга жўнабдилар. Олтин сочли йигит бўлса, чўлга бориб раҳмдил дев, арғумоқлар ва қушлар ташлаб кетган узук, кил ва патни ўтга ташлабди. Кўз юмиб очгунча девлар, отлар ва қушлар унинг олдида хозир бўлибдилар.

— Нима хизматинг бор, эй олтин сочли йигит? — дейишибди улар. — Биз тайёрмиз.

Йигит энг яхши қушларни, жониворларни овлаб келтиришни буюрибди.

Девлар отларга миниб, лочинларни қўлга олиб, тоққа жўнабдилар. Кўп ўтмай, улар қирғовул, кийик, ёввойи фоз, окқуш; какликлар овлаб келтирибдилар. Олтин сочли йигит уларга жавоб бериб юборибди. Ўзи бўлса гўё чарчаб келган кишидек ўт устида ёнбошлаб ётибди. Бу вактда подшонинг куёвлари чўлда изғиб юриб, овлагани бирор жонивор қидирибдилар, бироқ ҳеч нарса тополмабдилар. Девлар ҳеч нарса қўймай овлаб келган эканлар.

Куёвлар чарчаб-ҳориб шаҳарга қайтибдилар. Қарасалар, йўл устида кенжা маликага талабгор бўлган йигит ёнбошлаб ётибди, унинг ёнида овлланган жониворлар уйиб қўйилганмиш. Куёвлар ҳайрон қолиб, унга ялина бошлибдилар.

— Биз ҳеч нарса овлай олмадик, қурук қайтиш биз учун уят. Илтимос қиламиз, ўлжаларингдан бизга ҳам бир нима бер.

— Йўқ, — дебди йигит, — мени масхара қилганингизни унутдингизми?

— Бизнинг ҳамма олтинларимизни ол, — деб ялининибди куёвлар.

— Йўқ.

— Отларимизни ол!

— Бизни номусдан кутказ, ўла-ўлгунимизча сейнинг қулинг бўйайлик.

— Хўп, деб кўнибди олтий сочли йигит, — лекин бир шартим бор. Мен елкаларингга муҳримни босаман.

Ноилож колган куёвлар унинг айтганига кўнибдилар. Йигит уларнинг елкаларига ўз муҳрини босибди. Куш ва жониворларнинг энг ёмонларидан бир нечтасини уларга берибди, улар шаҳарга жўнабдилар.

Овдан қайтиб келиб, ҳар бир овчи ўша мамлакатнинг одатига мувофиқ ўз кўли билан подшога овқат тайёрлабди.

Подшонинг кўёвлари сарой ошхонасида, олтин сочли йигит эса отхона ёнидаги ўчқода овқат пиширибди.

Зиёфат бошланибди. Олтин сочли йигит ўзи пиширган овқатдан икки товоқ тўлдириб, подшо олдига кўйибди.

— Зоти шоҳона, бизнинг қўлимиздан ҳам овқат еб кўрсалар, — дебди. — Мен ҳам овга чиқсан эдим, унча-мунча овлаб келдим.

Подшо кўнгли тортмай, паловдан ҳам, кабобдан ҳам татиб кўрибди. Овқат унга жуда ёкибди.

Йигит парининг уйида юрганида вактини бекор ўтказмаган экан. Пари йигитни ов қилишга, овқат пиширишга, экин экишга ўргатган экан.

Эртасига подшонинг ўзи олтин сочли йигитни чақириб:

— Овга чиқ. — дебди, — яхши қушлар овлаб келибсан, овқат пиширишга ҳам уста экансан.

Йигит чўлга чиқибди, девлар унга яна кўп жониворларни овлаб келтириб берибдилар.

Йигит бу гал овқат пишириб, товоқнинг тагига тезак парчасини солиб кўйибди. Подшо овқатни иштаҳа билан ебди, лекин товоқ тагидаги тезакни кўриб, таажжубда колибди.

— Нима сабабдан товоқка тезак тушган? — деб сўрабди.

Олтин сочли йигит бўлса:

— Мен саройда эмас, отхонада тураман, тушиб кетганини кўрмай қолибман, — дебди.

Подшо хижолат тортиб, йигитга саройга күчіб бора қол, деб айтибди.

Подшо күёвларни чакириб сұрабди:

— Нима сабабдан кенжә күёвим күрімсіз бўлса ҳам овда биринчи? Унинг овлаб келган қушлари сизнидан яхши? Унинг овқати ширін?

— Сабаби шуки, — деб жавоб берибдилар күёвлар, — бу подачи ўзи ўқ отишни билмайди, бизга хизмат қилиб, отган нарсаларимизни тўплаб юради, энг яхисини беркитиб ўзига олиб қолади.

Йигитнинг жигибийрони чикиб, подшога:

— Ҳозир сиз кимнинг қул эканини, кимнинг озод өдам эканини кўрасиз, — дебди ва күёвларга, — ечиниб елкала-рингни подшога кўрсатинглар, — деб буюрибди.

Подшо бошда таажжубда қояибди, кейин күёвлариға қўйлакларини ечишни буюрибди. Уларнинг елкаларида кичик күёвнинг мухри борлигини кўрибди.

Йигит ўз кўрган-кечиргандарини сўзлаб, бошидан тел-пагини олиб кўйибди. Ҳаммалари унинг олтин сочили йигит эканини кўрибдилар.

Олтин сочили йигит подшонинг кичик қизига уйланиб, ўз мамлакатига, боғбон отасиникига күчіб борибди. Раҳмдил пари эса унинг болаларига энага бўлибди.

ОДИЛБЕҚ БИЛАН ХУРРАМБЕҚ

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонларда бир подшо бўлган экан. У подшонинг икки хотини бор экан.

Катта хотини вазирнинг қизи экан, кичик хотини камбағалнинг қизи экан. Икки хотинининг биттадан ўғли бор экан. Қунлардан бир кун подшо оғир хаста бўлиб, бутун юртнинг катталарини олдига чакириби, вазири билан ўғилларини ҳам чакирибди. Подшо:

— Умрим тугаганга ўхшайди. Энди кичик ўғлим Одилбек менинг ўрнимга подшо бўлсин, катта ўғлим Хуррамбек унинг олдида маслаҳатгўй бўлиб, бош вазири бўлсин. Хукмим шу, яна булар таҳт талашиб, юртда уруш-жанжал бўлмасин, — дебди-да, фотиҳа берибди.

Қунлар ўтиб, подшо қазо қилибди. Вазир юртдаги аскарларнинг ҳаммасини йиғиб келиб, саройни қуршаб олибдида, подшонинг васиятига амал килмай. Хуррамбекни, яъни ўзининг неварадасини подшо қилиб кўтарибди. Одилбекка подшоликдан ҳатто иш ҳам бермабди. Одилбек жуда аклли,

фаросатли йигит экан. Чавандозликда, ўқ-ёй тутишда, килич чопиша ҳеч ким унга бас келолмас экан.

Бир кун юртга ёв бостириб кирибди. Подшо Одилбекни писанд килмай, ўзи лашкарларини олиб ёвга қарши чикибди. Бирок душманға тоб беролмай, қочиб, қалъага бекиниб олибди. Шунда юрт катталари маслаҳат беришибди.

— Одилбек — паҳлавон йигит, уруш қоидаларини ҳам яхши билади. Лашкарни шунга топширинг, худо хоҳласа, у ёвни енгади.

Хуррамбек бошқа иложини тополмай, Одилбекни лашкарбоши қилиб тайинлабди. Одилбек лашкарни олиб, қалъадан, ташкари чикибди. Лашкарнинг бир қисмини ўнгдаги тепаликнинг орқасига яширибди, бир қисмини чап томондаги тепаликнинг орқасига яширибди. Одилбекнинг ўзи отлик аскарлари билан душманга қарши тӯғри борибди. Жанг бошланиб кетибди. Айни жанг қизиган пайтда Одилбек орқага қайтибди. Ёв қочди гумон қилиб, ҳай-ҳайлаб кувиб борибди. Икки тепаликнинг ўртасига келганда, Одилбекнинг яшириб қўйган лашкарлари ёвнинг устига ёпирилибди. Одилбек ҳам орқага қайтиб, душман аскарига ўзини урибди. Уч томондан ўраб олинган ёв дарё томонга караб қочибди. Одилбекнинг лашкарлари кувиб бориб, душманни роса кирибди, қолғанлари ўзларини дарёга ташлаб ғарқ бўлибди. Одилбек ёвни енгиб, тантана билан қалъага кириб борибди. Хуррамбек аҳмок подшо экан, Одилбекни қарши ҳам олмабди. Халқнинг ўзи Одилбекни кўтариб, саройга олиб келибди.

Хуррамбек хафа бўлиб, касалман, деб уйига кириб ётиб олибди. Халқ кирқ кунгача ўйин-кулги билан хурсандчилик килибди.

Хуррамбек ич-этини еб, бромини йўқотибди. Кейин буваси вазирни чакиртирибди.

— Бува, шундай кетаверса, халқ Одилбекни подшо килади, мен тахтимдан ажраламан, нима қилиш керак, маслаҳат беринг! — дебди. Буваси шундай маслаҳат берибди:

— Сен касал бўлиб ётаверасан. Бир неча қундан кейин юртдаги ҳамма табибларни чакирамиз. Табиблардан бири шундай маслаҳат беради: «Борса-келмас деган юртда Гул: паризод деган пари бор. Шу парининг гулидан келтириб искаса тузалиб кетади. Агар Одилбек Борса-келмасга жўнаса, қайтиб келиши гумон, ўша томонларда ўлиб кетади: Шунда сен Одилбекдан умрбод кутуласан».

Кунлардан бир кун подшо барча табибларни йифибди. Вазирни ҳам, Одилбекни ҳам чакирибди. Хуррамбек ўз-касалига даво сўрабди. Табиблардан бири:

— Шундай, шундай. Борса-келмас деган юртда Гул-

паризод деган бир пари бор, шунинг гулидан искасангиз, тузалиб кетасиз, — дебди.

— Бу Борса-келмас деган юртга кимни юборсак экан? — деб маслаҳат сўрабди подшо. Шунда буваси вазир ўридан туриб:

— Бу жуда оғир иш. Одилбекдан бошқа киши бу ишнинг уддасидан чиқолмайди. Одилбек борсин, — дебди. Подшо Одилбекка юмшоқ сўзлар билан:

— Юртимизда энг зўр паҳлавон сен ўзингсан. Сендан бошқа киши бу ишни эплай олмайди. Мард йигитсан, ўзинг борасан! — деб мурожаат қилиди. Одилбек «йўқ» дегани тили бормабди-да, рози бўлиди. Вазир ўридан туриб, фотixa берибди.

Одилбек шайланиб йўлга чиқибди. Қўп йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, сахро-чўлларни босиб, уч ой деганда Борса-келмас деган юртга яқинлашибди. Яна юриб-юриб, лашкар ётган бир жойга етиб келибди. Одилбек яқинлашиб, лашкарбошидан:

— Сизлар ким бўласиз, нима учун бу ерларда юрибсиз? — деб сўрабди. Шунда лашкарбоши:

— Биз фалон юрт подшосининг аскардаримиз. Подшоҳимиз кўпдан бери касал. Мана шу Борса-келмас юртида Гулпаризод деган бир пари бор эмиш. Шу паризод қах-қахлаб кулганда, атрофга даста-даста гуллар сочилиб кетармиш. Касал шу гулдан искаса, дарров тузалар эмиш. Мана бир йилдирки, биз шу Гулпаризодни излаб юрибмиз. Бундан ғазабланган Гулпаризод, девларига буюриб, подшоҳимизнинг Дилором деган кизини ўғирлаб олиб кетган. Биз Гулпаризодни топиб, маликанни кутқарамиз десак, девлар келиб, юртимизни хароб қилиб кетаётир, — дебди. Одилбек:

— Хайр, ишининг ўғидан келсин, — деб йўлга равона бўлибди.

Одилбек йўл юриб, ниҳоят тоғ оралиғидаги ғорга етиб келибди. У жуда чарчаған экан, шу ерда ётиб, кўзи ўйқуга кетибди. Тушида бир нуроний кампирни кўрибди. Кампир: «Ҳа, болам, бу Борса-келмас юртида нима қилиб юрибсан?» — деб сўрабди. Одилбек бошидан ўтганларини гапириб берибди. «Ишинг оғир экан, болам, — дебди кампир. — Хайр, сенга бир маслаҳат берай, баҳтинг ёр. бўлса, мақсадингга стасан», — дебди. «Қандай маслаҳат экан?» — деб сўрабди Одилбек. Кампир айтибди:

«Сен мана шу ғорга кириб бораверасан, кўп юрганингдан кейин ажойиб бир гулзорга стасан. Шунда сен юқорига қара: баланд тоғнинг чўққисида кўк билан ўпишиб турган бир қасрни кўрасан. Гулпаризод ана шу қасрда туради. У қаср-

га чиқин одам боласининг кўлидан келмайди. Агар бахтинг бўлиб чиқа олсанг, қасрнинг биринчи дарвозасида баҳайбат бир дев коровул бўлиб ётибди. Шу девни ўлдириб, жигилдонидан қиркта дарвозанинг калитини олсанг бас. Ундан у ёги дарвозаларни очганингдан кейин маълум бўлади».

Одилбек уйғониб, кўзни очса, туши экан. «Ё пирам!» деб ўринидан турибида, горга қараб қадам кўйибди. Узоқ йўл босгандан кейин ажойиб чаманзордан чиқибди. Юқори карабди: Қараса, кўз тинадиган баландликда бир қаср кўринибди; қаср осмонига ўрлаб, булутларнинг орасига кириб кетган эмиш. «Бу тоғнинг тепасига одам боласи тугул, қуш ҳам учнб чиколмаса керак», — деб ўйлаб қўйибди Одилбек. Кейин тогининг ён бағри билан кетаверибди. Бир ерга борса, азамат чинор осмонига ўрлаб турган эмиш. Соясида тўрт юз киши ётгудай эмиш. Одилбек ҳалиси чинорнинг соясига бориб ўтирибди. Хаёл сурини ўтирган экан, бирдан чинорнинг тепасидан қуш болаларининг чийиллагани эшитилибди. Бошини кўтариб қараса, чинорнинг тепасида семурғ қушининг уясий бор экан, уясидаги болалари чийиллаётган экан. Булар нега безовталаниб чийиллаяпти, — деб синчилаб қарабди. Қараса, бир аждаҳо чинорга ўралишиб, қушининг уясига яқинлашиб бораётганмиш. У қушининг боласини емоқчи экан.

Одилбек қиличини кинидан сугуриб, чаққоилик билан аждарнинг икки газ келадиган думини қилич билан уриб, кирқиб ташлабди. Аждаҳо оғзини катта очиб Одилбекка хужум килибди. Одилбек дараҳт панасида туриб, қилич билан аждарнинг бошига урибди. Аждарнинг боши иккига бўлшиниб, ағдарилиб түшибди. Одилбек қиличини тозалаб, чашма бўйида ухлаб қолибди.

Бир вақт осмонни гулдуратиб, қанотлари билан қуёшнинг юзини тутиб семурғ қуш етиб келибди. Қараса, болалари чийиллашмоқда. Ҳар йил шу пайтда аждаҳо келиб, семургнинг болаларини еб кетар экан. Қуш болаларини тирик кўриб, суюнибди. Олиб келган овқатни болаларига бериб, ўзи атроф-теваракка қарабди. Пастга қараса, аждаҳо ўлиб ётган эмиш. Чашма бўйида бир инсон боласи ухлаб ётган эмиш. Семурғ қанотларини йиғиб, йигитнинг олдига түшибди. Одилбек шарпадан уйғониб қараса, олдида семурғ қуш ўтирган эмиш. Одилбек туриб салом берибди. Семурғ алик олиб:

— Сен одам боласи, бу ерларда нима қилиб юрибсан? — деб сўрабди. Одилбек бўлган воқеаларни ҳикоя қилиб берибди. Семурғ:

— Сен менинг болаларимни аждаҳодан кутқарибсан,

энди менинг йўлдошингман, нима истагинг бўлса, айт! — дебди.

— Мени шу тоннинг тёпасига олиб чиқиб кўйсанг, сендан миннатдор бўламан, — дебди Одилбек.

Семурғ Одилбекни қаноти устига ўтиргизиб, осмонга парвоз килибди ва бир зумда уни тоннинг устига олиб чиқиб кўйибди. Кейин Одилбекка:

— Хозир девларнинг уйкуга кетган вақти. Сен биринчи дарвоза тагида ётган девни ўлдирганингдан кейин, девнинг жигидонидан калитни ол, колган девларни ўлдираман деб вақтингни кетказма, уларнинг уйғонишига яқин қолди. Ўттиз тўққизинчи дарвозани очганингдан кейин чиройли кўшкда Суюм подшонинг қизи канизлари билан ўтирганинг кўрасан. Унга ҳам қарамай, кирқинчи уйга киравер. Шу кирқинчи уйда катта бир сандик бор, сандикни очганингда каттиқ овоз чиқади, бу овозга барча девлар етиб келади. Бироқ сен кўркма, дарров сандик ичидағи кулфни олиб бура, девларнинг подшоси Гулпаризод келиб, олдингда тиз чўкади, сен кулфни икки бураб, «мени; Суюм подшосининг қизини канизлари билан фалон жойга олиб бориб ташла» — дейсан. Гулдаста керак бўлганда, калитни уч марта бурайсан. Бор энди, сенга оқиёл! — деб семурғ күш учиб кетибди.

Одилбек аста қасрга кириб бораверибди. Караса, дарвозанинг тагида баҳайбат дев ухлаб ётган эмиш. Одилбек киличини чиқариб, девнинг бўйнига солибди. Девнинг калласи учиб кетибди. Девнинг жигидонидан қирқ дарвозанинг калитини олиб, бирма-бир дарвозаларни очаверибди. Ҳар бир дарвозанинг тагида биттадан дев ухлаб ётган эмиш. Одилбек ҳалиги девларга тегмай ўтиб кетаверибди. Ўттиз тўққизинчи дарвозани очиб қараса, гўзал нозанин қиз етти канизи билан ўтирган эмиш. Бир канизининг қўлида соз, иккичиси қўшиқ айтаётган, учинчиси ўйнаб турган эмиш. Қиз йигитни кўриб, даст ўридан турнибди.

Йигит:

— Сен Суюм подшосининг қизи эмасмисан? — дебди.

Қиз:

— Сен ўзинг кимсан, мард йигитга ўхшайсан, бўлмаса, бу ерларга одам боласи ўз оёғи билан келолмайди, — деб хайрон бўлиб ва: — Суюм подшосининг қизи эканлигимни каёқдан билдинг? — дебди. Одилбек бўлган гапларни қисқа айтиб берибди-да, киркинчи уйга югуриб кирибди. Пўлат сандикка калит урган экан, каттиқ овоз чиқибди. Одилбек дарров кулфни олиб бурабди. Бирдан тўполон кўтарилиб, Гулпаризод ётиб келибди-да, тиз чўқибди. Йигит калитни

яна бир бураган экан, девлар ҳозир бўлибди. Одилбек:

— Бизни Суюм подшосининг лашкарлари турган ерга олиб бор! — деб буйруқ берибди. Девлар бир зумда Одилбекни ва Суюм подшосининг қизи Дилоромни канизлари билан лашкарлар турган ерга олиб борибди.

Одилбек ҳалиги лашкар билан бирга Суюм подшосининг юртига қараб кетибди. Суюм подшо қизини кўриб қувонибди. Одилбек калитни бураган экан, Гулпариизод келиб тиз чўкибди. Яна бир бураган экан, қаҳқаҳ уриб кулибди ва оғзидан даста-даста гул тўклиби. Гулни подшо исказан экан, дарров тузалибди. Суюм подшо Одилбекни ҳурматлаб, қирқ кеча, қирқ кундуз тўй килиб, Дилоромга уйлантирибди. Суюм подшо:

— Бизнинг юртимизда қол, ўғлим бўласан, тахтимни сенга бераман, — деб шунча зўрласа ҳам Одилбек:

— Хизматдаги одамман, — деб, кўнмабди. Кейин Суюм подшо билан хайрлашиб, хотинини олиб, девлардан бири нинг орқасига миниб, ўз юртига жўнабди.

Одилбек ўз юртига етиб келибди. Эртаси куни бир даста гулни кўтариб, Хуррам подшонинг саройига борибди.

Унинг келганини эшигтан Хуррамбек энди ростақам касал бўлиб қолибди. Кейин бувасини чақириб, маслаҳат сўрабди. Вазир:

— Сен кирқ тuya ўтин йифтир, унинг устига кирқ чеълак лампамой қуидир-да, Одилбекни чақириб: «Сен, уқа, нариги дунёга бориб, отамизнинг аҳволини, соғлигини билиб, мана шу хатни бериб кел», — деб буюргин. Йигитни ёниб турган ўтин устига ўтиргизгин, у ёниб кетади, сен кутуласан, — дебди.

Подшо эртаси Одилбекни чақиртириб, вазир айтган гапларни айтибди. Одилбек хафа бўлиб, уйига қайтибди. Дилором ундан:

— Нима гап? — деб сўрабди. Одилбек шундай-шундай деб, бўлган гапни айтибди.

Киз:

— Сен хафа бўлма, ўтиннинг устига ўтқазиб ўт ёқсанларида, калитни уч марта бура, Гулпариизод дев бўлиб келиб, сени осмонга олиб чиқиб кетади. Буни кўрган подшо, жони осмонга чиқиб кетди, деб ўйлади, — дебди.

Эртаси подшонинг буйруғи билан Одилбекни ўтиннинг устига ўтқазибдилар-да, лампамой қуийб, ўт ёқибдилар. Ўт энди авж олган пайтда Одилбек калитни уч марта бурабди. Гулпариизод келиб, Одилбекни осмонга олиб чиқиб кетибди.

Кирқ кундан сўнг Дилором Одилбекка маслаҳат бериб:

— Отамиз соғ экан, сенга мана бу хатни бериб юборди, деб подшонинг олдига бор, — дебди.

Одилбек эртаси подшонинг олдига салом бериб кириб борибди. Подшонинг оғзи очилиб қолибди. Одилбек, ҳалиги хатни Хуррамбекка берибди. «Үғлим, соғ-саломатман. Бу дунёда ҳам подшолик қилаётиман. У дунё дунё эмас экан, хатни олганингдан кейин дарров бу дунёга етиб кел, ўз тахтимни сенга бераман», — деб ёзилган экан. Хуррамбек суюниб, дархол кирқ тия ўтин уйдирибди, кирқ чөлак лампамой қўйдириб, ўтиннинг устига чиқиб ўтирибди-да, ўт қўйинглар! — деб буйрук берибди. Ўт қўйибдилар.

Халқ золим подшодан кутулдик деб қувонибди. Одилбекни подшо қилишибди. Одилбек қирқ кеча-кундуз юртга тўй берибди, адолат билан юртни сўраб, мурод-мақсаднiga етибди.

НИМА ЭҚСАНГ, ШУНИ ОЛАСАН

Бир бор экан, бир йўқ экан, жуда қадим замонда бир чол яшаган экан. Унинг ҳотини вафот қилган, чол балоғатга етган ўғли билан бир ўзи қолган экан.

Отаси ўғлини икки йил кейин уйлантирибди. Кёлинин иш-еқмас, қўпол экан. У ҳар куни арзимаган нарсалардан жанжал кўтарар, чолнинг аҳволидан хабар олмас экан.

— Нима, мени отангизга чўрилика олганмидингиз? Кийимларини ювсам, ҳали у қилсан, ҳали бу қилсан... Менинг жоним ўнта эмас-ку, ахир? — деркан ҳар куни минфиyllаб.

Чол бечора шол бўлиб қолган, эртаю кеч бир жойда қимирламасдан ётар экан.

Ўғли охири тоқати-тоқ бўлиб, хотинига:

— Хўш, мақсадинг нима, нима қилишим керак? — дебди.

— Отангизни бу ердан йўқотинг. Иложи бўлса, гадой топмас бирор жойга ташлаб келинг! — дебди хотин.

Ўғил шундай қилсан, бу лаънатининг жаврашидан кутуламан шекилли, деб ўйлаб, отасини опичлаб жўнабди. Отаси ҳам, ўғли ҳам бир-бири билан уришгандай жим кетаётганмиш. Теварак-атроф жимжит, фақат чигирткаларнинг чириллаши-ю, оёқ тагидаги хасларнинг читирлаб синишидан бошқа товуш эшитилмас эмиш.

Ўғил ўйл юрибди, ўйл юрса ҳам мўл юрибди, охири тогчуккисига етиб борибди. Тоғғинг бир томони жарлик экан. У ўзича: «Агар шу жарликка ташлаб юборсам, бу ноинсофлик бўлади. Яххиси, ана у кўринниб турган тошнинг устига

ўтказиб қўяй-да, ўзим кетиб қолай. Кейин нима бўлса бўлар, пешонасида борини кўтар», — деб ўйлабди.

— Отажон, — дебди чолни тош устига ўтқизар экан, — сиз шу ерда бирпас ўтириб дам олиб туринг, мен хозир келаман.

Чол кулиб қўйибди. Бундан ажабланган ўғли тўхтаб:

— Отажон, нимага куляпсиз? — деб сўрабди.

— Йўқ, ўзим, шундай, кетавер, йўлингдан қолма, — деб жавоб бериди отаси ва яна кулиб қўйибди.

Ўғли «йўқ, айтасиз», деб оёгини тираб туриб олгандан кейин, отаси айтишга мажбур бўлибди.

— Менин бу ерга олиб келишингдан мақсад — ташлаб кетиш. Буни билиб турибман. Хотининг шунга сени мажбур қилганини ҳам биламан. Лекин мен ҳафа эмасман. Чунки буни мен ҳам ўз бошимдан кечирганиман. Мен ҳам отамни ойингнинг гапига кириб, худди шу харсанг тош устига ташлаб кетган эдим. Қайтар дунё экан. Хўп, энди, ўғлим, хайр, баҳти бўл. — деб сўзини тұгатибди чол.

Ўғли отасидан бу гапни эшишиб: «Нима эксанг, шуни оласан», — деган мақолни эслабди. У ногирон отасини хўрлаганига ўқиниб, чолни опичлаб уйига қайтариб олиб кетибди ва ўзи парваришлай бошлабди.

ҚЎККА ТУПУРСА, БЕТГА ТУШАДИ

Бир бор экан, бир йўқ экан, оч экандада тўқ экан, ўтган замонда бир девона бор экан.

У девона «ҳар ким қилса ўзига қилади, қўкка тупурса, бетинга тушади», деб айтиб юрар экан. Ўнг кўзини кўрсатгич бармоги билан кўрсатиб, «мана кўрдингларни» деб, кулиб кетаверар экан.

Шу гапдаи бошқани айтмас, хеч ким билан сўзлашмас, бирордан бирор нарса тиламас экан. Ўша шаҳар подшоининг воқеанавислари девонанинг гапириб юрган сўзларйни подшога айтиб беридилар. Подшо девонани ўз даргохига чақиртириб келтирган экан, подшонинг олдига киргандада ҳам подшо ва вазирларга таъзим қилиб ўз ғапини такрорлаб: «Ҳар ким қилса ўзига қилади, қўкка тупурсанг бетингга тушади», деб тупуриб кўрсатибди.

Девонанинг гапи ва қилиғи подшога манзур бўлибди-ю, унга қараб:

— Девонахон, бизнинг олдимизга ҳар куни эрталаб салом вактида бир келасизу шул гапни гапириб берасиз ва хазиначидан битта олтин олиб кетасиз, — дебди ва хазина-

чига караб: — Девонаага бир олтин бергин! — деб буюрибди.

Девона пулни олиб қуллуқ қилиб, айтадиган ганици яна бир марта айтиб чикиб кетибди.

Шундан кейин девона ҳар куни эрта билан салом вактида келиб, гапини айтиб, пулни олиб кетаверибди.

Девона подшоникига бир ййлча катнагандан кейин сарой вазири подшонинг хазинасига ачинибдими ёки девона олган пулларни ўзи олгиси келибдими, бир иложини килмоқчи бўлибди.

Ўйлаб-ўйлаб, бир куни кечкурун ошпазига эрталабгача турли-туман таом тайёрлашни буюрибди.

Эрталаб туриб, меҳмонхонага дастурхон ёзиб, тайёрланган овқатларни тортиб, ўзи кўчага чикиб девонанинг йўлини пойлаб турибди.

Девона вазирнинг ҳовлисига яқинлашиши билан вазир унга:

— Девонахон, бугун чойни бирга ичайлик, атайлаб сизни пойлаб турибман, — деб девонанинг «йўқ» дейишига қарамай, қўлтиғидан ушлаб, меҳмонхонага сургаб олиб кириб ўтқизибди.

Ўзи ҳам девона билан ўтириб, уни овқат ейишга қистайверибди. Бечора девона бундай лаззатли овқатларни умрида емаган, тушида ҳам кўрмаган экан: олдига суриб қўйилган овқатлардан оз-оз еб, тўйиб қолибди.

Вазир девонанинг тўйганига қарамай, унинг олдига янги-янгисини суриб қўяверибди, девонанинг кўзи очлик қилиб, ҳар хил овқатни аралаштириб сассик меъда бўлиб қолибди.

— Эй жаноби вазир, аҳволим ёмон-ку, энди жаноби олийларининг даргоҳига боришим қийин бўлади, — дебди девона вазирга.

— Ха, девонажон, нима бўлди? — ўзини билмасликка олиб сўрабди вазир.

— Эй тақсирим, сассик меъда бўлиб қолдим-ку!

— Хеч нарса қилмайди, дёвонахон, — дебди вазир.

— Нимага хеч нарса қилмас экан! Подшонинг олдига кирган замон кекириб юборсан, оғзимдан чиқкан бадбўй хид у жанобнинг димогларига борса, албатта ёмон бўладида, таксир, — дебди девона.

— Эй девонажон, шунинг ҳам ғамини едингизми, бу жуда осон нарса.

— Қандай осон, тақсирим?

— Сиз боргоҳнинг бостонасига кирганда, енгингизни мана бундай оғзингизга тутиб киринг, то чиққунингизгача оғзингиздан олманг, — деб ўргатибди вазир.

— Жұда яхши тадбир топдилар, таксирим, — деб девона вазирникідан чиқиб кетибди.

Вазир девонани жүннатиб, әгарлаб қўйилган тўрик йўрғани миниб саройга келибдию отни отхонадаги отбоқарга беріб, ўзи подшонинг олдига кирибди.

Подшонинг олдига киргач, вазир афсусланиб:

— Мен сизнинг давлатингизга, хазинангизга ачинаман, подшоҳим, — дебди.

— Хазинадан қандай ножӯя пул чиқсан эканки, сиз ачинасиз! — дебди подшо.

— Бу лаънати девона кўчаларда сизни ёмоилаб, шаъннингизга бўхтон сўзларни айтиб юрганмиш, сиз бўлсангиз, унга ҳар куни битта олтин инъом қиласиз.

— Мени ҳар куни нима деб ёмонлар экан у?

— Подшонинг ўзи ҳам сассик, унинг суҳбати ҳам сассик. Мен ундан кўрқаинимдан боргохига кираман, бўлмаса унинг берган пули қуриб кетсин, деб айтиётганини ўзим эшидим, илгари ҳар кимлардан эшитиб юрар эдим-у, ишонмасдим. Унинг суҳбати шундай сассиқки, мен боргохига кирганимда димогимга енгимни тутиб кираман ва ўшá ердан чиққунимча енгимни димогимдан олмайман, — деб айтипти у абрах, менга ишонмасангиз, келганида кўрасиз.

Подшо ҳузурода вазирлар, амалдорлар, олимлар; ясувулбоши, баковулбоши ҳозир бўлибдилар, ҳаммадан кейин енгини оғзи-бурнига тутган девона келибди.

Вазир подшога қараган экан, подшо кўзи билан тасдиқ аломатини қилибди.

Девона айтадиган гапини айтиб бўлгандан кейин, подшо тайёрлаб қўйган бир қоғоз халтанинг устига: «Шул хатни олиб борганга юз олтин берилсин», — деб ёзибди. Вазир подшонинг чап ёнида ўтирган экан, хатни ўқибди. Подшо хатни узатиб девонахага: «Мана девонахон» деб берибди.

Девона хатни олгач, боргоҳдан чиқиб кетибди.

Вазир юз олтинни ўқиб, девонанинг оркасидан чопибди. Югуриб бориб, девонанинг йўлини тўсийб:

Девонахон, бугунги мукофотни бизга берсалар бўларди, — деган экан, девона:

Мана, тақсир, ола қолинг, — деб қўлидагӣ хатни вазирга берибди-ю, ўзи саройдан чиқиб кетибди.

Вазир хатни қўлига олиб, қайтадан ўқиб кўриб, шошиб хазиначига хатни узатибди.

Хатни олган хазиначи қараса, халтача устига: «Шул халтачани олиб борган одамга юз олтин берилсин», деб ёзилган, лекин халтачанинг ичидаги бошқа гап ҳам бор-ку, деб ўйлабди ва: «Бу ерда бир сир бўлиши керак» — деб, вазирга:

— Жаноблари, бир фасил ўтириб турсалар, ҳозир олиб чиқаман,— деб вазирни ўтқизиб, ўзи бошқа уйга кирио халтани очиб қараса, ичидаги хатда: «Шул хатни олиб бор, ганни махфий хужрага олиб кириб ўлдиргин!» деб ёзилган экан. Хазиначи махфий хужрадаги жаллодга: «Эшикдан кирган кишини чопиб ташла!» — деб тайинлабди-да, вазир нинг олдига бориб:

— Марҳамат, таксир, мана бу хужрадан оласиз, — деб вазирни махфий хужрага киргизиб юборибди.

Эртаси куни эрталаб боргоҳи олийга ҳамма вазирлар, уламо ва фузалолар йигилганды, девона ҳар кунги одати бўйича келиб, ўз сўзини айтибди. Подшо ҳайрон бўлиб, хазиначиға одам юборибди, у келгач сўрабди:

— Нима учун буйруғимни бажармадинг?

— Бажардим, жаноби олийлари.

— Кани бажарганинг?!

— Бажардим, подшоҳи олам.

— Олдингда турипти-ку, бажардим дейсан!

— Мен буйруғингизни бажардим, — деб подшонинг ке чаги хатини ўзинга кўрсатибди.

— Ажаб, бу қандай бўлди? — деб подшо ҳайрон бўлибди.

— Девонажон, кеча уйқудан туриб қилган ишларингизни айтиб беринг, — деб сўрабди подшо.

Девона кечада эрталаб вазирнинг зиёфат қилганини, сас-сик меъда бўлганини, вазир уига енгини оғзига тутиб боришини тайинлаганини, подшодан хатни олиб хазинага кета ётганда, вазир чиқиб хатни ундан сўраб олганлигини айтиб берибди ва «ҳар ким қилса ўзинга қилади, кўкка тупурсан юзингга тушади», деб тупуриб ҳаммага кўрсатибди.

— Девонахон, бугундан бошлаб ҳар куни бир олтин эмас, беш олтин олинг ва шу гапингизни ҳамма вақт айтиб юринг — деб буюрибди подшо.

БУНЁД ПОЛВОН

Ўтган замонда Октош шаҳрида бир камбагал чол бўлиб, кампири билан жуда ҳам ичор яшаган экан. Уларнинг ҳеч фарзандлари бўлмаган. Чол билан кампир ҳар доим худога нола қилиб фарзанд сўрашар экан. Бир куни чол эшигини очиб кўчага қараса, эшик тагида бир чурӯқ латтага ўралган чақалоқ йинглаб ётганиши. Чол: «Бизга бу болани худо берди», — деб дарҳол кўтариб уйнга олиб кириб, кампирига кўрсатибди.

Кампир эрининг кўлидаги чақалокни кўриб сўюниб кетибди-да, уни бағрига босиб, ювинтириб, эски кўрпачага ўраб беланчакка солиб ухлатиб, ўзи унга кўйлакча тика бошлади. Чол бўлса бола йиғлаб қолмасин деб, беланчакни тебратиб ўтирибди.

Орадан бир йил ўтибди. Чол билан қампир болага Бунёд деб ном қўйишибди. Бунёд икки ёшга киргандаги чол унга кичкина аравача ясаб берибди. Бунёд ҳовлида аравачани у ёқдан бу ёққа ғилдиратиб ўйнаб юаркан. Шундай қилиб, Бунёд 10 ёшга тўлибди. Уни онаси мактабга берибди. Бунёд ўртоклари орасида энг қобилиятли, зийрак ва одобли бола экан. Шунинг учун ҳамма ўртоклари уни ҳурмат қиласар эканлар. Ойдан-ой, йилдан-йил ўтиб, у паҳлавон бўлиб етишибди. Бунёднинг овозаси подшонинг ҳам қулогига бориб етибди. У Бунёдни ўз саройига чақирибди. Унинг кучини сицамоқчи, ўзининг энг кучли паҳлавонларидан бири билан куч синаштироқчи бўлиб, ўз паҳлавонини чақирибди. Паҳлавон подшо хузурига келиб:

— Менда нима ишингиз бор эди, улуғ подшоҳим,— дебди.

— Мен сени мана шу полвон йингит билан куч синашиб кўр-чи, деб чақирган эдим,— деб айтибди подшо.

Шу вакт майдонга гилам ёзилиб, паҳлавон билан Бунёд ўртага тушибди-да, бел ушлаша кетишибди. Бутун сарой ахли йигилишиб, ким ютаркин деб қизиқиб томоша қилишибди. Бир маҳал тўсатдан паҳлавон Бунёдни йикитай деганда, Бунёд ўзини ўнглаб олиб бор кучи билан паҳлавонни кўтариб ерга урибди. Подшо Бунёдга койил қолиб, уни ўзига паҳлавон қилиб олибди.

Бунёд ўйига келиб чол'билин кампирга шоҳ уни паҳлавон қилиб олмоқчилигини айтибди. Чол билан кампир «Энди ўғлимиз бизни бокаркан»,— деб севинчлари иchlарига сиғмай уни пешонасидан ўпидилар. Шу вакт Бунёд:

— Мен овга чиқсан майлимми?— деб чолдан сўрабди. Чол унга рухсат берганидан сўнг, Бунёд ов қилмоқ учун чўлга чиқиб кетибди.

Бунёд йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, охири чўлга етиб борибди. У чўлда ов кидириб юриб бирдан кўзи узокдаги чинорга тушибди ва чинор томон юриб борибди. Қараса чинор тагида бир булоқ бормиш, учанқорини босиш учун сув ичиб турганда унинг кўзи сувдаги бир қизнинг аксига тушибди. Бунёд чинор тепасига караса, бир қиз ўлтирибди.

— Хо, сен нима сабабдан, бу ерга келиб қолдинг?— деб сўрабди у киздан.

— Мен ота-онасидан ажралган бир шўр пешана қизман,

үйим йўқ. Мен доимо тиланчилик билан кун кечириб келаман Менинг уйим мана шу чинор, ҳар доим кечқурунлари шу чинор устида ухлайман,— деб жавоб берибди қиз.

Бунёднинг қизга раҳми келиб уйига олиб кетмөқчи бўлибди.

«Юр, мен билан, сени уйимизга олиб бораман, у ер ўзинг нинг уйингдай бўлади»,— дебди-да, қизга шу ерда туришини ов килиб қайтгандан сўнг бирга олиб кетишини тайинлабди Бунёд кечки пайт қўлидаги овлаган ҳар хил қушлари билав қизни олдига келиб уни ўзи билан бирга олиб уйга қайтиби Улар кеч киргандада уйга етиб келишибди. Қиз эса:

— Мен танимаган жойга кириб нима қиласман, бари бир улар мени ҳайдаб юборишади,— дебди Бунёдга.

Йигит:

— Мен бор жойда ҳеч ким сени ҳайдамайди,— дебди Сўнгра иккаласи эшикни очиб ичкари киришса, кампир йиф лаб ўлтирган экан. Бунёд кампирнинг олдига яқинлашиб.

— Нега йиғлаяпсиз, ойи, ким сизни хафа қилди?— деб сўрабди. Шунда кампир Бунёдга қараб:

— Отангни подшонинг лашкарлари келиб, олиб кетдилар,— деб айтиби.

Бунёд эса қизни ва қўлидаги ўлжаларини онасига бериб, ўз бошидан ўтган воқеаларни гапириб, уйидан чикиб, тўппатуғри подшонинг саройига йўл олибди. У саройга кириб, подшонинг хонаси томон юриб бориб қараса, подшо бир канча амалдорлар билан сухбат килиб ўтирган эмиш. Бунёд эшикни очиб ичкарига кирибди.

Подшо Бунёдни кўриб ҳайрон бўлибди, чунки унинг ғазабдан кўзлари чақнаб кетган экан. Бунёднинг кўзи амалдорларнинг бошлиғига тушиб ҳайрон бўлиб қолибди, бу ўзининг отаси экан. Подшодан: «Сиз қандай килиб менинг отам эканлигини билдингиз?»— деб сўрабди. Подшо:

— Лашкарларимдан бири чол сизнинг отангиз эканини билар экан, ўшандан сўраб билиб олдим,— дебди.

Бунёд отасини шунчалик иззат қилгани учун подшога ташаккур билдирибди, подшо эса Бунёдга ҳам яхши сарполар кийгизибди-да, унга отасини нима учун олиб келганлигини айтиб берибди.

— Мен сенинг отангни ўзимга устоз килиб олиш учун олиб келдим, ўзингни ёнг катта лашкарбоши килиб тайинладим, отанг бунинг учун рухсат берди. Ўз саройимдан жой ажратиб уй куриб бераман, шу ерга кўчиб келинглар,— дебди.

Бунёд отаси билан подшо саройидан севиниб чикиб, уйга етиб келишибди. Эри ва ўғлининг сарпо кийганини кўрган

кампир хайрон бўлиб қолибди. Чол устидаги янги кийимлари-ни ечиб кампирига берибди. Ўғли ҳам ечиб онасига берибди. Чол уйига кириб қараса бир ёш, чиройли қиз уйни чиннидек килиб супуриб, ахлатини олаётган эмиш. Чол дарров хотининг олдига бориб:

— Бу кимнинг қизи? — деб сўрабди. Кампир ўғлининг айтган гапларини бирма-бир чолга гапириб берибди. Чол қизни чақирибди-да:

— Сени ўзимга қиз қилиб оламан, — дебди.

Бунёд қизни севиб колганидан ич-ичидан куйиб юрибди. Бир хафта ўтгач, подшонинг саройидан одам келиб, уйни битганидан хабар берибди. Подшо уйни чиройли қилиб жиҳозлатибди ва бир арава юборибди. Чол келиб эшикни очибди. Аравакашни подшо юборганини билиб, уйига таклиф қилибди. Бунёд онасига подшонинг гапларини гапириб берибди. Кампир дарров кўчларини йигиштира бошлабди. Нарсаларни аравага ортишибди-да, уйларини ташлаб, подшо саройига етиб келишибди. Подшо уларни эшик олдида кутиб турган экан. У чолни бошлаб уйига олиб кирибди. Чол уйини боғда эканини билиб, подшо билан бокқа чикибди. Боғда гуллар очилган, булбуллар сайраган, мевалар ғарқ пишиб, тагларига тушиб ётган экан. Улар бир-озайланиб юрганларидан кейин чолнинг кўзи хушманзара жойга солинган чиройли, хашаматли саройга тушиб, унинг чиройлилигига қойил қолибди. Уларнинг кетидан хизматкорлар, кампир, қиз ва Бунёд келишибди. Шу вақт подшо чолга қараб:

— Кўчларингизни олиб кирмасангиз ҳам бўлади, — дебди. Чол-кампир ва қиз билан Бунёд уйга кириб келишибди. Улар уйга киришлари билан ҳамма нарса тахт эканлигини кўриб хайрон қолишибди. Подшо чол-кампирга хизматкорлар тайин қилибди. Қизнинг оти Гулчехра экан. Орадан анча вақт ўтгач, Гулчехра ҳам Бунёдни сёвиб қолибди. Бир куни подшо чолдан:

— Бу қиз ким бўлади? — деб сўрабди.

Чол подшога чўлдаги воқеани айтиб берибди. Подшонинг ҳам учта кизи бўлиб, улар ҳам чиройли, ақлли қиз эканлар. Подшо чолга куда бўлмоқчи эканини айтибди, чол эса: «Мен билмайман. Бунёдинг ўзидан сўранг, ў нима деса шу бўлади», — дебди.

Подшо ҳам «унинг ўзидан сўраб қўя қолай», — деб саройига кетибди.

Бир куни бошқа мамлакатнинг элчиси келиб подшога хат берибди. Подшо хатни очиб ўқиса, ўша мамлакатнинг подшоси уруш бошлаш ниятида эканлигини билдирибди. Подшо ҳам элчига хат ёзиб берибди. Элчи шу ондаёқ отига ми-

ниб, ўз юртига қайтиб кетибди. Подшо ҳафа ҳам бўлмай Бунёдни чақиртириб бўлган воқеани гапириб берибди-да Бунёдга: «Биз яна лашкар йигишимиз керак», — дебди

Подшо жарчисини чақиртириб халқка хабар тарқатишни юборибди. Жарчи отини миниб кўчада овози борича жар солибди. Одамлар йигила бошлабди. Бу одамларнинг ичидаги ёш, қарилар жуда кўп экан. Жарчи улардан ёшмарини танлаб, йигиб подшонинг олдиға олиб борибди. Подшо буларни нечта эканлигини санаб чикибди ва тикувчига кийим тикишини буюрибди. Подшо бу ёш паҳлавонларнинг ҳаммасига:

— Бориб ювининглар, — дебди. Бунёд аскарлари ҳаммомдан чикиши билан уларга янги кийим улашиб берибди. Аскарлар кийиниб бўлишгач, Бунёд саройдаги лашкарлар билан янги келган аскарларнинг отларини бир дафтарчага ёзиб, ҳамма лашкар пешталигини билиб, сўнгра подшога айтибди. Подшо лашкар кўп бўлганидан суюниб, кетибди.

Подшо бир куни Бунёд билан овга чикса, узокдан от чоптириб келаётган бир кора нарсани кўриб қолибди. Бунёд ҳам от чоптириб, кора нарса келаётган томонга кетибди. Улар бир-бирларига яқинлашғач, Бунёд кора нарса одам эканлигини билиб, қаердан келаётганини сўрабди. Бу подшо саройига келаётган элчи экан. Бунёд уни нима учун келганини сўраганда элчи:

— Подшо ҳамма нарсасини тайёрлаб қўйибди, бугун уруш бошлайди, тез ҳаракат қилинглар, — дебди-да, ўша заҳотиёқ орқасига қайтибди. Подшо билан Бунёд шу ондаёғи саройга қайтишибди. Тез орада булар ҳам аскарларига куролларни бериб, яна шаҳарлардан ёш йигитларни йиғишни буюрибди. Хабарчилар шаҳар ва қишлоқларга бориб у ерлардан ўнг мингга яқин паҳлавон тўплаб подшо ёнига олиб борибдилар. Подшо буларга ҳам аскар кийимини кийгизибди.

Бунёд аскарларни бир саф қилиб тизибди-да, биринкетин санаб чикибди. Ҳамма аскарлар сони ўттиз мингга етибди. Подшо бутун аскарларга куроллар берибди. Бунёд подшонинг рухсати билан аскарларни бўлибди, улардан ўн мингини чегаранинг ўнг томонига, ўн мингини чегаранинг чап томонига қўйиб тайёргарлик қилиб туришганда, узокдан чанг кўтариб келаётган отлиқ аскарларга кўзлари тушибди. Улар дарров тўпларни тайёрлаб куролларини қўлларига олиб туришибди. Бунёд аскарларга караб:

— Душманлар яқин келиши билан ўққа тутинглар, — деб тайинлабди.

Бир маҳал отлиқлар яқинлашғач, тўплардан ўқ отишибди. Душман бу тўпларни ва куролли аскарларни кўрмаган

экан. Душманларнинг кўплари тўп орқали кирилиб кетибди. Бунёднинг бир ўзи кўп душманни ўлдирибди. Буни подшо ҳам кўриб турган экан, у Бунёдни шунча душманни ўлдирганига койил колибди. Шу орада яна душманнинг кўп аскарлари келиб, уларни ҳам ўкка тута бошлишибди. Пёдшо аскарлари эса тўплардан ўқ узибди, аскарлар ҳам ўкка тута бошлишибди. Жанг ўн кунгача давом этибди. Душманлар Октош шахрини кўлга ололмай хонавайрон бўлиб, кўп талафотлар кўриб, тирик колганлари қайтиб кетибди. Жанг тугагач, подшо Бунёдни чакиртириб уни сарполар билан мукофотлабди. Хизматчилар ҳам тўпларни, куролларни йиғишириб омборга жойлаштирибдилар. Аскарларни санашса йигирма минг колибди. Бунёд уйига боргач, чол-кампирдан ва подшодан овга чиқиши учун рухсат олиб, севгилиси Гулчехра ва уй-ичлари билан хайрлашиб саройдан чиқиб кетибди.

У юра-юра охири бир ўрмонга этибди. Бунёд ўрмоннинг ичига кирса, чинорлар ўсий ётганмиш, у салқинда дам олмоқчи бўлибди. Ўтириб у ёқ бу ёкка карабди, бу ўрмондаги дараҳтларда булбуллар сайраб, ҳушбўй гулларнинг хиди димогига урилармии. Бир маҳал Бунёдни уйқу босиб ухлаб колибди. Туш кўрса, тушида бир одам Бунёдга: «Эҳтиёт бўлгин, ўрмонда шер юрибди», — дебди.

Бунёд дарҳол уйғониб кетибди ва ўрнидан туриб ўрмонни ичкариясига йўл олибди. У кета туриб бир дараҳт тагида ухлаб ётган шерни кўрибди ва ёнидан йигирма беш ботмон келадиган гурзисини олиб бир наъра тортган экан, шер уйғонибди. Бунёд шер билан олишиб гурзиси билан уни ўлдирибди-да терисини шилиб олибди.

Бунёд яна йўлга тушибди, у ўрмоннинг чиройлилигига, ундаги тўрли-туман дараҳтларга, гулларга, хайвонларга, кушларга хавас билан тикилиб, ўрмоннинг жуда ҳам ичкарисига кирибди. Чарчаб оёқлари тойиб, ҳеч юра олмабди-да бир дараҳт тагига ётиб ухлаб колибди. У яна туш кўрибди. Тушида бир одам Бунёдга: «Эҳтиёт бўл, бу якин ўртада бир ғор бор, унда ҳайвонларнинг энг каттаси — йўлбарс яшайди», дебди.

Бунёд яна уйкусидан туриб йўлга тушибди. У бир тўп чинорнинг тагидаги катта ғорни кўрибди ва ғор ёнига якин келиб бекиниб турибди. Бир вакт йўлбарс ғордан чиқа бошлибди. Бунёд гурзисини олиб наъра тортибди. Шу ондаёк йўлбарс тил тортмай ўлибди. Бунёд бунинг ҳам терисини шилиб олибди-да, юра-юра яна чарчаб, ҳолдан кетиб ухлаб колибди. Тушида яна ҳалиги одам «Бунёд, эҳтиёт бўл, сенинг яқиннингдаги дараҳт тагида айик ухлаб ётибди. Бу айик

сехрли айик, унга қўлингни тегиза кўрма, сени ҳам сехрлаб қўяди», — дебди.

Бунёд ўрнидан турибди-да, у ёқ бу ёкка караб ёнидаги бир қалин дараҳт соясида ухлаб ётган айикни кўрибди. У дарҳол ёнидаги гурзисини олиб, уни ўлдирмоқчи бўлганда айик ўрнидан туриб, уни ўлдирмоқчи бўлган Бунёдга ялинибди:

— Менга раҳм қил, мен сенга тегмайман, нима буюрсанг шуни қиласман, — дебди.

Бунёд айикнинг гапирганига ҳайрон бўлиб, унга қараб:

— Сенга гапни ким ўргатди? — деб сўрабди.

Айик гап бошлабди:

— Мен 17 яшар қизлигимда ота-онам эрга берди. Овқат тополмасдан кийналиб эрим билан кун кечирдик. Кун, ой ва йиллар ўтиб бир бола кўрдик, биз уни боқа олмадик ва бир камбағал хотининг эшигига ташлаб кетдик. Ўша вактларда вабо касали тарқалган эди. Шу касал сабабли ота-онам ўлиб кетди. Бу касалдан эрим ҳам вафот этди. Мен бир ўзим колдим, кечкурунлари уйим қоронги зимиштон бўлиб кетар эди. Бир куни мен томга чиқдим-у узокда олов ёнаётганини кўрдим, томдан тушиб, олов кўринган томон кета бердим. Оловга яқинлашсам бир кампир қозонда бодрок қовуриб ўтирган экан. Мен бориб унга салом бердим, у алик олиш ўрнига, менга: «Саломинг бўлмаса, икки ямлаб бир ютардим», — деди. Мен ундан олов сўрасам, у менинг бошимга таёқ билан бир тушириди-да, дуо ўқиб айик қилиб қўйди.

— Кандай қилиб сени одам қилса бўлади? — деб сўрабди. Айик бундай жавоб берибди.

— Менга подшо саройида оқаётган ғувдан бир қултум берсанг, мен қайта одам тусига кираман.

Бунёд ёи билан бир қанча ўрмон қушларини отибди-да, ҳалтасига солиб, айик билан бирга кечга яқин уйига етиб келибди. Кўчада айикни кўрган кишилар қўркқанидан кочишар экан. Подшо Бунёд билан айикни кўриб ҳайратда колибди.

У Бунёддан:

— Айикни нега олиб келдинг? — деб сўрабди.

Бунёд ўрмонда нима қилгани ва айикни нималар деганини бошдан-оёқ гапириб берибди. Подшо айикка дарров бир пиёла сув берибди. Айик уни ичиши билан устидаги пўсти тушиб, ичидা 35 ёшли чиройли жувон турган эмиш. Подшо жувоннинг отини сўрабди. «Менинг отим Малика», — деб жавоб берибди у.

Бунёд хотинни бошлаб саройдан чиқиб уйига кирибди. Чол-кампир жувонни кўриб худди Бунёдга ўхшатибди. Бунёд ўрмондаги воқеаларни бирма-бир ота-онасига ҳам гапириб берибди. Чол-кампир бу жувонни ўзларига киз килиб олишибди. Чол Бунёдга:

— Энди гап бор, эшит, — дебди. Бунёдни бокиб олгани ва уни қаердан топиб олинганлигини айтиб берибди. Бунёд чол-кампирга раҳмат айтибди. Жувон ҳам бошдан-оёқ-бўлиб ўтган воқеаларни чол-кампирга айтиб берибди. Бунёд жувонни ўзининг чин онаси эканлигини билиб, у билан кучоқлашиб кўришибди. Чол-кампир подшога Бунёд ўз онасини тоғланлигидан хабар беришибди. Подшо бунёддан овдан олиб келган нарсаларини кўрсатишни сўрабди. Бунёд қопидан хар хил кушлар ва териларни олибди. Подшо Бунёддан:

— Шунча терини қандай қилиб шилиб олдинг? — деб сўрабди. Бунёд ухлаганидаги воқеаларни бирма-бир гапириб берибди.

Подшо Бунёдга ном бериб: «Бунёд полвон», — дебди. Подшонинг хотини йўқ экан, у Маликани ўзига хотинликка олмоқчи бўлиб, Бунёддан ва чол-кампирдан сўрабди. Бунёд ва чол-кампир рози бўлишибди ва шу ондаёк тўй ҳаракати бошланибди. Ҳамма нарса тайёр бўлгач, ҳалқни тўйга чақириб, кирқ кеча-кундуз тўй қилиб берибди. Бунёд подшонинг ўғли бўлибди.

Бунёднинг Гулчехрага мұхаббати қундан-кун орта бошлабди. Бир куни Бунёд чол-кампирдан ва ота-онасидан шу кизни олиб беришларини сўрабди. Подшо шу куни ёқ тўйга тайёртарлик кўрибди. Кизга канизаклар тайинлабди, унга чиройли, олтин суви юритилган кўйлак кийгизишибди. Эртаси куни тўй бошланиб, меҳмонлар кела бошлабдилар, бутун ҳалқ тўйни кўришга келишибди. Қизнинг чиройлилигини кўриб қойил колишибди. Тўй кирқ кечаю кирқ кундуз давом этибди. Подшо билан хотини келинини кўришиб унинг ҳусни жамолига тўйиша олмабди. Бунёд билан хотини, ота-онаси ва чол-кампир баҳтли хаёт кечиришиб, мурод-мақсадларига етишибди.

АҲМАДЛАР

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир одам бор экан. Унинг икки ўғли бор экан. Каттасининг исми Юсуфжон, кичигининг исми Аҳмаджон экан.

Отаси ўлгаидан кейин Юсуфжон кичик укаси Аҳмаджонга қараб:

— Эй ука, раҳматли отамиз бўлса дунёдан ўтди, бизлар ёш қолдик, энди мең бош бўлиб, отамизнинг ош-обини берсак, сен бориб йилқилар ёнида кўз-кулoқ бўлиб, кўйларни бокиб турсанг, — дебди.

— Ажаб бўлади,¹ оға, — дебди Аҳмаджон.

Шундай килиб, Аҳмаджон харжи харажат килиб кўйларнинг ёнига кетибди. Аҳмаджон бориб қараса, кўйларни итлар ўтлатиб юрган экан, ҳаммасини кўздан кечирибди. Ҳаммаси жойида! Шундан сўнг ҳар куни эрталаб бир, кечкурун бир кўйларни саёнаб юраверибди. Бир куни бир кўй кам бўлибди. «Ҳато санагандурман», — деб, бунинг фарқига бормабди.

Эртаси куни санаса, энди икки кўй кам бўлибди. Учинчи куни яна санабди, уч кўй кам бўлибди. Тўртинчи куни қўйларнинг атрофини айланиб қараса, бир бўрининг изига кўзи тушибди. Бу изни кўрган Аҳмаджоннинг жиғибийрони чиқибди. Ғазаби ошиб, ўз итларини койибди, урибди, сўкибди. «Сергак бўлинг», — деб сиёsat ҳам килибди.

Шу кечаси Аҳмад қайнатма шўрвани қайнатиб ўтиrsa, бир оч бўри тўрт кучукни изига эргаштириб кетаётib экан, бир вақт қўйларни санаса яна бир кўй кам. «Ха, энди билдим, бу урғочи оч бўри ҳар куни бир кўйни еб ҳазм килаётган экан», — деб, Аҳмаджон тўрт кучугини ҳам «Сенлар соткин», — деб урибди. Ўзи эса оч бўрини излаб кетаверибди. Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, ниҳоят, бўрининг изини топибди.

Аҳмаджон бораверса олдидан катта бир бўри чикиб қолибди. Аҳмаджон:

— Ассалому алайкум, оч бўриларнинг подшоҳи, қачон рўйиростга келасиз? — дебди.

— Эй яхши йигит, агар саломинг бўлмаса икки ямлаб бир ютар эдим, — дебди бўри. — Сен яхши одамнинг фарзандига ўхшайсан, нима билан келаётисан, исминг нима? — деб сўрабди у яна.

Аҳмаджон ҳам бўрига таъзим килиб:

— Эй, оч бўриларнинг подшоҳи, қўрқоқ эмас, мард одамнинг ўғлиман, исмим Аҳмаджон, кўхна Сулаймон қальясида тураман, беш кунда бешта кўйимни бир урғочи оч бўри еб кетди, шунинг учун келдим, — дебди.

Бўри айтибди:

¹ А ж а б б ў л а д и — хўп бўлади дегани (хоразм шевасида).

— Рост гапирдинг, мард одамнинг мард ўғли экансан, кўркмай келибсан, шунинг ўзи катта мардлик. Бу ерларга келган одамнинг суюклари куриди, гўштини бўрилар ейди. Хатто кушларнинг қаноти кўяди. Кел, сенга мен ёмонлик эмас, яхшилик қиласай. Сенинг кўйларингни еган бўрини сенга берайин, истасанг ўлдир, истасанг кўйларингга коровул кил

— Минг раҳмат, — дебди Аҳмаджон.

Шунда Аҳмаджонга кўйларни еган бўрини чиқариб топширибди. Бўри кичкина экан. Аҳмаджонга таъзим қилиб, гуноҳкордай бошини эгиб тураверибди.

— Кел, орқамга мин, — дебди Аҳмаджон.

Бўри Аҳмаджоннинг оти орқасига шартта миниб олибди. Кейин иккаласи бўрилар подшоси билан хайр-хўшлашиб кетибдилар.

Аҳмаджон кўйлар олдига бўри билан келиб караса, кўйларни вафодор итлари бокиб юрган экан. Аҳмаджон бўрини чатма уйга боғлаб кўйибди, ўзи бўлса бўрининг ёнбошида ухлаб колибди. Бир вакт Аҳмаджон кўзини очиб қараса, ёнида бўри эмас, бир гўзал қиз сочини тараб ўтирган эмиш. Буни кўриб Аҳмаджон ўзидан кетиб, бир замон бехушликдан кейин хушига келибди. Хушига келиб караса, ҳалиги қиз Аҳмаджоннинг бошини сийпалаб ўтирибди. Аҳмаджон ўзига ишонқирамай «Тушимми бу, ё ўнгимми? — деб, ул қиздан:

— Рост айт, сен ким бўлдинг? — деб сўрабди.

— Мей сизнинг умрлик йўлдошингиз бўламан, ишонинг, бу тушингиз эмас, — дебди қиз.

Аҳмаджон бу сўзни эшитиб бир оз хушидан кетибди ва яна хушига келибди.

Қиз Аҳмаджоннинг бошини тиззасига олиб, уни бағрига босиб ўтирибди. Шундан кейин қиз:

— Сабр қилинг, ҳаммасини сўзлаб бераман, мен сизники, сиз менини. Менинг исмим Дилафрўз, Шахбол пәрининг қизи бўламан, сиз кўрган бўрилар подшоси менинг отам бўлади. Мен ҳар хйл тусга киравераман. Сиз хотиржам бўлинг, мен билан ўйнаб-кулсангиз бўлгани. Қаерда ёд этсангиз шу ерда мен ҳозир бўламан,— дебди пари қиз. Шундай қилиб, Аҳмаджон билан Маликаи Дилафрўз бир-бирига меҳри муҳаббатда бўлиб, кун-кундан яхши яшаб, яхши еб, яхши кийиб, меҳнат қилиб вайрона чатма уйда яшайверибдилар.

Энди сўзни Ғазаб подшосининг вазири Қизғонч Саҳонадан эшитамиш:

Кунлардан бирида Ғазаб юртнинг Қизғонч Саҳона исмли вазири подшо учун овга чикибди. Ов қуши эса вазирнинг

кўлидан учиб, ҳеч жойга кўнмай, бир томонга караб кетаверибди. Қизғонч вазир қисиниб.

«Ҳай аттанг, подшомиз касал, унга ов гўшти лозим эди, ов гўшти топиб бориб подшога едиришни эплай олмасам, подшо мени ўлимга хукм қиласди», — деб қайғуриб, хавотир килиб, күшнинг изи билан от суриб кетаверибди.

Күш бориб Аҳмаджон билан паризод яшаётган чатма уйнинг устига кўнибди. Вазир бориб қүшни олмоқчи бўлиб, ногоҳонда кўзи паризодга тушибди. Вазир бир оз ўзидан кетиб, сўнг хушига келиб:

«Подшога бу тўғрида ҳабар берсам, шояд менинг гуноҳимни кечиб, ов гўштини эсидан чикарап, мен ўлимдан қоламан», — деб, отини «Фазаб шахрига сурибди. Қизғонч вазир от чоптириб кўлидаги қүшнинг минг паридан бир парини соғ кўймай, тўғри отидац тушиб подшонинг олдига кираверибди. Қүшни ҳам отиб юборибди, отини ҳам боғламабди. Подшонинг олдида эса ўзини йўқотиб қўйиб, «под»ини айтиб, «шо»сини айта олмай йиқилибди.

Подшонинг ёнида ўтирганлар ҳайрон бўлиб, ҳаммаси Қизғонч вазирга карашиб, «Товба, нима бўлди, жинни-пинни бўлдими?» — деб, «ё товба, қарчиғай күш ҳам йўқ-ку», — деб ҳар қайси ўзича гапираверибди. Қизғонч вазирнинг юзига сув сепиб; ўзига келтирибдилар. Вазир шунда тили тутилиб, сўзламоқчи бўлган сўзини ҳам унутиб, бир жумлани юз бўлиб «мен бир қизни кўрдим, сизга лойик» — дебди. Бу гапни подшога қози-қузолар, ясовулу қушбегилар туширибди.

— Пари бўлса ишиоолло яхши бўласиз, — дебдилар ҳаммаси подшога.

Шунда подшонинг ҳам чиройи чоқ бўлиб, юзини хувактлик босиб, бир ѫржайиб кўйибди. Ҳаммалари шунда, эрини ўлдириб, қизни олиб келишга карор килишибди. Шунда подшо:

— Боринг, эрини чакириб келинг, — деб сиёсат килибди. Дарҳол подшонинг жаллодлари Маликан Дилафрўз паризоднинг эри Аҳмадни подшо хузурига келтирибдилар. Аҳмаджон подшонинг олдига келиб, ер ўпиб таъзим килиб турверибди. Шунда пёдшо Аҳмаджонга қараб:

— Подшо ҳалқнинг нимаси бўлади? — дебди.

— Подшо ҳалқнинг отаси, — дебди Аҳмаджони.

— Шундай экан, сен менга бир қолип катта эмас, бир қолип кичик эмас, олтин кавушни келтир, сенга уч кун муҳлат, келтирмасанг ўзинг ўлимлик, молинг подшолик, — дебди.

— Ажаб бўлади, — деб подшонинг олдидан чиқибди Аҳмаджон.

Бўлган-битган ҳамма гапларни хотинига бир-бир сўзлабди. Хотини айтиби:

— Аҳмаджон, ғам еманг, етти нондан кам еманг, боринг бўри қайнотангизга, ҳамма гапларни айтинг. Менинг сандиғимдан кавушни олиб берсин.

— Аҳмаджон бўри қайнотасининг уйига бориб гапларни бирма-бир айтиб, кизнинг саломини ҳам айтиб, киз айтган нарсани ҳам сўрабди. Бўри қайнатаси Аҳмаджонга:

— Бир колип катта эмас, бир колип кичик эмас, олтин кавуш ўзимники, ўзгаларга лойик эмас, — деб, подшонинг олдига кўй, яна ўзингга қайтади, — дебди.

Бу сўзни бўри қайнотасидан эшигтан Аҳмаджоннинг чироий очилиб, олтин кавушни олиб подшонинг олдига борибди ва:

— Бир колип катта эмас, бир колип кичик эмас, олтин кавуш ўзимники, ўзгаларга лойик эмас, — деб, олтин кавушни подшога узатиби. Буни подшо кўриб ўз ёғига ўзи коврилиб:

— Ҳай аттанг, буни на қилар эдим, кавушни бошимга урармидим, ҳай вазирлар, Аҳмаджон билан ўзларингиз сўзлашиб кўринг, бу дунёда йўқ гулни ҳам топиб келар, шояд шунда тузалгайман, — дебди.

Подшо Аҳмаджонга қараб:

— Бор, топиб кел, кизил гул бўлсин, дунёда ҳеч бир ерда бўлмаган гул бўлсин, — деб Аҳмаджонни чиқариб юборибдилар. Аҳмаджон подшонинг олдидан чиқиб яна паризод хотинининг олдига келиби. Дилафрўз ҳам эрининг аҳволига ачиниб, подшога нафратлар айтиб:

— Бунинг учун ғам ема, етти нондан кам ема, бу мушкулни ҳам битказармиз, — дебди. Бу оқшом әру хотин ўйнаб-кулиб роҳатланибдилар. Тонг отиби. Хотин айтиби:

— Мен сизни кузатиб кўяй, инсон қадами етмаган Боги Эрам шахрига борасиз, гулларни кўрасиз, гуллар орасида то тушгача бекиниб ётасиз. Бир маҳал бир тўда капитар келиб бир силкиниб қизларга айланиб, сувга тушади. Шу вакт сиз бошлаб бўйнига қулф осган кизнинг кийимларини, кейин ҳаммасининг кийимларини оласиз. Улар яланғоч, сувдан ташқарига чиқа олмайди. То қулфни сизнинг кўлингизга бермагунча кийимларини бермайсиз. Агар қулфни олмай кийимларини берсангиз сизни тош қилиб ташлайдилар. Шу қулфни ўнг томонга товласангиз қизлар пайдо бўладилар, чап томонга товласангиз кўздан гойиб бўладилар. Ҳамма хикмат шу қулфда. Мана бу сурмани кўзингизга суртинг. Сизни ҳеч ким кўрмайди. Бу ҳассани кўлингизга олинг, истаган жойингизга «ҳу» дегунча етказади, — деб йигитнинг

кўлига ҳассани ҳам берибди. Аҳмаджон сурмани кўзига суртибди. «Ху» дегунча бориб ҳам етиб, Боги Эрамни сайр этиб юрибди. Кейин гулларнинг орасига кириб ётаверибди.

Бир вакт «шов» этиб бир тўда чиройли каптарлар келиб, ховузга тушишга тайёрланибдилар. Аҳмаджон на кўзи билан кўрсин, ҳаммаси қип-ялангоч бир қиз бўлиб бирин-кетин сувга ўзини ташлайверибди. Сувда бир-бирига мўком этиб сузишиб ўйнашаверибдилар. Буларни кўриб Аҳмаджоннинг ақли шошиб, кулф такқан қиз қай бири эканини билмай адашиб «Вой аттанг», деб тураверибди. Шу вакт яна уч қантар осмёндан учиб келиб, ечиниб қиз бўлиб ўзларини сувга ташламоқчи бўлиб турганида, шу уч қиздан бирисининг бўйнида Аҳмаджон кулфни кўриб колибди. Улар ўзларини сувга ташлаши билан Аҳмаджон югуриб келиб, аввал кулф такқан қизнинг кийимини сўнгра бошқа париларнинг кийимларини олиб ўтираверибди.

Бу воқеани кўриб парилар ҳам сув ичида ялиниб, ёлбориб кийимларини сўрай берибдилар. Шунда кулфли pari:

— Эй яхши йигит, яхшилик билан кийимларимизни бер, — дебди.

— Бўйнингдаги кулфни берсанг бераман, — дебди Аҳмаджон ҳам, — бўлмаса ишинг билан бўл, сен мени танимайсан, мен сени.

Парилар ҳар қанча ёлборсалар ҳам Аҳмаджон кийимларини бермабди. Охири:

— Майли, сен кийим-бошларни ерга ташла, бизлар кулфни ерга ташлаймиз, — дебдилар қизлар.

— Менга от, — дебди Аҳмаджон.

Қизлар кулфни бир тарафга узоқ отиб юборибдилар. Аҳмаджон йигит эмасми, қизларнинг кийим-бошининг ичига бир тошни солиб иккинчи бир томонга отиб юборибди. Қизлар кийимга юрганича, Аҳмаджон кулфга югуриб, кулфни қизлардан олдин олибди. Шу замон вақти кўлдан бермай, кулфни чапга қараб бурабди. Қизлар кўздан фойиб бўлибди. Бир оз ўтиб кулфни ўнга бураган экан, қизлар ҳаммаси таъзим билан Аҳмаджоннинг олдида хозир бўлибдилар. Кейин Аҳмаджон кулфнинг барча ҳикматларини қизлардан ўрганиб олибди. Аҳмаджон париларнинг подшосига:

— Мен Фазаб шаҳридан келганман, мени подшо дунёда ўйк гулни олиб кедасан деб юборган, — дебди. Париларнинг подшоси:

— Сен кетавер, гулни ўзимиз сендан олдин етказиб берамиз, — дебди. Шундай қилиб, Аҳмаджонни парилар кузатиб колибдилар. Аҳмаджон йўлга равона бўлиб, уйига қай-

тибди. Ўйига келиб караса Дилафрўз пари ёнида уч паризод, тўрт бўлиб ўтирибди экан. Шунда париларнинг подшоси Гулиқаҳқаҳ пари Дилафрўз парига:

— Ха-ха, бу йигит сенинг эрингми? — дебди.

— Сабр эт, сенга ҳам бир Ахмад топилар, — дебди Дилафрўз пари Гулиқаҳқаҳ парига караб.

Икки пари бир-бирига хушгўйлик қилиб турганида хон отлиси келиб Аҳмаджонга:

— Ѓунёда йўқ гулни топиб келдінгми? — деб дўқ урибди. Шу вакт Гулиқаҳқаҳ пари бир кулиб юборган экан, унинг оғзидан даста-даста гул тўклибди. Аҳмаджон бир неча даста гулни териб олиб хон отлифи билан Ғазаб подшосининг өлдига борибди. Бу гулни кўриб подшо ичидан зил кетиб «Энди нима қиласман?» — деб вазирга юzlанибди. Шунда вазири:

— Эй подшойим, бу жуда эпчил йигит экан, энди бу йигит отангизнинг ошига сўйилган қора байир отни топиб келтирсинг, — дебди.

Подшо Аҳмаджонга:

— Вазирнинг гапини эшитдингми? — дебди.

— Эшитдим, — дебди Аҳмаджон.

— Эшитган бўлсанг қора байир отни топиб кел, — деб дўқ урибди подшо.

— Ўлиб кетган отни топиб бўлармиди? — дебди Аҳмаджон ўзига-ўзи, лекин подшога ҳеч нима демасдан чиқиб кетибди. Шунда Аҳмаджон ўйига ҳам бормай, тўппа-тўғри қайнотасининг өлдига борибди. Бўриларнинг подшоси ҳам Ғазаб подшосининг килаётган ситамига қаҳри келиб:

— Майли, Аҳмаджон, сен хафа бўлма, Ғазаб подшосининг отаси ҳам золим эди, ўзи ҳам золим, унинг отасининг ошига сўйилган қора байир от уч оёқ бўлиб ўтлаб юрибди, фалон дарага чиқиб:

Подшо отасининг
Ошига сўйилган от,
Олиб кетмокқа келдим,
Сенинг ўзинг яхши зот,
Уч ёғинг омон-ку,
Қолган ёғинг топ, —

десанг от мулойимгина келиб туради, сен унинг бўйнига белбогингни боғлаб олиб бориб берасан.

Агар Ғазаб подшоси «Менинг отамнинг ошига сўйилган от тўрт оёқли эди» деса, «отнинг уч оёғини ҳалқ еди, улар омонатга хиёнат қилмай қайтиб берди, бир оёғини сен еган

эдинг, уни сен қайтиб бермай омонатга хиёнат килдинг», — деб айт.

Ахмаджон қайнотасининг гапини кулоғига маҳкам тутиб қора байир отни излаб, дарага қараб кетаверибди. Бир тоғнинг пастидаги кенг дарага бориб караса, уч оёқли от ўтлаб юрибди экан, Ахмаджон:

Подшо отасининг
Ошига сўйилган от,
Олиб кетмокка келдим,
Сенинг ўзинг яхши зот,
Уч оёғинг омон-ку,
Колган оёғингни топ, —

— дебди. От ҳам Ахмаджоннинг ёнига секин-аста юриб келибди. Ахмаджон отнинг бўйнига белбоғини боғлаб олиб қайтиб, подшонинг олдига олиб борибди. Подшо на кўзи билан кўрсинг, худди отасининг ошига сўйилган кора байир от. Лекин, бир оёғи йўқ. Подшо Ахмаджонга қараб:

— Отамнинг ошига мен тўрт оёқли от сўйдирган эдим-ку, қани бунинг бир оёғи? — дебди.

— Уч оёқни ҳалқ еган экан, омонатга хиёнат бўлмади, қайтиб берди, бир оёғини сен еган эдинг, омонатга хиёнат килиб ўтирибсан, — дебди Ахмаджон подшога қараб.

Подшо:

— Кассобни чакиртиринг, — деб дўқ урибди. Подшонинг буйруғи билан қассобни ҳам етказибдилар.

Подшо ғазаб билан қассобга қараб:

— Отни ким сўйди? — дебди.

— Мен сўйган эдим, — дебди қассоб титраб.

— Қозонга гўштнинг ҳаммасини солдинг шекилли? — дебди подшо.

— Йўқ, тақсир, уч оёғини солдим, бир оёғини онангиз олиб кетган эди, — дебди қассоб.

Бу сўзни эшитган подшо ғазабдан тушибди. Шунда вазир подшога қараб, Ахмаджонни кўрсатиб:

— Бу йигитни ўлдиришни бўйнингизга олдиңгизми? — дебди.

— Бошқа муддао йўқ, — дебди подшо.

— Ундей бўлса бу йигитни Темирхон подшонинг қизига совчиликка юборинг, у борган совчиларнинг ҳаммасини ўтда куйдириб, кулинни кўкка совуриб юбормоқда, — дебди.

Бу фикр подшога яна маъқул бўлибди.

— Сен Темирхон подшонинг қизига совчиликка борасан, битириб келсанг келганинг, битириб келмасанг бошинг

ўлимда, молинг подшолик, — дебди Ғазаб юртининг подшоси.

— Майли, — дебди Аҳмаджон ҳам.

— Ҳазинадан керагингни ол, — дебди подшо.

— Менинг ёнимга кирқ полвон йигит, кирқ този ит, кирқ канизак киз, кирқ тую олтин-кумуш беринг, — дебди Аҳмаджон.

Подшо ҳаммасини айтганидек қилиб берибди. Аҳмаджон йўлга равона бўлибди. Жазирама иссиқ бошланиб, ҳаммасига Аҳмаджон чидаб, бардош бериб бораверибди. Туялар ҳам, канизлару полвонлар ҳам тоқат эта олмабдилар. Шунда Аҳмаджон кирқ полвонни кирқ канизакка, кирқ канизакни кирқ полвонга қўшиб: «Боринг, баҳтиңгиз, ёр бўлсин, туялар ҳам, олтинлар ҳам сизники бўлсин, яхши еб, яхши яшанг», — деб ҳаммасига рухсат бериб юборибди. Улар ҳам шод бўлишиб, «Ғазаб юртини қайта кўзимиз кўрмасин», — деб ҳар бири истаган томонига кетаверибдилар. Гапни Аҳмаджондан эшитинг:

Аҳмаджон пою пиёда йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, тоғдан-тоққа ўтиб бораверибди.

Бир маҳал қараса, шундай жазирама кун иссиғида бир киши эгнига кирқ пўстин кийиб, ияги-ияигига тегмай қалтираб ётган эмиш, Аҳмаджон бориб у кишига салом берибди.

— Хайрият, агар саломинг бўлмаса икки ямлаб бир ютар эдим, қани, хабар бер. Қайси ерга борасан, қайси ердан келасан? — дебди совуқ котиб ётган киши.

Аҳмаджон унинг жазирама иссиқда совқотиб ётишини кўриб ажабланибди. Кейин:

— Мен Темирхон подшонинг кизига Ғазаб подшосидан совчи бўлиб бораётирман, — дебди Аҳмаджоц.

— Ўйдай бўлса мен ҳам сен билан йўлдош бўлиб бораマン, — дебди совқотаётган киши. Улар исм сўрашибдилар:

— Мен Аҳмаджон, — дебди.

Совқотаётган ғайритабний киши ҳам; —

— Менинг исмим ҳам Аҳмад, — дебди.

Икки Аҳмад йўлга тушишибди. Йўлда кетаётиб, совқотиб бораётган Аҳмад Аҳмаджонга караб:

— Биродар, одимингни тез ташлаб юр, бўлмаса яхлаб қоламиз, — дебди. Аҳмаджон эса терлаб-пишиб, кора терга ботиб бораверибди. Бораверсалар йўлда, қумликда яна бир узун одам ётганмиш. Унинг оёғида кишан бормиш. Аҳмадлар караб турсалар, бу узун одам наридан ўтган күшни ҳам, беридан ўтган күшни ҳам қувлаб олиб еб ётганмиш. Аҳмадлар:

— Ассалом күш полвони, — дебдилар.

— Еариб кишиларга ўхшайсизлар, келинг, танишиб олайлик, — дебди күш полвони.

Улар исм айтишибдилар.

— Менинг исмим Аҳмад югирак,— дебди күш полвони. Энди булар уч Аҳмад: Аҳмаджон, Аҳмад сувушак¹, Аҳмад югирак бўлибдилар. Уччаласи Темирхон подшонинг юртига қараб йўл олибдилар. Бири совқотиб, бири югуриб, бири терлаб-пишиб бораверибдилар. Йўлда кўринган қушни ҳам, ҳайвонни ҳам тутиб еб бораверибдилар. Булар бораверсалар йўлда яна бир одам кўзига кўринган нарсани хода билан уриб, хом-хатала еб юрган эмиш. «Ё ажабо», — дебди булар уни кўриб. Кейин унинг ёнига бориб:

— Эй одам, биз билан танишмайсанми? — дебдилар.

— Танишай, узоқдан келаётганга ўхшайсизлар? — дебди. Улар исм айтишибдилар. Янги учраган одам:

— Менинг исмим Аҳмад ўқчи, — дебди. Улар тўрт бўлиб кетишмоқчи бўлган эканлар, Аҳмад ўқчи айтибди:

— Менинг бир Аҳмад сичкон деган йўлдошим бор, уни ҳам олиб кетайлик, — дебди. Шу пайт Аҳмад сичкон ҳам етиб келибди. Бешта Аҳмад бўлиб, ҳаммаси Темирхон подшонинг юртига қараб кетишга отланибдилар. Аҳмад югирак тўрт Аҳмадни устига мингәзиб олиб бир чопган экан, бир зумда Темирхон подшонинг юртида пайдо бўлибдилар. Биринчи кун подшонинг эшигини Аҳмаджон бориб супурибди. Уни ҳеч ким пайқамабди. Иккинчи кун Аҳмад сувушак бориб супуриб қайтибди. Буни подшога:

— Ўнг бўлсин, кизингизга совчи келибди, эшик олди супурилибди, — дебдилар.

— Пойланг, тутиб менинг олдимга келтиринг, — дебди Темирхон подшо.

Учинчи куни эса Аҳмад югирак подшонинг ҳовлисини супураётган экан, подшонинг айғоқчилари югиракни тутмоқчи бўлибдилар, лекин ҳеч бири ботиниб унинг ёнига яқин бора олмабдилар. Шунда подшога бориб хабар берибдилар. Подшонинг ўзи келиб караса минорадек бўйли бир одам. Аҳмад югиракка подшо яқин келиб салом берибди. Аҳмад югирак подшога қараб:

— Сен мени подшонинг олдига олиб бор,— дебди.

— Юр, дебди Темирхон подшо ҳам ўзини танитмай. Подшо билан Аҳмад югирак кетаверибди. Аҳмад югиракни подшо даргоҳ ичига олиб кирибди. Аҳмад югиракнинг эшикларга сифмай кўп эшиклар қўпорилибди. Охири Аҳмад югирак подшога қараб:

¹ Сувушак — совқотувчи.

— Бор айт, подшо энди ёнимга чиқсин, мен хамма эшикларини бузиб қўяман,— дебди.

Темирхон подшо:

— Подшонинг уч шарти бор, уч шартни ким бажарса шунга кизини беради,— дебди.

— Бор айт, шартини айтаверсин,— дебди Аҳмад югирак.
Шунда Темирхон подшо:

— Биринчи шарт, бир жойим бор, унинг ости ҳам темир, усти ҳам темир, тўрт томони ҳам темир. Шунинг ичидан кирк тия ўтинни мойга ботириб ёқаман, унинг устига яна кирк тия сазак ўтин, кирк тия йилғин, кирк тия салин¹ калаб ёқаман, ким шунинг ичидан омон чиқса иккинчи шартни айтаман,— дебди подшо.

— Иккинчи шартингни ҳам айтавер,— дебди Аҳмад югирак.

— Иккиси шарт шуки, бир қари югирак кампирим бор, ким шу кампирдан ўзиб, олдига ўтиб келса учинчи шартни айтаман,— дебди подшо.

— Учинчи шартингни ҳам айт,— дебди Аҳмад югирак.

— Учинчи шартим шуки, кирк таноб ерга қирк ботмон арпа сепаман, кирк кун ҳам сурдираман, шуни ким бир оқшомда териб берса, шунга кизимни бераман,— дебди.

— Хўп, бу шартларни бажариш биздан, кизингни тайёрлаб қўябер,— деб Аҳмад югирак чиқиб кетибди. Келиб тўрт Аҳмадга ҳамма гапларни айтиб, маслаҳат солибди.

— Ўти ёқсин, бу менга керак нарса,— дебди Аҳмад сувушак.

— Кампирни икки хатлаб тутиб, ундан икки чакирим жойга ўтиб кетиши менинг ишим,— дебди Аҳмад югирак.

— Тақсиirlар, арпани териб олиш бизнинг иш,— дебди сичқон ҳам.

Ҳаммалари подшонинг олдига борибдилар.

Аҳмад сувушак ҳам, Аҳмад ўқчи ҳам, Аҳмад югирак ҳам подшонинг эшикларидан ўта олмай ташкарида колибдилар. Аҳмаджон подшонинг олдига кирибди.

— Подшойим, биз шартларни бажаришга келдик,— дебди Аҳмаджон.

— Бизнинг корнимизни ҳам бир тўйдириб қўй,— дебди Аҳмад сичқон.

Булар подшо билан сўзлашаётганда ташкарида қолган уч Аҳмад подшонинг уч филини еб қўйибди. Филbonлар: «Вой шўrimiz куриди, подшо филларни сўраса каердан топиб берамиз»,— деб вой-войлашибдилар.

¹ Салин — кумда ўсадига ўсимликнинг бир тури.

Шу вакт Аҳмад сичқон ҳам ошхонага кириб подшога тайёрланган овқатларни еб битирибди.

Ишқилиб, ҳар бири ўз овқатини ўзи топиб еб, қоринлари-ни тўйғазиб олибдилар.

Бир вакт Аҳмад ўқчи яхши зеҳн солиб ўтирса, минора бошида қора байроқ елпирафтурган экан, унинг тепасида бир куш учиб юрган экан, буни Аҳмад сувушак ҳам кўриб:

— Ҳой Аҳмад ўқчи, қани, бир каромат кўрсат,— дебди. Аҳмад ўқчи бир уриб кушни отибди.

— Э, шу қора байроқ ҳам кўзимга ёмон кўринаётир,— деб, Аҳмад ўқчи уни ҳам узиб олиб ташлабди. Байроқ коровули буни кўриб «Дод»,— деб бақирибди. Подшога хабар етибди.

— Буни ким килди?— деб дўқ урибди подшо.

— Буни момақалдироқ қилди,— дебди коровул. Чунки у Аҳмад ўқчини сезмабди. Уни елдирим деб ўйлабди. Шу вакт Аҳмад сувушак подшонинг олдига етиб:

— Қачонгача ўтираман, нима шартинг бўлса айт,— дебди.

Подшонинг ҳамма одамлари йифилишибди.

Аҳмад сувушакни темир уйга солибдилар, кирқ туялаб ўтинларни ёқقا булғаб ёқаверибдилар, ўтинлар тамом бў- либди.

Вазир айтибди:

— Одам гапми, кули ҳам қолмагандир.

Темир қафас совуганидан кейин очиб қарасалар, Аҳмад сувушак «совук экан» деб турганмиш. Буни кўрган ҳалойик ажабланиб қолибди. Подшо иккинчи шартни бажаришга буюрибди. Қампирни бир майдонга чиқариб юборибди. Ҳалойик қараб турибди. Шу вакт Аҳмад югирак кампирнинг изидан икки хатлаб етиб, уни икки чакирим йўлда колдириб кетибди. Шу вакт Аҳмад сичқон подшонинг олдига бориб:

— Учинчи шартни тез айт, биз тайёр,— дебди.

— Йўқ,— дебди подшо,— ҳали вакт бор; мен қирқ кунлик йўлга ўзар қилганман, қайси олдин келади, шунда учинчи шарт айтилади.

— Эҳе, бунинг бир балоси борга ўхшайди,— деб ўйлабди Аҳмад сичқон ва Аҳмад ўқчига хабар берибди. Алқисса, ўтиз тўқиз кун чопишибдилар. Аҳмад югирак момодан олдин бориб ўтирган экан, момо айтибди:

— Энди бир пиёла чой ичишиб олайлик, ма, сен ҳам чарчагансан, бир пиёла чой ич,— деб пиёлани Аҳмад югиракка узатибди. Аҳмад югирак пиёлани қўлига олиши билан тош бўлиб қолибди. Аҳмад ўқчи қараса, кампир югирак елиб келаётир, Аҳмад югирак эса қотиб ўтирган эмиш. Шу вакт

қўлига бир тошни олиб пиёлани назарга олиб отибди, Аҳмад югиракнинг қўлидаги пиёла чил-парчин бўлиб синиб кетибди. Аҳмад югирак қараса, кампир аллақачон манзилга етай деб колибди.

— Вой лаънати кампирей, мени сехрлабди эканов,— деб Аҳмад югирак бир югурибди, шу вакт кампирнинг орқасидан етиб, ундан ўзиб, подшонинг олдига келибди.

— Айт, учинчи шартингни,— дебди Аҳмад сичқон.

— Йўқ,— дебди подшо,— кампир ҳам Аҳмад югирак билан тенг етиб келди.

Шунда жоду кампир подшога қараб:

Бовар айла эр сўзини,
Ўтди бу жувонмарг ўтди.
Меҳнатини сен куйдирма,
Ўтди бу жувонмарг ўтди,—

дебди.

Шунда подшо учинчи шартни бажаришга фармон берибди. Катта бир майдонга кирқ тия арпа сепилибди. Қирқ кун уни сурдирибди.

— Қани энди бир оқшомда териб бер,— дебди подшо.

— Аҳмад сичқон, иш бошла,— дебди Аҳмаджон.

— Хўп бўлади, подшо эрта тонгда арпасини олсин,— дебди Аҳмад сичқон.

Ишни кўринг, Аҳмад сичқон бир майдонга чикиб:

Жик деганда етиб келинг,
Сичқонлар подшоси жик-жик.
Қирқ тия дон териб беринг,
Кам бўлмасин жик-жик,

деган экан, ҳамма сичқонлар майдонни босиб кетибди. Орадан чой ичар фурсат ўтмасдан ҳамма арпалар терилиб тайёр бўлибди.

Эрта тонг билан Аҳмад сичқон подшонинг олдига бориб:

— Шартинг бажарилди, қизни келтир,— дебди.

Темирхон подшо қирқ тия арпани ўлчаб олибди. Уч шартни бажариб, қизни ҳам олиб беш Аҳмад Газаб юртига қараб йўл олибдилар.

Йўлда келаётсалар бир неча шаҳзодалар жанг қилаётган эканлар. Ҳаммасининг ғавфоси Темирхон подшонинг қизини олиш экан. Шунда Аҳмад сувушак:

— Аҳмок шаҳзодалар, бир шаҳар учун эмас, бир қиз учун уришиб ётганларига қаранг,— дебди.

— Кўлимииздан олиб қўйса нима киламиз? — дебди Аҳмад сичкон.

— Кўрсатмай ўтамиз, — дебди Аҳмад сувушак.

— Кўрсатмай ўтсак Темирхон пъдшонинг юртига бориб, булар бехудага кон тўқадилар, тўғрисинн айтиб ўтайлик, — дебди Аҳмад ўқчи. Бу фикр ҳаммасига маъқул бўлибди. Беш Аҳмад аскарларнинг орасига кириб:

— Пўшт, пўшт — деб, қизни ҳам олиб ўтаверибдилар. Шунда кўп аскарлар Ойсулов парининг хуснини кўриб бехуш бўлиб, отдан йиқилиб, кўписи «Буюрганга қуйрук, буюрмаганга юмрук» — деб, ҳар бири ўзига-ўзи сўзлаб қолаверибдилар.

Аҳмадлар Ғазаб юртига кириб келсалар, катта мотам экан.

— Нима гап? — деб суриштирибди Аҳмадлар.

— Ғазаб подшоси ўлди, — дебди одамлар.

— Ундай бўлса мотам эмас, тўй қилинглар, деб Аҳмаджон ҳаммани тўйга айтибди.

Аҳмадларни тўрт паризод кутиб олибди.

Шунда Аҳмаджон:

— Аҳмад сувушакка Гулиқаҳқаҳ буюрсин, Аҳмад ўқчига Гули анбар, Аҳмад югиракка Гулихиромон, Аҳмад сичконга Эрам боғидан яна бир гўзал парини келтириб берамиз, Ойсулов парини эса менинг бир ғариб оғам бор, шунга тўй қилиб берайлик, — дебди.

Бу гап ҳаммасига маъқул тушибди. Аҳмад сичконга ўзидан ҳам кичик бир парини олдириб берибдилар. Ойсуловни Юсуфжонга тўй қилиб бериб ҳаммаси мурод-мақсадига етибдилар. Эшитганлар ҳам муродига етсин.

ГУЛ УЗУК

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир камбағал чол-кампир бор экан. Чол-кампирнинг ўғли бор экан. Чол: «Ўғлим катта бўлса, уни савдогарчиликка ўргатаман», деб бир тийинлаб пул йиғиб юрар экан. Йиллар, ойлар ўтиб, бола улғайибди. «Энди савдога ўргансин», деб боласига тўплаган пулларидан юз танга берибди.

Бола бозорга бориб айланиб юрса, бир киши бир кучукни ушлаб турган эмиш. «Амаки, бу кучугингиз қанча туради?» — деб сўрабди. У киши «юз танга» деб жавоб берибди. Бола юз тангани санаб бериб, кучукни олиб уйга келибди. Иккинчи бозорда яна юз танга олиб бориб, бир мушук олибди. Учинчи бозорда бир сичконни юз тангага олибди. Отаси жаҳли

чикиб, «Бу ўғлим жинни бўдганми, йикқан пулимни тамом килади шекилли», деб охири юз тангани болага бермабди. Бола бозорда айланиб юриб бир носвой чоқча¹ сотадиган кишининг олдига бориб: «Бу носвой чоқчангиз қанча турди?»— деб сўрабди. Сотувчи «Агар оғзи очигини олсанг эллик танга, оғзи ёпиғини олсанг, юз танга»,— дебди. Бола «ставаккал» деб юз танга бериб, оғзи ёпиқ носвой чоқчани олибди:

Сотувчи айтибди: «Лекин ўғлим, сен шошилиб, бунинг оғзини йўлда очиб қўйма, уйингга боргандан кейин оч!» дебди.

Бола «Бунинг ичиди нима бор экан», — деб йўлда носвой қовоқнинг оғзини чоққи билан² ўйнбди. Шу вакт носвой қовоқнинг ичидан шув этиб, бир курт чиқибида, ерга тушибди. Бола бечора жуда кўркиб кетибди. Курт сал вакт ўтмай бир юмалаб, бўйинтурукдай илонга айланибди. Илон одамга ўхшаб: «Менинг уруғим носвой чоқчага тушиб қолган эди, мен шу вактгача банд эдим, сен мени ёргулликка чиқардинг, бунинг эвазига мен сенга кўп яхшиликлар киласман, истасанг, сени ўз элимга олиб кетаман», — дебди.

Бола аввал кўймабди, кейин: «Бу мени бир бало қилиб кўймасин», — деб, у илон билан бирга унинг отаси — илонларнинг подшоси турадиган ерга кетишибди. Ҳалиги илоннинг боласи бир юмалаб бир отлик йигит бўлибди. Болага ҳам аргумоқ от, яхши кийимлар топиб берибди. Икки ботир йўлга тушибдилар. Улар кўп юрибдилар, йўл юрсалар ҳам мўл юрибдилар. Охири илонларнинг подшоси турадиган ерга етиб келибдилар. Бола караса, бу ерда одамлар жуда баҳайбат, ярмиси одамга ўхшайди, ярмиси худди қўтосга ўхшайди. Шунда бола: «Бу қандай маҳлуклар?» деб сўрабди. «Кўркма, бизнинг юртимиздаги одамлар шуниқа бўлади, булар отамнинг фукароси», — дёбди илоннинг боласи. Бёла бир қанча вақтларгача шу ерда қолиб кетибди, жуда кўп ажойибот-гаройиботларни кўрибди. Шоҳи бор одамлар, тўрт бошли аждарҳолар, бир чақирим ерга соя берадиган катта күшлар, одам ютар баъликларни кўрибди. Кўп вақтлар ўтгандан кейин бола юртини соғиниб, «Энди мен кетмасам бўлмайди» деб туриб олибди. Илоннинг боласи ноилож: «Агар кетар бўлсанг, мен сенга маслаҳат бераман.

— Отам сендан: «Нима талаб қиласан?» деб сўраса, шунда сен «Сенинг ҳеч нарсанг керак эмас, менга ёлғиз гул узукни берсанг бас» дейсан. Агар бермайдиган бўлса, мен ҳам сен билан бирга кетаман.— дебди.

¹ Носвой чоқча — носвой қовоқ.

² Чоққи — пакки, қаламтарош.

Илонлар подшосининг олдига борибдилар. Шунда подшо: «Бола, сени кетмоқчи бўлиб юрганингни эшидим, хафа бўлдик, майли, мендан нима талабинг бор, сўрайвер, менинг ўғлимни ёруғ жаҳонга олиб чиққансан», — дебди. Шунда бола: «Менга гул узук керак», дебди. Илонларнинг подшоси «йўқ, инсон боласи, бу узукни ҳеч кимга бериб бўлмайди» дебди. Шунида бола: «Хайр, бўлмаса мен кетдим», — деб чиқиб кетибди. Шу вакт илоннинг боласи ҳам қайрилиб унинг орқасидан кетаверибди. Подшо караса, ўз ўғлидан айриладиган. Кейин ўйлаб туриб: «Кел, майли, бир умр унумтайдиган яхшилик қилибсан, бир узук сендан айлансин», — деб бармоғидан узукни чиқариб берибди. Шунда бола илонлар подшохининг ўғлига қараб «Мен энди буни нима қиласман?» дебди. Илонлар подшосининг ўғли:

— Сен бу узукни маҳкам сакла, бунда хосият кўп. Истаган ерингга олиб боради, нима керак бўлса топиб беради. Елғиз бир бураб, истагингни уч марта қайтарсанг — айтганинг бир зумда тайёр бўлади, — дебди.

Бола илонлар подшосининг ўғли билан хайрлашиб, йўлга тушибди. Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди-да, бир ерга борибди. Қорни жуда ҳам очибди. Сўнг қўлидаги гул узукни бураб: «Мен чарчадим, қорним очди, овқат тайёр бўлсин», — деб уч марта қайтарибди-да, уйқуга кетибди. Оз ухладими, кўп-ухладими, ишқилиб уйқусида отнинг кишинаган овози эшитилибди. Бошини кўтариб караса, бир арфумоқ от кишина бурибди, эгарланган, эгар устида бир товоқ палов буғ чиқариб турган эмиш. Бола иштаҳа билан паловни эндинина еб бўлган экан, бир товоққа коса килинган шакардек қовун ҳам муҳайё бўлибди. Бола маза килиб қовунни еб, отга миниб, ўз элига қараб жўнабди. Йўлда бораётib таёқ уриштираётган икки чўпонни кўрибди. Шунда бола: «Сизлар нима учун таёқ уриштираётирсиз?» деб сўрабди. Улар: «Бу таёкларнинг хосияти кўп, мана бу менинг қўлимдаги таёқ — сур таёқ. Агар «ур таёқ» деса, одамни уриб ўлдиради, агар «сур таёқ» деса, ўлган одамни тургизади», — дебди.

Бола савдолашиб, таёкларнинг ҳар бирига минг тангадан бериб, отининг эгариға кистириб олибди. Кейин ўз юртига жўнабди. Кўп йўлларни босгандан кейин ўз юртига етиб келибди. Бола йўқ бўлиб кетганидан кейин отаси ҳасратда ўлиб кетиб, онаси чарх йигириб зўрға кунини ўтказиб юрган экан.

Бола уй-жойини тузатибди, кампирга яхши кийимлар олиб берибди.

Кунлардан бир кун бола онасига айтибди: «Эна, сиз под-

шонинг саройнга боринг, подшонинг кизини хотинликка олишим керак, бермаганига қўймайсиз», — дебди. Кампир ҳар куни эрталаб бориб, подшо саройнинг дарвозасини супурар экан. Буни ҳеч ким билмас экан. Подшо бир куни пойлокчи қўйибди. Кампир каллаи сахарда келиб, подшо саройни олдини супуриб турганда коровуллар кампирни ушлаб олиб, подшонинг олдига олиб борибдилар. Подшо воқеани англаб: «Сен кампир бир камбағал одамсан, қандай қилиб менинг қизимни оласан?» — деб газаб қилибди. Кейин кампирни эшакка тескари миндириб, маҳкам боғлаб, хайдаб юборибди. Эшак йўлда ўтлаб, сув ичиб, пешин вактларда уйига етиб борибди. Бола онасини дарров эшакдан туширибди, қўл-оёкларини ечибди. Шундай бўлса ҳам эртаси куни онасини яна юборибди. Онаси: «Болам, энди борсам мени мут¹ ўлдирадилар, ўз қўрпангга караб оёқ узатсанг-чи» дебди зор тавалло қилиб. Бола унамабди. «Қўркманг эна, сизни ўлдирмайди» дебди. Кампир борган экан, коровуллар уни яна ушлабди. Подшо: «бу ахмок кампирни ўлдириб, эшагига юклаб юборинглар», — деб буйруқ берибди. Коровуллар кампир бечорани таёқ билан уриб ўлдириб, эшагига тангиб, жўнатибдилар. Кампирнинг эшаги йўлда сув ичиб, ўтлаб келаверибди, ярим кечада уйига етиб келибди. Бола қараса, онасининг ўлиги эшаққа ортилган, дарров чилвирни ечиб, онасини эшакдан тушириб, уйга олиб кирибди.

Шу вакт чўпонлардан олган таёклари эснга тушибди. Сур таёкни олиб, онасини боплаб бир-икки таёқ урибди. Шу вакт онасига жон киргандай бўлибди. Яна бир урибди, онаси тузалиб кетибди. Эртаси куни онасини яна подшонинг саройига юборибди. Шунда подшонинг жаҳли чиқиб: «Кеча бу жодугар ўлдирилган эди, яна қандай тирилиб келибди?» — деб ҳайрон бўлибди. Подшонинг бир ақлли вазири бор экан, шу вазири: «Подшоҳим, сиз қизингизни шу болага беришга рози бўлинг, лекин шундай шарт қўйинг: кун чиқиши томонда бир чўл бор, шу чўлни бола гулистон килсин, қирқ қаватли иморат солсин, тўрт юзта гужум² ҳамма, ёкка соя солиб турсин», — дебди. Шунда подшо бу талабларни кампирга айтибди.

Кампир уйига келиб, бўлган воқеани боласига гапириб берибди. Бола ўйлаб колибди. Кейин ётиб сахар вактида турибди-дá, гул узукин бармоғига солиб, уни бураб-бураб: «Кун чиқиши томонда бир чўл бор, шу чўлни гулистон кил,

¹ М у т — бекорга.

² Г у ж у м — сада, қайрагоч.

кирк қаватли иморат сол, боғ-роғ яратиб, унда тўрт юзта гужум ўстирасан, дарахтлар мевасининг кўплигидан эгилиб турсин», — деб уч марта қайтарибди. Эртаси куни аzon пайтида подшо шахар четига чиккан экан, қараса, Шарқдан ҳам, Гарбдан ҳам кун чиқиб турган эмиш. Подшо вазири билан иккиси Гарб томонга караб юришибди. Бориб қарасалар, подшонинг кеча айтган талаблари ортиғи билан бажарилибди. Ахири «ўз сўзида турмаган номард», — деб, подшо тўй-томоша қилиб, қизини ҳалиги йигитга никоҳлаб берибди.

Бир куни подшо қизини чақиритирибди. «Йигит тўғрисида билганларингни айт, унинг нималари бор?» — деб сўрабди. Шунда подшонинг қизи: «Агар айтсан, у мени ўлдиради», дебди. Подшоҳ: «Сен кўркма, у сени ўлдирмайди», — деб қизини алдабди. Шунда қизи: «Унинг гул узук деган бир узуги бор, кечаси ёстиғининг тагига қўйиб ётади, кундузи тилининг тагига бўлади», — дебди.

Подшо ўйлаб колибди. Кейин: «Сен шу узукни менга олиб бер, мен эртага икки кишини сенинг олдингга юбораман», — дебди. Қиз кўнибди.

Кеч тушгандан кейин йигит гул узукни тили остидан олиб, ёстиғининг остига қўйибди-да, ўзи уйқуга кетибди. Қиз секин гул узукни олиб ташкари чикибди ва подшонинг одамларига узукни бериб юборибди.

Подшо узукни қўлига олиб, бураб-бураб: «Сен шу йигитни олти денгизнинг нариги томонига ўтказиб ташла!» — дебди.

Йигит эрта билан уйғониб қараса, тўрт томони ҳам сув, олти денгизнинг нариги томонида ётган эмиш. Энди сўзни мушук, кучук ва сичқондан эшитинг.

Бир куни ит, мушук ва сичқон учаласи мажлис қурибди: «Бола ҳар биримизни юз тангадан бериб сотиб олган эди, бокди, ўстирди. Биз йигитнинг мана шу яхшилиги учун унга ҳизмат қилайлик, унинг узугини олиб келиб берайлик», — деган қарорга келишибди-да, подшонинг саройига караб кетишибди. Ит саройнинг дарвозаси олдида колибди, сичқон билан мушук ичкари кирибди. Подшо қирк қаватли уйниг кирқинчи қаватида туар экан. Мушук билан сичқон аста-секин подшонинг ётогига киришибди. Подшо ёнбошлаб пар ёстиқларга суюниб ўтирган экан. У, мушукни кўриб: «Қани, мошши, менинг олдимга кел-чи!» дебди. Мушук эрkalаниб, подшонинг олдига бориб, тиззасига чиқиб олибди. Подшо нос чекибди-да, мушукни силаб ётиб ухлаб колибди. Шунда мушук сичқонга имлаб, посчоқчани юмалатиб, ёстиқнинг устига бир оз тўкибди, сичқон келиб, ҳалиги

носни думи билан подшонинг бурнига тиқибди. Шу пайт подшо акса уриб юборибди. Оғзидан гул узук тушиб кетибди. Мушук дарров гул узукни олиб қочибди.

Яна учаласи бирлашиб йигитни қидириб, «Олти денгизнинг өрқаси қаёқдасан!» деб кетаверибди. Охири денгиз бўйига етибдилар. «Гул узукни ким олиб ўтади» деб жанжаллашибдилар. Охири ит зўр чикибди. Булар олти денгиздан ўтиб, бир кичик анҳор қолган экан, ўтаётганларида узук итнинг оғзидан тушиб кетибди. Учаласи хафа бўлишиб, йинглашиб-сикташиб, бир-бирларининг устиларига айб кўйишиб, йигитнинг олдига боришибди, бўлган воқеани айтиб беришибди. Йигит: «Хафа бўлманглар, ҳаммасини тўғрилаймиз», — деб уларга тасалли берибди.

Бир кун уларнинг емоққа овқатлари қолмабди. Маслаҳат қилишиб, шу ердаги денгизда балиқ тутамиз, деб йўлга тушибдилар. Денгизнинг қирғогига бориб карасалар, балиқчилар балиқ тутиб юрган эканлар. Шунда балиқчиларниң каттаси: «Яхши йигит, маца биз ҳозир тўр ташлаймиз, нимаки тушса, бахтингдан кўр, тўрга тушгани сеники», — дебди. Тўрни олиб карасалар, катта бир балиқ тушибди. Булар баликни олиб келиб, корнини ёрсалар, ичидан гул узук чикибди. Гул узук сувга тушганда балиқ уни ютиб юборган экан. Ҳаммаси жуда қуво́ниб, суюниб, балиқни пишириб емоқни ҳам эсдан чиқарибдилар. Йигит қаҳ-қаҳлаб кулибди, ит осмонга караб ҳурибди, мушук миёвлабди, сичкон чийиллабди.

Йигит гул узукни бармоғига солиб, бураб: «Бизни фалон подшонинг юртига олиб ташлайсан, подшонинг ўзини мана шу ерга — биз турган ерга келтириб ташлайсан», — дебди. «Қизни қолдирасан, мени ўша юртга подшо қиласан», — дебди-да, ўзи уйкуга кетибди. Ўрнидан туриб қараса, подшонинг саройида тахт устида ётган эмиш.

Йигит подшо бўлиб, Бухоро подшосининг қизини хотинликка олиб, онасини бир ёнига, хотинини бир ёнига ўтқазиб, мурод-максадига етибди.

АҚЛЛИ ҚИЗ

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда бир чол билан кампир яшаган экан. Уларнинг биргина ўғиллари бўлган экан. Чол билан кампир ўлибди, у бола ота-онаси ўлгандан кейин, ҳар кимнинг эшигида хизматкор бўлиб ишлаб юрибди. Бола доим далада мол бокиб, кўп қийинчиликларни бошидан кечирибди. Энди у ўсиб йигитча бўлиб етилибди. У далада мол бокиб юрганда: «Менинг ҳам битта яхши ёrim бўлса, мол, кўйларим кўп бўлса, уй бўлмаса ҳам,

бир кāпам бўлса майли эди», — деб юрар экан. Бир кун йигит далада ухлаб колибди. Тушида унга бир оқ соқолли, ола чопон кийган, ўрта бўйли чол келиб: «Эй йигит, тила тила-гингни», — дебди. Йигит айтибди:

— Битта яхши ёрим бўлса, мол-кўйларим бўлса, уй бўл-маса ҳам битта, кāпам бўлса майли эди, — дебди. Шунда ҳалиги чол, дуо килиб: «Бор ўғлим, ниятингга етгин!» — деб фойиб бўлибди.

Йигит чўчиб уйкудан турса, олдида ҳеч ким йўқ эмиш. Караса, биргина эчкиси ҳам кўзига кўринмай колибди. Йигит эчкисини излаб кетибди. Излаб-излаб охири бир тоғнинг оркасига ўтса, бир чодир турганмиш. Бу чодир кўзига иссик кўринибди. Йигит чодир томон юрибди. Шу пайт чодир ичидан бир чиройли қиз чикиб, йигитнинг йўлини пойлаб турибди. Йигит бориши билан қиз унга қараб салом бериб:

— Марҳамат қилинг, йигит! — дебди. Йигит ҳайрон бўлиб турса, қиз яна:

— Бу жой ўзингизники, ичкари кираверинг! — дебди. Йигит қараса, ҳаммаёқ ўзи тилагандай, эчкиси ҳам шу жойда ўтлаб юрган экан. Шу кундан бошлаб йигит қиз билан бирга умр кечира бошлабди.

Бир куни кўшни мамлакатнинг подшоси ов килиб юриб, буларнинг турган жойига келиб қолибди. Бу жойларни кўриб ҳайрон бўлибди. «Бу кимнинг чодири экан?» — деб келиб, қараса, чодирнинг атрофини мол-кўй ўраб олган эмиш, чодир ичидан бир йигит бир қиз билан гаплашиб ўтирган эмиш.

Подшо уларга: «Ассалому алайкум», — деб кирибди. Улар ҳам «Ваалайкум ассалом!» — деб жавоб кайтарнишибди. Улар подшони яхшилаб зиёфат қилибдилар. Подшо қизга ошиқу бекарор бўлиб, ўзига хотин қилиб олмоқ ниятига тушибди ва йигитнинг молларига ҳам ҳаваси келиб шарт кўйиб уларни ҳам ютиб олмоқчи бўлибди.

Подшо йигитга: «Ўғлим, иккаламиз шарт ўйнайлик», — дебди. Йигит: «Нимадан шарт ўйнаймиз?» — дебди. Подшо:

— Биримиз уч марта бёкинамиз. Кимда ким топиб олса, бутун молу дунёсини бериш, — дебди. — Агарда мени ютиб олсанг, подшолигимдан тортиб, ҳамма бойликларимни бераман. Агарда мен сени бекинган жойингдан топиб олсам, бутун мол-мулкинг, жойинг ва хотининг менинг ихтиёrimга ўтади, — дебди. Йигит: «Хўп», — дебди. Подшо уйига қайтибди. Эртасига подшо йигитнинг уйи томон йўл олибди. Йигит қараса, подшо келаётган эмиш. Йигит: «Хотин, хотин, энди нима қиласиз, подшо келаётибди-ку! — дебди. Хотини

дарров йигитни билакузукка айлантириб, қўлига тақиб олибди. Подшо келиб, йигитни қидириб тополмабди. Қиз ошни пишириб, подшонинг қўлига сув қуяётгандা подшо:

— Майли, йигит чикаверсин, мен уни тополмадим, — дебди. Йигит кизнинг қўлидан: «Ассалому алайкум», — деб тушиб келибди. Ошни ейишибди. Эртаси подшо яна келибди. Қиз жойларни ростлаб, кўрпачалар солиб, йигитни болиш қилиб қўйибди. Подшо келгач, орқасига қўйибди. У яна йигитни топа олмабди. Подшо қизга қараб:

— Майли, йигит чиқа берсин, — дебди. Йигит подшонинг ёнбошини кўтариб, ўрнидан турибди.

Учинчи кун қиз йигитни офтоба қилиб қўйибди. Подшо келиб учинчи марта ҳам йигитни топа олмабди. Қиз ош қилиб, офтобада подшонинг қўлига сув қуибди. Подшо диккат бўлиб:

— Майли, йигит чиқа берсин! — дебди. Офтоба бир юмалаб йигитга айланиб, подшо билан бирга ўтириб ош ея берибди.

Подшо эртасига йигитни ўз уйига чакириб кетибди.

Йигит эртаси подшонинг саройига жўнамоқчи бўлибди. Қиз йигитга: «Бораверишингизда катта дарвоза бор. Шу дарвозанинг икки қанотида учтадан олтита ит бор. Уларнинг ҳаммаси қора, бироқ биттасининг пешонасида қашкаси бор. Ана шу итни ушланг!» — дебди. Йигит борса, қиз айтганидек, дарвозанинг икки қанотида итлар турибди. Йигит ҳеч қўрқмасдан бориб итни ушлаб: «Туринг, подшоҳим!» — дебди. Подшо икрор бўлиб, бир юмалаб ўрнидан турибди. Эртаси йигит иккинчи марта подшо саройига бормоқчи бўлибди, қиз унга:

— Борасиз, тўғри ичкари уйга кирасиз, унинг ҳам ичидага яна битта уй бор. Ана шу уйда қиркта қилични териб қўйган. Ҳаммаси қора сопли, аммо биттасининг сопи оқ. Ўшани ушлайсиз! — дебди. Йигит бориб, худди қиз айтгандек оқ сопли қилични ушлабди ва уни ҳам топиб келибди. Йигит эртасига учинчи марта подшоникига жўнабди. Хотини унга: «Борасиз, йўлда бир қамишзор учрайди. Ана шу қамишлар ҳаммаси оқ, лекин бир тўп қамиш ёш, кўм-кўк бўлиб турибди, — дебди.— Агар қўрқсангиз, мен тўргай куш бўлиб бориб, ўша қамишга қўниб, сайраб турман, сиз ўша қамишни ушлайсиз, ўша подшо бўлиб чиқади», — дебди.

Йигит тўқайга борса, ҳақиқатан ҳам у ер қамишзор экан. Бир вақт «чур-чур» тўргай овози эшитилибди. Йигит ҳам югуриб бориб, ўша куш қўнган қамишни ушлаб: «Туринг, подшоҳим», — дебди.

Подшо ўрнидан туриб, йигитнинг топганига қойил қолиб, ваъдасига кўра ҳамма молларини, бутун давлатини ташлаб, таҳтини ҳам йигитга топшириб, якка ўзи ҳаё-ху деб, саройдан чикиб кетиби.

Йигит эса, подшонинг ўрнига подшо бўлиб, мақсадига етиби.

КИМЁГАР БОЙНИНГ ЎҒЛИ

Бир кимёгар бой бўлиб, унинг битта хотини ва битагина ўғли бор экан. Кимёгар бой бўлса ҳам, ундан ўғлига бир чўян соққа қолиби. Кимёгар бойнинг ўғли шу соққани ўйнаб юриб бир отган экан, бир кампирнинг чархини парча-парча қилиб синдириб юбориби. Кампир:

— Қутурмай ўлгир, кимёгар бойнинг ўғли. Отангдан қолган тиллалар маст қилдими?! Тўлаб берасан чархимнинг товонини! — деб косов олиб тусириб қолиби.

Кимёгар бойнинг ўғли:

— Тўхтанг, тўхтанг, айтганингизни тўлаб бераман, — деган экан, кампир:

— Ўнта ўн сўмлик тилла олиб чиқиб берасан, — дебди. Кимёгарнинг ўғли уйига кириб онасига:

— Ўнта ўн сўмлик тилла топиб бер, керак бўлиб қолди, — дебди. Онаси:

— Ўғлим, отанг подшомиди ёки савдогармидики ундан тилла қолсин, — деб жеркиб бериби.

Кимёгарнинг ўғли хафа бўлиб кампир олдига келиб:

— Отамдан тилла қолгани йўқ экан, — дебди. Кампир айтиби:

— Хой, нодон бола, отангдан қолган тиллани онанг сендан яшириби бўлмаса, — деган экан, бола:

— Қандай оламан? — деб сўрабди.

Кампир:

— Бориб онангга тўртта катлама қилиб бер дейсан, у хўб дейди. Учтасини пишириб, тўртинчисини ёққа солаётганда эпчиллик билан кўлини ёққа босасан, дод, қўйиб юбор дёб ялинади. Шунда:

— Отамдан қолган тиллаларни топиб берасан, — деб қасам ичирасан, шу билан иш тамом, — дебди.

Кимёгар бойнинг ўғли уйига келиб катлама буюриби, тўртинчисини солаётганда онасининг кўлини доғ бўлиб турган ёққа босиби. Онаси: «Войдод, кўлимни қўйиб юбор», — деган экан, у:

«Отамдан қолган тиллани топиб берасан», — деб қасам ичириби. Онаси:

— Хўп, сен ёшсан, Қадрига етмайсан деб, отангдан колган тиллаларни кўрсатмаган эдим, ма, ол, — деб битта кирхалта топиб берибди.

— Буни нима қиласан? — дебди ўғли.

— Ҳар қўлингни согланнингда биттадан ўн сўмлик тилла чика беради, — дебди онаси.

Кимёгарнинг ўғли суюнганича кампирнинг олдига борибди, бирдан бешта ўн сўмлик тилла берибди. Кампир айтибди.

— Ҳой ўғлим, энди шаҳарга бориб бу дунёнинг кайфини сур.

Кимёгарнинг ўғли ўйига келиб онасига:

— Мен от, усти бош олиб келаман, — деб шаҳарга жўнабди. Бориб бир саройдан яхши ҳўжра олиб, бир ой турибди. Чой исса ҳам, нон олса ҳам, отига беда сотиб олса ҳам биттадан тилла бераберибди. Саройдагилар жуда ҳайрон қолиб, — «Бу нима деган гап, бунча тиллани қаердан топа́ди, яна ҳаммаси ўн сўмлик», — дейишиб, бу воқеани подшоға етказибдилар. Эртасига подшо чақириб сўрабди:

— Сенда қандай сир бор, бунча тиллани қаердан топасан?

Кимёгарнинг ўғли:

— Бир ҳуржунда тилла олиб келган эдим, тамом бўлди, энди кетмоқчиман, — деб саройга қайтибди. Кечкурун уни бир кампир чақириб келибди. Чиққан экан, кампир бир хилватга тортиб:

— Сиз билан маликамиз сухбатлашмоқчи бўлиб мени яширинча юбордилар. Юринг мен билан, — дебди. Кампир йигитни маликанинг боғига бошлаб кирибди. Малика пардоз-андозлар билан жуда бошқача бўлиб турган экан. Кимёгарнинг ўғлига бурилиб, эгилиб юз ноз-карашма билан салом берибди. Атлас кўрпачалар устига ўтқазибди. Роса зиёфат қилиб, тоза шароблар қўйиб берибди. Кимёгарнинг ўғли маст бўлгач:

— Сизни чой исса ҳам битта ўн сўмлик тилла беради, — деб мақтайдилар, шу ростми? — деб сўраган экан, кимёгарнинг ўғли:

— Албатта тўғри, мендаги тилла олган билан тамом бўлмайди, — дебди.

Малика:

— Бу тиллаларингиз қаерда туради? — дебди.

Кимёгарнинг ўғли:

— Мана, менинг тиллаларим шу халтада,— деб кир, бўш халтани узатибди. Малика айтибди:

— Мен сени бир бой шаҳзодадир деб ўйлаган эдим, хо-

зир эса ахмокнинг ўзисан, бошимга ураманни кир халтанигни!

Кимёгарнинг ўғли:

— Хой маликам, аввал бу халтанинг сириға тушуммай бекор койидингиз, қани, қанча тилла керак сизга? — дебди.

— Бир товоқ керак, — дебди Малика.

Кимёгарнинг ўғли:

— Олиб келинг товокни, — деб халтага қўл солиб, биттадан ўн сўмлик тиялани олиб товокқа ташлайверибди-ташлайверибди. Бир пайтда товоқ тилла билан лик тўлибди.

Малика:

— Қани, мен ҳам олай-чи, менга ҳам чиқармикин? — дебди.

Кимёгарнинг ўғли:

— Ким қўл солса чиқаверади, — деб халтани берибди. Малика бир-икки қўл солиб тилла олибди-да, бир ёкка қараб кўз қисибди. Дарров тўртта ойболтаси қайралган жаллод келиб, кимёгарнинг ўглини судраб, уриб кўчага чиқариб ташлабдилар. Кимёгарнинг ўғли шилқа-шилқа йиглаб саройга келибди. Ўн етти кун касал бўлиб ётибди. Бу орада саройбондан юз тилла қарздор бўлиб, оти ва усти бошини сотиб, онасининг олдига етиб борибди. Онаси:

— Хой, сенга нима бало бўлди, — деган экан, у:

— Хой кўйвор, олдириб қўйдим, яна отамдан қолған мерослардан олиб чиқ, — дебди. Онаси битта қизил кулоҳ олиб чиқиб борибди.

— Эҳтиёт бўл бунга, кейин халтани топиб кел, — дебди. Кимёгарнинг ўғли кулоҳни кийган экан, осмонга кўтарилиб кетибди, уни хеч ким кўрмабди, тикка яна ўша маликанинг боғига келиб тушибди. Астагина маликанинг ёнига борибди, у ухлаб ётган экан, секингина унинг устига миниб олибди.

Малика:

— Кимсан? — деган экан, у:

— Мен, мен, сизнинг ишқингиз мени яна шу ерга келтирди, — дебди.

Малика айтибди:

— Шунча коровуллар ичидан қандай ўтиб келдингиз?

Кимёгарнинг ўғли:

— Мана бу кулоҳимни ким кийса, уни хеч ким кўрмайди, — дебди.

— Бўлмаса берчи, кийиб кўрай, — дебди қиз. Кимёгарнинг ўғли «Хўп мана», — деб кийдириб қўйиши билан малика осмонга кўтарилиб кётибди. Бир соатда ёруғ дунёни томоша қилиб тушибди. Тушган замон жаллодларига буюриб кимёгарнинг ўглини ҳайдаб чиқарибди. Кимё-

гарнинг ўғли яна бурнини торта-торта уйига келибди-да, онасига:

— Буни ҳам олдириб қўйдим, отамдан колган мерослардан олиб чиқ — дебди.

Онаси битта сурнай олиб чиқиб берибди ва ўғлига қараб:

— Мана шу билан ўша подшони енгиб, қизини асир этиб халта билан кулохни топиб кел, — деб тайнилабди. Кимёгар ўғли ҳам «хўп» деб шаҳар яқинидаги бир тоққа чиқиб, бир чуқурликка ётиб олиб, сурнайнин подшо саройига каратиб чалибди. Подшо аскарлари устига ўқ осмондан ёмғир каби ёғиб, бирпастда подшонинг бир қанча кишилари ўлиб кетибди. «Шаҳарни ёв босди», — деб ғовға кўтарилибди. Подшо аскарлари ҳайрон бўлиб саф-саф бўлибдилар. Душман каёқда, хеч ким билмайди. Шаҳар атрофида битта ҳам душмандан асар йўқ. Бу вакт малика кулохни кийиб осмонга кўтарилибди. Айланиб юриб тоғ устидаги бир чуқурда сурнай чалиб ётган бир йигитни кўриб қолибди. Танибдида, дарров тушиб кимёгар ўғлининг оғзидан сурнайнц тортиб өлибди. Худди шу замон ўқлар ҳам тийилибди. Бечора кимёгарнинг ўғли сурнайдан ҳам ажралиб, яна ўз уйига ийғлаб борибди. Энди онаси:

— Эй ўғлим, ҳали сенга акл кирмайди, — деб бир калит чиқариб берибди-да, бир қўргонни тайнилабди, — бу калит билан ўша қўргон дарвозасини очиб кирасан, у ёғини ўзинг биласан, — дебди. Кимёгарнинг ўғли ахтариб-ахтариб бир тоғ ўнгиридан қўргон дарвозасини топиб, калит солиб кулфни очибди, ичкари кирса, бир ажойиб боғ, сувлар жилдираб, гуллар очилиб, қушлар сайраб турибди. Айланиб боғнинг бурчига бориб пишиб турган нақш олмага кўзи тушибди. «Заб олма экан-да, — деб, битта олмани узиб тишлаши билан тўнғиз бўлиб қолибди. Ҳаш-паш дегунча бир қанча ерни тумшуғи билан ҳайдаб ташлабди. Охири ҷарчаб бир оқ олма дараҳтига суюнибди, дараҳт силкйиб битта олма кимёгарнинг ўғли ёнига юмалаб тушибди. Шуни еган эканки, шу замон одам ҳолига келибди. Бу оғмаларни «акл калити» дер эканлар. Кимёгар ўғли қизил олмадан тўртта, оқ олмадан тўртта олиб илгариги саройга келибди. Битта товоқка тўртта қизил олмани қўйиб кўчага чиқибди. Ким сўраса, «баҳоси 100 тилла», деб маликанинг боғи ёнидан ўтаётган экан, бир канизак олмаларни кўриб қолибди, шошилганича маликага кириб мактабди.

Малика:

— Бўлмаса, ҳаммасини олиб кел, — деб юз тилла пул берибди. Канизак юз тиллани бериб олма сўраган экан кимёгарнинг ўғли битта қизил олма берибди. Канизак:

«Қолганини бермайсизми?» — деб сўраган экан, кимё-
гарнинг ўғли:

— Бу олмаларнинг ҳар бири юз тилла туради, — дебди.
Канизак:

— Бўлмаса, яна пул олиб чиқиб қолганини ҳам олиб
кириб кетаман, — деб битта олмани олиб ичкари кириши
 билан кимёгарнинг ўғли олмасини яшириб қўйиб қетибди.
Канизак пул олиб чиқиб қараса, йигит йўқ. Ҳайрон бўліб
ичкари кирса, малика ўрнида битта тўнғиз, уйни тўс-тўпо-
лон килиб юрибди. «Дод» деб ташкарига қочиб чиқибди
одамлар йифилиб, битта тишланган кизил олмани топиб олиб-
дилар. Маликанинг тўнғиз бўлиб колганлиги маълум бўлиб-
ди. Подшо ҳайрон бўлиб ҳар томонга одам юбориб табиб
излатибди. Ҳеч ким «мен тузатаман» демабди. Охири кимё-
гарнинг ўғлидан сўраб кўрибдилар. У, «хўп», — дебди.

Подшо суюнганидан кимёгарнинг ўғлига пояндозлар
солдирибди. Кимёгарнинг ўғли келиб: «Уйда мен ва малика
дан бошка ҳеч ким колмасин, бирор кишининг кўзи дорига
тушса, таъсир этмайди», — дебди.

Подшо ҳаммани уйдан чиқартирибди, эшикларни маҳ-
кам бекитибди. Кимёгарнинг ўғли устидаги ясама тўнини,
юзидағи никобини олган эканки, тўнғиз бўлиб колган Ма-
лика уни таниб қолибди. Дарров ўзини кимёгар ўғлининг
оёклари остига ташлабди. Кимёгарнинг ўғли аввал тўнғиз-
ни роса қамчилақ халта ҳамённи, кулоҳ ва сурнайларни топ-
дириб олибди. Яна тўнғизга уч-тўрт аччик қамчи тушириб
чиқиб кетаётганида, у дарров йўлини тўсиб юмалаб, йиғлаб
ялиннибди. Охири кимёгар ўғлининг раҳми келиб қўйнида
яшириб олиб келган оқ олмадан битта тишлатган экан, ма-
лика ўз ҳолига келибди. Кимёгар ўғлининг бўйнига осилиб,
йиғлаб, қылган гуноҳларига кечирим сўрабди. Кимёгарнинг
ўғли «хўп» деб саройга жўнабди. Подшо суюнганидан ки-
зига:

— Энди кимни хоҳласанг шуни танла, — деб рухсат бе-
рибди. Эрталаб малика тахти остидан ҳамма одамии ўтка-
зидилар, ҳеч ким ёқмабди. Подшо сўрабди:

— Шаҳарда яна ким қолди?

Чонарлар:

— Фалон саройда бир мусофир ётибди, факат шу кол-
ди, — дебдилар. Подшо:

— Майли, шуни ҳам олиб келинглар, — дебди.

Кимёгарнинг ўғлинин ўз кийимида малика тахти остига
етаклаб келибдилар.

Малика қўлидаги гулни шунга қараб отибди. Шундан
сўнг тўй бошланиб кетибди. Қирқ кеча қирқ кундуз тўй-то-

мошадан сўнг, охири кимёгарнинг ўғли маликани ўз никоҳига олиб, муродига етибди.

КУЛОЛ АКА

Бир бор экан, бир йўқ экан, эски замонларда Кулол ақа деган бир киши бўлган экан. Унинг бир хотини ҳам бор экан. Кулол ака кулолчилик қилиб базўр кун кечирав экан. Хотини жуда ҳам баджаҳл, қайсар экан, бўлар-бўлмасга эрини уришиб, кўчага ҳайдаб чиқарар экан. Кулол ака ўйлаб-ўйлаб камбағалчилик балосидан қутулишнинг ҳеч иложини тополмас экан. Бора-бора қўли ишдан совибди, уйга ҳеч нарса олиб келмайдиган бўлибди.

Бир кун хотини Кулол акани уришиб-уришиб уйдан чиқариб ҳайдабди. Кулол ака «Бундай қилиб юрганимдан кўра, ўлганим яхши» дебди-да, ўзини дарёга ташлабди. Дарё Кулол акани гоҳ шўнфитиб, гоҳ қалқитиб олиб кетаверибди. Жон ширин эмасми, Кулол ака ўлиб-тирилиб, сузиб бораверибди, тоза чарчаб толибди-да, ҳушидан кетиб колибди. Ҳушига келиб қараса, дарё ўртасидаги бир орол ёқасида ётган эмиш. Дарё тўлкини уни оролга чиқариб ташлаган экан. Кулол ака ўлгидай ҳолдан тойиб, кимиrlашга ҳам мадорсиз қолиб, чўзилиб ётаверибди. Шу ҳолда ётиб кўзи уйкуга кетибди. Бир вакт гулдираган товуш уни уйғотиб юборибди. Қўзини очиб қараса, қандайдир қанотли бир бало унинг тепасида юрган эмини. Кулол аканинг эс-песи чиқиб, «ўлим шу экан-да», — деб ўйлабди. Бирдан ҳалиги қушга ўҳшаган маҳлук Кулол акага чанг солмоқчи бўлибди. Кулол ака «Нима бўлса, шу бўлсин!» деб ҳалиги маҳлукининг оёғига маҳкам ёпишиб олибди. Куш Кулол акани осмонга кўтариб чиқиб кетибди. Бу кущ девларнинг подшоҳи экан.

Ҳалиги девларнинг подшоҳи бир кечаю бир кундуз учибди. Ахир қанстлари толиб, чарчабди-да, Кулол акага ялина бошлабди.

— Одам боласи, ўзингни дарёга ташлаганингдан бери сени пойдайман. Ўз қарамоғимдаги девларни йиғиб кавоб қилиб бераман, деб ўйлаган эдим, энди қарасам, сен кувлик қилган экансан. Энди мени қўйиб юбор, дунёда нимаики истасанг, шуни берай, оёғимни қўйиб юбор, — дебди. Кулол ака кўймабди. Дев ҳолдан тойиб, борган сари пастлаб учаверибди. Кейин дев яна ялиниб:

— Одам, нима максадинг бор, айт! — дебди. Кулол ака:

— Мени ўз мақонингга олиб борасан, қолган шартимни кейин айтаман, — дебди.

Кулол аканинг ҳам қўллари толиб кетган экан, бир ерга тушиб, дам олишибди. Ўшанда ҳам Кулол ака девнинг оёғини қўйиб юбормабди. Кейин дев яна осмонга парвоз қилибди. Яна бир кеча-кундуз учуб ўз маконига етиб борибди. Девнинг макони тоғлиқ жой экан. Ўша ерда киркта ғор бор экан. Форларнинг ичи олтин-кумушлар билан тўла экан. Кулол ака девга:

— Мана шу олтинларингдан хуржунимнинг икки кўзини тўлдириб берасан. Қачон келсам, олтинларингдан бераверрасан. Менинг шартим шу, кўнсанг омон қўяман, бўлмаса, ўлдинг, — дебди. Дев ноилож кўнибди. Кулол ака хуржунинг кўзларини олtingа тўлдирибди. Дев ўз қаноти тагидан бир неча тук олиб берибди:

— Қачон мен керак бўлсам, мана шу тукнинг бирини туттсанг, мен дарров ҳозир бўламан, — дебди. Кулол ака хуржунини олиб, девнинг елкасига минибди-да:

— Мени ўз юртимга олиб бориб қўй, — деб буйруқ берибди. Дев осмонга кўтарилиб, бирпасда Кулол акани дарёнинг ёқасига олиб бориб қўйибди.

Кулол ака хуржунини елкасига ташлаб, уйига қараб йўл олибди. Уйига етиб, эшикни тақиллатибди. Хотини «Ким экан у?» деб, эшикнинг тиркишидан мўралаб қарабди. Караса, ўзининг эри, елкасида хуржун бор, вақти чоғ эмиш. «Бир гап борга ўҳшайди», деб дарров эшикни очибди. Эрхотин кўришиб уйга киришибди. Кулол ака бўлган воқеаларни хотинига айтмабди.

— Хотин, мёни фалон ерда бир мачитга имом қилиб қўйдилар, мачитга келиб номоз ўқийдиганларнинг ҳаммаси бой одамлар экан, хуржунимни олtingа тўлдириб бердилар, — дебди. Хотини ҳам гўл экан, Кулол аканинг гапига ишониб қўя колибди.

Кулол ака турган жойда ўлгидай очқўз, бераҳм бир бой бор экан. Бир кун ана шу бойнинг хотини Кулол аканинг хотинидан:

— Қаёқдан сизлар бўнчалик бой бўлиб кетдинглар! — деб сўрабди. Кулол аканинг хотини:

— Менинг эрим фалон жойда мачитга имом бўлиб, дунё ортириб келди, — дебди. Хотин бориб бойга, шундай-шундай деб гапирибди. Очқўз бой дарров Кулол аканинг олдига югуриб келибди.

— Тез мени ҳам ўша жойга олиб борасан, мени ҳам мачитга имом килсинлар, — деб қистайверибди. Кулол ака ноилож кўнибди. Лекин шарт қўйиб:

— Йўл узок, хавф-хатар кўп, ғинг-пинг дейдиган бўлсанг, мачитга имом бўлмайсан, — дебди. Бой:

— Бошимга қандай кун тушса ҳам, кўндинг, — дебди.

Шундай қилиб, иккаласи йўлга тушиб кетаверишибди. Кулол ака девнинг тукини йўқотиб қўйган экан. Пиёда кўп йўл юришибди, йўл юришса ҳам, мўл юришиб, қирқ кун деганда девнинг маконига етиб боришибди. Қарасалар, бир тоғ оралиғида қиркта дош қозон курилган, қозонларда турили-туман овқатлар пишиб турган эмиш. Улар роса қоринларини тўйдириб олишибди-да, «нима бўлар экан, кўрайлик» деб шу ердаги бир чинор дарахти тепасига чиқиб олишибди. Кулол ака бойга бўлган гапнинг ростини айтибида ва девларнинг келишини кутамиз дебди. Буни эшитган бой дағдағ қалтирай бошлабди. Шу вақт гулдираган товуш эшитилибди. Осмон қоронгулашиб, қиркта дев учиб келиб ерга кўнибди-да, чинорнинг тагига ўтириб, сухбат куришибди.

— Шундай-шундай, мен бир одам боласининг қўлига тушиб, Յўрға кутулдим, бугунги зиёфатни шу кутулганим учун бераётиман. Энди ўша одам боласи менинг қўлимга тушса, тириклиайн пишириб ейман, — деб мақтанибди. Буни эшитган бечора бой қўрқанидан эси оғиб қолибди-да, чинордан пастига фурс этиб ағанаб тушибди. Девлар «Ана, одам боласи келиб колди» деб қиркласи қирқ томонга ура қочибди. Кулол ака ҳам қўрқиб, дарров пастига тушибди. Қараса, бечора бойнинг жони аллақачон жаҳаннамга кетибди.

Кулол ака хуржунларга олтинлардан тўлдириб, йўлга тушибди. Юриб-юриб қирқ кун деганда, ўз уйига етиб келибди. Бойнинг хотини:

— Эрим қани? — деб сўрабди, Кулол акадан.

— Эрингиз фалон юртда катта мачитга имом бўлиб қолдилар. Мана, мана бу олтинларни хотинимга олиб бориб бер, деб топширдилар, олинг! — дебди. Хотини суюниб сўюниб хуржунни кўтариб кетибди.

Шундай қилиб, Кулол ака хотини билан мурод-мақсадга етибди.

ОЙПАРИ

Бор эканда, йўқ экан, оч эканда тўқ экан, ўтган замонларнинг бирида Ҳусанбой исмли камбағал бир бечора йигит бўлган экан, унинг ётарга уйи, турага жойи ҳам йўқ экан. Туғилиб ўсан-қишлоғидаги эски масжиднинг хужрасида ётиб юрар экан. Ҳусанбойнинг қиласидаги хунари эрталаб қир-адирларга бориб, эртадан кечгача тўрт-беш боғ шувоқ юлар экан-да, уни орқалаб бозорга олиб чиқиб сотиб, пулига нон-пон олар экан. Сотган ўтини кундалик тирикчи-

лигига зўрға-зўрға етар экан. Хусанбой ҳар куни эрталаб ўридан турғанда: «Э худо, бор қилсанг бор қил, бу тирикчилик жонимга тегди, жонимни олсанг олиб қўя қол», — дер экан.

Кунлардан бир куни, узок бедор тунлардан бир туни, хужрасида оч-наҳор ётиб, бир туш кўрибди. Тушида бошига ой туккан эмиш; оёғига кун туккан эмиш; киндигига чўлпон уялаган эмиш. Чўчиб уйғонса, туши эмиш. Ёнини карабди, беш тийин пули бор экан, ўшани олиб масжиднинг кекса имоми олдига чиқибди. Имом салласини қозондай қилиб, «Ким келар экан?» деб кавшаниб ўлтирган экан, бир алпозда кийинган йигитни кўриб унинг саломига зўрға алик олибди.

— Имом почча, — дебди Хусанбой, — бу кеча бир туш кўрибман, тушимда бошимга ой туккан эмиш, оёғимга кун туккан эмиш; киндигимга чўлпон уялаган эмиш. Шу тушимнинг таъбирини айтиб берсангиз, деб манави тангани олиб чиқкан эдим.

Имом Хусанбойнинг кўлидаги тангани кўриб:

— Ўғлим, сен жуда яхши туш кўрибсан, аммо бу тушингни таъбирини айтиб берадиган киши олти ойчалик йўл, кирқ кунчалик чўлда яшайди. У париларнинг доноси Ойпаридир. Унга бориб учрайсан, ўша тушингни таъбирини бирма-бир айтиб беради, — дебди.

Хусанбой бир халта талқонни қилиб, халтасига солиб, ёнига осиб, «Ойпари қайдасан», — деб, узок йўлга равона бўлибди. Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, куш учмаган чўллардан, одам юрмаган йўллардан ўтибди. Икки ой бўлганда бир жойдан чиқиб қолибди. Йўл бўйида бир уй турган эмиш. Хусанбой жуда чарчаб қолган экан, уйнинг соя ерига чўзилибди, аста-секин кўзи уйқуга кетиб қолибди. Шарпадан уйғониб кетиб сўқмоқ йўлга кўзи тушибди, қараса, икки отлик келаётган эмиш. Олдинги отдаги киши мудраб, орқадаги отдаги киши ухлаб келаётган одамини отдан тушириб қолдирай-да, ўзим отга миниб олай», — деб ўйлабди. Отликлар яқинлашиб келганда қараса, орқадаги отликнинг қўли орқасига боғланган эмини. «Бунга ёрдам бериб ажратиб ҳам оламан-ку», — дебди ўзига-ўзи. Эпчиллик билан сакраб отдаги кишини туширибди-да, отга ўзи миниб, қўлинни орқасига қилиб кета берибди. Отлар яна ўз мақомида йўлида давом этибди. Ол-ол юришибди, ол юрса ҳам мўл юришибди, орадан икки кечаш кундуз ўтибди. Бир маҳал олдиндаги киши орқасига қайрилиб қараса, отдаги киши бошқа эмини.

— Мен билан келаётган киши бошқа эди, сен бошқасан. Кимсан, қандай зотсан, айт? — дебди бирйинчи отлик, Хусанбой то жавоб бергунча бўлмай, киличини филофидан суғирибди-да, унга ўқталибди.

— Шошма, мени ўлдирма, сенга бир сир айтаман, — дебди Хусанбой.

Отлик бир оз шаштидан тушибди, килични қайтариб «шарақ» этказиб қинига солиб қўйибди.

— Сирингни айт, агар ёлгон гапирсанг ўрнингда келаётган одам аҳволига тушасан, — дебди.

— Сирим шулки, — дебди Хусанбой, — мен бир тушкўрдим. Тушимда бошимга ой түккан эмиш, оёғимга кунтүккан эмиш, киндигимга чўлпон уялаган эмиш, бу тушимнинг таъбирини имом поччадан сўрасам, у киши:

— Ўғлим, сен жуда яхши туш кўрибсан, аммо бу тушнинг таъбирини аита оладиган киши олти ойчалик йўл; кирк кунчалик чўлда яшайди. Унинг оти Ойпари. Шу Ойпарига учрасанг, тушингни таъбирини батафсил айтиб беради, — деди. Мен ўша Ойпарини излаб юрибман.

— Ҳах, — дебди олдиндаги отлик, — насиб сенда эканда. Ҳа, майли, нима ҳам дер эдим. Отлик шундай дебди-да, йўлда давом эта берибди. Юриб-юриб, чўлда бир боғнинг устидан чиқиб қолишибди. Бир гўзал боғ эмиш. Гуллар очилган, булбуллар сайраган эмиш. Тўрт томондан турли нағмаларнинг ёқимли овози келиб турган эмиш. Икковлашиб катта дарвозадан бокка киришибди. Бокқа кирган замониёқ бирдан олдинги отлик жуда келишган қизга айланниб қолибди. Йигит: «Бу қандай бўлди?» деб ҳайрон бўлиб турган экан, киз унга қараб шундай дебди:

— Ҳайрон бўлманг, излаган Ойпингиз мен бўламан. Бу, менинг боғим! Катта уйга Ойпари, кичик уйга Хусанбой жойлашибди.

Орадан кунлар, кунлар кетидан ойлар ўта берибди. «Хусанбой айтган тушимнинг таъбирини айтар», — деб кутармиш, аммо Ойпаридан хеч нидо чиқмасмиш.

Бир куни Ойпари йигитга юз тилла берибди-да:

— Бозорга борасиз, бир отни тўрт одам-тўрт томонидан суюб, сотгани олиб киради. Шу отни юз тилла бўлса ҳам оласиз. Одамлар сизни мазах килиб, кулишади. Қанчалик мазах килишса килиша беришсин, сиз отни қўлдан чиқарманг, — дебди.

Йигит «хўп» дебди. Юз тиллани олиб бозорга борибди. Бозорда юлдузни кўзлаган ҳар отлар турганмишки, аста кўя беринг. Аммо Ойпари айтган от йўқ эмиш. Йигит кутипти, кутипти, тоқати тоқ бўлиб энди кетай деб турган ҳам

эканки, бозорнинг кун чиқиши томонидаги дарвозадан тўрт одам тўрт томонига ёпишган бир от кириб келибди. От ориклигидан ётса туролмас эмиш, турса ётолмас эмиш. Бир одам калласидан, иккичиси думидан, қолганлари эса икки бикинидан суюб олган эмиш. Хусанбой отга яқинлашиб бориб «Отни сотасизларми?» — деб сўрабди.

— Сотамиз, — дейишибди ҳалиги кишилар.

— Нархи қанча? — сўрабди Хусанбой.

— Юз тилла, — дейишибди.

— Мана, олинглар, — деб Хусанбой қўлидаги бор тиллани санаб берибди.

Бозордагилар, овозларининг борича «хо-хо»лаб, бақиришиб Хусанбойни мазах қила бошлабдилар:

— Анаву йигитни каранглар. Орик, турса ётолмас, ётса туролмас отни юз тиллага олди. Бу отнинг бозордан чиқишига ҳам ҳоли йўқ-ку, ахир, йигит. Қувса етадиган, кочса кутулдирадиган манаву отлардан олсанг-чи, нодон бола!

Хусанбой уларнинг кулишига, мазахлашига ҳеч парво қилмабди, отни етаклаб уйига қайтибди.

— Олиб келдингизми, — дебди Ойпари, — энди яйдоқланг-да, бокка кўйиб юборинг.

Хусанбой отни яйдоқлаб, ўтлагани бокка кўйиб юборибди. Орадан кунлар, кунлар қетидан ойлар ўта берибди. Хусанбой «Тушимнинг таъбирини айтар», — деб Ойпарининг оғзини пойлармиш. Ойпаридан эса нидо чиқмас эмиш. Бир куни Ойпари Хусанбойга қараб шундай дебди:

— Нонимиз тугаб колди. Фалон мамлакатдаги фалон подшонинг олдига борсангиз. Унда хизмат килиб, бир оз буғдой топиб келсангиз, уни тегирмонда туйиб, ун қилиб, нон ёпсак.

Хусанбой:

— Қандай бўларкин? Подшо хизматида бўлиб нон топгандан кўра, ўтин сотиб тирикчилик ўтказганим маъқул эмасми, — дебди.

— Бораверинг, нима гап бўлишини кейин биласиз, — дебди Ойпари. Хусанбой подшонинг саройига борибди, уни аввал саройга кўйишмабди, бир иложини килиб, ичкарига кириб олибди. Подшо вазири билан гаплашиб турган экан. Хусанбой подшони кўриб кўркибди, кейин: «Кел-э, у ҳам одам-да», — деб салом бериб, яқинлашибди. Подшо Хусанбойнинг саломига алик олмабди, ким келди деб бир киё ҳам бокмабди.

Вазир Хусанбойни таниб қолиб:

— Нима килиб бу ерда тентираб юрибсан? — дебди.

— Таксирим, бирон бир юмуш берсалар, — деб келдим.

Вазир подшохга карабди, подшох «эртага келсин», — дебди. Хусанбой ташқарига чикар-чиқмас, вазир подшоға шундай дебди.

— Подшойим, юмуш сўраб келган ҳалиги йигитнинг хотинини танийман. Ўтган куни овдан чанқаб қелаётib, бир кўргонга дуч келдим. Бир коса сув сўраб, кўргоннинг ичка-рисига бош сукдим. Ўшанда хурлико бир аёл кўрнинган эди. Сизнинг гўзалларнинг гўзали бўлмиш қирқ хотинингиз унинг қўлига сув қуёлмайди, ҳеч бири унинг босган изига арзимайди. Бу йигит ўша аёлнинг бирон кимсаси бўлса керак, ишонмасангиз каломулло шариф урсин.

Бу гапдан подшонинг юрагига ўт кетибди, кўзлари чақнабди, соколлари титрабди. «Қандай бўлмасин ўша гўзал менини бўлиши керак», — дебди.

Вазир томогици бир кириб қўйибди. Бу: «Хўп бўлади шоҳим, сизнинг айтганингиз бажо келтирилади», — дегани экан.

Подшо:

— Ўша фаришта билан шу куни ишратда бўлай, олтин керак бўлса олтин, зар керак бўлса зар ол-да, уни ёнимга олиб кел! — дебди.

— Сабр қилинг, подшойим! Донишмандлар, «Сабр қилсанг ғўрадан ҳолва битар, бесабрлар ўз оёғидан йитар» деганлар! Гап бундай бўлади, — дебди вазир, — эртага йигит олдингизга яна келади. Келганда сиз қаттиқ оғриб қолган бўласиз. Йигитга қандай бўлмасин йўлбарснинг сутини олиб келишини буюрасиз.

Эртасига Хусанбой подшо хузурига яна келибди. Келса, подшо инқилаб ётган эмиш. Хусанбой салом бериб кирибди-да, юмушга буюришларини айтибди.

— Мен қаттиқ оғриб қолдим, — дебди подшо, — табиблар «Йўлбарснинг сутини дори бўлади», дейишди. Менга кайдан бўлмасин йўлбарснинг сутини топиб кел, хоҳлага-нингча хизмат ҳакини бераман.

Йигит буни эшишиб, ҳангуманг бўлиб қолибди. Охири Ойпарининг: «Подшо қандай юмуш буюрса, хўп дея беринг,» дегани эсига тушиб, «хўп» дебди. «Йўлбарсдек ваҳший хайвоннинг сутини қаердан топиб бўлади?» деганича ғамгин бўлиб уйга кайтибди.

— Намунча ғамгин бўлмасангиз? Қалай, подшо қандай юмуш буюрди? — деб сўрабди Ойпари. Хусанбой подшо саройида кўрган-бильганинни сўзлаб берибди, сўзининг охирода: «Подшо йўлбарснинг сутига тузадар эмаш», — дебди. Ойпари мийнфида кулибди-да, «Подшонинг белида

нони, тиззасида қони бўлади, қонии кечиб бориб нонини ейсиз-да!» — дебди.

— Эртага подшонинг олдига бориб ўнта қўй, ўн чорак ғалла сўранг. Ўн кундан кейин йўлбарснинг сутини олиб келаман, денг, — дебди Ойпари сўзининг охирида.

Тонг отитти. Ҳусанбой подшонинг олдига бориб унга шундай дебди:

— Юмушингизга тайёрман. Менга ўнта қўй, ўн чорак ғалла бёринг. Шу бугундан бошлаб сананг, ўн кун деганда мендан йўлбарснинг сутини ола беринг.

Подшо вазирга қараган экан, у томоғини бир қириб, «рози бўлаверинг» деган ишорани қилибди. Подшо бошини кимирлатиб Ҳусанбойнинг шартларига рози бўлибди. Ҳусанбой ўнта қўйни хайдаб, ўн чорак ғаллани Кўкон аравасига ортиб, уйга қайтиби.

Ойпари билан, ҳар куни бир қўйни сўйиб ея берибди. Орадан бир кам-ўн кун ўтибди. Шунда Ойпари Ҳусанбойга караб:

— Энди нима қиласиз, ваъда этган куннинг ҳам келиб колди, — дебди. Йигит:

— Сиз бор, менинг нима ғамим бўларди, — дебди.

Ойпари қўлига қофоз, қаламни олибди. Бир хат битиби. Кейин қозикдан юганни олиб бокқа чиқиб, юганни шилдиратиби. Ўган овозини эшишган от бир зумда пайдо бўлибди. Қараса от жуда семириб, яхши бўлиб кетиби: юлдузни кўзлар эмиш. Икки оёгини осмону фалакка кўтариб, учмоқчи бўлиб нуқул қишинармиш. Ойпари отни эгарлаб-жабдулаб, Ҳусанбойнинг қўлига хатни тутқазиб, йўлга солиб туриб шундай дебди:

— Сиз ана у сўқмоқдан кета берасиз, кейин тўрт томонга кетган кўча келади. Уларнинг бирига «Борса-келар» деб, иккинчисига «Борса келмас» деб, учинчисига «Борса ботар», тўртинчисига «Борса ботмас» деб ёзиб қўйилган. Сиз ўнг кўл томондаги «Борса ботар» деб ёзилган кўчадан кета берасиз. Юриб-юриб бир катта тўқайзорга дуч келасиз. У тўқайзордан одам-ку одам, ҳозиргача ҳайвон ёки куш ҳам ўта олмаган. Аммо кўркманг, мен ва тагингиздаги тулпор сизга доим ҳамроҳмиз. Тўқайзорда бир кишига дуч келасиз, хатни ўша кишига берасиз. Кейин нима бўлишини кутасиз.

Ойпаридан бу сўзни Ҳусанбой эшишиб, кулоғига исирға қилиб тақиб олиб, йўлга равона бўлибди. Отнинг туёғи ерга дам тегармиш, дам тегмасмиш, шамолига дарёлар дам музлармиш, дам музидан тушармиш. Кушни кувиб ўтиби, шамолни шошиб ўтиби, охирни кўз очиб юмгунича тўрт кўчанинг муюлишига олиб борибди. Ҳусанбой бўшдок қараса,

кўчаларнинг бошида, Ойпари айтгандай, ёзувлар бор эмиш:

«Борса келмас», «Борса келар», «Борса ботар», «Борса ботмас». Ҳусанбой отнинг бошини «Борса ботар» деган ёзуви бор кўчага бурибди, бир оз юрган экан, шундай бир манзарага дуч келибди: бир томони катта тўқайзор эмиш, иқкинчи томони чексиз камиш битган ботқоқлик кўл эмиш. Чангальзор — тўқай билан ботқоқлик шундаймишки, асти мен таърифламай қўя қолай, сиз эшитмай қўя қолинг, чангальзордан одам тугул пашша ҳам ўтмаганмиш, ботқоқликдаги балчиқлар бўлса, лўла болишдай, лўла болишдай пулфаклар чиқариб вақирлаб қайнаб ётганмиш. Унинг устидан одам-ку одам, ҳатто пашша, чивин учиб ўтмаганмиш. Ҳусанбой «Тупроғим шу ердан олинган экан-да», — деб ўзини ўлимга ростлаб турган ҳам эканки, ёнида бирдан бир одам пайдо бўлиб колибди.

— Хизмат? — деб сўрабди у.

— Ассалому алайкум, мана бу хатни олиб келган эдим, — дебди Ҳусанбой. Чол саломгә алик олиб, сўнг қўлидаги хатни олиб ўкиб кўриб:

— Сен Ойпаридан келибсан-да, жуда соз. Мен йўлбарсларимни чақираман, сен қўрқма, сенга тегмайди. — дебди. Кейин чол Ҳусанбой умрида ҳеч эшитмаган қандайдир овоз билан «ҳай-ҳай»лаган экан, овозидан қамишларнинг қадди букилибди, тўқайдаги толларнинг барги тўкилибди. Орадан бир зум ўтар-ўтмас, «Қандай юмушингиз бор, ота!» деб тўда-тўда йўлбарс бўкириб-бўкириб етиб келибди. Баҳайбат бир соғин она йўлбарсни четга олиб чиқиб, икки соноч¹га чоч килиб сутидан соғиб, яна икки катта йўлбарсни олиб колиб, қолганларга жавоб бериб юборибди. Соночлардаги йўлбарс сутини қўлига бериб, икки йўлбарсни олдига солиб, «Шу одам қачон жавоб берса сўғин келасизлар», — деб йўлбарсларга тайинлаб, Ҳусанбойни йўлга солиб юборибди.

Ҳусанбой соночни кўтариб, йўлбарсларни хайдаб қўрғонга етиб келибди, Ойпари уни кўриб ўзида йўқ суюнибди.

— Энди, — дебди Ойпари, — соночдаги сутни олиб, йўлбарсларни олдингизга солиб, пиёдалаб подшонинг олдига боринг.

Кун пешин вақти экан. Ҳусанбой қўлида соноч, олдида икки баҳайбат йўлбарс йўлга тушибди. Буни кўриб, дўкондорлар дўконларини ёпиб-ёпмай қочиб юрибдилар. Бир зумда кўчада одамзод қолмабди. «Бир йигит қўлида соноч, олдида икки йўлбарс билан кўча оралаб келяпти», — деган

¹ Соноч — мени.

ҳабар подшога ҳам етибди. Подшо вазирига буюрибди:

— Фақат қўлидаги сутни олиб келсин, йўлбарсларни ўз жойига қайтариб юборсин!

Вазир аркнинг минорасидан туриб:

— Хой Ҳусанбой, қўлингдаги соночдаги сут йўлбарс сути эканлигига подшои олам ишондилар, соночни ўша жойга кўй-да, йўлбарсларни ўз жойига қўйиб кел, — деб бақирибди.

Бу сўзни эшишиб, Ҳусанбой йўлбарсларнинг қулогига бир нима деб шивирлапти. Йўлбарслар бошларини силкиб-силкиб жўнаб қолипти. Кейин Ҳусанбой соночдаги сутни олиб подшонинг олдига борибди, сутни бериб, бир қанча олтинни олиб уйига қайтипти. Ҳусанбой кетгач, подшога қараб вазир шундай депти:

— Подшоҳим, бу йигит билан юрган хотин одам эмас, балки пари бўлса керак. Эрта индин келса очик айтасиз-кўясиз.

— Нима дейман, — дебди подшо.

— Сен билан турган аёл пари экан, — деб вазир подшоға ўргатиپти, — менга ана шу парини хотинликка берасан, ё бўлмаса бирон бир пари топиб берасан, дейсиз. Ўша парини ёки бошқасини топиб берса бергани, бермаса ўлимга хукм қиласиз, аёл сизга қолаверади.

Орадан икки, уч кун-ўтибди, Ойпари Ҳусанбойга «Подшонинг олдига боринг-чи, яна қандай юмуш буюрар экан, — дебди.

— Хўп бўлади, — деб Ҳусанбой подшонинг саройига борибди.

— Келдингми, — дебди подшо, айтишларича, сен билан боғда турган аёл пари эмиш. Менга уни, бўлмаса унга ўхшаш бир пари топиб берасан. Топсанг топганинг, тополмасанг бошингни танангдан жудо қиласман. Подшодан бу гапни эшигтан Ҳусанбой муддат сўраб ғамгин уйига келипти.

— Мунча хафа бўлмасангиз. Тағин бирон бир гап ўтдими? — деб сўрабди Ойпари.

— Гап бўлганда қандок, — дебди Ҳусанбой, — подшонинг кўнгли пари хотин истаб қолибди. Аввал ўлмасам ҳам энди пари хотин излаб ўлиб кетадиганга ўхшайман.

— Ғам еманг, мен бор эканман, сиз ўлмайсиз, подшо олдида бўйнингизни ҳам эгмайсиз. Эрталаб подшо саройига борингда, унга учраб «Хўп, пари хотин олиб келиб бераман, аммо менга йигирма кўй, йигирма чорак ғалла беринг, йигирма кундан кейин пари хотин сизнинг кўйнингизда бўлади, денг» — дебди Ойпари.

Тонг отипти. Ҳусанбой подшонинг ҳузурига борибди.

— Кандай маслаҳатга келдинг, — дебди подшо, — қўлингдаги парини берасанми ё бошқа бирон бир парини хотинликка олиб келасанми? Ёки бошингни танангдан жудо килайинми?

— Мен розиман, — дебди Ҳусанбой, — фақат йигирма кун муддат берасиз, йигирма қўй, йигирма чорак ғалла берасиз. Йигирма кун муддат ўтгандан кейин парилардан бирини қўйнингизда кўра берасиз.

Подшо ноилож рози бўлибди. Йигирма қўй, йигирма чорак ғаллани аравага ортиб Ҳусанбой уйига келибди. Ойпари билан Ҳусанбой қўйларни сўйиб ёб, ғаллани тегирмонда тортириб ун килиб, нон ёптириб еб-ичиб кун ўтказа беришибди.

Бир кам йигирма кун деганда Ойпари Ҳусанбойга қараб:

— Мана, бир кам йигирма кун ҳам ўтди-кетди, энди нима қиласиз? — дебди.

— Сиз бор, менинг нима ғамим бўлади, — дебди Ҳусанбой.

Ойпари қўлига қалам ва бир варақ қофозни олиб, бир нималарни ёзиб, Ҳусанбойнинг қўлига тутқазиб, шундай деб тайнинлапти:

— Кун ботиш томонга кета берасиз. Аммо шуни бир билиб қўйинг: бу гал жуда кўп қийинчиликларни енгиб ўтишга тўғри келади. Зулмат шахридан ўтасиз, ютар қўлни кечасиз, ёнар тоққа борасиз, сўнг мақсадга эришасиз. Ёнар тоғнинг ёнбағрида бир кампир макон тутған. Унинг олдига бориб дадил: «Ассалому алайкум», — дейсиз. Кейин қўлингиздаги хатни унинг қўлига тутқизасиз.

Ҳусанбой «хўп» дебди-да, отни миниб йўлга равона бўлибди. Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди. Зулмат шахридан ўтибди, ютар қўлидан кечибди, охири ёнар тоғнинг олдига бориб қолибди. Қараса, ёниб турган тошдан қилинган уйнинг ёнида бир кампир ўлтирган эмиш. Ҳайбати олами тутған эмиш. Ён атрофида турли-туман суюклар эмиш. Ҳусанбой унинг олдига бориб «Ассалому алайкум, момо», — дебди.

— Э одамзод, саломинг бор-да, бўлмаса икки ямлаб бир ютар эдим! Нима хизмат билан келдинг, гапир, — дебди кампир. Ҳусанбой ёнидан Ойпари берган хатни олиб унинг қўлига тутқазибди.

— Ха, сен Ойпарининг олдидан келибсан-да, қалай, яхши юрибдими?

— Ха, яхши юрибди, — дебди Ҳусанбой, — мен унинг энг яқин кишиси бўламан. Кампир бу гапни эшитиб, Ҳусан-

бойни зиёфат устига зиёфат килибди. Зиёфат туғандан кейин кампир унга караб шундай дебди:

— Болам, сен кета бер. Кизлар «Обиҳаёт» сувида чўмилгани қетишган эди, ҳали замон келиб қолишса айтаман, сендан олдин етиб боришади.

Хусанбой кампирга раҳмат айтиб, орқасига қайтибди, кўз очиб юмгунча вакт ўтмасдан от уни уйига етказиб келибди. Уйида хилма-хил кийинган, бир-бираидан чироили қизларни кўриб ҳайрон бўлиб қолибди. Ҳатто Ойпарини ҳам танимай қолибди. Шу куни базм катта бўлибди, ўйин-кулги билан тонг отибди. Эрталаб, Ойпари Хусанбойга караб:

— Мана шу бир кам қирқ пари сизнинг ихтиёргизда бўлади, улардан бири Кунпари мен билан бу ерда қолади, қолган бир кам қирқ қизни олиб подшонинг олдига борингда, унга такдим этинг, — дебди.

Хусанбой Ойпарининг айтганини килиб, бир кам қирқ парини эргаштириб подшонинг саройига борибди. Кизларни кўриб, подшонинг оғзини таноби қочибди, сўлаги оқибди, кўзи сузилибди. Эси оғиб қолибди, хурсанд бўлганидан нуқул «хи-хи-хи» дермиш. Эриб қетиб, Хусанбойга кўтарганича тилла бериб, колганига яна келарсан, дебди. Хусанбой қизларни ўша жойда қолдириб уйига қайтибди. Орадан уч кун ўтибди, эрталаб дарвоза қаттиқ тақиллабди. «Эрта сахарлаб келган ким бўлди экан?» деб Хусанбой дарвозани очса бир канча отлик аскарлар билан подшонинг вазири турган эмиш.

— Тез бўл, саройда сени подшоларнинг подшойи, сultonларнинг султони йўклаяптилар, — дебди вазир. Хусанбой қаерга кетаётганилигини Ойпарига айтиб кўйишга ҳам улгурулмабди. Хусанбойни кўрган подшо газаб билан бақирибди:

— Менга пари деб кимларни олиб келган эдинг, аҳмок, сен кетган куннинг эртасига қизларни кўз олдимда бир-бир дўмалаб, капитар бўлиб учеб қетишиди. Қайтиб келар деб кутдим, биронтаси ҳам қайтмади.

Подшо Хусанбойга шундай деб айтибди-да, «Сени ўлдириб, ўйингдаги парини олмасам юртга подшо бўлганим бекор» деб кўнглидан ўтказибди, кейин вазир тайинлаган гапларни айтибди:

— Мен сенинг билимдонлигинга қойил қолдим. Жуда билагон одам экансан. Энди охирги шартим бор: бу щартим шуки, отам илгари менинг ўрнимда юртга подшо бўлдим. Энди сен у дунёга бориб билиб келасан: отам у дунёда ҳам подшомикин ёки подшо эмасмикин?

Хусанбой «энди ўлдиар экан-да», деб баттар ҳайрон бўлибди, нима киларини билмай боши қотибди. Муддат сўраб, жуда ҳам ғамга ботиб уйига қайтибди.

— Намунча ғамга ботмасангиз. Подшо тағин бирон гап қилдими? — дебди Ойпари.

— Ҳа, подшо бу гал ўлдиришга ахд қилди. У дунёга бориб, отамнинг подшо ёки подшо эмаслигини билиб келасан, — деб буюрди дебди Хусанбой.

— Шунга ҳам ғамми? Мен бор эканман ҳеч ғам еманг. Албатта у дунёга бориб, подшонинг отаси нима иш қилаётганлигини билиб келасиз. Эртага подшонинг олдига бориб: «Майли, у дунёга бориб отангизни подшо ёки подшо эмаслигини билиб келаман. Аммо менга кирқ кун муддат берасиз. Бунинг устига, кирқ кўй, кирқ чорак ғалла, кирқ арава шоҳ берасиз», — денг.

Эртасига азонлаб Хусанбой подшонинг ҳузурига бориб, Ойпари тайинлаган гапларнинг ҳаммасини унга айтибди. Подшо «бу охири ўлар экан, пари менга қолар экан», деб ўзида йўқ хурсанд бўлиб, кирқ кўй, кирқ чорак ғалла, кирқ арава шоҳни юқлаб берибди. Хусанбой кирқ кўйни, кирқ чорак ғаллани, кирқ арава шоҳни олиб уйига қайтибди. У билан бирга подшо кишиларидан ҳам бир нечтаси келибди.

Ойпарининг буйруғи билан подшо кишилари кирқ арава шоҳни катта тошлоқнинг ўртасига ғарам қилишибди, энг тепасига Хусанбойни ўтқизишибди. Ғарамнинг устига лампа мойидан сепишиб, ўт ёқишган экан, аланга осмону фалакка кўтарилибди. Буни ўз кўзлари билан кўриб турган подшо одамлари чопганларича бориб подшога «Ҳалиги йигитнинг кули кўкка совурилди, ўз кўзимиз билан кўрдик», деб айтишибди. Подшо: «Энди ниятимга етдим-а» деб кўнглидан ўтказибди, хабар келтирсанларга бир қап, бир кап тилла берибди. Подшони хурсандчиликда кўйинг-да, эндиги гапни Ойпари билан Кунпаридан эшитинг: Ойпари Кунпари билан биргаликда тутун орасидан ғарамнинг устига учиб тушиб, Хусанбойни олиб, уйига келиб, ҳар куни бир кўйни сўйиб унинг ёғи билан гўштига палов дамлаб, кайф-сафони кила берибди.

Бир куни подшодан чопар келибди, Ойпари, «хизмат», деб чиқкан экан, «Подшо сизни чакиряпти», — дейишибди. «Бораверинглар, мён хозир етиб бораман», — деб чопарларни жўнатиб юборибди. Пешин пайтида Ойпари подшонинг ҳузурига етиб борибди. Подшо уни кўриб, ҳанг манг бўлиб қолибди.

— Подшойи олам, мени нимага чакиртирдилар, — дебди Ойпари.

— Чакирганимнинг сабабини билмайсанми, нодон. Ва-
зирим таърифингни баён этгандан бўён сенга ошику бекарман. Хусанбойдан кутулиш учун кўп шартларни буюрдим, у ҳаммасини, билишимча, сенинг ёрдаминг билан ба-
жарди. Охиригина шартни айтдим, ҳозир уни бажаргани у
дунёга сафар қилди. Энди сен менинг хотинимсан. Подшо
шундай дебди, кўзлари чакнаб, қўллари титраб Ойпарига
якинлашиб, унинг оппок момикдай билагидан ушлаб ўзига
торта бошлабди.

— Тақсирим, тўхтанг, — дебди Ойпари. — Сизга бир
саволим бор.

— Сен билан савол-жавоб қилиб ўлтиришга бардошим
йўқ, — дебди подшо.

— Йўқ, саволимни тинглайсиз, — дебди Ойпари, — бўл-
маса оқибати ёмон бўлади.

— Ха майли, саволингни бирига жавоб берсан-бера ко-
лай, айт, — дебди подшо.

— Халиям саволим битта, у ҳам бўлса, сиз Хусанбойга
шартингизни бажариш учун неча кун муддат бергансиз? —
дебди Ойпари.

— Қирқ кун, — ғазаб билан дебди подшо.

— Ҳа балли, қирқ кун кутасиз, — ғазабга ғазаб билан
жавоб берибди Ойпари.

— Вой, нодон-ей, ахир у ғарам билан биргаликда куйиб
кул бўлиб, асфаласофилинга кетди-ку, ахир. Кутма, энди у
нариги дунёдан қайтиб келмайди, — деб масхара қилиб
кулибді подшо.

— Йўқ, — дебди Ойпари, — қайтиб желади, мардларга
ўлим йўқ! У, шартингиз ўлим билан баб-баравар эканли-
гини била туриб, ўзини ўтга ташладими, сиз ҳам ваъдангиз-
да туринг-да, қирқ кун кутйинг, номардлик қилманг. Хусан-
бой у дунёдан қайтиб келмаса, мен сизники бўлай.

Подшо Ойпарининг гапларидан нихоятда ғазабланибди,
аммо охирини ўйлаб ноилож кўнибди, қирқ кун кутишга
қарор қилибди. Орадан бир кам қирқ кун ўтибди. «Энди
нима қиласиз?» деб сўрабди Ойпари: «Сиз бор, менинг нима
ғамим бор, шунча бало-офтлардан сақлаб қолдингиз, бу
гал ҳам сақлаб қолишингизга имоним комил», — дебди
Хусанбой.

Ойпари кулибди. Қўлига қофоз билан қалам олибди,
бир нарсаларни ёзибди. Қейин Хусанбойни олиб, ўт ёқилган
тошлоқ ёнидаги ариқка кўмиб, кулни унинг устига тортиб
кўйибди.

Тонг отибди. Подшо тўйни бошлаб вазир, уламо ва ако-
бирлари билан карнай-сурнай тортиб ўт ёқилган ерга келиб-

ди. Одамларига кулни у ёк бу ёқка сурини буюрибди. Одамлар суроётган экан, бирдан, кулнинг ўртасидан «Мен бу ёқдаман!»деган овоз келибди. Одамлар чор атрофга тумтарақай кочиб колибди. Подшо хушидан кетибди, сепилган сувдан ўзига келиб, ёнида кулиб турган Ҳусанбойни кўрибди. Подшонинг эси ўзига келганини кўрган Ҳусанбой уңга караб шундай дебди:

— Подшойи олам! Илтимосингиз билан у дунёга бордим. Кишилардан суриштириб отангизни топдим. Отангиз у дунёда ҳам подшо эканлар. Сухбатлашиб ўтирилик, катта зиёфат килдилар. Укангиз ҳам у киши билан бирга экан. Отангиз укангизни тўй килмокчи эканлар. Сизни тўйга айтиб юбордилар. Қолган гаплари мана бу қофозга битилган хатда.

Ҳусанбой шундай дебди-да, қўлидаги хатни подшога берибди. Подшо икки букланған хағни ўқибди, Ҳусанбой айтиган гапларнинг ростлигига ишонибди. Қейин шу ернинг ўзида, укасининг тўйига тайёргарлик кўришни буюрибди. Яна кирк арава ўтинни тошлокка келтиририбди. Укамнинг тўйига деб, қоп-қоп тилла, яхши зарбобу кимхоб тўнлардан олиб энг яқин кишилари билан бирга ғарамнинг устига чиқиб ўтирибди. «Лампа мойидан кўпроқ сепинглар», — деб буйруқ қиласмиш. Подшонинг бемаъни хатти-харакатидан зада бўлган халойик Ҳусанбой билан Ойпари бошлиқ ғарамга лампа мойидан сочиб, ўт ёқиб юборибди. Бир нафасда ғарамни олов олибди, шуъласи оламни тутибди. Халқ бефаҳм подшодан қутулганига шукур килиб, алансаси осмону фалакка етаётган ғарам атрофида ўйин-кулги қилибди. Ҳусанбойни подшо килиб кўтармокка қарор килишиб, бордонга солиб саройга олиб борибдилар. Ойпари ўнг кўл вазир, кунпари чап кўл вазир бўлибди.

Подшоликнинг эртасига Ойпари Ҳусанбойга караб шундай дебди.

— Тушингизнинг таъбирини энди айтиб берай: бошингизга ой тукқани мен, бёғингизга кун тукқани чап кўл вазирингиз бўлмиш ўртоғим Кунпари, киндигингизга чўлпон уялагани подшолик давлати. Энди сиз шу халқ орасидаги қизлардан бирини танланг. Тўй-томоша килиб сизни уйлантирамиз. Биз парилар бола кўрмаймиз, шунинг учун сиз билан бўла олмаймиз. Сиз бола-чақали, эварали-чеварали бўлинг. Биз качон керақ бўлиб колсак чакириарсиз, — деб Ойпари билан Кунпари соchlаридан бир тола-бир тола беришибди. — Ҳашбу толани ўтга ташласангиз, ўша замон тайёр бўламиз.

Икки пари шу гапларни айтиб, бир-бир думалаб, иккиси икки кантар бўдиб, осмону фалакка кўтарилибди.

Хусанбой бир чўпоннинг қизига ўйланиб, адолат ва ақл билан юрти сўраб, мурод мақсадига етибди.

КИРОНОФА

Бор экан, йўқ экан, оч экан, тўқ экан.

Кадим ўтган замонда бир бойнинг ўғли бўлган экан. У бойнинг ўғли бир куни туш кўрса, тушида бир паризод кулиб, «мени ол» — деб кўздан фойиб бўлган эмиш. Бойнинг ўғли ўрнидан тура солиб, паризодни ахтариб кетиб қолибди. Бораверибди, йўл юрибди, йўл юрса хам мўл юрибди, неча сувсиз чўл юрибди, ўрдак кўнган кўл юрибди, хуллас, бир жойга етиб, отидан тушибди.

Шу ерда бир фурсат дам олган экан, бир киши келиб: «Мен Қироноға бўламан, сен кимсан?» — дебди. Бойнинг ўғли эса: «Сен Қироноға бўлсанг, мен паризодга бораётган бойнинг боласи Курбоноға бўламан» — дебди.

Қироноға айтибди:

— Сен мен билан дўст бўласанми, агар дўст бўлсанг паризодингни хам оласан, лекин паризоднинг ўзи сеники, кирқ канизи меники, — дебди. Курбоноға рози бўлибди. Иккиси бирга кетибдилар. Бориб паризоднинг шахрига кирибдилар. Қироноға айтибди:

— Сен шу ерда ўтириш, мен паризоднинг уйига бир кириб чиқаман. Курбоноға эса:

— Борма, сени тутсалар ўлдирадилар, — дебди.

— Сени тутсалар ўлдирмайдиларми? Менда ҳунар бор, сенда нима бор? — дебди Қироноға.

— Менда ҳунар йўқ, факат паризодни тушимда кўрганман ва у менга «мени ол» деган, мен эса «яхши» деганман, — дебди Курбоноға. «Гапни кўп чўзма эй лашашанг, туш деган нарса тескари йўйилади», — дебди Қироноға. Қироноға ўндан сўнг дарров ит суратига кирибди-да, кўчама-кўча юриб кетибди. Қизнинг уйига етгандан сўнг мушиук суратига кириб уйга кирибди. Қироноға қизнинг кирқ канизи билан ухлаб ётган пайтига дуч келибди. Қараса, паризоднинг ёнида бир сандик турганмиш. Қироноға дархол одам қиёфасига кириб, қизни секин сандикка солиб кўтарибди, буни хеч бир киши билмабди.

Паризодни келтириб Курбоноғага топшириб; ўзи яна кайтиб канизларнинг хаммасини уйғотибди-да: «Маликангиз фалон шаҳарга кетди, менга эса айтди канизакларимни хам изимдан олиб кел деб, мен сизларни олиб кетишга келдим».

Аввал кизлар «чуйда-чуй» бўлибдилар, сўнг Қироноғанинг гапига кириб, унинг кетидан йўл олибдилар. Қизнинг отаси подшо эди. Қизининг ўғирланганини эшишиб кирқ девини юборибди. Қироноға дарров бундан хабар топиб: «Сен паризодингни ҳам қирқ канизи билан олиб кет, мен ов овлаб изингдан етиб бораман» — дебди, йигитга. Қурбоноға кизларни олиб кетгандан сўнг девлар Қироноғанинг ёнига келиб қизни суриштирибдилар. Қироноға айтибди: «Мен уларнинг қаердалигини биламан, лекин уларнинг кирган жойига бир-бирлаб кирасизлар, кизлар ҳам шундай килиб кирди, кейин қизларни олиб қайтасизлар» — деб девларни бир тоғнинг форига бошлабди. Ўзи уларга «Мана шу ерга кирдилар» — деб кўрсатиб, ўзи мушук суратига кириб, улардан олдин форга кириб кўлига пичок олиб тураверибди. Девлар бирин-бирин кирган эканлар Қироноға кирганинг жонини жаҳаннамга юбораверибди. Қирқ девни ўлдириб, уларнинг кирқ отини ҳам олиб, куроллариини ҳам олиб, Қурбоноғанинг изидан етиб бориб, уларга кирқ от билан куролларни тақсимлаб берибди.

Канизларнинг ҳар қайсиси бир от миниб, қаерга боришларидан бехабар Қироноғанинг изидан йўл бошлабдилар. Бир чўлга чиққанларида Қироноға Қурбоноғага айтибди: «Дўстим, мана сен севганингга етишдинг, мен қирқ канизини олдим, энди сен ўз юртингга кетасан, мен ўз йигитларим ёнига бораман» — дебди.

Паризодни олиб Қурбоноға, канизларни олиб Қироноға ҳар қайсиси ҳар томонга ажралиб кетибдилар. Қироноға кирқ йигитига кирқ канизни олиб бориб беріб, уларнинг ҳар бирини хотинлик қилибди. Қурбоноға түшида кўрган паризодни олиб тўй қилиб муродига етибди.

ГУЛ САНОБАРГА НИМА ҚИЛДИ, САНОБАР ГУЛГА НИМА ҚИЛДИ?

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир подшо ўтган экан. Бу подшонинг бир-биридан келишган, бақувват уч ўғли бўлган экан. Кунлардан бир куни подшо уччала ўғлини ёнига чақирибди-да, уларга караб шундай дебди:

— Енар шамчироқларим, мен энди анча қариб қолдим. Оёғимдан мадор кетди, белимдан қувват. Куним яқинлашиб қолганга ўхшайди. Ҳаётимнинг охирги кунларида сизларга яна бир-икки ҳасиҳатомуз гап айтай, қулок солинглар. Мен дунёдан ўтгандан кейин сафарга отланинглар. Йўл юрасизлар, йўл юрсангизлар ҳам мўл юрасизлар, охири уч йўлнинг

бошига етасизлар. Биринчи йўлнинг бошида «Борса келар!» деган ёзув бор. Иккинчи йўлнинг бошида «Борса келмас!» деган ёзув бор. Учинчи йўлнинг бошида «Борса гумон!» деган ёзув бор. Ҳамманглар биринчи, яъни «Борса келар!» деган ёзув бор йўлдан кетинглар. Бехатар мақсадга эришасизлар. «Борса келмас!» ва, учинчи «Борса гумон!» деб ёзилган йўлдан асло-асло юрманглар. Ҳавф-хатарга дучор бўлиб, беҳуда ўлиб кетасизлар.

Орадан уч кун ўтибди, подшо вафот этибди. Ўғиллари дод-фарёд килишиб, оталарини иссик-совуғини яҳшилаб ўтказишибди.

Отасининг ўрнига энг катта ўғил подшо бўлибди. Кунлардан бир куни икки укасини ёнига чақириб, уларга қараб шундай дебди:

— Укаларим, отамиз бизларгә насиҳат қилиб, уч йўлдан бири — «Борса келмас»га асло бора кўрманглар, деган эди. Бу йўлда қандай хислат бор экан. Бориб шуни билиб келмоқчиман. Ўрнимга сен подшо бўлиб турасан,— дебди кўрсатгич бармоғи билан иккинчи укасини кўрсатиб. Укалари «борманг» деб қанчалик ялиниб-ёлвормасинлар, катта акалари озиқ-овқатни ғамлаб, Қорабайир отини миниб, қирқ йигитни ёнига олиб йўлга тушибди.

Булар йўл юришибди, йўл юрсалар ҳам мўл юришибди. Тоғлардан ўтишибди, дарёлардан кечишибди, охири уч йўлнинг бошига етиб боришибди.

Биринчи йўлнинг бошида «Борса келар!» деган ёзув бор эмиш. Иккинчи йўлнинг бошида «Борса келмас!», учинчи йўлнинг бошида «Борса гумон!» деб ёзилган эмиш.

Йигит отиңинг бошини тўғрига — «Борса келмас!» деб ёзилган кўчага бурибди.

Йигитлар: «Отангиз насиҳатининг ақсини қилмангизчи», — деб неча бор айтмасинлар, подшонинг катта ўғли ўз сўзидан қайтмабди: «Арслон изидан, йигит сўзидан қайтмас», деганлар, «Борса келмас»га борамиз дедикми, борамиз», — деб туриб олибди.

Шундай қилиб, «Борса келмас!» йўлига равона бўлибдилар. Йўл юришибди, йўл юришса ҳам мўл юришибди. Биринчи кун қанчалик тинч ўтган бўлса, иккинчи, учинчи кун ҳам ҳавф-хатарсиз ўтибди. Ҳеч қандай воеа рўй бермабди.

Юриб-юриб, охири катта бир тоғнинг слідига келиб қолишибди. Шунда йигит:

— Отларга дам бериб, ўтга қўйялик, ўзимиз ҳам бир оз тамадди қилиб олайлик,— дебди..

Отлардан тушиб, ўтга қўйишибди. Энди олдиларига дас-

турхон ёзиб, пишириб олган овқатларидан қўйишган ҳам эканки, бир томондан жаранглаган овоз келибди. Йигит сапчиб ўрнидан туриб, ён атрофига қарабди. Ҳеч нарса йўқ эмиш. Тоғнинг энг баланд чўққисига қараган экан, чиройли бир кийикка кўзи тушибди. Кийикнинг шохи ҳам, тукининг ҳар бир толаси ҳам олтиндан эмиш, кўзни қамаштиарли даражада ловуллаб ёнаб турган эмиш. Шуъласига тоғнинг коронгу даралари ҳам ёруғ бўлиб турган эмиш.

Подшовачча йигитларига кийикни тириклайн ушлашни буюра туриб шундай дебди:

— Ана шу кийикни ушлаймиз. Кийик кимнингдир олдиндан чиқиб қолиб, ушлай олмаса, унинг ўнг юзига қора суркаймиз.

Йигитлар рози бўлишибди. Кий-чув бошланибди, ҳамма томони олтиндан бўлган сехрли кийикни ушлашга бор кучрайратларини сарф килишибди. Йигитларнинг ҳар бири ёшлигидан ов билан шуғулланган зўр овчилар бўлганлигидан бир зумда кийикни ўртага олиб қолишибди. Кийик қоча-қоча подшоваччанинг олдига чиқиб қолибди. Подшовачча ушлайман деб отдан ўзини ташлаганда, кийик Эпчиллик билан унинг ёнидан ўтиб кетиб, кочишда давом этибди.

Бу воқеадан подшовачча жуда ҳам изза бўлибди. «Қандай бўлмасин уни ушлайман!» деб бақирибди-да, кийикнинг оркасидан кувиб кетибди. Кийик қочганича бир бокқа кириб кетибди. Йигит ҳам уни кувиб, боғ дарвозасининг олдига бориб қолибди. Бир илож қилиб боғнинг ичкарисига кирибди, дарвоза ўз-ўзидан шараклаб ёпилибди. Подшовачча бундек караса, боғнинг ўртасида бир ҳовуз бор эмиш, унинг тепасидаги супада жуда ҳам гўзал қиз ўлтирган эмиш. Атрофидаги раиго-ранг гуллар очилиб ётган эмиш, шохларида кумри, тўтилар ёқимли наволарини чалаётган эмиш. Қиз шундай хусни эмишки, супа атрофидаги гуллар унга томон эгилиб чиройидан сўрашармиш. Қизни кўрган йигитнинг оғзи очилиб, ҳангуман бўлиб қотиб қолибди. Қизнинг кўзи йигитга тушибди, дарров ўрнидан туриб, у ёк бу ёғини йифишитирибди.

— Хуш келибсиз йигитча, кани, супага марҳамат,— дебди.

Қизнинг таклифидан подшовача эриб кетибди. Аста-секин юриб супага келибди.

Караса, дастурхонда турли-туман мевалар, хилма-хил овқатлар турган эмиш. Қават-қават атлас, барқут кўрпачалар солинган, юмшоқ пар ёстиқлар ташланган эмиш. Нозу неъматлар ўртасида шахмат тошлари терилган ҳолда турган эмиш.

Подшовачча кўрпачаларнинг бирига ўлтиргандан кейин меҳмон кила туриб қиз гаҳ бошлабди:

— Яхши йигит, адашиб бу ерларда нима қилиб юрибсиз? — дебди.

— Сиз силаб ўлтирган кийикни тоғдан қочирган эдим, ўшани ушлаб кетгани келдим, — дебди йигит.

— Яхши. Бу ерга одам кирса оёғи куяди, күш учса қаноти синади. Сиз кийикни ахтариб келиб қолибсиз, эйди бир шартим бор. Икковимиз мана шу шахматни ўйнаймиз. Ўйнда мен ютсам сиз менинг ихтиёrimdasiz, нима қилсам қиламан. Бордю мен ютказиб сиз ютиб олсангиз, мен сизнинг ихтиёрингиздаман; нима қилсангиз қиласиз, — дебди.

Йигит бошини эгиб, рози бўлганлигини билдирибди. Шахмат ўйини бошланибди. Ҳар икки томон жуда ҳам қаттиқ ўйнашибди. Лекин, бари бир, қиз ютибди. Шунда қиз хизматкорларини чакириб:

— Мана бу йигитнинг кийимларини дарров ечинтириб, оёғига чориқ ва эгнига эски жомакор кийимлардан кийинтиргилар. Кўлига чоракилик кетмон бериб бокқа қўйинглар. Умр бўйи менга кул бўлиб боғни чопиб юрсин, — деб буйруқ килибди.

Кўз очиб юмгунча подшоваччани ечинтириб, оёғига бир пуд келадиган чориқни кийгизишибди, устига эски-тускиларни ёпишибди. Кўлига чоракилик кетмонни бериб, орқасига бир тепиб ичкари бокқа киритиб юборибдилар.

Подшоваччани боғни чопишда қўйинг-да, икки оғиз гапни тоғнинг этагида қолган кирқ йигитдан эшитинг: кирқ йигит подшоваччани кутишибди-кутишибди, охири тоқатлари ток бўлибди. Орадан ўн кун ҳам ўтибники, подшоваччадан дарак йўқ эмиш. Охири, озиқ-овқатлари, ичарга сувлари қолмай орқаларига қайтиб кетишга мажбур бўлишибди. Қистаб йўл юриб, кирқ кун деганда шаҳарларига, кириб келишибди.

Ўша куни саройга бориб, подшоваччанинг ўрнига подшо бўлиб қолган иккинчи укасига тоғдаги воқеани сўзлаб берибдилар. Укалари роса кутишибди, ҳеч дараги бўлмагач, акамиздан айрилиб қолибмиз-да, деб, унинг иссиқ-совуғини ўтказишибди. Беш, ўн кун ўтказиб туриб, ўртанча подшовачча «Акамнинг тириқ ёки ўликлигини ўз кўзим билан кўрмасам бўлмайди», деб, кенжа укасини ўрнига подшо килиб, ёнига кирқ йигитни олиб, йўлга чикибди.

Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди. Баланд тоғлардан ўтишибди, азим дарёлардан кечишибди. Охири отаси айтган уч йўлнинг бошига боришибди.

Караса, биринчи йўлнинг бошида «Борса келар!» деган ёзув бор эмиш. Иккинчи йўлга қарабди, унда «Борса келмас!» деган ёзув бор эмиш. «Шу йўл акамнинг йўли эди, у менинг ҳам йўлимдир», деб кўнглидан ўттанча

подшовачча. Учинчи йўлда «Борса гумон!» деган ёзув бор эмиш.

Ўртанча подшовачча «Борса келмас!» ёзув бор йўлга тушибди. Кирқ йигитнинг ҳаммаси «Ахир бу отангиз борманглар деган йўл-ку, ўзингиз биласиз-ку, ахир акангиз ҳам шу йўлда ҳалок бўлгандилар», деб гапира бошлабдилар.

Подшовачча уларнинг гапига парво қилмай, йўлида давом этибди. Кирқ йигит ноилож унга эргашибди. Йўл юришибди, йўл юришса ҳам мўл юришибди. Куш учмаган чўлдан ўтишибди, поёнсиз йўлдан юришибди, охири баланд бир тоғнинг тагига келиб қолишибди.. Шунда ўртанча подшовачча йигитларига қараб:

— Отдан тушиб, дам беринглар. Ўзимиз ҳам оз-моз овкатланиб олмасак бўлмайди, хали кўп юрадиганга ўхшаймиз,— дебди.

Подшовачча биринчи бўлиб отдан тушган ҳам эканки, узок-узоклардан бир овоз келибди. Подшовачча, бу ниманинг овози бўлди, деб чор атрофга қарабди, бирдан кўзи тоғнинг чўккисидаги кийикка тушибди. Кийикнинг шохи ҳам, тукининг ҳар бир толаси ҳам олтиндан эмиш, ҳамма ёқка шуъласини сочиб ёниб турган эмиш.

— Во ажабо,— деб бақирибди йигит,— анавуни қаранглар! Йигитлар токқа қараб, кийикни кўриб, оғизлари очилиб, хангуманг бўлиб қолишибди. Шунда подшовачча буйруқ қилибди:

— Қандай бўлмасин кийикни тириклай ушлаймиз. Агарда кимнингдир олдидан чиқиб қолиб, у ушлай олмай кўлдан чиқарса, ундай кишининг юзига лой чаплаб йигит деган номга доғ туширди,— деб шарманда қиласиз.

Кийик қочармиш, булар кувармиш. Кийик гойиб бўлиб кейин бирдан подшоваччанинг олдида пайдо бўлибди. Подшовачча уни ушлайман деб ўзини отдан ерга отган ҳам эканки, кийик «лип» этиб олдидан ўтиб кетибди. Подшовачча жуда ҳам мулзам бўлибди. Кийикнинг орқасидан кувмай деса, йигитлар олдида шарманда бўлганини ўйлабди, кувай деса акасининг аҳволига тушишни аниқ билиб қолибди.

«Кел-э,— дебди подшовачча ўз-ўзига,— бир бошда ахир бир ўлим бор-ку!» — дебди-да:

— Йигитлар, мен кийикни кувлаб кетдим, тириклайнин ушламасдан қайтмайман. Беш кун кутинглар, келмасам ўлдига чиқаринглар-да, орқангларга қайтинглар,— дебди.

Подшовачча шундай деб айтибди-да, кийикнинг орқасидан кувлай бошлабди. Кийик бир жойга бориб термилиб турармиш, подшовачча етай деганда, яна қочиб қолармиш. Шундай қилиб, кийик қочиб бориб бир кўргонга кириб кетиб-

ди. Подшовачча ҳам қувганича бориб, бу ҳам дарвозадан боғнинг ичиға кириб колганда, бирдан дарвоза шакирлаб ёпилиб колибди. Подшовачча караса, дараҳтларда турли-туман мевалар пишиб ётган эмиш. Ўртада бир ҳовуз бор эмиш. Супада турли-туман матолардан килингандан кўрпачалар солик эмиш. Ўртадаги дастурхонга хилма-хил мевалар, шаробу антахурлар кўйилган эмиш. Дастурхоннинг ўртасида доналари ҳам, тахтаси ҳам олтиндан ишланган шахмат турган эмиш. Шахмат ёнида ўлтирган киз татрифдан ташқари эмиш. Ой деса оғзи бор эмиш, кун деса кўзи, момик бадан, қалам-қош, сарвқомат эмиш. Супа атрофидаги гуллар ҳар замон, ҳар замонда «хуснингдан пича бер», дегандай унга қараб интилар эмиш. Киз подшовачча қувиб келган олтин кийикни «Сенга кимлар озор берди» деб эркалатиб ўлтирган эмиш.

Йигит супага якинроқ борибди-да, кизга қараб овоз қилибди. Киз ёнига қайрилиб, йигитни кўриб:

— Хуш келибсиз, кани, супага марҳамат,— дебди.

— Раҳмат,— дебди йигит,— нарироқ турсангиз бўлгани, мен овим бўлмиш ёнингиздаги кийикни ушлаб олай.

— Хўп бўлади,— дебди киз,— бу бокка одам кирса оёғи куяр эди, мабодо устидан күш учиб ўтса қаноти синади. Кийикни қувиб келиб қелибсиз. Шартим шулки, икковимиз мана бу шахматни ўйнаймиз. Мен ютсам сиз менинг ихтиёримда бўласиз, нима қилсан қиласман. Бордию сиз ютиб олиб, мен ютказиб кўйсам мен ҳам, кийик ҳам сизнинг ихтиёрингиздамиз, нима қилсангиз қила берасиз. «Ошналарим, сен шахматга анча устасан, ўйинда сенинг олдинга тушадиган киши йўқ, дер эдилар, ўйнасан ўйнай қолай» деб ўйлабди ва «Хўп ўйнаксак ўйнабмиз-да», деб супага чикибди. Шахмат ўйини бошлиниб кетибди: гоҳ йигитнинг қўли баланд келармиш, гоҳ қизнинг қўли балаанд келармиш. Кеч булибди, ўйин давом этармиш, тонг отибди, ўйин ҳамон давом этармиш. Охири эртасига пешин вакт бўлганда киз ютиб чикибди. Шунда киз хизматкорларини чакириб:

— Бу йигитнинг усти бошини ечиб, оёғига чорик, устига эски-туски кийимлардан беринглар, қул бўлиб, умрбод хизматимни килиб юрсин,— дебди.

Подшовачча қиличини филофидан суғириб, қизни чопишга интилған экан, қўли котиб колиб асло қимирлата олмас эмиш. Уни, киз айтгандай қилиб, кийинтириб қўлига катта бир гурзи бериб, темирчилик қиласан, деб ичкарига олиб кириб кетибдилар.

Катта акани боғни чопишда, ўртанча акани темирчиликда, қизни супада ҳаёл суриб ўлтиришда қўйинг-да, икки оғиз гапни тоғ бағрида қолған қирқ йигитдан эшитинг:

Кирк йигит ўртанданча акани кутишибди-кутишибди, тоқатлари ток бўлибди. Бу орада йигит айтган беш кун ҳам ўтибди, ҳамон подшоваччадан дарак йўқ эмиш. Еярга овқатлари, ичарга сувлари колмабди. «Энди кетмасак бу ерда кузгунларга ем бўламиз», деб орқаларига кайтишибди. Йўл юришибди, йўл юрса ҳам мўл юришиб, кирк кун деганда подшо саройига этиб келишибди. Кичик ука кечакундуз мижжа қоқмай акасининг йўлига тикилиб ўлтирган экан. Кирк йигит орасида акасини кўрмай «Дод!» деб ўзини тахтдан отиб юборибди. Хушидан кетибди, анча вактдан кейин хушига келиб, йигитларга караб:

— Ҳеч нарса сўзламанглар, ҳаммасига тушуниб турибман,— дебди.

Кейин кунлар кетидан кунлар, тунлар кетидан тунлар ўта берибди. «Акам ўлган экан-да» деб, кичик ука акасининг иссиқ-совуғини ўтказибди.

Орадан ўн, ўн беш кун ўтказиб туриб, вазирларини ёнига чақирибди.

— Мен ҳам отам борма деган, акаларим бориб ҳалок бўлган йўлга отланишга қарор килдим. Ҳеч ким билмасин,— дебди.

Вазирлар подшоваччайи қайтармоқчи бўлиб, у дейишибди бўлмабди, бу дейишибди бўлмабди, подшовачча ўз сўзида туриб олибди. Ўрнига вактинча вазирни подшо қилиб, кирк йигитни олиб йўлга равона бўлибди.

Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, булут ўпар тоғлардан ўтибди, таги йўқ денгизларни кечибди, ботқоқларга ботибди, чўлларда котибди, охири юриб-юриб учга бўлинган йўлнинг устидан чиқиб қолибди.

Биринчи йўлнинг бошида «Борса келар» деган ёзув бор эмиш. Иккинчи йўлнинг бошида «Борса келмас!» деган ёзув бор эмиш. Учинчи йўлнинг бошида «Борса гумон!» деган ёзув бор эмиш.

Кенжা ўғил ҳам «Борса келмас» йўлини танлабди-да, отининг бошини шу йўлга бурибди. Бирга келаётган кирк йигити: «Отангиз борманглар деб насиҳат қилган, икки акангиз бедарак йўқолган бу йўлга юриб нима обрў орттиардингиз, бефойда ҳалок бўлиб кетамиз», деб қанчалик ялиниб ёлворишмасин, йигит йўлда давом эта берибди. Йигитлар ҳам нима бўлсак бўлдик, деб унга эргашишибди. Йўл юришибди, йўл юришса ҳам мўл юришибди. «Борса келмас!» йўлидаги сафарнинг биринчи куни хавф-хатарсиз ўтибди.

Иккинчи куни ҳам тинч ўтибди. Ҳеч кандай воеа рўй бермабди. Юриб-юриб охири кеч бўлганда катта бир тоғ-

нинг олдига келиб қолишибди. Шунда кенжা подшовачча:

— Ўзимиз ҳам, отлар ҳам бир оз дам олсак! — дебди.

Отлардан тушиб, чигаллашган оёқларини ёзмаган ҳам эканларки, тогнинг тепасидан «жаранг-журунг» овоз келибди. Аммо ҳеч нарса кўринмабди.

Бир пайт йигитлардан бири чинкириб юборибди. Нуқул: «Ана уни қаранглар! Ана уни қаранглар!» — дер эмиш.

Ҳамма у кўрсатган томонга карабди. Қарашса, тогнинг кун чиқиш бағрида бир кийик ўтлаб юрган эмиш. Кийикнинг ҳамма ери олтиндан эмиш, унинг шуъласига ён атроф ёп-ёриқ бўлиб турган эмиш.

Кенжা подшовачча:

— Қандай бўлмасин олтин кийикни тириклай ушлаймиз. Шарт шу: — Кимнинг олдидан ўтиб кетса, унинг юзига қора суртамиз, шарманда қиласиз. Чунки, ёнидан келган кийикни ушлай олмай ўтказиб юборган йигит — йигит эмас, — дебди.

Йигитлар олтии кийикка қизикиб кетиб, бирданига «Хўп, айтганингиз бўлсин!» — деб юборишганини ҳам сезмай қолишибди.

Ов авжига чиқибди. Кийик ҳеч ўзини ушлатмас эмиш. Уни эрталабгача кувиб-кувиб ҳам ушлай олмабдилар. Бирдан кийик йўқолиб қолибди.

Подшовачча: «Қаерга кетдикин?» — деб ўйлаб турган экан, кийик унинг ёнида пайдо бўлиб, унга термилиб турган эмиш. Подшовачча ушлай деб, кўлинин чўзган экан, кийик «клип» этиб ёнидан ўтказиб юборганига жуда ҳам изза бўлибди. «Ўлсам — ўламанки, қочириб юборган олтин кийикни ушламай қўймайман», — дебди ўзига-ўзи.

— Хой йигитлар, — дебди, у кўлинин оғзига карнай қилиб туриб, — мен олтин кийикни қочириб юбордим. Шу кийикни ушламай қайтмайман. Мени уч кун кутинглар, уч кунда қайтмасам «ўлди» деб, орқаларингга қайта беринглар!

Подшовачча шундай дебди-да, кийикни кувий бошлабди. Кийик қочиб-қочиб бир даранинг ичига кириб кетибди. Подшовачча ҳам дарага кирибди. Қараса, кийик чарчаб дам олиб турган эмиш, подшовачча «мана етдим» деган ҳам эканки, кийик яна қочиб қолибди. Тошдан-тошга, дарадан-дарага сакрар эмиш. Дарадан чиққаҷ, чопқиллаганича бориб катта бир қўрғонга кириб кетибди. Йигит: «Ушламасам, энди ушладим, қўрғондан ҳеч қаёққа чиколмайди», — деб отини қўрғонга бурибди. Дарвазадан ичкарига кирган замони, шараклаб дарвоза бекилиб қолибди.

Подшовачча ён атрофига қараб, ҳангуманг бўлиб қолибди. Боғнинг ўртасида катта шиша ҳовузда кўм-кўк зилол

сув лим-лим бўлиб турган эмиш. Ховузнинг ўртасида гулларга ўралган супа бўлиб, унга турли-туман гиламлар тўшалган эмиш. Гилам устидаги қат-қат кўрпачалардаги олтин шахмат ёнида бир киз ўлтирган эмиш, у ҳалиги олтин кийикни бошкўзини силаб, «сени бирон кимса тағин хафа килдими?»— деб эркалатиб турган эмиш. Бу сўзни йигит эшишиб, «Ҳа, жодугар, икки акам шў ерда ҳалоқ бўлган экан-да»,— деб кўнглидан ўтказибди. Йигит ўзимни билдирай деб йўталибди, киз қайрилиб ҳам қарамасмиш. Йигит қаттикрок йўталибди. Киз ўгирилиб қараганда, йигит:

— Хой яхши киз, нарирок кочиб туринг, мен қочирган кийигимни ушлаб олай,— дебди.

— Хуш келибсиз! Одам қадами босмаган, күш қанот қоқиб ўта олмаган бу ерга қандай кириб колдингиз. Бунинг устига, менга қарашли олтин кийикни мен ушлаб олай дейишга қандай ҳаддингиз сиғади?

• Бу гапдан йигитнинг боши қотиб қолибди, аммо бўш келмабди.

— Кийикни ана у тоғдан қочирдим, қувиб-кувиб бу ерга келдим. Кийик сафардаги менинг биринчи овим. Ўлсам ўламайки, бу овни кўлдан чиқармайман.

— Хўп,— дебди киз,— жуда мард ва қайсар йигит кўринасиз. Бир шарт қўяман, шуни бажарсангиз олтин кийикни ола қолинг. Аммо шуни билиб қўйинг, шартим ичидаги ҳам шарт бор. Ёнимга келиб ўтирасиз, икковимиз мана бу олтин шахматни ўйнаймиз, ким ютса ўша нима деса қияди, яъни сиз ютсангиз олтин кийик билан менинг ихтиёrim сизнинг қўлингизда бўлади. Нима қилсангиз киласиз. Агар мен ютсам, сизни истаган куйимга соламан. Шу шартимга қўнасизми? Йигит «Кўндим», дебди-да ҳовуз устидаги сўпага югурибди. Бир зумда ҳовузнинг суби кенгайибди, ҳалиги очи-либ турган гуллар чаканак тиканга айланиб йигитнинг йўлини тўсибди. Киз уларга қараб туриб:

— Бунга ҳам йўл беринглар, тақдирини бир синааб кўрсин,— дебди.

Йигит кизнинг қаршиисига ўлтириб, шахмат ўйнашга тушибди. Шу пайт боғ ичидан кизни чакирган овоз келибди. Йигит овоз акасиники эканлигини таниб қолибди. Киз: «Қўймади бадбаҳт, қўймади»,— деб боқقا кириб кетибди. Шунда йигит яхширок ўлтириб олай деб, шахматни сал кўтарган экан, унинг тагида киз томонда қизил бир китоб очиқ ҳолда турган эмиш. Китобни дарров олибди-да ўз төмонига очиб қўйибди. Киз кайтиб келибди, ўйни бошланибди. Кечгача ўйнашибди, ҳеч ким юта олмабди. Пешинга яқин йигитнинг қўли баланд кела бошлабди, бундан кизнинг жахли

чикиб, кўзи олайиб кўли қалтирай бошлабди. Шунда киз:

— Ўйинни эртага колдирамиз,— дебди.

Йигит:

— Йўқ, ўйнайсан,— деб туриб олибди. Киз ноилож бир икки юриш қилган экан, йигит бир «киш» бериш билан мот килибди! Бирдан шараклаб дарвозалар очилиб кетибди, кўрғонлар кулабди; ҳовуздаги сувлар курибди, гуллар қаддици кўтарибди. Киз:

«Тақдирим сизнинг қўлингизда экан-да»,— деб ўрнидан туриб, икки букилиб:— Мен ҳам, мана бу кора кийигим ва боғу роғларим ҳам сизнинг ихтиёрингизда,— дебди.

Йигит хурсанд бўлиб ён атрофига караса, икки акасининг кийим кечаги чинор дараҳтининг шохидаги осиғлиқ турган эмйш.

— Мендақалардан ҳам келғанмиди?— дебди йигит қизга караб.

— Ҳа, кўп келган, аммо шахматда енгилиб бири қарол, бири ҳаммол, яна бири мешкоб бўлиб ишлайди.

— Анаву кийимларнинг эгасини чакир,— дебди йигит.

Киз чикиб, ҳалиги икки подшоваччани чакириб кирибди, подшовачча икки акасини танибди. Уларнинг сочи оқариб, ранги сарғайиб кетган эмиш. Кейин ўзини танитибди, акаукалар топишиб хурсанд бўлишибди. Подшовачча туяларга молу дунёлардан орттириб кийикни ҳам қўшиб бериб акаларини ўз юртига жўнатибди.

— Мен мана бу қиз билан биргаликда кейинроқ бораман,— дебди йигит акаларига. Акалари жўнаб кетган куни қизга караб йигит шундай дебди:

— Мен сени оламан, тўй тараффудини қила бер.

Киз:

— Мен розиман, аммо отамнинг олдидан бир ўтишингиз керак. У киши рухсат этсалар, тўйни бошлай берамиз,— дебди.

Подшовачча қизнинг отасини олдига борибди.

— Кизингизни олгани келдим,— дебди у подшога караб,— тўйни бошласак.

Шунда Подшо:

— Бир шартим бор, ўшани бажарсанг, майли, қизим сенини бўла қолсин,— дебди.

— Шартингизни айтинг,— дебди йигит.

— Шартим шулки,— дебди подшо, «Гул Санобарга нима қилди, Санобар гулга нима қилди?»— шуни маъносини айтиб берасан.

Йигит подшодан муҳлат олиб, йўлга равона бўлибди. Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, охири дашту биёбонда

ўсган бир туп чинорнинг тагида сояламоқчи бўлибди. Очнаҳор йўл юрганлигидан жуда чарчаб қолган экан, чинорнинг тагида кўзи уйқуға кетиб қолибди. Бир пайт чириллаган овоздан уйғониб кетибди. Чинорга караса аллақандай парранданинг болалари чинкираётган эмиш. Бирдан тўполон кўтарилиб, осмонни кора булут коплабди. Подшовачча тирмашиб чинорга чикибди. Қараса бир уяди икки-уч бургут боласи осмонга қараб, чириллаб турганмиш. Осмондан бўлса оғзидан ўт сачраб, тишини кайраб, қанотини қоқиб, бир махлук тушиб келаётган эмиш. Йигит эпчиллик билан йифса бир газ, ёса кирк газ бўладиган киличини кинидан суфурибди. Ҳалиги махлук чинорга яқинлашганда эпчиллик билан унга қилич солибди. Икки орада Қаттиқ-олишув бошланибди. Ҳалиги махлук қанотлари билан уриб чинорнинг шохларини парча-парча қилиб юборармиш, оғзидан ўт чиқарармиш. Йигит ҳам бўш келмабди, зарба устига зарба бераверибди. Охири махлук «шалоп» этиб ерга тушиб жон берибди. Йигит пастига тушиб, ҳалиги махлукнинг гўштидан лаҳтак-лаҳтак кесиб, яна чинорга тирмашиб чиқиб бургутнииг болаларига берибди. Шу пайт икки бургут келиб қолибди. Чинорда турган йигитни кўриб, она бургут уни парча-парча қилиб юборишига ҳаракат қилибди. Онасининг важоҳатини кўрган бургут болалари тилга кириб, чириллаб туриб, шундай дебди:

— Эй она, бу одамзодга заарар етказма! Ҳар йили, бола кўриб, уларни асраб-авайлаб вояга етказгандан ажраб қолардинг. Биздан ҳам ажраб қолган эдинг-у, ёнимизда турган ма-на шу йигит саклаб қолди. Уни кара, хамма ёғи тимдаланган, қип-қизил кон; осмону фалакдан келган бало билан олишиб, уни енгди. Ишонмасанг пастига қара.

Она бургут ерга кўнибди, ҳалиги махлукнинг ўлигини кўриб, учеб яна чинорга чиқибди. Шунда она бургут йигитга қараб шундай дебди:

— Эй одамзод, болаларимни балодан сақлаб қолиб, жуда катта иш қилдинг. Яхшилигинга яхшилик қилмоғимиз лозим. Тила тилагингни!

Йигит подшоңинг «Гул Санобарга нима қилди, Санобар гулга нима қилди?» деган жумбоғини ечишга отланғанлигини ҳикоя қилиб берибди. Кейин сўзининг охирида:

— Агар подшо айтган жумбоғни ечсан, у қизини менга беради,— дебди.

Шунда бўргут:

— Эй, йигит, подшо сени жуда мушкул юмушга буюрибди. Бу жумбоқни ечиш учун етти дунёни кезиб чиқиши керак бўлади. Қуш учеб ўта олмаган тоғлардан учеб ўтишга, одам юрмаган йўлларда юришга, боткокларда ботишга, поёни

Йўқ дарёларни кечиб ўтишга тўғри келади. Шуларга чидай оласанми? — деб сўрабди.

— Чидайман! — дебди йигит.

— Яхшилигингга яхшилик қайтарганим бўлсин, — дебди она бургут, — оркамга мин!

Йигит бургутнинг орқасига минибди. Бургут болалари билан хайрлашиб қанотини ёзибди-да, осмону фалакка кўтарилибди. Булутлар орасидан учибди, шамолни қувиб етибди, куш ўта олмаган тоглардан ўтиб, охири бир шахри азимга етиб борибди.

— Сенга берилган жумбок очиладиган ўртга ҳам етиб келдик. Мен бу ерда қоламан, кейинроқ олдингга етиб бораман. Энди ўзинг танҳо бахтингни синааб кўрасан. Бажаришинг лозим бўлган ишларни айтаман, яхшилаб қулоқ сол: шаҳарнинг кок ўртасида бир кўча бўлиб, унинг ички томонида тўрттадан саккизта дўкони бор мўйсафид чол дўкондорлик қилади. Бозордан майда-чуйда сотиб, белбоғингни тўлдирасан-да, ўша чолни олдига келиб: «Ота, мана шу тугун дўконингизда туриб турсин, мен ҳалироқ келиб оламан», — дейсан. Шомгача өлдига келмайсан, сени кутиб-кутиб зериканидан кейин уйига жўнайди. Сен ҳам унга кўринмай, корама-кора бораверасан. Чол икки қанотли дарвозали уйга кириб кетади. Бу уй уники, орадан бир-икки дақиқа ўтказиб туриб, эшикни тақиллатасан, ҳалиги чол чикади. «Ота, кўчада юрувдим, бирдан кўриниб колиб, уйингизга кириб кетдингиз. Ҳалиги тугунга келган эдим», — дейсан. У: «Тугунинг дўконда колган, эртага эрталаб дўконга келсанг олиб кетсан», дейди. Сен: «Шаҳарга мусоифрман, кирарга жойим йўқ» — дейсан. У: «Йўқ, уйимда кўрган-билигларингни бошқаларга айтиб қўясан», — дейди. «Ҳеч кимга айтмайман», — деб сўз берасан. Ҳадеб кистай берганингдан кейин, «қўймадинг-қўймадинг-да» деб, уйига олиб киради.

Кейин сени ўтказиб қўйиб, иккита товокда ош сузиб киради. Ошнинг бир товоғини сен билан ейди, иккинчи товокдагисини аввал ити билан қушига, улардан қолган-қутганини қуруқ калланинг олдига қўяди. Қуруқ калла емаса уни муштлаб уради. Калланни урган сари қуш юм-юм йиғлайди. Бу воқеани қўриб, ўзингни ҳайрон бўлганга соласан. «Нимага бундай қиласиз», — деб сўрайсан. Олдинига, «Мен сенга нима кўрсанг эътибор қилмайсан, савол берсанг калланг кетади», — демабмидим, деб дўқ-пўписа қилади. Сен унинг дўқидан асло қўрқмай яна: «Нима учун ошни аввал ит билан қушга бердингизу кейин қуруқ каллага бердингиз. Бунинг устига каллани муштладингиз!» — деб қайта-қайта сўрай бер. «Қўймадинг-қўймадинг-да», деб бошдан ўтгашла-

рини гапириб беради. Шунда подшони сенга берган жумбоғи ҳам ечилади. Гапни эшиганингдан кейин сени ўлдирмоқчи бўлади. Шуңда сен: «Майли ўлдирсангиз ўлдиринг, аммо ўлимим олдидан таҳорат ушатиб, охирги марта номоз ўқиб олай», дейсан. Обдастада сув беради, уни олиб ҳовлига чикасан, бу пайт мен сени томда пойлаб турган бўламан, томдан сакраб тушиб, оркамга миндираман-да, осмонга кўтарилиман.

Йигит бу гапларни исирға қилиб қулоғига тақиб олиб, шаҳарни оралаб кетибди. Шаҳарда юриб-юриб катта бир кўчанинг устидан чиқиб қолибди. Кўчанинг у томонида тўртта, бу томонида тўртта дўкон бор эмиш. Дўконларни томоша қилиб юриб, йигитнинг кўзи серсоқол, сарик чопонли дўкондорга тушиб қолибди. «Бургут айтган дўкондор худди шунинг ўзи», — дебди-да, бозорга бориб бир белбоғ майда-чуда сотиб олибди. Кейин дўкондорнинг олдига келиб:

— Ассалому алайкум, — дебди. Чол саломига алик олгач, унга якинроқ бориб;

— Отахон, бозордан мана бу майда-чуйдаларни сотиб олган эдим, дўконингизга бир нафас кўйиб, бир жойга бориб келсам майлими? — дебди.

— Хўп, аммо, эртароқ келинг-да, — дебди дўкондор.

Дўкондор кечгача кутибди, йигитдан дарак бўлмабди. Охири кутиб-кутиб зерикиб уйига қайтибди.

Энди ечиниб, салласини қозиқка илган ҳам экан, бирдан дарвоза тақиллаб қолибди, чиқиб дарвозани очса, рўпарасида боя тугун қўйган йигит турган эмиш:

— Ҳалиги тугунга келган эдим, — дебди йигит.

— Дўконда кутдим-кутдим келмадинг. Тугунинг дўконда колган, эртага оласан, — дебди чол.

— Шаҳарга мусо фирмани, кирадиган жойим йўқ, сиз бир кечага кўнок бера олмайсизми? — дебди йигит.

— Йўқ, — дебди чол, — уйимда кўрган-билгандарингни бошқаларга айтиб қўясан.

— Ҳеч кимга айтмайман, — деб қайта-қайта қасам ичибди йигит.

Охири чол: «Кўймадинг-кўймадинг-да» деб, йигитни уйига олиб кирибди. Подшовачча уйга кириб, кўзи қават-қават кўрпаchalарда чўнкайиб ўлтирган итга тушибди. Уйнинг четида бир күш турган эмиш. Остонада эса куруқ ерда бир калла ётган эмиш.

Чол бир вақт икки товоқда ош олиб кирибди. Ўнг кўлида, ги товоқдаги ошни йигитнинг олдига қўйибди, иккинчи товоқ даги ошни эса итнинг олдига қўйибди. Ўзи бемалол ўлтириб олиб ошни ея бошлабди. Кейин итдан ортиб колган ошни

олиб, күшнинг олдига қўйибди, күшдан ортганини эса калла-
ни олдига қўйибди. Калла емаса, муштлаб урармиш. Подшо-
вачча буни кўриб ҳайрон бўлибди. Сўрамокчи бўлиб неча
бор оғзини ростлабди-ю, кўчада берган ваъдаси эсига тушиб
сўрай олмабди.

Охири бўлмабди, «нима бўлса-бўлар» деб, чолга қараб:

— Нимага бундай қиласиз? — деб сўрабди.

Дўкондор йигитга қараб бир хўмрайибди-да, ҳеч нима
демабди. Подшовачча иккинчи, учинчи, маротаба сўрабди.
Кейин, «қўймадинг-қўймадинг-да, айтишга айтаману кейин
каллангни оламан», — дебди чол.

— Айта бўринг, бошим керак бўлса сизга берганим бўл-
син,— дебди йигит.

Дўкондор ҳикоясини бошлабди:

— Бу қуш менинг хотиним, анаву қуруқ калла хотиним-
нинг ўйнаши. Мен хотинимни жуда ҳам яхши кўрардим. Ни-
ма деса шуни қилардим, нима истаса ўшани олиб берардим.
Шайтон йўлдан уриб хотиним менга хиёнат қилиб, ёмонлик
кўчасига кириб кетди. Кунлардан бир куни ўйнаши билан
мени ўлдиришга аҳд қилибди, бундан мен бехабарман. Кеча-
си ухлаб ётганимда ўйнаши ўткир болтани кўтариб келибди.
Хотиним ётган еридан секин сирпаниб чиқибди-да, ўйнашига
эшикни очиб қўйибди. Буни фаҳмлаб қолган ана у итим ўй-
нашни ўлдириб, калласини олиб келибди. Шу кундан бошлаб,
итим иззату икромда. Дуо билан хотинимни қуш қилиб,
кафасга солиб қўйганиман. Хотинимнинг оти Гул, менинг отим
Санобар, «Гул Санобарга нима қилди, Санобар Гулга нима
қилди?» деган биз бўламиз. Хотиним Гулга мен вафодор ёр
бўлдим, аммо Гул Санобарга хиёнат қилди, Санобар Гулни
дую билан қуш қилди. «Гул Санобарга нима қилди, Санобар
Гулга нима қилди», деган сўзнинг маъноси ана шу.

— Сен бу сирни билдинг, энди ўлишинг керак,— деб дў-
кондор ханжарини қинидан суурибди.

— Мен ўлимга тайёрман, аммо ўлимим олдидан сиздан
бир илтимосим бор, озгина сув берсангиз, таҳорат олиб, сўнг-
ги мартаба намоз ўқиб олсам,— дебди йигит.

Дўкондор рози бўлибди. Йигит ташқарига чиқсан ҳам
эканки, томдан бургут учиб тушибди. Йигит унинг орқасига
минган ҳамон, бургут осмону фалакка парвоз қилибди. Тўп-
па-тўғри учиб келиб чинорга қўна туриб:

— Энди ўзинг кета берасан, бундан буёғига учишга ҳақ-
қим йўқ,— дебди.

Йигит бургутнинг бир сиқим патидан олиб, у билан
куюқ-пишик хайр-маъзур қилиб, йўл юриб, йўл юрса ҳам
мўл юриб, подшонинг олдига келибди. Дўкондорнинг

үйида кўрган-эшитганларини подшога айтиб берибди.

Подшо йигитнинг сўзидан қаноатланиб, кирқ кечаю кирк кундуз тўйни бошлаб, кизнин уига берибди.

Тўй ўтгандан кейин келин билан куёв узок сафарга жўнашибди. Подшовачча ўз юртига келиб подшо бўлиб, икки акасини икки қўл вазир килиб, хотини билан апоқ-чапоқ бўлиб яшаб, муроду максадига етибди.

ҲУСНИЯБОНУ

Гарданшохнинг бир кизи бор экан, унинг оти Нодираи даврон экан. Отаси бу кизни Хўжа баззоз деган савдогарга берибди. Нодираи даврон киз туғибди, отини Ҳусниябону қўйишибди. Унинг чиройи тенгсиз экан. Киз 8—9 ёшга боргандада, онаси ўлибди. Киз 16—17 ёшга боргандада, отаси савдога борадиган бўлиб колибди. Подшога маслаҳат килиб:

— Кизим ёш, сизга қолдириб кетсан,— дебди. Отаси кизни подшога топшириб, савдога кетибди. Киз 17—18 ёшга етибди. Бир куни кўчадан ўтаётган одамларнинг шовқинини эшитиб, кўчага карабди, кўчадан кетаётган одамларнинг хаммасини қўлида тилладан ғишт эмиш. Бир киши отлик, қолган 400 киши у мингдан отнинг оёғи тагига тилла ғиштни қўйиб кетаётган эмиш. Киз бобосидан бу кишининг кимлигини сўрабди: Подшо:

— У киши — менинг эшоңим, кўп бузрук киши,— дебди.

— Учалик бўлса эшонингизни менинг уига чакириб меҳмон килсаму дуосини олсан,— деб киз подшодан илтимос килибди. Подшо хурсанд бўлиб, ижозат берибди. Киз меҳмондорчиликка эшонни айттирибди. Эшон:

— Хўп, майли, эртадан кейин бораман,— деб жавоб бериди. Икки кундан кейин эшон бошлангич меҳмонлар келишибди. Меҳмонларни уч кунгача зиёфат қилишибди. Ҳусниябону эшонга ва унинг ёнидаги 400 муридга инъомлар берив жўнатибди. Орадан уч кун ўтгандан кейин кизнинг уйига қароқчилар келибди. Бир қанча хизматкорларни ўлдириб, бор нарсаларни олиб кетибди. Киз бир пана жойда ўтириб ўғрибошини кўриб колибди. Тузукроқ тикилиб қараса, ўғрибоши ўша эшон экан. Дод-фарёднинг вакти ўтди, деб эрта билан подшога воеани хабар килибди.

Подшо:

— Ўғрилардан бирортасини таниёлмадингми?— деб сўрабди. Киз:

— Ўғрибошини ўз кўзим билан кўрдим, у эшонингиз экан,— дебди. Подшо эшоннинг номини эшитиб, «сенга эшондан бошқа бўхтон киладиган киши йўқми».— деб ғазабла-

ниб, Ҳусниябонуни дорга буюрибди. Жаллодлар келиб, дорга осамиз деб турган бир вактда шохнинг бир вазири ўрнидан туриб:

— Ҳеч бир подшо аёлларнинг конини тўқмаган. Агар кабул қилсангиз, ҳар иккала ожизани дашту биёбонга чи-кариб ташласақ, қурт-кумурскалар еб кетса,— дебди. Подшога бу гап маъқул келиб, розилик берибди. Вазир киз билан доясини озгина овқат билан бир биёбонга обориб ташлаб келибди.

Улар биёбонда бир неча кун юришибди. Узоқдан бир дараҳт кўрибдилар, унинг тагига этиб боришибди. Дараҳт тагида бир чашма-булоқ бор экан. Шу дараҳт тагини макон қилиб олиб, шу ерда кун кечириб юришибди. Кечаси тунни иккига бўлиб, ярим кечагача дояси, кейин қиз пойлаб ўтказишар экан. Бир кун кечаси доя ухлаб қиз навбатчилик қилиб турганда, дараҳтга иккита күш келиб кўнибди ва бири иккинчи сидан сўрабди:

— Эй, жўраи қобил, бу дараҳтнинг тагига шу пайтгача одамзоднинг қадами етмаганди. Булар бу ерга қандоғ келиб қолдийкин? — Иккинчиси:

— Мен бир вакт уламоларимиздан эшитгандим. Гиёмарос вактида шу ердан бир подшо аскари билан ўтган экан. Шу вактда шу чашма ёнида дам олишган экан. Шу жойнинг ҳавоси подшога ёқиб, кўп ўтиришда мақтабди. Шунда вазирларидан бири айтиптики, «Сиз шу жойни шунчалик мақтайсиз, агар розилик берсангиз, шу ерга илму хикмат билан бир нарсани қолдириб кетсак». Подшо сўрабди: «У нима деганинг?»

Вазир айтибдики: «Шу ерга бир тилсим қилиб кетсак, бирмуича вакт ўтгандан кейин келадиган одамлар сиз билан бизни гапириб эслаб юришса». Подшога бу гап маъқул бўлиб, подшолигидаги ҳазиналарини иккига тақсим қилиб, бир тақсимини шу ерга тилсим қилишга буйруқ берибди. Ҳалиги жойни ковлатиб, ҳаммом тахлит қилиб, ҳазинани беркитибдилар. Ҳазиналарни бир кизнинг ноңига аташибдики, у қиз исмининг бош ҳарфи «Ҳ» бўлиши керак.

Биринчи қуш:

— Агар шу келганларнинг бири подшозода, бири энагаси бўлса эҳтимол. Агарки, маликада аклу хуш, фаросат бўлса, шу дараҳтни оркага олиб, 21 қадам юриб, ўша ёрни ковласа, Ҳалиги ҳазинанинг ўйли очилади. Бизнинг килган меҳрибончилигимиз шу бўлади,— дебди. Кушлар тонг отганда учиб кетнишибди. Қиз энагасини уйғотибди ва энагасига:

— Энажон, мен бир сир эшитдим, иккита парранда шу дараҳтда одам забонида гапиришиб, шу сўзларни айтиб учиб

кетди, биз энди синаш учун шу ерни кавлашимиз керак,— дебди.

— Иккаласи күшлар айтган жойни ковлашибди. Охири гумбазнинг йўли очилибди. Гумбазнинг ичидагайр-томуша килиб, айланиб, уламоларнинг қолдириб кетган номасини олиб ташқарига чикишибди. Номанинг мазмунидан билишибдикни, шу тилсимвлар Хусниябонунинг номига аталган экан. Борлик нарса шу қизнинг қўлидан ўтиши керак экан. Қиз энасига айтибдикни:

— Энажон, сиз ҳам кириб томоша килиб чиқинг,— дебди. Энаси эшик олдига борса, унга шөр ва аждаҳо хужум килибди. Қиз борса, ҳеч йарса йўқ эмиши. Малика дояси билан маслаҳатлашиб, «Сиз иккала ўғлингизни маҳфий бориб олиб келинг»,— деб уни ўз қишлоғига юборди:

Дояси кечаси қишлоққа бориб, иккала ўғлинни олиб келибди. Улар хазинанинг тепасига бир айритомга ўхшатиб капача килиб бернишибди. Ўғиллардан биттасининг қўлига бир қанча пул бериб;

— Сен бориб от-арава, ёғоч, уста олиб кел,— дебди малика. 400 та уста йигилибди. Усталар маслаҳатлашиб, ишни бўлиб олишибди. Усталар тез кунда катта бир шаҳарни бунёдга келтиришибди. Тул хотин, етим болалар бу ернинг овоздасини эшитиб, кела берибди. Келганиларни малика уй, иш билан таъминлайверибди. Орадаң кўп ўтмай, шаҳар ахолига лик тўлибди.

Шундай кунлардан бирда малика одамлари билан овга чиқибди. Булардан ташқари яна иккита одам ов қилиб юрган экан. Малика зеҳи солиб караса, улар подшо бобосининг мерганлари экан. Уларга ўзини танитмабди-ю мерганларни ўйига таклиф қилибди, меҳмондорчиликни ўрнига қўйибди. Эрта бўлан жўнаш вактида уларга бош-оёқ сарпо бериб жўнатибди. Мерганлар подшога навкар бўлганиларидан бери бунақа сарпони кўрмаган эканлар. Мерганлар ниҳоятда хурсанд бўлиб, қизни мақташиб ўз шаҳрига ётганини билмай қолишибди. Мерганлар келаётганида подшо тахтда ўлтириб уларни кўриб турган экан. Ҳалигилар ўзи билан ўзи бўлиб, подшога салом бермай ўтиб кетишшибди. Дарвозага бориб хайрон бўлиб қолишибди. Чунки улар подшога салом берманликларини энди пайқашибди. Подшо ғазабланиб, уларни олдига чакирибди. Мерганлар кўрка-кўрқа подшонинг олдинга боришибди. Подшо бу кийимларни каёқдан олганликларини сўрабди. Мерганлар:

— Эй шоҳи олам, биз овга борувдик. Фалон сарчашманнинг бўйинда ажойиб шаҳар бино бўбди. Шаҳарин бир шахзода курдишибди. Бизга сарполарни ўша берди,— дейишипти.

Подшо бу гапни эшишибок, кўнглида «Мен ҳам ўша ерга бир борсам»,— деб ният килиб қўйибди.

Эртасига подшо одамларини олиб овга чиқиб кетибди. Улар ов қилиб юрганда, олдинги икки мерган Гарданшохнинг овга чикканни Ҳуснинябонуга хабар қилишибди. Малика дабдаба билан турли инъомларни подшо хузурига юборибди. Орқасидан шахзода суратида ўзи ҳам жўнабди. Дастурхон келгандан кейин, орқасидан «шахзода келяпти» деб подшога хабар келибди. Подшо киришга ижозат берибди. Шахзода одоб билан кириб, шоҳнинг қаторига ўтирибди. Шу кунни подшо билан ҳамсухбат бўлиб, кетиш вактида, «Биз томонга ҳам бир борсалар»,— деб подшони меҳмонга таклиф килибди. Эртасига кечқурун подшо одамлари билан меҳмоп бўлиб келибди. Малика атрофидаги одамларнинг ҳаммасига иш бўлиб берибди. Шоҳни уч кечаю, уч кундуз зиёфат қилишибди. Улар жўнаш олдида, катта-кичиқ уламолар хузурида ота-бала тутунишибди. Малика келганиларнинг ҳаммасини совға-саломлар билан жўнатибди. Кетиш олдида шоҳ маликани ўзиникига таклиф килибди. Малика рози бўлибди.

Орадан ўн беш кун чамаси ўтибди. Шундан кейин малика бир қанча кишилари билан отасининг юртига жўнабди. Шаҳар кўчаларидан ўтәётиб караса, илгари ўзи турған ўйнинг дарвозасига кулф солинган эмиш. Малика буни кўриб, ичидан хўрсинишибди. Подшога «ўгли»нинг келганини хабар килишипти. Подшо унинг йўлига чиқиб аркони давлати билан кутиб олибди ва ўз тахтига ўтказибди. Уч-тўрт кун тургандан кейин, малика подшодан кетишга изожат сўрабди. Улар энди ҳар ҳафтада кўришиб турадиган бўлишибди. З—4 бор келгандан кейин подшо бир куни:

— Ўғлим, агар майлинг бўлса, сени шу ердан уйлантириб кўйсам,— дебди. Шунда малика ўрнидан туриб, куллук килиб:

— Мен у уйни уч-тўрт марта кўрдим, эшигига қулф солинган, кум сепилган «гуноҳкор ўй»ни менга берсангиз,— дебди. Шунда подшо ғазабланиб:

— Эй нуридийдам, бу ҳовли тўғрисида сендан бошқа одам гапирганида, тилини комидан суфуриб олардим. Бўити шу ўй сенга бўлсин,— дебди. Малика одамлари у уйни тозалаб, илгаригидан ҳам зиёда қилиб ясатишибди. Бир куни, малика отасидан илтимос килиб:

— Сизнинг пиризабон эшонингизни бир меҳмон қиласам,— дебди. Подшо розилик берибди. Малика уйни роса ясатишибди. Эшонга одам юбориб:

— Бугун бизникига меҳмонга келсалар,— деб таклиф килибди. Эшон илгари сафаргидай тўрт юз муриди билан

бирга келибди. Подшо ҳам келибди. Малика уларга уч кечаю уч қундуз шоҳона зиёфат берибди. Учинчи куни эшон кетибди. Эшон кетини биланок малика шаҳар кўрбошисини айттирибди. Малика кўрбошидан:

— Шаҳарда нима гап? — деб сўрабди.

— Шахзодам, гап кўн-у гапиришга ожизман,— дебди кўрбоши. Шахзода ундан тўрт юз киши билан кечқурун маҳфий суратда шу ерда ҳозир бўлишини илтимос қилибди. Улар малика айтганидай, уйга келиб, яшириниб олишибди. Кўрбоши келиб маликага: «Тайёрмиз,— дебди. Малика кўрбошига; «Ўғрилар ҳамма нарсани ўғирлаб кўтаргунча, тегил масин», — деб тайинлабди.

Ярим кечада ўғрилар келибди. Ўғрилар юкларни елкаларига кўтарган вактда кўрбоши одамларининг ҳар биттаси биттадан ўтрини ушлаб боглашибди. Эрталабгача ўғриларни қамаб кўйишибди. Эрта билан малика шоҳ олдига саломга борибди ва шоҳга таъзим қилиб:

— Отажон, бугун ўғрилар кириб, бизнинг ҳовлини талаб кетди. Лекин ўғриларни кўлга туширдик, — дебди. Подшо ўғриларни олиб келишни буюрибди. Бир вакт эшон бошлиқ ўғриларнинг ҳаммасини подшо хузурига олиб келишибди. Подшо ғазабланиб, қизи Ҳусниябонуни бегуноҳ жазолаганига энди ишшибди, ўғриларни осишга буюрибди. Ўтирганлар:

— Эшондан келган оқибат шуми? — деб турганда, малика ўзини тутолмай, бошидан тож-зарини олиб ташлабди, сочлари белига тушибди, отаси унинг оёғига ўзини ташлабди. Отаси ҳайрон бўлиб: «Тушимми, ўнгимми?» — деб ўйлаб турганида, қизи: «тушингиз эмас, ўнгингиз», — деб яна ўзини таниширибди. Сўнг бир ҳафта Ҳусниябодда, бир ҳафта отасининг шаҳрида турадиган бўлиб малика жўнаб кетибди. Шу билан улар муроду мақсадларига етибди.

СУНБУЛ ҚУШ

Қадим замонда бир подшонинг уч ўғли бўлган экан. Бир куни подшо ўғилларини олдига чақириб:

— Болаларим, ҳаммангиз ширкорга чиқиб Сунбул қуш овлаб келинг, — дёбди.

Болаларнинг ҳар бири яхши отлардан бирини миниб йўлга тушибдилар. Йўл юрибдилар, йўл юрсалар ҳам мўл юрибдилар, бир катта йўлнинг бандига бориб етибдилар.

Учаласи ҳам отдан тушиб ким қайси йўлга кетишини маслаҳат қилиб турсалар, бирининг кўзи бир ёзувга тушибди. Бориб ўқисалар: «Борса келар ўнгда, борса келмас чап-

да, тўғри юрган гумона» дейилган эмиш. Ака-укалар чўп ташлашибилар. Каттаси борса келарга, ўртанчаси гумон, кичкинаси борса келмасга тушибди. Улар «Хар кимнинг ови олдидан бўлсин, соғ қўришайлик» — деб шу ерда уч йўлга бўлинниб кетибдилар.

Иккى каттаси йўл юраверсни, гапни кенжасидан эшигинг. Кенжа бола бир ёрга етиб борса кирқ дев базм куриб ўтирибди эмиш. Бола қўриниши билан кирқ дев бирдан ўрнидан туриб болани «ман ейман», «ман ейман» деб ўртага олибдилар.

Кенжа бола шу ерда отаси берган кирқ ботмонлик ўқёйини бир айлантириб ўқ узиб, кирқ девни бир-бирига ёпишириб, яна йўлини давом эттираверибди. Яна уч кун йўл юриб, бир подшонинг шахрига борибди. Бу юрт подшосининг бир гўзал кизи бор бўлиб, бир дев шў қизни олиш учун хар куни бир одамни еб юрар экан, подшо бўлса қизини девдан олиб қолишни ўйлаб, соч-соколи оқариб кетибди экан.

Кенжа бола шахарга етиб бориб бу мотамни қўриб қайғурибди. Кейин бир чолга учраб:

— Ота, ота, дев хар куни бир одамни каерда еб кетади? — дебди. Чол кенжа болага одам еб кетадиган жойни қўрсатибди.

Кенжа бориб караса, бир одам боғлиқ турибди экан, дарров Кенжа уни бўшатиб, ўзи шу одамнинг ўрнида қўлига олмос исфиҳон киличини олиб тураверибди. Бир вакт бир довул бошланибди, кейин ер юзини қора булат тутуни босибди, ундан кейин кучли сел ёғибди ва охири бир дев келиб Кенжага чанг солибди. Кенжа бола ҳам бўш келмай, девнинг қўлига бир килич солиб тўрт бармогини узиб туширибди. Шунда девнинг қаҳри келниб Кенжа болага яна ҳамла килибди, бола ҳам исфиҳонини даст кўтариб девнинг белига урибди. Уч кун шундай уришибди. Охири бола девни енгиб, калласини киличга илдириб олиб ўйнаб бораверибди.

Курашдан хабардор бўлган шаҳар одамлари боланинг куч-кувватига оғаринилар айтиб, унинг изи билан бирга бораверибдилар. Подшо ва вазирлар ҳам, уларнинг хотин-халажлари, қизлари ҳам йигитни томонча қилибдилар, кўп қизлар унга ошики бекарор бўлибдилар.

Шунда подшо йигитнинг олдига келиб:

— Сен юртимни мотамдан куткардинг, энди сен шу юртнинг баҳодири бўлдинг, кел, сенинг иззатинг учун кирқ кун тўй берайин, — дебди.

— Кульук! — дебди Кенжа ботир.

Шунда подшонинг кизи болани кўшиқидан қўриб турган экан, ошиқ ҳам бўлган экан. Кёлиб отасига:

— Ота, шу болани менга беринг, — дебди.

— Күёвликка лойик экан, кизим, сеники бўлсин, — деб кизини Кенжа болага никоҳлаб бериб, яна кирк кечакундуз тўй берибди.

Ою кунлар ўтибди. Боланинг эсига отасининг «Сунбул куш» дегани ва икки акаси тушиб хўрсиниб ўтирган экан, подшонинг қизи кириб келибди ва:

— Мендан ҳам бўлак ёрингиз борга ўхшайди, — дебди. Шунда боланинг қаҳри келиб:

— Сенинг дардинг ёр, менинг дардим ота-онам, иниларим, — деб, ўрнидан турибди. Подшонинг қизи тавба килиб, йигитнинг кўнглини олибди. Шунда йигит:

— Мен Сунбул кушни излаб элимдан чикиб сенинг элингга келиб тушганман. Менга бу ерда ором олиб ўтириш харом, — дебди.

— Сунбул куш бундан яна кирк кунлик йўлда, бир боғда бор. Шу боғда бир коровул бор, коровулни қўлга олиб, ундан Сунбул кушни тушиб беришини сўрасангиз, сизга тушиб беради, — дебди қиз..

Кенжа бола кирк кунлик йўлга равона бўлибди. Кирк кун йўл юриб қиз айтган боғга етиб борибди. Боғ атрофими кирк йўла айланса ҳам кира олмабди. Охири бир кечаси боғнинг бир еридан эшик очилиб, ундан шу боғнинг коровули чикибди. Кенжа бола дарҳол коровулни қўлга тушириб:

— Е Сунбул кушни тушиб бер, ё жонингдан умид уз! — дебди.

Боғбон кўркканидан юзидан кони кочиб, қўллари калтираб, кирк кунгача ўзига келмас бўлиб колибди. Кирк кундан сўнг ўзига келиб караса, ҳалиям боланинг исфиҳон киличи бўғзида турганмиш.

— Тушиб бераман, — дебди коровул. Коровулни кўйиб юбориб, Кенжа бола бир чеккада ўтирибди. Коровул тўр қуриб бир Сунбул кушни тушиб Кенжа болага олиб келиб берибди. Кенжа бола коровул билан хайрлашиб изига қараб жўнабди. Энди икки оғиз сўзни подшонинг қизидан эштинг:

Кенжа бола кетганидан бёри қиз унинг йўлига чикиб, ёрини кутиб ўтираверибди. Бола тўрт ой деганда етиб келибди. Қизга айтибди:

— Сен шу ерда бўл, мён юртимга борайин, отам билан сўзлашиб, сени тўй килиб олиб кетаман, — дебди. Қиз рози бўлиб қолаверибди, кенжа бола йўлга тушиб уч йўлнинг бандига борибди. Борса, икки акаси йўлда ўтирибди. Лекин икки акасида ҳам Сунбул куш йўқ экан. Акалари билан кў-

ришиб, сўрашиб бўлиб, Сунбуя күшни кўрсатибди. Акала-
рининг бунга рашки келиб:

— Биздан кичик бўлиб, биз қила олмагай ишни бу кил-
ди, — деб, иккови маслаҳатлашиб, Кенжа боланинг икки
кўзини ўйиб олиб ўзини кудукка ташлаб, икки кўзни Сун-
бул күшнинг олдига ташлабдилар. Сунбул қуш ҳам ақлли
куш экан, эгасининг икки кўзини икки қаноти остига яши-
риб кўяверибди. Икки ака Кенжани ўлдига чикариб, отаси-
нинг олдига бориб, Сунбул күшни берибдилар.

Гапни Сунбул қуш сир саклаб юриб, бир куни подшога:

— Ота, Кенжа ўғлингиз бир кудукда икки кўзидан аж-
ралиб, ярим ўлик ҳолда ётибдир, сиз бориб уни олиб ке-
линг — дебди. Подшо-Сунбул күшнинг бу гапини ёшитиб
дарҳол аскарлари билан йўлга чикибди. Сунбут қуш уларни
кудук бўйига бошлаб борибди. Кудукка арқон солибдилар
ва Кенжа болани тортиб олибдилар. Подшо ва аскарлар
кўрса, боланинг икки кўзи ўйиб олинган экан. Ҳаммалари
зор-зор йиғлабдилар. Шунда бир ёқдан Кенжанинг хотини
ҳам кирқ канизи ва отасининг беш юз аскари билан етиб
келибди. Қиз ҳам кўрибдикӣ, ёрининг кўзи ўйилган. Қиз ҳам
зор-зор йиғлаб сочини юлибди. Сунбул қуш айтибди:

— Қасоскорман, агар подшо шу эгамнинг икки кўзини
ўйган ўғилларидан ўч олмаса, мен эгамнинг икки кўзини
бермайман, — дебди. Шунда подшо ҳам, ҳалқ ҳам Сунбул
күшнинг гапини маъқулаб икки катта акасини отининг думи-
га боғлаб судратибди. Сунбул қуш икки қаноти остидаги
икки кўзни ялаб эгасининг кўзига кўйибди. Кенжа бола со-
ғайибди. Шунда подшо ҳам шод бўлиб, қизни тўй қилиб
олиб берибди, ҳаммалари муродга етибдилар.

ЧИННИЙ БИЛАН БАХТИЁР

Ўтган замонда Самарқанд шаҳрида Одилшоҳ номли
бир хон яшаган экан. Одилшоҳ эллик ёшларга бориб кол-
ган бўлса-да, бефарзанд экан.

Кунлардан бир кун шоҳ кўшни мамлакатдан бир бино-
кор устанинг қизини хотинликка олибди. Орадан бир йил
ўтгач, подшо бир ўғил кўрибди. Подшо курсанд бўлганидан
етти кечаю кундуз ўз одамларига зиёфат берибди. Подшо-
нинг ўғлига Бахтиёр деб ном кўйибдилар. Бахтиёр йил бўйи
эмас, балки кун, хафта, ой бўйи ўсаверибди.

Нихоят у мактаб ёшига етибди.

Ота-она маслаҳатлашиб:

— Агарда Бахтиёрни домлага ўқишга берсак, улар жо-

хил, болани уради, сўқади. Шунинг учун Бахтиёрни Бибихалфага — отинбувига бера қолайлик,— дейишибди.

Шундай қилиб ёш Бахтиёрни отинойинг топширибдилар. Отинойининг қўлида ўнга якин киз бола ўқир экан. Бибихалфанинг номи Чинниой бўлиб, Бибихалфа унинг лақаби экан. Чинниой энди ўн саккиз ёшга чиққас бўлиб, кўп аклли, чиройли, ширин сўзли, хуш тамизли киз экан.

Чинниой Бахтиёрни ўқишга олиб колган кундан бошлаб, уни мактаб интизомига ўргата бошлабди. Ўндан ўқишни қаттиқ талаб этаверибди. Бахтиёр бўлса ўқишининг иккинчи кунидан бошлаб тўполон, шўхликни бошлаб юборибди. У кизларни сочидан ушлаб тортар, дўпписини олиб кочар, баъзи кизларни юмалатиб урар, айримларини ерга йикитиб олиб, устига мииб, «чув-чув»! деб оёгини ерга тенар эди.

Бахтиёрнинг бу харакатларини кўрган бихалфа — Чинниой уни ўз олдига чақириб, гунохига яраша жазо берар, баъзи кунлари уни аямай йигирма-йигирма беш қамчи урар экан. Лекин Бахтиёр ўзининг шўхлик харакатини тўхтатмабди. Бахтиёр отинойидан еган калтакларини ота-онасига ҳеч айтмас экан. Орадан бир неча йил ўтгач, Бахтиёр саводли бўлиб, мактабдан чиқибди.

Ота-она маслаҳатлашиб Бахтиёрни уйлантирмоқчи бўлишибди.

Бир кун Одилшоҳ Бахтиёрни ўз олдига чақириб:

— Ўғлим, энди сен катта йигит бўлиб қолдинг, тўй килмоқчимиз. Аркони давлатимизда бўлган бирорта арбобнинг кизини танлা�гин. Кўзимиз тириклигида тўй килиб, орзу-хавасни кўриб қолайлик — дебди. Бахтиёр жавоб кайтармай, жим турибди. У бир оз қизариб ерга караб отасига:

— Жавобни кейин бераман, — дебди. Бахтиёр отасининг олдидан чиқиб кетибди. Орадан уч-тўрт кун ўтгандан сўнг, Бахтиёр ойиси оркали:

— Агарда мен хотин оладиган бўлсан, ўзимни ўқитгайн Бихалфа — отинойимни оламан, — дебди. — Бу сўзни эшитган ота-она Бахтиёрни бу ишдан қайтаришибди.

— Бихалфа — отинойинг, домланг бўлади. Домла эса ота-она билан тенг бўлади. У сенга таълим-тарбия берган одам, уят бўлади. Бундан ташқари, у киз паст табакадан, бизлар шоҳ авлодларимиз. Сен шахзодасан, — деб насиҳат қилишибди. Бахтиёр кўнмабди: «Айтганим — айтгани, сўзим бир», — дебди.

Одилшоҳ Бихалфа — Чинниойга совчи юборишдан бошка чора тополмабди. Совчилар бориб қизнинг катта акасига учрашибдилар.

У:

— Чинниойнинг отаси бир камбағал одам эди, у отасидан ёш етим қолган. Ўзининг ғайрати билан ўқиган, отинойи бўлган. У ўз меҳнати орқали рўзгор ўтказади. Мени ҳам, онасини ҳам Чиннигул боқади. Унинг ихтиёри ўзида. Бу умр савдоси. Мен ҳеч нарса дея олмайман. Ўзи билан гаплашинглар, — дебди. Совчилар Чинниой билан учрашибдилар. У ўзича ўйлаб:

«Подшо — подшо, бизлар фуқаро. Бундан бошка, Шахзодани ўзим ўқитиб тарбия қилган бўлсам, яна унга турмушга чиқсан, подшолар даргоҳида яхши кун кўришим гумонга ўхшайди. Ундан кўра биронта факир, фуқорога тегсан, турмушим яхши бўлар», — дебди. Қиз бир оздан сўнг яна ўйлабди: «Мамлакатимизнинг подшоҳи совчи юборса-ю, мен ўжарлик килиб, «йўқ» десам, одобсизлик бўлса керак, — дебди-да, — ке, таваккал, баҳтим шу йигитда экан», — деб, совчиларга розилик бериб юборибди.

Одилшоҳ халққа йигирма кун тўй берибди, Шахзода Баҳтиёр Бихалфа — Чинниойни хотин килиб олибди. Тўйдан кейин:

— Мен ўқиган чоғимда сен менинг шаҳзодалигимни ҳурмат қилмай, кунда урар эдинг, — деб Баҳтиёр ҳар куни Чинниойни юз камчи урадиган бўлибди. Орадан неча кун ўтгандан сўнг Бихалфанинг онаси меҳмон бўлиб келибди.

Баҳтиёр уйда экан. У кампир билан сўрашиб чиқиб кетибди. Шахзода: «Менинг устимдан онасига нима шикоят қиласр экан? — деб йўлакда пойлаб, кулоқ солиб турибди. Чинниойнинг онаси у ёқдан-бу ёқдан гапириб туриб, сўз орасида:

— Кўёвимиз қалай, сени ҳурмат қиладими? — деб сўрабди.

— Ха, куёвингиз яхши, лекин «Мени аямасдан урар эдинг», деб кунда мени юз камчи уради. Шахзоданинг ургани ҳам майли, аЛАМ қилмайди, фактат, устимга хотин олмаса яхши эди, — дебди Чинниой:

Шахзода бу гапни эшитиб:

— Урганим алам қилмаса, устига хотин олсам алам қиласр экан-да, — деб тўғри отасининг олдига чиқибди. Шахзода Баҳтиёр-отасидан Яман мамлакатига савдогарчилик билан бориб, томошо килиб келишга розилик сўрабди. Шахзоданинг максади Яман подшосининг қизи маликан Мехринигорни олиб келиш эди. У қиз ниҳоятда гўзал, ой деса оғзи бор, кун деса кўзи бор, жамоли ойни хира қиласр эмиш.

Шахзода Баҳтиёр икки юз тую кимматбахо моллар, юз отга тилла ва кумуш юклабди. Ўзи билан юз отлиқ йигит —

коровулни ҳамроҳ этибди. Отасидан оқ фотиҳа олиб Яман мамлакатига жўнабди. Шахзода Бахтиёр йўл юриб, йўл юрсада мўл юрибди. Саҳролар кезиб, тог-адирлар ошиб, денигиз-дарёлардан ўтиб уч ой деганда Яман мамлакатига яқинлашибди. Йўлда бир сардобага учрабди. У булоқ бошига жойлашган экан. Бу жойдан шаҳар қалъаси кўриниб турар экан. Шу сардоба олдида мусофирихона ва чойхона бор экан. Мусофирихонада узоқ шаҳардан келган савдогарлар, косиблар яшар эканлар.

Шу чойхонанинг бир бурчагида биттадан, иккитадан, учтадан бўлиб пашавандлар наша чекиб ўтирап эканлар. Уларнинг баъзилари тоғорачада қўкнори эзар, баъзилари пиёлага солиб иchar эканлар. Тағин бир гуруҳлари кўкракларини ерга қўйиб чўзилиб ётиб найча билан хўплаб иchar эканлар. Улардан бир гурухи тикка туриб қўлларида бўйи бир газ келадиган чилимни қўлма-қўл ўтказиб, ҳар бири «хўп» тортиб чекканда, чилим сархонасидан нашаси гуп-гуп этиб лопиллаб, алангаси чикиб турар, унинг кайфи билан «бангининг егани ўрдак билан гоз» деб қичкирар экан.

Яна бир гурух одам булоқ бўйида кимор ўйнаб ўтирап экан. Шахзода Бахтиёр буларни кўриб, томоша қилиб чикибди-да, туялар билан отларни чойхона саройига қўйиб, ўзи эса чойхонага ош буюриб, бир оз дам олмоқчи бўлибди.

Бахтиёр ошни еб бўлиб киморбозлар олдига борибди: улар билан кимор ўйнамоқчи бўлиб:

— Эй киморбозлар, мен кимор ўйнаб ютқазсам тудаги молларим, тиллаларим бор. Сизлар менга ютқазсангизлар нима берасизлар? — деб мақтаниб турибди.

Киморбозларнинг каттаси унга жавоб бериб:

— Агарда бизларни сизлар ютсангиз, давлатимиз етишмаса, ўзимиз сизга кул бўламиз. Сиз бу шаҳарга нима мақсад билан келган бўлсангиз, биз ана ўша мақсадингизга етказамиз, хўбми? — дейишибди.

Кимор ўйин бошланибди. Киморбозларнинг каттаси Қайтмас ўртага юз тиллани уйиб қўйибди. Шахзода Бахтиёр «гардкам!», — деб тўртта ошиқни тошга отибди, ютқизибди. Шахзода юз тиллани Қайтмасга санаб берибди.

Ўртага икки юз тиллани тўкиб қўйибди. Қайтмас эса, ошиқларни кўлига катор қилиб терибди-ю, «Гардкам!» деб ташлабди. Ошиқларнинг тўрттаси ҳам олчи турибди. Киморбоз икки юз тиллани ўртадан тўплаб олибди. Шахзода Бахтиёр бирин-кетин Қайтмасга ютқиза берибди. Тилла ва кумушлар колмабди. Туяларни моли билан, аввал бир тўя, кейин кизишиб кетиб, беш тўя, ўн туйдан қўйиб, ҳаммасини ютқизибди. Отлар ҳам колмабди. Ҳаттоқи, ўйин охирида

хизматкорларни ҳам кўшиб, ўзининг кийим ва тилла қилинчини ютказиб юборибди. Ўзи бир кўйлак, иштои билан колибди.

Қиморбоз Бахтиёрдан:

— Сиз ким бўласиз, қаердан келдингиз, қандай ният билан келгансиз? — деб сўрабди.

Шаҳзода Бахтиёр ўзининг ким эканлигини; асли нияти Маликан Мехринингорни олиш учун келганини Қайтмасга айтибида.

‘Қиморбоз:

— Ундаи бўлса, менинг кийимларимни киясиз, мен сизни Маликаннинг отҳонасиға олиб бориб, от боқар қилиб кўяман. Малика от миниб чорвоғига саёҳатга чиқади. Шу вактда сиз унинг хусни намосини кўрасиз, — дебди.

Шаҳзода Бахтиёр рози бўлибди. Унинг бундан бошқа иложи ҳам қолмаган экан.

Энди икки оғиз сўзни Бихалфа — Чинниойдан эшитнинг шаҳзода Бахтиёрнинг Самарқанддан чиқиб кетганига бир йил бўлибди. Ундан ҳеч қандай хат-хабар йўқ экан. Оғаси Одилшоҳ зўр ташвишда, онаси эса, Бахтиёрни йўлига тикила-тикила, йиглаб кўзи кўр бўлиб колибди. Чинниой эса, қайнатаси билан қайнонасанининг тортган аламига чидай олмай, Одилшоҳ олдига бориб, шаҳзода Бахтиёрни кидириб топиш учун бел боғлаганини, бунинг учун рухсат этишларини сўрабди.

Одилшоҳ аввал розилик бермабди.

— Бор-йўғимиз мана шу битта ўғил эди, у ҳам бедарак кетди. Сен унинг ўрнига қолган нишонасан. Сен ҳам кетиб колсанг, биз ким билан қоламиз, — деб кўз ёши тўкибди.

Подшонинг кўз ёшига қарамасдан Чинниой, астайдил икки оёғини тираб: «Яхшилик билан жавоб беринг, ота, мен бориб, албатта ўғлингизни топиб келаман, ё ўзим йўқолиб кетаман» — деб турйб олибди. Иложи бўлмагач, подшо рози бўлибди.

— Баракалла, сенинг тайрат ва химматингга! — деб, Бихалфанинг пешонасидан ўпибди-да, — бор, сенга худо оқ йўл берсин! — деб фотиха берибди.

Подшо:

— Ўғлим қандай тайёргарликлар билан сафарга отланган бўлса, келиннинг ҳам шундай тайёргарлик кўриб жўнатилсан! — деб буйруқ берибди.

— Бихалфа эркакча шоҳона кийимлар кийибди. Чинниойнинг ўзи хипчадан келган, бўйи унча узун эмас, оқ юзли, ширин сўзли, ҳар нарсага акли етадиган, хушсурат жувон экан. У эркакча кийимларни кийиб, белига тилла қилинни

такиб, бошига сур коракўл телпакни босиб кийгандан сўнг, олижаноб шахзодага ўхшаб колибди. Ўзига хизмат киладиган кирк канизакларини ҳам эркакча кийимлар кийгизиб, уларни муҳофаза киладиган коровул этиб тайинлабди. Икки юз тая, юз отга моллар ва тилла-кумушлар ортилиб, карвон сафарга тайёр бўлибди. Бир кун Бихалфа — Чинниойнинг бошчилигида карвон Яманга караб йўл олади.

Улар уч ой йўл юрибдилар. Чўлу жазирамаларда - кўп кийинчиликларга учраб, оҳири Бахтиёр тушган сардобага бориб етибдилар.

Бихалфанинг ўзи карвон саройга туяларни, отларни ва бошқа молларнинг ҳаммасини жой-жойига қўйдирибди. Коровулларни тайинлаб, уларнинг бир қисмини кундузи, бир қисмини кечасига тақсим килибди. Ундан кейин чойхонанинг ҳамма жойини кўздан кечирибди. Косиблар, қиморбозларни кўрибди. Карвонсарой чойхонасига икки юз кишига етадиган ош буюрибди.

Бихалфа устидаги тўнини ечиб, икки йигитини эргаштириб чойхона ва унинг ёнидаги хужраларга бирма-бир караб, у ердаги одамлар билан сўрашиб чиқибди. Уларнинг ҳаммасини чойхонада пиширилаётган ошга таклиф этибди. У ердан чиқиб нашавандлар олдига борибди. Улар билан сўрашиб, чой ичишибди. Бихалфа ўзини ҳеч кимга танитмай, улар билан у ёқдан, бу ёқдан сўзлашиб туриб, эри Бахтиёрни нима бўлганини билиб олибди. У ердан чиқиб Чинниой тўғри қиморбозлар олдига борибди.

— Салом, йигитлар, ҳорманглар! — дебди у. Қиморбозлар ўрниларидан туриб!

— Ваалайкум ассалом, бор бўлинг, келинг мөхмон! — дейишибди.

— Бизни ҳам ўйинингизга қабул қиласизларми? — деб сўрабди Бихалфа Қайтмасдан.

— Ха, марҳамат! — деб, Қайтмас тўрт ошиқни Чинниой қўлига бериб, ўтиришга жой кўрсатибди. Ўртада юзтacha тилла ва кумушлар тўпланиб турган экан, Бихалфа:

— Бу пуллар кимники? — деб сўрабди.

— Бизники, ташлайверинг, — дебди Қайтмас. Бихалфа «Гардкам»! — деб ошиқларни тошга ташлабди. Тўртови ҳам олчи туриб, Бихалфа ютибди. Қиморбозлар ўртага юз тилла қўйишибди. Бихалфа: «Гардкам», — деб буни ҳам ютиб олибди. Қайтмаснинг укаси Ўлмас уч юз тилла ташлабди. Бихалфа: «Гардкам»! — деб уни ҳам ютибди. Қайтмас билан Ўлмасда пул кўп экан. Бу тиллаларнинг ҳаммасини Шахзода Бахтиёрдан ютиб олган эканлар. Лекин Бихалфага келганда, қиморбозларнинг иши ўнгидан келмабди.

Қиморбозлар бари юкларини одамлари билан Бихалфага ютказиб қўйибдишлар..

Қайтмас билан Ўлмас:

— Хеч нарсамиз қолмади, энди ўзимизни тикамиз, — дейнишибди.

— Мей сизларни нима қиласман? — дебди Бихалфа. Шунда киморбозлар:

— Сиз нима муддао билан бизнинг шаҳарга келган бўлсангиз, биз ўшани юзага чиқаришда ёрдам берамиз, — дебдилар.

Бихалфа:

— Агарда мен ютқасам сизларга қанчадан пул тўлашим керак? — деб сўрабди.

Қайтмас:

— Ҳар қайсимизга минг тилладан тўлайсиз, — дебди.

— Хўп бўпти, — деб, Бихалфа ошикларни, «Гардкам!» деб ташлабди. Омади келган экан, ўйин Бихалфанинг фойдасига ҳал бўлиди.

Қиморбозлар ўнтача экан, ҳаммасини эргаштириб чойхонага олиб борибди. Уларни ош, чой билан зиёфат қилиби. Кейин Бихалфа Қайтмас билан Ўлмасни қолдириб, бошқаларга жавоб берибди. Биринчи галда у Қайтмасдан ўз эри Шахзода Баҳтиёри қаерда, нима иш қилаётганини, нима мақсад билан келганлигини сўрабди. Қиморбоз шаҳзода тўғрисида билган ва кўрганларини батафсил сўзлаб берибди. Бихалфа эса Баҳтиёр унинг эри эканлигини билдирамасдан, Қайтмас билан Ўлмасга:

— Энди Маликаи Мехринигорни қўлга киритиш маслаҳатини килайлик, — дебди. Қайтмас:

— Хўб, жонимиз билан, — дебди.

— Сиз биз билан борасиз. Оркангиздан йигитларингиз бориб арк деразаси ёнида турадилар. Ўша жойда бир катта занг осиглиқ турибди. Ўша занги қучингиз борича ипидан тортасиз. Сизнинг кучингиз зарбидан ҳалиги занг иккига бўлинниб, учеб кетади. Ундан кейин, подшо ўз амалдорларига: «Бориб кўринглар, яна кимнинг ажали етди экан», — деб амр қиласди. Амалдорлар дарвозага чиқиб, ҳаммамизни меҳмонхонага олиб киради, ундан кейин қиз ҳам келади, ўтиради. Агарда ўша кечаси сиз қизни гапиртира олсангиз, ютасиз. Гапиртира олмасангиз эрта билан сизни ўлдириб бошингизни найзага санчиб қалъя деворига осиб қўяди, — дебди.

— Маликани гапиртириш учун мёнинг номимни «Чирок поя», Ўлмаснинг номини «Каравот» қўйиб, биримизнинг номимизни тилга олиб: «Бир ҳикоя қил!» — деб буюрасиз.

Мен хикояни тамом килиб, охирида савол ташлайман. Сиз шу саволга тескари жавоб кайтарасиз. Агар Малика сизни хоҳлаган бўлса, хатойингизни тузатади, — деб ўргатибди Кайтмас.

Бихалфа бу фикрга рози бўлибди. У ўзига тобе йигитларин олиб, қиморбозлар билан биргалашни подшо арки дарвозасига келибди. Бихалфа зангнинг инини ушлаб каттик тортиб юборибди. Амалдорлар буларни подшонинг олдига, қизнинг саройига олиб кирибдилар.

Уларни шоҳона, ҳашаматли уйга, уидан яна бир гўзал хонага олиб кирибдилар.

Үйнинг ичиди, худди ёзниң тиниқ кечасида ўн тўрт куйлик тўлиңгой ёруғ бериб тургани каби, Мөхринигорийнинг чехраси етмиш қават нарада орасидан кўриниб турган экан. Бу уйда ўтирган меҳмонларнинг оғзи очилиб, акли лол бўлиб, анграйиб жойларида котиб қолибдилар. Улар меҳмонлар олдига дастурхон ёзибдилар. Пиширилган турли-туман овқатлар кўйибдилар. Ширин, нордон ичимликлар ҳам тортилди.

Меҳмонлар олдига яхши кийинган ёш-ёш созандалар чиқиб, тури оҳангда соз чалиб, қўшиқ айтиб, катта хурсандчиликлар килибдилар. Маликан Мөхринигор ҳам ўз канизаклари билан сұхбатлашиб ўтирибди.

Унинг ёнида ҳам ёш-ёш қизлар, созандалар машқ қилиб ўтиришар экан. Бир навбат қизлар ўйнаса, иккинчи навбатда йигитлар музика чалар эдилар. Шундай қилиб, яrim кеча бўлганини сезмай қолибдилар. Маликани сўзлатиш керак эди, бирок у ҳеч гапирмасдан ўтирас эди. Бихалфанинг юраги сикилибди. «Буни гапиртирмасам, менга ўлим», — деб кўйибди ўзига-ўзи.

— Чироқ поя! — деб қичкирибди Бихалфа.

Кайтмас:

— Ха! — деб ўрнидан турибди.

— Бирор нарса айт! Жуда зерикаб кетдик, — дебди Бихалфа.

— Мен нима дейман, мени «чироқ поя» — дейишса, менинг устимда чироқ ёниб турса, мендан нима маъно чиқади? — дебди.

— Ҳозир бошингни ташангдан жудо киламан, — деб Бихалфа ёнидан қиличини чиқарибди.

— Ҳай, ҳай, бир қошиқ конимдан кечинг, тавба қилдим, ҳозир айтаман, — дебди.

«Бир бор экан, бир йўқ экан, тўрт оғайни бор экан, — деб бошлабди, — Чироқ поя. — Уларнинг бири дурадгор, бири машиначи, бири заргар, бири домла экан. Кундузи бу-

ларнинг ҳар кайсиси ҳар ерда юриб, кечаси бир жойга келлиб ётар экан. Бир кун дурадгор ёғочдан бир қиз ясада уйнинг токчасига кўйибди. Уни кўрган дўсти машиначи шохи атласдан кийим тикиб қизга кийгизиб кўйибди. Уни кўрган заргар дўсти, ўргоним чиройли қўғирчоқ ясади, деб киммат-бахо нарсаларни унинг бўйнига осибди. Қулогига тилла зирак ва қўлига билагузуклар тақибди. Энг охирида домла токчада бу чиройли қўғирчоқ қизни кўриб, фактат буни жони йўқ экан, мен унга жон ато килишим керак, деб аҳд килибди. Домла бир дуо ўқиса қизга жон кириб, аксириб, токчадан пастга тушиб домлага салом бериб ўтирибди. Ўша куни улар бир ерга йигилишиб, қизни қайси биримиз олицимиз керак? — деб жанжал кўтаришибди. Дурадгор, машиначи, заргар ва домла, қизни мен оламан, мен оламан, деб даъво килишибди. Энди сиз айтинг-чи, қизни қайси бири олиши керак?» — деб сўрабдӣ Чирок поя.

Бихалфа бўлса, тескари жавоб берибди.

— Қизни дурадгор устага бериш лозим,— дебди у. Шу ойда ҳамма ёқ жимжит бўлиб, йигилганлар маликадан жавоб кутибдишар. Иккинчи уйдан бир ёқимли майин овоз — Маликан Мехринигор овози эшитилибди:

— Э. Шаҳзода, — дебди у Бихалфага караб, — сиз ўзингиз олижаноб йигитга ўхшайсизу, аммо ҳукмингиз но тўғри,— дебди ва сўзини давом эттириб:— Агар домла қизга жон ато қилмаганди эди, орадан бир оз фурсат ўтганда заргар у зеби зийнатларни бозорга олиб бориб сотар эди. Машиначи ҳам шундай килар эди. Дурадгор уста ҳам «Курук қўғирчоқдан хеч нарса чиқмади-ку», — деб ёғочдан бир сандалча ясада сотиб юбориши турган гап эди. Мана шу мулоҳазаларга кўра, мен қизни домлага ҳукм қиласман, — дебди Малика.

Малика гапирганидан сўнг, икки уйда ўтирган меҳмонларнинг ҳаммаси хурсанд бўлиб чапак чалиб юборибдишар.

Бихалфа — Чинниой Маликан Мехринигор билан тонг отгунча сухбатлашишга мусассар бўлибди. Созандалар музика чалар, қиз-йигитлар ўйинга тушар экан. Зиёфат катта бўлибди, вақт саҳарга етибди. Дехконлар ҳўқизини суғориб, қўшга қўша бошлабдишар. Даражатлардаги булбуллар ўйқудан ўйғониб сайрай бошлабдишар. Қизил ва рангоранг гуллар очилиб, очилган гулларнинг баргидá ҳаводан тушсан шудринг марваридсимон кўриниб, тонг ёриша бошлабди...

— Қизинги Маликан, Мехринигор кёлган шаҳзодани хоҳлади. У билан гаплашди... Подшо хурсанд бўлиб, хабар берган кишиларга инъом ва эҳсонлар берибди. Подшо ўша

кундац боплаб қизи учун халқка қирқ кун тўй-томуша бериди.

Бихалфа ҳам йигитлар билан карвонлар турган сардобага борибди. Ундаги икки юз тия мол, юз отга ортилган тиллаларнинг ҳаммасини тўёна қилиб подшо саройига юборибди.

Кирқ кечаю қирқ қундуз Маликан Мехринигорнинг тўйи катта тантана билан ўтибди. Тўйдан сўнг Бихалфа подшо олдига кирибди:

— Эй меҳрибон подшо. Энди мейға рухсат берсангиз, Маликанни олиб ватанимга кетсам. Бу шодиёнадан ота-онами хабардор этиб, уларни хурсанд этсам, — деб илтимос қилибди. Ундан подшо:

— Бор-йўғим шу битта фарзандим. Сен уни олиб кетма, менинг гамгин этма... Ўзинг шу ерда қол, менинг ўрнимга подшох бўл. Мен қариб қолдим: Мен сенга вазир бўлиб хизматингни қилиб юрай, — дебди. Биҳалфа қўимабди.

— Хизматингиз бўлса, қайтиб келай, ҳозирча менга жавоб беринг! — дебди.

Подшо ноилож жавоб беришга мажбур бўлибди. У ўз одамларига тайёргарчилик кўриш учун фармон берибди. Тўрт юз тия мол, икки юз отга тилла, кумуш ва бошқа кимматбаҳо анжомларни ортибдилар. Бихалфа:

— Маликанинг отбоқарини чакиринглар! — дебди. Отбоқар келиб шахзодага таъзим қилибди. Бихалфа қараса, дарҳакиқат ўзининг эри шахзода Баҳтиёр экан. Баҳтиёр отбоқар кийимида оёғида эски этик, кийимлари эски, йиртик ва ифлос. Мўйлов-соқоллари ўсган, ҳеч шахзодага ўхшамайди. Бихалфа хизматкорларга:

— Отбоқарни ювинтиринглар, соқол-мўйловини олдинглар, янги ва енгил кийимлардан кийдиринглар, бу киши Маликаннинг отига жиловдор бўлиб борсинлар! — деб фармон бериди.

Ҳамма йўл анжоминни тайёрлаб, Маликаннинг атрофида қирқ канизак, уч юз аскар, ноғора-сурнай билан шаҳардан жўнаб кетибдилар. Подшо ўз аркони давлати билан сафтотиб уларни кузатиб қолибди.

Чинниой — Бихалфа Малика билан, кузатиб борувчи лашкарлар — ҳаммаси кечалари машъяллар ёқиб узок йўл юрибдилар. Йўл юрсалар ҳам мўл юрибдилар.

Шаҳарга бир тош йўл қолганда, карвон бир дарё бўйига тушибди. Шу ерда кўй, мол сўйиб улар карвонда кетаётган одамларни овқатлантирибдилар. Шу ерда бир кун дам олишибди. Бихалфа отбоқарни бир чеккага чакириб:

— Мени шу кўринган шаҳарда бир соатлик ишим бор.

Агарда ўз вактида қайтмасам, у вактда мана шу карвонда бўлган бутун бойликларни, Маликан Мехринигорни олиб хоҳлаган жойингизга кетаверинг. Мен уларни сизга бағишладим, хайр кўришгунча, омон бўлинг! — деб отига миниб, камчи уриб «чух» деб, шаҳар томони ўйл олибди.

Отбоқар хўжасининг бу сўзини эшишиб, хайрон бўлиб турған жойида қотиб колибди.

Карвонлар шу кеча тушган жойларнда кўнибдилар. Эртаси чошгоҳда шаҳар томонидан чанг-тўзон осмонга кўтарилибди. «Бир неча минг аскар, аркони давлати билан келаётган ким экан?» — деб қарашибди.

«Бу оломонни куёв йигит олдиб келаётган бўлса керак» — деб ўйлабди Бахтиёр. У кўринган одамлар яқинлашибди. Бахтиёр қараса, ўзининг отаси Одилшоҳ экан. Подшо отдан тушиб ота-ўғил йиглашиб, кучоклашиб кўришибди. Отаси:

— Келин муборак бўлсан ўғлим, қани, шаҳарга марҳамат қилинглар. Сизларни кутиб олиш учун чикканмиз, ўғлим! — дебди. Шаҳзода Бахтиёр нима дейиншини билмай колибди. «Булар мени бу ерга келиб тўхтаганимни қаердан билган эканлар» — деб ўзича ўйлабди.

— Ҳай, энди нима бўлса, бўлди! — деб индамасдан қарвонни бошлаб отаси билан шаҳарга тушиб кетибди.

Ўща куни Бихалфа карвонни дарё бўйида колдириб шаҳарга тўғри Одилшоҳ саройига келиб унга хабар берган: «Ўғлингиз Яман подшосининг кизи Маликан Мехринигорни олиб келаяпти, уни кутиб олиш керак, — деган экан ва яна мени айтди, — деб билдириб кўйманг! — деб тайинлабди Чинниой. Одилшоҳ ўғлини сог-саломат келгани учун халқ-ка йигирма кун тўй-томоша берибди. Шаҳзода Бахтиёр эса: — Шунча ташвиш ва қийинчилклар билан Маликанни олиб менга ташлаб қетган йигит ким бўлди экан? — деб кечакундуз ўйлабди.

Кунлардан бир кун, эрталаб ионушта вактида Бихалфа иссиқ нон, сомса, бир коса қаймоқни дастурхон билан Бахтиёрнинг уйига киргизиб юборибди. Ўзи ҳам «Сизлар билан бирга ионушта килай», — деб улар олдига кириб борибди. Шаҳзода Бахтиёр, Малика Чинниойни яхши ҳурмат билан кутиб олишибди. Чой ичиб ўтириб, у ёқдан-бу ёқдан гаплашиб, Бихалфа Шаҳзода Бахтиёрдан сўрабди:

— Бундай гўзал паризод Маликанни қаердан топдингиз? — дебди.

Шаҳзода бошидан ўтган бутун воқеаларни бошдан-оёқ ҳалоллик билан, тўғрисини бирма-бир айтиб берибди. Бу сўзларни эшишиб, Маликан Мехринигор ҳайрон бўлибди. Чинниой шу вактда:

— Маликани олиб охири сизга ташлаб кетган йигит ажаб яхши одам эканда, — дебди.

Шахзода:

— Ха, билмайман у йигит шахзода эдими ёки хизир эдими? — деб жавоб қайтариби.

Чинниой:

— Ўша кишини кўрсангиз танийсизми? — дебди.

Шахзода:

— Билмайман, бир жойда оркасини ўгириб турган экан, чап қулогининг оркасида мошдек холи бор, ўша холига кўзим тушиб колган эди, ўшандан тақидим,— дебди Шахзода.

Шундан сўнг Чинниой ўзининг чап қулоги оркасидаги холини шахзода Бахтиёрга кўрсатиб:

— Мана шу кора холга ўхшайдими? — деб сўрабди.

Ха-ха, худди ўшанинг ўзи, — деб ўрнидан туриб Бихалфани қучоклаб олиб, у ёқ бу ёқларида ўпиб, кўп миннатдорчилик билдириби шахзода.

Маликаи Мехринигор ҳам ўрнидан туриб, Чинниойни қучоклаб, ўпиб:

— Вой, опа-ей, мен сизга теккан эдим-ку, мени қаерга ташлаб кетиб колдингиз? — деб қучоклаб кўришиб, учовлари ҳам дўст бўлиб яшашга сўз берибдилар. Шахзода Бахтиёр ўз қилмиши — хатолари учун Бихалфадан узр сўрабди. Чинниой кечирибди ва шахзода Бахтиёр билан бирга ҳаёт кечира бошлабдилар. Малика эса улар хизматида доим тайёр бўлиб, мурод-максадларига етибдилар.

ШОМУРОД ҚЎРҚОҚ

Амударёning кибласида тўрт дев макон этиб, ҳаммани қўрқитиб молларини олиб хазина қочиб¹ ётавериби. Шу девлардан озгина кунчикарда шақал увласа уйинга қочадиган Шомурод деган йигит хотини билан яшар экан.

Аслида шақаллар: «Шомурод қўрқоқ» деб, уни ҳаммавақт қўрқитар, ўтин тердиришга ҳам фурсат бермас эканлар. Кунлардан бир куни Хоразм хони элатга яширин жар солибди: «Кимда ким элни қўркитаётган тўртта девни шу элатдан ўйқ килса хазинадан бир ботмон тилла бераман».

Буни эшитган Шомурод қўрқоқ хотинига: «Сен эшитдингми, подшонинг бир ботмон олтини юз-кишининг умрига етади, агар шуни ким олган бўлса дунёда бахтли одам»— деса, хотини айтибди: «Дев деган ҳам бир бало нарса, у минг кишини

¹ Хазина қочиб — роҳатда.

еб кетади». Шомурод: «Шу девлар билан мен бир уришиб кўраман»,— дебди. Хотини кулибди-да: «Шақалдан кўрқиб девсинг ёнига бормок ким, сен ким!»— дебди. Шомурод хотинига: «Сен менга бир мояк (тухум), бир аркон; бир шакаша¹ қатиқ келтириб бер, мен девларнинг ёнига бораман»,— дебди. Хотини айтган нарсаларни топиб келтириб Шомуродга берибди. Шомурод йўлнинг бир ерига қатикни, иккинчи бир ерига арқонини, учинчи бир ерига мояк (тухумши) кўмиб, бир тошбакани қўлтиғига солиб девларнинг ёнига бориб: «Мени худо сизларни еб келишга юборди»,— дебди.

Девлар айтиби:

— Сен кимсан?

— Мен азроилман,— дебди Шомурод қўрқоқ. Девлар айтиби «Сенинг азроил эканингга биз ишонмаймиз».

Шомурод айтиби: «Гапни кўн чўзманг! Бир-бир келиб олдимда ечиниб, ўзингизни ўлимга чоғланг».

Шунда девларнинг каттаси: «Азроилнинг бити ҳам одам ўлдиради, қани, сенда шу борми?»— дебди. Шомурод: «Мана!»— дебди ва қўлтиғидан тошбакани олиб, кўрсатибди. Девларнинг ранги ўчиб қолибди. «Юринг, олдимга тушинг»,— дебди Шомурод.

Девлар Шомуроднинг олдига тушиб бораверибдилар. Шунда бир дев: «Кел, қани, бир куч синашиб кўрайлик»— дебди. Шомурод: «нимани синаб кўрмоқчисан?»— дебди. Дев бир тошни қўлига олиб сиқиб қўйган экан, тошнинг уни чиқиб кетибди. Шомурод кулиб уч одим ташлабди-да моякни (тухумни) ердан олиб: «Мана, қара»,— дебди. Дев караб турибди. Шомурод моякни қисиб юборибди, оку сариғи аралашиб, бармокларининг орасидан оқа бошлабди. Дев лол бўлиб яна Шомуроднинг олдига тушиб бораверибди. Иккинчи дев: «Мен ҳам бир кучимни синаб кўрмоқчиман», дебди. Учинчи дев: «Мен ҳам»,— дебди. Бир дев ерни тепибди уч газ ер ўйилибди, яна бир дев эса ерга бир панжа уриб уч газ ернинг тупроғини кўтариб олибди. Шунда Шомурод: «Энди сизлар менга қараб туринг!»— деб сиёsat билан ерни бир тепибди, ернинг «мияси» чиқибди, югуриб бориб иккинчи бир ерга бир панжа урган экан, ерининг «ичагини» тортиб ола берибди. «Яна озгина ҳаракат килсан ерни бутуилай йўқ килиб юбораман»,— дебди Шомурод. Девлар Шомуроднинг «азроил» эканига ишонч билдириб, сўнг унга ёлборибдилар:

— Бизларни ўлдирма, бизлар бу срдан бутуилай кетамиз,

¹ Шакаша — кўза.

сенинг худойингга топған нарсаларимизни берамиз. Сен уларни хозир олиб кетасан,— дебдилар. Шомурод:

— Тонған нарсаларингизни шу турган жойимга олиб келинг ва шу ерда кагта бир ховли ясанг, кейин гаплашамиз,— дебди.

Девлар бу амрии вакт-замон ўтмай бажарибдилар. Бу хабарни Хоразм хони эшитиб Шомуродни ўз олдига чакирибди ва хазинадан олтин берибди.

Гапни девлардан эшигининг. Булар кочиб бораётиса, бир шақал уларнинг олдига чишиб: «Девлар, нега мунча шошиб колдингиз?»— деса, девлар айтибди: «Азроилдан кочиб кетаётимиз»:

Шақал айтибди: «Азроил эмас, Шомурод кўркоқдан деб айтинглар-еї, аҳмок девлар!»

Девлар шақалга: «Азроил эканлигини синаб билдик»,— деса, шақал: «Юринг, кани, мени кўрса бир неча йўлга қочмасмикан!»— деб девларни олдига солиб келаверибди.

Шомурод караса, шақал девларни бошлаб келаётир. Шомурод дарров бир кўдига ханжар олиб шақалга югуриб, уни ханжар билан уриб ўлдирибди. Девлар эса олотос кочиб кетишибди. Шундай килиб, Шомурод кўркоқ «Шомурод ботир» деган ном олиб муродига етибди.

ЗОРЛИҚ БИЛАН МУНГЛИҚ

Жуда қадим замонда бир подшо бўлган экан. У подшонинг тўртта хотини бўлган экан, улардан энг кичиги Гулбахра ҳомиладор бўлибди. Буни эшитган подшо:— Менга ҳам худо фарзанд берар экан,— дебди.— Бу бола туғилса, мен бу ерда бўлсам, қувонганимдан юрагим ёрилиб ўлар,— деб сафарга чишиб кетибди.

Кунлар кетидан тунлар ўтибди, Гулбаҳранинг ой куни етибди. Кундошлар типирчилаб қолишибди. Қаидай килиб бўлса ҳам бола туғилиши билан уни йўқотиш пайига тушишибди. Улар бир жодугар мастан кампирни топиб унга:

— Сен шу туғиладиган болани йўқотсанг, сенга кўп олтин берамиз,— дейишибди.

Мастан йўлда келаётса, бир ит туғиб ётган экан, унинг иккита боласини этагига солиб олибди ва Гулбаҳранинг олдига етиб келибди. Подшоларнинг хотини, раҳмимиз бўйича мўрининг устига чишиб туғади, деб Гулбаҳрани алдаб мўридан туғдирибди, Гулбаҳра бир ўғил ва бир киз туғибди. Камйир дарров болаларнинг ўрнига кучукларни алмаштириб кўйибди ва Гулбаҳрага «Сен кучук туғдинг»,— дебди. Бола-

ларни эса бир чўлга олиб чиқиб қарга-қузгун еб кетар, деб ташлаб келибди.

Бир она кийик ўтлаб юриб болаларнинг олдига келиб колибди. Унинг икки боласини яқинда бўрилар еб қўйган экан, кийик болаларни дарров эмиза бошлабди. Кийик уларнинг устига соя бўлиб иссикдан, бафрига босиб совуқдан сақлаб катта килибди, болалар йўлга юрадиган бўлишибди.

Бир куни бир овчи она кийикни отиб қўйибди, кийик ярадор бўлиб тоғу тошлардан ўтиб болалар олдига келибди ва жон берибди. Болалар кийик устига ўзларини ташлаб йиглай бошлишибди. Шу пайт бир чол келиб қолибди. Болаларни дарров қўлига олибди ва уйига олиб борибди. Чол бечоранинг на боласи, на хотини бор экан, ҳаммаси ҳам дунёдан ўтган экан, унинг уйи ҳам тоғда, бир форга ўхшаган жойда экан. Чол болаларга уст-бош кийдирибди, йиғласа кулдирибди, ўғилнинг отини Зорлик, қизнинг отини эса Мунглик қўйибди.

Зорлик билан Мунглик ўн ёшга тўлибди. Зорлик жуда кучли паҳлавон йигит бўлибди, ҳар куни овга чиқиб ҳар хил нарсаларни отиб келадиган бўлибди, ҳам чолни, ҳам синглисини бокибди.

Кунлардан бир кун чол оламдан ўтибди, уларнинг ўзлари якка-ёлғиз қолишибди. Бир куни Зорлик овга чиқиб бир подшони қўрибди, унга ўзи овлаган қушлардан берибди. Подшо болани қўриб «Менинг ҳам шунака бир ўғлим бўлса»,— деб суқланиб карабди. Бу подшо Зорликнинг отаси экан, лекин улар бир-бирларини танимабдилар.

Подшо уйга бориб ов вактида кўрган болани кўп мактаб гапириб берибди. Унинг хотинлари дарров жодугар кампирни чақиртириб:— Сен уларни ўлдирмаган экансан, подшо уларни овда кўрибди,— дейишибди. Жодугар кампир Зорлик ва Мунглик яшаётган жойга борибди ва Мұнглиқнинг олдига кирибди. Ундан гап сўраб ўзи чўлга ташлаб кетган болалардан бири эканлигини билибди ва қиздан акаси борлигини ва унинг ҳар куни овга чиқиб кетишими ҳам билиб олибди. Жодугар Мунглиқка:

— Эй қизим, ўзинг бунақа қилиб ёлғиз ўтирма, аканг келса, менга Ойнаи жаҳонни келтириб беринг, мен уни қўриб зерикмай ўтирай, дегин,— деб гап ўргатиб кетибди.

Кечкурун акаси келгач, киз унга ёлбориб: «Мен ўзим бу кўрғонда якка-ёлғиз ўтириб жуда зерикаяпман. Менга энди Ойнаи жаҳонни олиб келиб беринг, уни томоша қилиб ўтирайин»,— дебди.

Йигит синглисинга ҳамма нарсани гамлаб бериб, Ойнаи жаҳонни кидириб кетибди.

Зорлик ўн кечаю, ўп кундуз йўл юриб, Қизилқум деган жойга бориб етибди ва'у ердаги бир булоқ ёнига келиб, дам олиб ўтирган экан, бир томондан бир баҳайбат нарса кўринибди. У Зорликнинг олдига келиб:

— Эй одамзод, сени бу ерга ажал қувиб келибди, мен сени сўман,— дебди. У даҳшатли нарса дев экан. Зорлик унинг белидан ушлаб осмонга отиб юборибди. Дев ерга тушиб келаётib: «Мени куткариб ол, нима десанг айтганингни қиламан!»,— деб ёлборибди. Зорлик девни ушлаб олибди ва унга: «Мени Ойнаи жаҳон бор жойга олиб боргин»,— дебди. Дев Зорликни устига миндириб осмонга олиб чиқиб кетибди ва бир жойга олиб бориб кўйибди. «Мана энди бу ёғига ўзинг борасан»,— деб жўнатиб юборибди.

Зорлик юра-юра бир чинор остига етиб келибди. Шу пайт бир томондан шарпа эшишибди. Караса жуда катта аждар келаётган эмиш, чинор тепасида эса уни кўрган семурғанинг болалари фарёд қилаётган эмиш. Зорлик дарров қўлига камонини олиб икки ўқ билан аждарнинг икки кўзини кўр килибди, кейин қиличи билан уни майдада-майдада қилиб чопиб ташлабди. Семурғанинг болалари Зорликни ўз ораларига яшириб қўйибдилар. Бир вакт семурғ бир томондан қор-ёмғир билан учиб келибди ва майдалаб ташланган аждарни ютиб юборибди. Болалари олдига чиқиб у ёқ-бу ёкка карабди ва:

— Одам хиди келаётир, уни сизлар кўрмадингизми?— деб болаларидан сўрабди. Болалари яшириб қўйган Зорликни кўрсатиб:

— Аждарни шу йигит ўлдирди,— дейишибди. Семурғ Зорликнинг бу килган ишларига хурсанд бўлиб:

— Тила тилагингни,— дебди. Шунда Зорлик:

— Менга Ойнаи жаҳон керак,— дебди Семурғ.

— Бу жуда кийин иш, аммо аждарни ўлдириб, менинг болаларимни ўлимдан саклаб қолганинг учун, майли, сенинг ҳожатингни чиқарай, ҳозир сен менинг устимга миниб мен билан бирга денгиз остига шўнғиб кирасан ва мен тўхтаган жойда қўлингга нима илинса, ўшани маҳкам ушлайсан,— дебди. Семурғ Зорликни устига миндириб, денгиз остига учиб кирибди. Зорлик қўлига илинган нарсани маҳкам ушлаб олиб чиқибди. Караса, у нарса Ойнаи жаҳон экан. Семурғ Зорликни устига миндириб, уни ўз кўрғонигача олиб бориб кўйибди. Зорлик синглиси билан кўришибди ва Ойнаи жаҳонни унинг қўлига берибди. Илгариги одати бўйича Зорлик яна овга чиқа бошлабди.

Мунглик бир куни Ойнаи жаҳонга қараб ўтириб, унда отаси билан онасини кўрибди. Караса, отаси подшо эмиш, онаси эса бир горда ётган эмиш, онаси ёнида иккита този ит

хам бор эмиш. Кечкурун буни акасига айтиб бериди. Зорлик эртасига овга чикиб яна ўша подшони кўриб қолибди ва уни уйнга таклиф килибди. Подшо қўргонда Мунглиқни хам кўрибди. Мунглик дарров Ойнаи жаҳонни подшонинг олдига кўйинб, овқат қилгани кетибди. Подшо Ойнаи жаҳонга қараб бутун сирни — Зорлик ва Мунглик ўзининг болалари эканлигини билиб хушидан кетиб йиқилибди. Сўнгра кечкурун болаларни шаҳарга олиб кетибди. Уч хотинини ва жодугарни қамоққа олдирибди. Болаларининг онасини гордан олдириб келибди. Уч хотинини халқнинг олдида дорга остириб, жодугарни отнинг думига боғлаб чўлға хайдаб юборибди. Зорлик билан Мунглик ота-онасини топиб муроду мақсадига етибди.

ИЛОН ОҒА

Бир чол бор экан, унинг уч кизи, бир хотини бор экан. Чол бозорга боришида кизларидан сўрабди:

— Кизларим, бозордан нима олиб келиб берай?

Энг катта кизи, «атлас кўйлак» дебди, ўртанчаси; «Менга бир куёв олиб келиб беринг» дебди. Энг кичиги бир олма буюрибди. Чол бозорга кетибди. Куёв билан атлас кўйлакни олибди. Лекин олма топа олмабди. Қета туриб бир қаландарни кўриб қолибди, қаландар чолдан:

— Нима ахтариб юрибсиз? — деб сўрабди. Чол:

— Кичкина кизим олма деган эди, олма ахтариб топа олмадим, — дебди. Қаландар:

— Бизнинг чорбоғда бир туп олма бор, керагини шундан бориб олинг, — дебди:

Чол бориб, олмани кўриб ўзишга яқинлашганда, бир илон олмага ёпишиб олиб, олмани уздирмабди. Чол илонга:

— Э жонивор, мен кўп олмайман, бир донагина оламан, — дебди.

Илон:

— Кимга олма? — деб сўрабди. Чол айтибди:

— Кизимга.

— Қизингни менга берасанми? — дебди Илон.

Чол эса:

— Сен бир заҳарли илон, ҳайвон нарса, инсон боласи сенга хотинликка ярамайди, — дебди илонга қараб.

— Агарда қизингни менга берсанг, хуржинингни бир кўзида олма бераман, дебди илон.

Чол ўйлади. «Ҳайвон нарсага инсон боласи тўғри келмайди. Ке, бир сўйлади-сўйлади-да» деб, илонга айтибди:

— Хайр, қизимни бераман, қани, олмани бер.

Хуржинни тутибди, бир кўзини олма билан тўлдирибди. Илон чол билан хайрлашибди. Чол уйнга етиб келганида, у эшикдан чол кирибди, бу эшикдан Илон оғанинг юборган совчилари келибди. Чол айтибди:

— Кет тез, мен илонга қиз бермайман. Илон ким, менинг қизим ким. Шундай хури-пари қизимни бир заҳарли илонга бераманми?

Совчилар кетибдилар. Илон оғанинг олдига борибдилар.

— Ҳа, қандай ахвол, савдо битдими, йўқми? — деб Илон оға сўрабди.

Хотинлар айтибди.

— Чол дейдики, «мен ҳайвонга қиз бермайман. Менинг қизим ким, илон ким, заҳар солувчи илонга менинг қизим ҳайф».

Илон оға айтибди:

— Хўп, шундайми, сизлар томоша қилинглар, мен бу чолни бир қашшок қилайки, уч боласи, уч кўчада хору зор бўлсин. Хотини иккаласини сичқон уйидаги нонга зор қилиб қўяман.

Шу кундан бошлаб Чолнинг ва болаларининг ҳоли қийинлашибди. Болаларини хайдабди. Хотини, ўзи ниҳоятда очликдан ҳолдан кетибдилар. Ейиш учун овқат йўқ. Илон оғага хабар берибди: «Майли, қизимни бераман. Мени ўз ҳолимга келтирсинг» деб ёлборибди.

Илон яна совчи юборибди. Чол кўнгандан кейин, тўй бошланибди. Жуда катта тўй қилибдилар. Куёвнавкарлар келибди, уларниң ичидаги ерга судралган, вишиллаб илон келибди. Илон куёв уйнинг бурчагида кулча бўлиб ўтирибди. Куёвнавкарлар кетибдилар. Шу вактда қуда хотинлар кўрпа солибдилар.

— Э куёв, куёв қаерда колди?

— Куёв орқангизда, оёқ остингизда!

— Вой ўлай, ҳали бизнинг куёвимиз илонми?! Эртага, дўст-душман олдида, бизнинг ёш қизимиз бу заҳарли тукларини сочиб турган илон олдида ўтирадими?! Шўргинам курсин, қизим! Сени отанг сотмай ўлсин,— деб онаси қизи бечорага ачиниб, ёпишиб йиглабди.

Бирмунча вакт ўтгандан кейин, онаси хушига келибди. Илонни кўрпа устига чиқазишибди. Илон вишиллаган ҳолда кўрпа устида кулча бўлиб қизни кўтариб олибди. Хотинлар эшикка чиқиб кетибдилар. Бунда, факат куёв билан қиз қолибди. Ётишга ҳаракат қилибдилар. Шунда куёв дебди:

— Ҳеч бир бўйра чўпни сиккундек очиқ жой қолмасин, шундай маҳкамлаб бекитинг. Менинг никобимни ёстиқ остидан олманг, агарда кўзимдан нари бўлса, мендан умид қил-

манг, капитар бўлиб учиб кетамаи. У вактда мени кўришни истасангиз, қўлингизга солган узукка қараб, пўлат хасса, пўлат паранжи, пўлат ковуш кийиб, кирк кечаю, кирк кундуз йўл босасиз. Дунёда нима ҳайвонот бўлса, менда шулардан уч юздадан бор. Шулардан сўраб етиб борасиз. Кейин менинг маконимга кириб борасиз,— деб гапириб турган вақтида, қизни энабий¹ чақирибди. Дебдики:

— Э қизим, сенинг куёвинг жуда чиройли, суксур бир йигит экан-ку. Никобини ечаётганда кўрқмадингми? Ҳай қизим, эртага кундуз куни, дўст-дushmanларнинг олдига никобини кийиб чиқмасин, куладилар. Ўчокда ўт бор, никобини олиб чиқиб ёкиб юбор.

Қиз никобини олиб чиқиб ёкиб юборибди. Шу вақтда, дарров никобининг тутуни куёвнинг димогига кирибди. Сесканиб туриб:— Мен айтмадимми, энди мени кўришни истасангиз етиб борасиз,— деб бир капитар бўлиб уйнинг туйнугидан учиб чиқиб кетибди. Қиз бечора хафа бўлиб, отасига йиглаб:

— Отажон, кандай бўлмасин менинг бу арзимга еting. Эримни кидириб у тарафга бормоқ учун кирк кечаю кирк кундуз йўл юриш керак, куёвингизни тайнлаган нарсалари: пўлат хасса, пўлат паранжи, пўлат ковуш эди. «Ёттим деганда паранжи, хасса, ковушга карайсан, пиёзнинг пўслогидай колса агар, шу — етганинг» деган эди. Шуларни тез топиб беринг,— дебди.

Чол бир амаллаб топиб берибди. Қиз йиглаб йўлга равона бўлибди. Кўп юрса ҳам мўл юриб, тужа йилкичига дучор келибди. Қиз бечора йиглаб йилкичидан сўрабди:

— Йилкичилар, ҳой йилкичилар, бу йилки кимнинг йилкиси?

— Бу йилки Илон оғанинг йилкиси.

— Илон оғанинг ўзи қани?

— Бундан бориб от йилкичидан сўранг.

Яна талай йўл юриб, от йилкичига етибди қиз.

— Йилкичилар, ҳой йилкичилар, бу кимнинг йилкиси?

— Илон оғанини.

— Илон оғанинг ўзи қани?

— Биздан нариги йилкичилардан сўранг.

Шундай қилиб қиз бечора, яна бир неча йилкичилардан ўтиб, сўраб, энг охири кийик йилкичига етиб борибди.

— Йилкичи, ҳой йилкичи, бу йилки кимнинг йилкиси?

— Илон оғанинг йилкиси.

— Илон оғанинг ўзлари қани?

— Ху... мана шу кўриниб турган кўк тутун Илон оғанинг

¹ Энабий — янгаси.

тутуни. Тўғри бормасдан ховуз олдида дам олинг, онаси жуда ёмон хотин.

Қиз кўркиб хавф билан ховузга борибди. Ховуз бўйида чанқаган ҳолда, сув ичмоқчи бўлиб ўтирибди. Шу вактда бир кичик бола, обдаста кўтариб сув олиш учун ховуз бўйига чиқибди. Қиз ҳалиги болага ёлвориб:

— Ука, сувингдан бер, ичай, жуда чанқадим, ҳам чарчадим,— деб зорланибди. Бола сув бермабди:

— Мен сув бермайман, бу идишда сув ичиб бўлмайди,— дебди.

— Бу сувни кимга олиб борасан?

— Илон оғага.

Қиз, яна қўймасдан, ёлбориб сувидан ичишни сўрабди. Бола ноилож берибди. Сув ичиб туриб, кўлидаги узугини сув ичига ташлабди. Болага караб:

— Менинг келганимни, сендан сув сўраб ичганимни Илон оғага айтмагин. Сувни олиб кирганингда, «нега ҳаялладинг» деб сўраса, «ўйнаб қолдим» дегин. Менинг келганимни айтмагин. Сувни кўлига кўймоқчи бўлсанг, биринчи кўйишда жуда оз куйгин. «Хой, кўпроқ куй» деб уришса, кўлини тўлдириб куй. Учинчи «куй» дейишида, обдастани ағдариб юбор. Шу вактда менинг кўлимдаги узук кўлига тушади, кейин менинг келганимни билади.

Бола сувни олиб кирнибди. Илон оға дарғазаб бўлиб:

— Бунча ҳаялладинг?— деб сўкибди. Бола кўрққанидан:

— Ўйнаб қолдим,— дебди.

— Сувни куй,— деб обрез ёнига ўтирибди: Бола сув куйибди. Биринчи кўйишида жуда оз куйибди.

— Нима учун куймайсан? Кўпроқ куй,— деган экан, кўпроқ кўйибди. Учинчи қўйишида кўлига ағдариб кўйиб юборибди. Илон оғанинг кўлига сув билан бирга бир узук тушибди. Илон оға ажабланиб, «Ё ажабо, бу узук менга қайдан келди?» деб, бир оз ўланиб туриб боладан сўрабди: «Кўчада ким бор?».

— Ҳеч ким йўқ.

Илон оға кўчага чиқибди. Илон оға уйининг кетида, бир бузилган девор орқасида; Илон оғани кутиб қиз турарди. Илон оға буни билиб, девор орқасига караб юрибди. Иккиси топишибди. Илон оға ачиниб, қизга:

— Мен сизга айтган эдим-ку, нима учун келдингиз? Мен сизни қаерга жойтаман, менинг бир ялмоғиз кампир онам бор. Шамол, қуюн билан мўридан келади, жуда кўрқинчли, хайбатли, эҳтиёт бўлмасангиз ютиб кўяди. Энди мен сизни сандикка солиб қўяман. Онам келганда сиз кўркманг, мен олдингизда бўламан. Онам бесаранжом бўлиб, «Пону, бу

нимада одам иси келади. Бу ерга ҳеч ким келмас эди-ку. Одам келса оёғи куяди» деб тўполон килади. Шу вактда мен: «Опа, келининг келди», — дейман-да, сандиқни очаман, дадиллик билан чиқиб салом берасан, агар салом-килмасанг, икки ямлаб бир ютади. Кейин сендан гап сўрайди. Сен дадиллик билан жавоб бер. Онам сенга иш буюради. «Мен бош юваман, холангникига бор, менга ойна, қатик, тароқ, қайроқ, оқ ип, кора ип олиб кел», — дейди. Бизнинг уйдан чиқкандан кейин бир эгри-буғри девор келади. Шу деворининг кесагидан жиндек еб кўриб «Вой, мунча ширин девор, гилватага ўхшайди-я», — дегин. Яна жиндек юргандан кейин, бир ховуз келади, суви ҳидли, бутана сув, ичиб кўриб, «Вой, мунча ширин сув, обизамзамга ўхшайди» деб мақтаб ўтиб кетасан. Яна бир оз юргандан кейин ёнбошлаган бир дарвоза келади, шуни силаб ўтиб кетасан. Бир саройга ўхшаган ҳовлига кириб борасан, шўтаройда, бир ит ҳам бор. Итнинг олдида беда, отнинг олдида сүяқ туради. «Э, бу галати-ку» деб, отнинг олдидаги сүяқни итнинг олдига, итнинг олдидаги бедани отнинг олдига солиб, чакалакка кириб борасан. Эшикдан боришинингда «Холаю, хола, ассалому алайкум, мен келдим, бувим юбордилар, «бош юваман, қатик, ойна, тароқ, қайроқ, оқ ип, кора ип олиб кел дедилар» десанг, хола туриб, дарғазаб бўлиб: «Сен қаёрдан келдинг? Кел, бошимни қараб қўй», — деб иш буюради. Шунида тиззангга бош қўяди. Сен ҳамма нарсаларингни олдингга ҳозирлаб, кетишга тайёрланиб турансан. Бошини қараган вактингда, киркта терак ўртасида ўтиргин, киркта битини ўлдириб, киркта кўкилини киркта дарахтга бойлагин-да, ойна, тароқ, қайроқларни олиб қочгии. Мен, йўл устида учар от олиб чиқиб тураман. Дарҳол отга мингашиб қочамиз. Холанг орқангдаи кувлади. «Ху отим, тўс, ху отим, тўс, ху итим, тишла, ха дарвозам, бос» деб буйруқ килади. Оти, ити сенинг тарафингни оладилар. Шулар орқали сен қочиб кутуласан, — дебди.

Илон кизни сандиқка солиб кулфлабди. Онаси шамол, куюн, тўполон билан мўридан келибди.

— По-пу. Одам иси келади, бу ерга ҳеч ким кирмас эди-ку? Одам қелса оёғи куярди, парранда келса қаноти куярди, — деб кўп безовта бўлавериби.

— Э опа, безовта бўлма, келининг келді, — деб сандиқни очиб кизни чиқарибди Илон.

— Мен келдим бувижон, ассалому алайкум. Сизга келин бўлдим, сизни кўрини учун орзуманда эдим, кирк кечаю, кирк кундуз ўйл босиб келдим, — дебди киз.

Ялмогиз кампир қолнинига қараб:

— Агар саломинг бўлмасайди, икки ямлаб бир ютар-

дим. Сен холтаңгىнг олдига бориб кел. Мен бош юваман, катик, ойна, тароқ, қайроқ, оқ ип, қора ип олиб кел,— дебди.

Киз кетибди. Бир оз юргандан кейин, эгри-бугри девор йўлинибди, кесагидан олиб еб кўриб: «Вой, мунча ширин, гилватага ўхшайди»,— дебди.

Яна бир оз юргандан кейин, бир катта ховузга дуч келибди, сувидан ичиб «Қандай яхши, оби замзамга ўхшайди»,— деб яна йўлга тушибди.

Яна бир оз йўл юриб эгри дарвозага йўлинибди. Силаб ўтиб кетибди. Бир катта, саройга ўхшаган ховлига кириб борибди. У ховлида итнинг олдида беда, отнинг олдида суяк кўрибди.

— Э, қандай кизик иш-а. Наҳотки ит олдида беда, от олдида суяк турса,— деб бедани отнинг олдига, суякни итнинг олдига ташлабди. Чакалак томонга юриб кетибди.

— Ха, хола, холаю, ассалому алайкум. Мени бувим юбордилар. Бош ювар эканлар, катик, ойна, тароқ, қайроқ, оқ ип, қора ип беринг экан, тез келгин дедилар,— дебди.

— Ке, ке. Аввал менинг бошимни қараб кўй,— деб холаси кирқ терак ўртасига ўтирибди, қизнинг тиззасига бош кўйиб, бошини қаратибди.

Киз, бош қараб туриб бир битни ўлдириб, бир кокилини бир дарахтга бойлабди. Шундай қилиб, кирқ кокилини кирқ дарахтга бойлабди-да, катик, ойна, тароқни олиб кочибди.

Орқасидан холаси бақириб, шовқин, куюн, тўполон билан шамол аралаш кувлай бошлабди. Йўл устига чикиб, отни хозир қилган Илон оға отга миндириб қочибди. Оркадан опа-сингил, от, итига буйруқ қилишиб, «ху отим, тишла, ху итим коп, ху дарвозам, бос»— деб кува бошладилар.

Бир қанча йўл босгандан кейин, етай-етай деб қолишганида, ҳалиғи қатиқни чочиб юборишибди.

Катик музлаб қолибди. Булар музнинг бу ёғида, улар у ёғида қолибдилар. Опа-сингил муздан зўрға, кийинчилик билан ўтибдилар. Яна кувиб етай деганда, тароқни оркага отибдилар. Ўтиб бўлмайдиган чангаль бўлибди. Улар чангалинг у ёғида қолибдилар. Таталаниб, тирмаланиб, зўрға ўтибдилар. Яна кувиб, «етдим, етдим» деганда киз ойнани орқасига отиб юборибди. Ҳар икки томон ўртасида катта дарё хосил бўлибди.

Хола айтибди:

— Хў қизим, хў ўғлим, сизлар қандай қилиб ўтдингиа?

— Э холажон, энажон, этагимизни ёзиб, тўртта катта тош солиб олдик. Биз бу ерда дам олганча, ҳар икковларинг ҳам

шуника қилиб ўтинглар-чи, деган эдилар, бирдан опа-сингил чўка бошлабдилар:

Шундан кейин, қиз билан куёв қизнинг шахрига қараб жўнашибди. Ўз жойларига етгаидан кейди, яна бошқатдан тўй-томуша қилиб муроди мақсадларига етибдилар.

ОЛА ТОЙЛИ БОЛА

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир камбагал ўтинчи бор экан. Унинг бору йўғи биргина Камгап исмли ўғли бор экан.

Бир куни отаси Камгапни чақириб олиб:

— Ўғлим, мен ўлгандан кейин иш топмасанг, ўтинчилек қил, ота қасби билан ота насиҳати фарзандни баҳтли қилади,— дебди.

Отаси вафот қилибди. Бола ошини берибди. Замон-замон, иш топилмас замон экан, бечора Камгап иш тоимай кўп вактларни ўтказибди. Бир куни отасининг: «Ўғлим, иш топмасанг ўтинчилек қил»,— деган сўзи ёдига келиб, қўлига кетмон, аркон олиб ўтин кавлаб бориб ажойиб бир воқеага дуч келибди. Қараса, бир ёнтоқ ўзидан-ўзи гир айланиб турган эмиш. Камгап хайрон бўлиб, қараб турибди.

— Кел, буни тагини қазиб кўрай,— деб, бир кетмон урган экан, кетмон фирч этиб бир нарсага тегибди. Камгап очиб кўрса, бир катта хум эмиш. Камгап хумни кавлаб олибди. Ичини очиб қараса, қип-қизил тилла экан. Қўлидаги арконни хумга боғлаб, орқасига ортиб бораверса бир киши олдидан чикиб қолибди.

— Болам, хумда айрон келтираётганга ўхшайсан, мен чанқаб келаётибман, бер, бир ичай айронингдан,— дебди учраган одам.

— Хе, ота. Ичидаги айрон эмас, дунё бор бу хумда, дунё,— дебди Камгап.

— Дунё дейсанми? Қаердан топиб олдинг? Қани оч, бир кўрайин,— дебди. Камгап хумни ерга қўйибди. Тиллани кўрган очкўз одамнинг эс-хуши йўқолиб йиқилибди. Бир оздан кейин эсига келиб:

— Болам, бу тиллани бирор эшитиб қолмасин, подишо билмасин, юр мен билан, сенга қизимни берай, остимдаги ола тойимни берай,— деб лаби-лабига тегмай ганираверибди.

Камгапни қўярда-қўймай ола тойнинг устига ўтказиб, хумни олдига бериб, отнинг жиловини ўзи тутиб уйига олиб

борибди. Бу одам жуда очкўз бой экан. Унинг чиройли, лекин жуда озода, раҳмдил қизи бор экан. Шу қиз ола тойли бола билан отасининг олдига чиқиб қарши олибди. Бой эса қизига караб:

— Хой қизим, сенга куёв олиб келдим, ўйнаб-кулаверсан, яхши кутиб ол,— дебди.

— Эй ота, бу хали бола-ку, менга нима деб куёв бўлар экан, укамдан ҳам ёш-а,— дебди қиз.

— Яхши деб ўйнайвермайсанми?— деб дўқ килибди отаси қизига. Ўзи бўлса хумни боланинг қўлидан олиб ичкарига кириб, тилласини бир ертўлага тўкиб, унинг ўрчиға тутнинг шиннисини солиб тўлдирибди. Қиз бўлса отасининг қилган ишини кўриб туриб, жуда нафратланибди, болага раҳми келибди. Шундай бўлса ҳам бола билан ўйнабди, кулибди.

Бир вақт бой кириб болага:

— Сен хумда тилла деб мени алдабсан-ку, шинни экан, қуёшнинг нурида шинни тиллага ўхшаб кўринишини сен ҳам билмабсан, мен ҳам билмабман, ол хўмингни уйдан чиқиб кет,— дебди. Анграйиб қолгай бола нима деб жавоб беришини билмай, ноилож уйдан чиқаверибди. Шунда қиз:

— Тўхтанг, мен отамнинг нияти бузуклигини биламан, сиз кетманг, мен сизга отамнинг ола тойини эгарлаб бераман, кейин кетасиз,— дебди.

Бола қизнинг яхшилигини билиб, унга раҳмат айтибди. Қиз отасининг ола тойини йигитга эгарлаб бериб, устига миндириб жўнатибди. Бола ҳам ола тойнинг устига ми-ниб, бир чўлга бориб етибди. Бола қараса бир қари чол мол бокиб юрганмиш. Чолнинг қўзлари кўр эмиш. Бола яқин борибди. У ҳали саломини ҳам беришга улгурмасдан ҳалиги кўр:

Ўтин ёқилсии,
Овқат пиширилсии,
Товакқа солинсин,
Олдимга келтирилсии.
Оғзимга тутилсии,— дебди.

Қари чол айтгандек, ҳамма амрга мувофиқ бўлибди. Лекин овқат чолнинг олдига келганда бола бир ёқдан еб, қорнини тўйдирибди. Қари чол овқатга тўймабди.

— Тавба, ҳар куни тўйиб қолар эдим, бугун на бало бўлди ёки нотўғри әмр қилдиммикан?— деб ажабланибди чол.

— Йўқ,— дебди бола,— бугун мени ҳам сизнинг товоқдо-шингиз бўлдим.

— Мусофирга ўхшайсан, зиёни йўқ, қаердан келиб, қаерга бораётганингни айт,— дебди чол.

— Менинг ҳеч кимим йўқ, иш бўлса қиласан, нон бўлса ейман, ўғли йўқнинг ўғлимани, кизи йўқнинг қизиман,— дебди, бола.

— Ундаи экан, сен менга ўғил бўл, бу молларни бокиб юравер,— дебди чол.

— Хўп бўлади,— дебди бола.

Иккови ота-ўғил тутиниб, яшаб юраверибдилар. Молларни азон олиб кетиб, кеч келтириб юраверибди. Чол айтибди:

— Болам, бир гапни айтиб қўяй, сен молларни бок, лекин дарёнинг нариги ёғига ўтма,— дебди.

Кунлардан бир куни бола:

— Мен кўпдан бери факат молларни дарёнинг бу ёғида боқаман, кел, бир дарёнинг нариги ёғига ҳам ўтиб кўрайин, нима гап бор экан?— деб, ўзига-ўзи гапириб, дарёдан ўтибди.

Дарёдан ўтиб қараса, бир пари бор эмниш, сочининг хар толи бир олам хирожига тенг. Камгап ўйламай-нетмай қизнинг олдига бориб:

— Ассалому алайкум, яхши қиз, ҳорманг!— дебди. Шунда паризод Камгапга қараб:

— Ҳай, кичкина бола, сен қандай қилиб бу жойга келдинг? Бу ер девнинг макони, хозир келадиган вақти бўлди. Тезрок кет, бўлмаса минг жонингдан бир жонинг омон қолмайди,— дебди.

— Дев қайси тарафдан келади. Шуни айт, кейин кетаман,— дебди Камгап.

— Жанубдаги кўприк устидан келади, тезроқ кет,— дебди қиз.

«Хўп», дебди бола ва кетган бўлибди. Лекин жанубдаги кўприкнинг остига кириб, девнинг келишини пойлаб тураверибди.

Бир маҳал осмон оступ-устун бўлиб, мояқалдироқ чакнаб, булут-булутга кокилиб, ҳамма ёқни кора туман босибди. Бола билибдик, дев келаётир. Дев кўприкка стиб келганда, оти кўприкдан ўтмай тўхтаб тураверибди.

— Ҳа, нега ўтмайсан, бу ерда ола отли Камгап бор деб кўркдинми?— деб сиёsat қилибди дев.

— Ҳа, ола отли Камгап мен бўламан,— деб, кўприкнинг тагидан чиқибди.

— Хўп, сен мард бўлсанг майдон бўш, юр,— дебди дев.

— Чикдим майдонга, мардлигинги сен ҳам кўрсат,— дебди бола.

— Отишми, тутиш? — дебди дев.

— Истаганинг, — дебди бола.

Иккиси олишибди, тутишибди, бу курашин узокдан ҳар толи зулфи олам хирожига тенг қиз — пари кўриб, ола тойли болага мадад тилаб турибди.

Етти кеча-кундуз курашиб, оҳири бола девни ўлдирибди.

— Хай бола, бу девнинг акаси ҳам бор, у ҳам оз фурсатда келиб қолади, — дебди қиз боланинг олдига келиб.

— У ҳам шу кўприкдан ўтиб келадими? — деб сўрабди бола.

— У ҳам шу кўприкдан келади, — дебди қиз.

Сариқ дев ҳам кўприкка келиб, отини ўтказа олмай, бола билан айтишиб, курашиб, етти кеча-кундузда жонини жаҳаннамга сотибди. Қиз боланинг мардлигига қойил қолибди.

— Учинчи дёв ҳам бор, — дебди қиз. Бола учинчи девни ҳам кўприкда тутиб олиб, етти кеча-кундуз олишиб, оҳири девни енгигб, жонини жаҳаннамга юборибди.

Шундан кейин қиз девлар хазинасининг ҳамма калитларини боланинг кўлига бериб:

— Истаган нарсангизни бу ердан олсангиз бўлади, — дебди. Бола хазиналарни очиб кўраверибди. Қиз ҳам бола билан ҳамма хазиналарни очиб кўриб бораверибди.

Кизнинг кўзи бир сандикқа тушибди.

— Илтимос, менга шу сандикни очиб, шундан отамнинг кўзларини олиб берсангиз, — дебди қиз.

— Отанг ким? — дебди бола.

— Отам доно чол, подачи эди, бу девлар ундан кўркар эди. Лекин бир кун отам ухлаб ётганда кўзларини ўйиб олиб шу сандикқа солиб қўйишган, — дебди.

Бола, сандикни очиб кўзларни олиб қизга берибди. Лекин хазинадан ҳеч бир нарсани олмай, қиз билан дарёдан ўтиб, молларни ҳайдаб чолнинг олдига борибди.

— Эй болам, бир ойдан бери қаерларда юрибсан, молларнинг ўзи келиб, ўзи кетиб юрибди. Сенсиз мен жуда зерикиб колдим, — дебди чол.

— Ота, мен сизга яна бир йўлдош олиб келдим, ҳозир, — дебди. Шунда чолнинг қизи отасининг кўзларини тили билан ялаб, ўз жойига қўйган экан, чолнинг кўзлари очилиб, йигитни ҳам, қизини ҳам кўрибди. Бўлган воқеаларни эшитиб роса кувонибди.

Шундан кейин ола тойли болаға паризодни тўй килиб берибди доно чол. Болали-чақали бўлиб ҳозир ҳам яшаб юрган эмишлар.

ЭРМАНА МЕРГАН

Бир бор экан, бир йўқ экан, бедана бўзчи, тўргай тўкувчи, ҳакка ҳакимчи, чумчук чақимчи, ола қарға азончи, кора карға қозончи, гоз сурнайчи, ўрдак карнайчи экан. У кампирнинг етти яшар ўғли бор экан, аммо унга ном қўйилмаган экан. Ўғли етти ёшга киргандан кейин кампир ўғлига;

— Ҳунар ўрганиб кел,— дебди. Ўғли:

— Ҳўп она, мен қаерга борсам бўлади,— дебди. Онаси:

— Анави қишлоқдаги эшон бобонгга бор, мен хизматга келдим, дейсан,— дебди.

— Ҳўп она,— деб бола эшоннинг олдига бориб унга салом берибди. Эшон саломига алик олиб:

— Нима иш билан келдинг?— деб сўрабди. Бола:

— Эшонпочча, мен сизникига хизматга келдим,— дебди. Эшон болага қараб: «Хизматга келган бўлсанг, бор, совлик қўйлардан биттасини олиб, уни боқиб мингта қилиб бер,— дебди. Бола совлик қўйни етаклаб кампир онасининг олдига борибди. Кампир онаси: «Кел, ўғлим, хафа бўлма, беҳ-беҳ, деб орқангга қарамай, совлик қўйни етаклаб бораверсанг, битта қўйинг мингта бўлиб қолади»,— дебди. Бола «Ҳўп», деб эшон бувасиникига караб совлик қўйни етаклаб кетавериди, бир вакт орқасига қараса, битта қўйи мингта бўлиб орқасидан эргашиб қелаётган эмиш. Орқасига қарагани учун, мингта қўй яна битта бўлиб қолибди. Бола эшоннинг олдига бориб:

— Кўйингиз мингта бўлиб қелаётган эди, орқамга қарасам, яна битта бўлиб колди,— дебди. Эшон болага:

— Келган-кетганинг қўлига сув куййб, ҳовлини супуриб, тозалаб, хизмат қилиб тур,— дебди. Бола эшонникида бир йил хизмат қилибди.

Бир куни эшон болани имлаб чақирибди. Боланинг аччиғи келиб:

— Эшонбува, менга ҳам ном қўйиб чақиринг,— дебди. Эшон болани саксон ёшли бир кекса кампирнинг олдига юборибди.

— Нима иш билан келдинг?— деб сўрабди кампир боладан.

— Менга ном қўйиб берар экансиз,— дебди бола. Кампир ундей бўлса мен уйга кириб чиқай,— деб юз танга пул олиб чиқибди ва уни болага берибди:

— Бозорга бориб шу пулга қўзингга нима яхши кўринса, ўшани олиб келгин,— дебди. Бола бозорга борибди. Бозорда кечгача юрибди, ҳеч нарсани ёқтиирмабди. Бир вакт бир чол

бозорга камалак олиб келибди. Бола ўша камалакка харидор бўлиб қолибди ва:

— Бу камалакни сотасизми? — деб сўрабди.

— Камалакнинг баҳоси юз танга, — дебди чол. Бола қўлидаги юз таигани берибди, камалакни сотиб олиб қампирнинг олдига борибди. Кампир унга:

— Яхши бўлибди, сенинг отинг Эрмана мерган бўлсин. Энди бошинг оккан томонга қараб кетавер, болам, — дебди.

Эрмана мерган камалакни ойиб йўлда ов килиб кун ўтказиб кетаверибди, унинг камалагининг ўки отган нарсасига бехато тегар экан. Эрмана мерган бир ерга борса, бир катта дев ётган эмиш. Дев уни кўриб: «Мен сенга дўст бўламан», — дебди ва бир юмалаб саккиз яшарлик болага айланибди. Унинг номини Эрмана мерган Юлдузчи қўйибди. Иккаласи ов килиб бир жойга боришибди ва у ерда бир девга дуч келишибди.

У дев ҳам Эрмана мерганга: «Мен сенга ука бўламан», — деб бир юмалаб беш яшар болага айланибди. Эрмана мерган унга Исчи деб ном қўйибди. Энди улар учта бўлиб йўлга тушишибди. Уларга бир ерда дев учрабди. У ҳам бир юмалаб Эрмана мерганга ука бўлибди. Эрмана мерган унга Сувчи деб ном қўйибди. Улар тўрт киши бўлиб бошқа бир подшонинг мамлакатига ўтиб кетишибди. Улар боришса, бу мамлакатда сайил, улоқ бўлаётган эмиш, ит эгасини ғанимасмиш, Эрмана мерган бир чолдан бу сайил ва улоқнинг нимага бўлаётганлигини сўрабди.

— Ўгдим, подшонинг эшигига бир кул бор, у бир еганда кирқ қўйни ейди, кирқ қулочли занжирда туради. Подшонинг бир ўн саккиз яшар кизи бор, ой деса оғзи бор, кун деса кўзи бор, шакардан ширин сўзи бор, сув йчса томогидан, сабзи esa биқинидан кўринади. Кимки шу кулни курашда йикитса, кизимни ўша олади, деб подшо шундай катта сайил килаёттир, — дебди чол.

— Биз ҳам борсак бўлармикан, — деб сўрабди Эрмана мерган.

Албатта, истаган талабгор киши курашга тушса бўлаверади, — дебди чол. У чол подшога бориб:

— Эй подшоҳим, бир ётти-саккиз яшар бола уч укаси билан бизнинг мамлакатга келиб, қулингиз билан кураш тушишга рухсат сўрайяпти, — дебди. Подшо «майли», — дебди. Эрмана мерганнинг ўзи кулнинг олдига чикибди. Саккиз яшар болани кўрган кулнинг ғаши келибди.

— Мен саккиз ёшли бола билан ҳам кураш тушаманми? — дебди.

— Эй кул, бу бола ҳам умид билан келган, ноумид кил-

магин, талабгор бўлгандан кейин курашга тушавер-да,— дебди подшо. Кул Эрмана мерганинг белидан ушлаб:

— Эй бола, армонда колмагин, қувватинг бўлса, белимдан тузукроқ ушлагин.— дебди.

— Эй кул, сен подшонинг ҳар куни кирктадан қўйини егансан, кучингни кўрсат.— дебди Эрмана мерган. Кул аччиғланиб болани кўтармокчи бўлибди, лекин уни кўтаролмай икки марта силкибди, қўлдан маккажўхоридай тер чиқиб кетибди. Аммо болани ўрнидан қимирлата олмай ҳолдан кетибди. Эрмана мерган «ё Хўжа-ю, хизир бувам!» деб кулни бир силкиб елкасига кўтариб олибди-да, подшонинг олдига кўтариб олиб бориб:

— Каерга урай?— дебди ва подшонинг тахтига урибди, кул тил тортмай ўлибди. Буни кўрган подшо:

— Қизим сизники бўлди.— дебди. Эрмана мерган:

— Менга кизингизнинг кераги йўқ, укаларимдан бирини танлаб, кизингизни берарсиз.— дебди. Подшо уч кун тўй-томошо килиб кизини Юлдузчига берибди. Эрмана мерган ва унинг укалари Юлдузчини бу ерда колдириб бошқа мамлакатга караб кетишибди.

Улар йўл юришибди, йўл юришса ҳам мўл юришибди. Кун кеч бўлганда бир кишлокка кириб боришибди ва у ердаги бир тул хотинницида тунашибди.

Карашса, у хотинницида ўт ҳам, овкат ҳам йўқ эмиш. Эрмана мерган укаларига: «Сизлар шу ерда ўтириб туринглар»,— деб чиқиб кетибди. Ташқарига чиқиб тўрт томонга қарабди. Шу пайт бир ердан ўтга ўхшаган чироқ кўришибди. Ўша ерда эл борга ўхшайди, деб эрмана мерган чироқка қарип кетаверибди. Чироқка етиб борса, у ердан катта тош йўл ўтган эмиш. Шу йўл бўйида бир уй бўлиб, унинг чор атрофи очик эмиш, уйнинг ичидаги эса бир қиз йиглаб ўтирган эмиш. Эрмана мерган уйга кирибди ва қизга қараб:

— Синглим, якка ўзинг бу ерда нима қилиб ўтирибсан?— дебди.

— Эй, акажон, сиз менга номаҳрамсиз, менга ини бўлсангиз, гап сўранг,— дебди.

— Хўп, сизга қиёматлик ини бўлайнин,— дебди Эрмана мерган.

— Эй иним, мен катта бир подшонинг қизиман, элимизда катта бир аждаҳо пайдо бўлган, ҳар кунига шу аждаҳо шу катта тош йўл билан келиб бир қиз билан бир қўйни еб кетади. Бугунги кунга келиб, шахарда ҳеч қиз колмай, нафбат менга келибди,— дебди қиз.

— Хафа бўлманг, мен ўша аждаҳони ўлдираман, у қачон келади,— деб сўрабди Эрмана мерган.

— Аждахо эрталаб кун чикарда келади,— дебди киз.

Эрмана мерган у ерга тиканни уч тўп қилиб босибди. Уларнинг орқасида камалак билан қиличини қўлига олиб аждахонинг келишини кутиб турибди. Эрталаб кун чикай дегандা аждахо етиб келибди, катта тош йўлга чикмай туриб, ҳалиги учта ғарам қилиб қўйилган тиконларни ютиб юборибди ва Эрмана мерганини ҳам ютмоқчи бўлиб дамига тортибди. Эрмана мерган камалагидан аждаҳонинг бошига қараб ўқ узибди, бошидан ярадор бўлган аждахо ерга ётиб колибди. Эрмана мерган қиличи билан уни нимта-нимта қилиб ташлабди.

— Мен сизнинки бўлдим, энди сиз отамдан суюнчини олиб, тўйни бошлайверинг,— дебди киз. Эрмана мерган эса, «Мен сизга қиёматлик ини тутинганман»,— деб укаларининг олдига кетаверибди.

Подшо кечаси билан йиглаб, аждахо энди шаҳарга чаңг солади, деб хавотирланиб ухламай чикибди. Эрта билан вазирини чакиртирибди:

— Қизимдан хабар олинглар, эҳтимол қизим тирикдир, чунки дилим равшан бўлиб колди,— дебди. Ҳеч ким юраги бетлаб хабар олгани шаҳардан ташкарига чиколмабди.

— Қизим тирик қолган бўлса, кимки буни бориб билиб келса, қизими ўшанга бераман,— дебди подшио. Шунда ҳам ҳеч ким мен бераман, демабди. Шунда подшо:

— Агар бирор одам бориб билиб келса, унга Гул богимни ҳам бераман,— дебди. Шунда кирқ ёшга кирган бир кал бор экан, шу кал ҳам подшионинг қизига, ҳам богига эга бўлсам, мен борайин, дебди. Подшио кални яхши ясантирилган отга миндириб қизнинг олдига жўнатибди. Кал бир дўнгликдан ошиб ўтган экан, қиз билан уй кўриннибди. Қизнинг олдига от чоптириб борибди. Шунда киз:

— Эй кал, биз келсак, мана бундака аждахоларни ҳам ўлдириб юборамиз,— дебди ва аждаходан олинган тасмани калга кўрсатибди. Кал тасмани олиб тўгри подшонинг олдига борибди ва қўлидаги тасмани кўрсатибди. Подшо қизнинг омон-эсон қолганига кирқ кеча-ю, кирқ кундуз тўй-томоша қилиб берибди.

Подшонинг қизи тўйнинг охирги куни отасининг олдига чикиб:

— Эй ота, аждахони Эрмана мерган деган бир йигит ўлдирган, бу калинг қўлидан аждахони ўлдириш келармиди?— дебди. Подшо калга баъда қилган богини берибди.

Подшо эртасига Эрмана мерганини қидиртириб тўрт томонга одам юборибди. Подшонинг одамлари Эрмана мерганни иккала укаси билан бирга ҳайдаб келишибди.

Подшо Эрмана мерганин кўриб:

— Эй, Эрмана мерган, бу менинг қизим сенга лозим экан, аждахони ўёдирганинг учун шу қизимни сенга тутдим,— дебди.

Эрмана мерган:

— Эй подшо, менинг икки укам бор, аввал уларни уйлантириб, кейин ўзим уйланаман,— дебди. Агар сизга маъкул бўлса, шу укаларимнинг бирига қизингизни беринг,— дебди. Подшо қизини Эрмана мерганинг Исламдеган укасига берибди.

Эрмана мерган энг кичик укаси билан бирга йўлида давом этиб, бошка бир мамлакатга ўтиб кетибди. У ерга борса, у ерда хам катта тўй-томоша бўлаётган экан. Бир одамдан сўраб билишса, у ерда бир дарё бор экан, подшонинг дон-дунлари ва молу дунёси шу дарёнинг нариги томонида экан. Кимки, дарёнинг у томонига ўтаман деб дарёга тушиб, унинг ўртасига етганда, осмондан бир кўл келиб ҳалнги одамни кўтариб олиб чикиб кетаверармиши. «Шу қўлни ким йўқ қиласа, мен ўн саккиз яшар қизимни ўшанга бераман», деб бу мамлакатнинг подшоси одамларни йигиб эълон қилдираётган экан.

Эрмана мерган «Мен ўша қўлни йўқ қиласман, деб кемага тушиб дарёнинг ўртасига борибди, шу пайт осмондан бир кўл келибди-да, Эрмана мерганинг елкасидан кўтара боштабди. Эрмана мерган у қўлни маҳкам ушлаб отибди, у кўл: «Омон бўлсан сен билан яна бир қўришмаман»,— дебди-бо, осмонга кўтарилиб кетибди. Шундан кейин дарёнинг у томонига кемалар бемалол ўтаверадиган бўлибди. Подшо Эрмана мерганин чакириб:

— Эй йигит, ҳиз подшоликка лозим йигит экансиз,— дебди ва ўз қизини унга тутибди. Эрмана мерган: «Кизингизни укамга тутинг»,— дебди. Подшо қизини Эрмана мерганинг укасига тўй қилиб берибди.

Уч кундан кейин Эрмана мерганинг ўзи якка мамлакатдан чикиб кетибди.

У йўл юрибди, йўл юрса хам мўл юрибди. Парилар мамтакатига этиб борибди. Кечкурун экан, бир кампирникига салом бериб кириб борибди. Камир дев кампир экан, «Агар саломинг бўлмагандан, икки ямлаб бир ютар эдим»,— дебди ва:

— Бу ерларда нима килиб юрибсан?— деб сўрабди.

— Мен бир қўлни қидириб келдим,— дебди Эрмана мерган.

Кампир ўйлаб туриб:

— Агар сен шу қўл билан олишган бўлсанг, мен сен билан беллашмай кўя қолай, сен қидириб келган қўл менинг пари

сингглиминг кўли бўлади. Унинг кирк қулоч сочи бор, у кирк кун ухлайди. Ухлаганига энди уч кун бўлди,— деб у ухлаётган чинорни кўрсатибди. Эрмана мерган кампир айтган чинорнинг олдига борибди. Караса, чинорнинг ичи яраклаб турган эмиш. Чинорнинг ичига кириб караса, у ерда бир пари ётган эмиш. Эрмана мерган шарпа килмасдан бориб, у парининг киркта сочини чинорнинг қиркта шохига bogлабди, сўнг унинг устига мишиб туриб: «Сен билан омон бўлсанам кўришарман деган эдинг, мен ўзим сени қидириб келдим»,— дебди.

Пари унга ёлвориб:

— Энди мен сизинки бўлдим, соchlаримни бўшатинг,— дебди. Эрмана мерган кизнинг соchlарини бўшатиб, кампирникига олиб борибди. Кампир уларнинг тўйини қилиб берибди.

Эрмана мерган парини олиб ўз юртига қайтиб келибди ва у билан бирга яшаб юраверибди. Эрмана мерган ҳар куни овга чиқар, пари эса уйда қолар экан. Пари бир куни бошини ювгани дарёга борибди, унинг битта сочи узилиб кетибди, увол бўлмасни, деб уни ўраб тиллә кутичасига солмоқчи бўлган экан, унинг кутичаси тилла тароғи билан бирга дарёга тушиб кетибди. Пари жуда хафа бўлиб ўтирган экан, кечкурун Эрмана мерган овдан келибди. Караса, хотини кўзида чакмокдай ёш билан йиглаб ўтирган эмиш.

— Нимага хафасиз?— деб сўрабди Эрмана мерган.

— Менинг тилла тароғим, тилла кутичам билан бир тола сочим дарёга тушиб оқиб кетди, бу мамлакатда ундаи тилла тароқ ва тилла кутича ўйқ,— шунга хафаман,— дебди. Эрмана мерган уни юпатибди.

Парининг тилла кутичаси оқиб бориб бир мамлакатдаги тахта кўприкнинг қозигига илиниб қолибди. У мамлакатнинг бир подшоси бор экан, ҳар куни кирк йигити билан овга чиқар экан, овга ўша кўприкдан ўтар экан, бир куни подшо ва йигитларнинг оти шу кўприкдан ўтмай тўхтаб қолибди. Ҳар куни ўтиб юрган отлар нимага бугун бу кўприкдан ўтмайди, бу ерда парининг ўлиги, ёки бирор нарса бўлиши мумкин,— деб подшо сувчисини кўприк остига туширибди. Сувчи кўприкдан пастга тушиб, кўприкка илиниб ётган тилла кутичани кўрибди ва уни подшога олиб чиқиб берибди. Подшо кутичани очиб Караса, унинг ичидан тилла тароқ билан ёнгоқдек соч чиқибди. У сочини қулочлаб кўришса қирк қулоч чиқибди. Подшо овга бормай шу ердан уйига қайтиб кетибди. Эртасига вазирларини тўплаб: «Оламда кирк қулочи сочга эга бўлган қиз ҳам бор экан, шу қизни ким топиб келса, унга бир уй тилла бераман»,— дебди. Ҳеч ким «Мен топиб келаマン»,— демабди. Охири вазирлари: «Хилол кампир деган

бор. У топиб келиши мумкин», — дейнинибди. Кампирни подшо дархол олдириб келиб, унга мақсадини айтиби. Кампир:

— Хўп подшоҳим, агар менинг айтганимни қиласангиз ўша кизни мен олиб келайин, — дебди.

— Қандай шартинг бор? — дебди подшо.

— Ўттизта ўткир уста топасиз, яна хуржуннинг иккала кўзини тиллага тўлдирасиз, ўттиз битта туя берасиз, шунда мен кизни кирк кунда олиб келаман, — дебди кампир. Подшо кампирнинг хамма айтганларини топиб берибди.

Қоквош кампир ўттизта устани олиб парилар шахрига етиб борибди. Усталарни дарё чеккасига туширибди. Кампирнинг бир ўзи бир қишлоқка бориб, у ердан старли озиқ-овқат ва ёғоч олиб келибди. Усталар олдига бориб:

— Сизлар бир кема ясайсизларки, унинг чироклари ҳам бўлсин, у сув устидагина эмас, сув остида ҳам юрадиган кема бўлсин, кемани битирган куни мени чакирасизлар, мен келиб кўраман, — дебди:

Кампир туяга миниб Эрмана мерганинг эшиги олдига борибди. Туясининг оёғига болта билан бир уриб уни чўлоч килиб ўтираверибди. Овдан қайтиб келаётган Эрмана мерган кампирни кўриб:

— Эй хола, бу ерда нима килиб ўтирибсиз? — деб сўрабди.

— Эй болам, мен етти марта Маккага бордим, уйим ўн уч кунлик йўлда, шу ерга келганда туям чўлоч бўлиб қолди, қаерга боришимни билмай ўтирибман, — дебди кампир. Эрмана мерган унинг гапларига ишонибди ва уйига бошлаб борибди. Кампирни кўрган пари:

— Нимага буни олиб келдингиз? Бир кун эмас, бир кун бу кампир бошимизга етмаса, деб кўркаман, — дебди. Эрмана мерган:

— Эй, парижон, шу кампирнинг қўлидан нима келарди, етти марта ҳажга бориб келган табаррук кампир экан, хизматимизни килиб юар, — дебди.

Кампир парининг хизматини килиб ўн-ўн беш кунда унга жуда ёқиб қолибди. Кампир билдиримай вакти-вакти билан усталарнинг олдига ҳам борар, уларни тезлаб келар экан. Бир куни кампир:

— Сиз пари экансиз, сизни Эрмана мерган қандай йўл билан олди? — деб сўрабди. Пари бу сирдан хабарсиз эканлигини айтиби. Кампир:

— Эрингиз кечкурун овдан келганда, ундан хафа бўлгандай ковоғингизни солиб ўтиринг, сабабини сўраганда, сизга тегиб уча олмайдиган бўлиб қолдим, сиз мени қандай йўл билан олдингиз, деб сўранг, — деб гап ўргатибди. Эрмана

мерган кечқурун келса, парининг ковоғи солик, кўзида чакмокдай ёш, хафа бўйиб ўтирган эмиш. Эрмана мерган: «Нимага бунчалик хафасиз?»— деб сўраган экан, пари унга кампир ўргатган гапларни айтиби.

— Менинг полвон бўлишимнинг сабаби камалагим, шу камалагим ҳам ризқим, ҳам қувватим. Агар шу камалагим бўлмаса, мени муштумдай бола ҳам йикита олади,— дебди Эрмана мерган хотининг ва эрталаб яна овга чиқиб кетиби. Эрта билан пари кампирга Эрмана Мерганинг гапларини айтиб бериби.

— Вой-айланай болам, кечаси у ухлаганда, камалаги қаерда туради?— деб сўрабди кампир.

— Камалақни эрим доимо бошига қўйиб ётади,— дебди пари.

Кампир шу куни яна усталарнинг олдига бориб уларнинг ишини кўрибди. Усталар:

— Кема битди, парини олиб келаверинг,— дейишибди. Кампир яна парининг хизматини қилиб юравериби.

Бир куни ярим кечада пари ва Эрмана мерган ухлашгандан кўйин, кампир оёгининг учи билан юриб уларнинг бошига келибди, Эрмана мерганинг бошидаги камалакни билдиримай олибди ва дарёга ташлаб юбориби. Ўрнига келиб хеч нарсанни кўрмаган бўлиб ухлаб ётавериби. Эртасига тонг отса ҳам ҳар куни эрта турадиган Эрмана мерган ўринидан турмабди. Кампир билдиримасдан парига:

— Келинг болам, бугун эрингиз чарчаб қолгандир, но нуштани қилаверинг,— дебди.

Нонуштани қилиб бўлишса ҳам, Эрмана мерган уйғонмабди. Пари уни уйғотай деб олдига борса, Эрмана мерган ўлиб ётган эмиш. Пари кампирнинг олдига бориб дод солибди. Кампир:

— Ҳой болам, бизнинг томонимизда эри ўлган хотини, аввал бошини ювиб келади, кейин йиги солади,— дебди, ва парини дарё бўйнга олиб бориби. Пари бошини энди юваман, деган экан, кампирнинг одамлари парини кемага олиб чиқиби. Шу заҳотиёқ кема шув этиб шўнгигиб сув остига кириб кетиби. Кампир парини подшонинг кўлига олиб бориб бериби. Подшо унга бир уй тилла берниби.

Подшо ҳар куни уч мартадан парининг олдига одам киритиб тўй муддатини сўрас экан, пари эса хеч бўлмаса кирк кун эримнинг азасини тутай,— дер экан. Кирк кун бўлса ҳам Эрмана мергандан хеч хабар бўлмабди. Кирк биринчи куни подшо карнай-сурнай билан тўйни бошлаб юбориби.

Эрмана мерганинг Юлдузчи укаси бир куни Эрмана мерганинг юлдузига караган экан, осмонда унинг юлдузи йўқ эмиш. У дарҳол Ислами укасининг олдига етиб борибди. Ислами укаси ерга ётиб исказ кўрса, укаси Эрмана мерган бир уйнинг ичидаги ўлиб ётган эмиш. Унинг пари хотини эса бир мамлакат подшосиникида эмиш. Иккаласи дарров Сувчи укалариникига етиб келишибди ва унга:

— Эрмана мерган акамиз ўлганга ўхшайди, — дейишибди. Улар тезликда Эрмана мерганинг уйига етиб боришибди. Караваса, Эрмана мерган ўлиб ётган эмиш, боши остини карашса, унинг камалаги йўқ эмиш. Сувчи укаси дарҳол дарёга тушибди ва Эрмана мерганинг камалагини олиб чиқибди, уни Эрмана мерганинг ёстиги остига қўйишган экан, мерган уч марта акса уриб тирилиб кетибди, кўзини очиб ўрнидан турибди, қараса, уч укаси қиличдай бўлиб унинг ёнида туришган эмиш. Улар: «Эй ақа, ўлганингизга бир кам кирк кун бўлибди, пари хотинингиз бир подшонинг мамлакатида, эртага тўйнинг охирги куни», — дебди Ислами укаси. Эрмана мерган укаларига: «Сизлар шу ерда туринглар, мен ўзим парини олиб келаман», — дебди.

Эрмана мерган бир тутаткини тутатган экан, парининг отларидан бирни дарров ҳозир бўлибди. Отга: «Қанчада олиб борасан?» — деган экан, от «икки соатда олиб бораман», — дебди. У отни ҳайдаб юбориб, тутаткини яна бир тутатган экан, бошқа от келибди. Ундан: «Қанча вактда етказасан?» — деб сўраса, «Ўн минутда етказаман», — дебди. Эрмана мерган у отга миниб пари турган мамлакатга ўн минутда етиб борибди, отини подшонинг гул ховузига боғлабди ва ҳеч нарсани билмагандай ўша ерда ўтираверибди. Пари олдиғаги чўрига, бугун бошимни ювиб олай, сув олиб кел, дебди. Чўри сувга чиқса, гул ховуз бўйида келишган бир йигит ўтирган эмиш. Эрмана мерган уни гапга солиб қўлидаги узугини кўзага ташлаб қўйибди. Киз парининг бошига сув кўяётганда, Эрмана мерганинг узуги парининг қўлига тушибди. Пари Эрмана мерганинг келганини билибди ва чўрига ўз кийимларини бериб, унинг уст-бошини эса ўзи кийибди ва Эрмана мерганинг олдига чиқибди. Ўн минутда улар Эрмана мерганинг юртига етиб борибди. Подшога, эса пари кийимидағи чўрини никоҳлаб қўйишибди.

Подшо: «Сен шум қампир мени алдабсан», — деб, кампирни бир отнинг думига боғлатиб тогу тошларга ҳайдаб юборибди.

Эрмана мерган эса пари билан мурод-мақсадига етибди.

ҚИЛИЧҚОРА

Кадим замонда, Хоразм юртида уч оға-ини бор экан. Учаласи ҳам бир-бирига жуда меҳрибон, бир-бирига жон-куяр экан. Учаласининг ҳам химмати бор экан. Шунинг учун каттасини Юлдузсанар, ўртанчасини Дарёбоғлар, кенжасини Қиличкора деб атар эканлар. Бу оға-иниларда юлдузни санаб кимнинг бор-йўқлигини билиш, дарёни боғлаб кўйиш, қиличи билан ҳар қандай душмандан ўч олиш хусусияти бор экан.

Уч оға-ини ҳам камолга етибди. Лекин ота-онаси болаларини уйлантиришни хаёлига ҳам келтирмабдилар. Ўғиллар ҳам отасига бир нима деб айтишга уялиб юравернибдилар.

Кунлардан бир куни каттаси:

— Отамиз бизни уйлантириб кўядими, ё умримиз уйжойисиз ўтиб кетаверадими! — дебди.

Шунда ўртанча ўғил: «Инилар, ўзимиз айта олмасак, бир кимса билан отамизнинг ёдига солайлик», — дебди.

Кичиги индамабди.

Шунда Юлдузсанар бир мўйсафид кишининг олдига укаларини бошлаб бориб, у кишига:

— Бобоҷон, отамизга айтиб кўринг-чи, бизларни уйлантириб кўйиш кўнглида борми, ё йўқми? — дебди. Мўйсафид чол йигитларнинг отасига келиб:

— Дўстим, сен кексайдинг, айт, бир эшитай, қачон ўғилларингни уйлантириб кўясан? — дебди. Шунда отаси:

— Рост гапни айтдинг, ўғилларимни уйлантириш ҳам фарзим, ҳам қарзим. Уларни шу икки-уч ойда бошларини жуфт қиласман, — дебди. Бу гапни эшишган мўйсафид оғаниилар олдига келиб отасининг гапини айтибди. Шунда Юлдузсанар:

— Отамиз икки-уч ойда уйлантирса, бу вакт ичиди биз бир шикор сафар килиб келсак бўлар экан. Юринглар укалар, бир овга чиқиб кайтайлик, — деб, укалари билан дашту биёбонга чиқиб кетибдилар. Оз юриб, кўп юриб, сахролар ошиб, чўллар кезиб, бир жойга борсалар, бир кўргон бормишу, одамлар чор атрофини ўраб олиб турганмиц. Шунда оға-инилар бир кексароқ ёшуллидан сўрабдилар:

— Ота, айтинг, бу ерда на воқеалар бўлаётир? Мўйсафид кекса айтибди:

— Сўраб на қиласар эдинглар, шу кўрғонда бир аждар бор. Аждарнинг ҳукми ёмон. Ҳар куни бир кўй, бир қизни еб кун кўради. Бугун подшонинг қизига навбат келди. Бир кўй билан подшонинг қизини келтирдилар, ҳозир аждар

келиб кўй билан кизни сийиши керак, шунин томоша қилиб турибмиз. Шунда Қиличкора айтибди:

— Шунин ҳам томоша қиладиларми? Аждардан элни саклайдиган бир мард топидмадими?

— Топилмади — дебдилар. Қиличкора айтибди:

— Акалар, ё ўлим, ё шу киз бизнини бўлар, подшонинг олдинга бориб кизни кутқазишмий айтай, сизлар кетаверинг, мен аждар билан бир куч синашай. Агар кирк кунида қўришмасак Юлдузсанар юлдузни санаб бор-йўқлигимни билар, — дебди. Акалари айтибди:

— Биз ҳеч қаёқка кетмаймиз. Сен бор ерда бормиз, йўқ ерда йўқмиз. Қиличкора ўйлабди: «Подшога бериб бало борми, кизни олиб чиқай, ўзим эса қизнинг ўринига турай» — деб, кизни халойик жамига кўшиб, ўзи қизнинг ўринида турибди. Акалари ҳам томоша қилиб турибдилар. Шунда бўрон, тўполон билан аждар қўргондан чиқиб аввал кўйини ебди, кейин Қиличкорага ёнишган экан, Қиличкора қиличини ўз бўйнига тутиб турибди. Шунда аждар қиличга тегиши билан иккига бўлнибди. Буни кўрган халойик Қиличкорани бошларига кўтариб қетибдилар. Қиличкора эса улардан ажралиб, акаларини топиб, бир мўйсафиднинг уйида меҳмон бўлиб колаверибди. Подшо қизнинг согомон қайтиб келганини кўриб:

— Кизим, сени ким куткарди? — деб сўрабди. Қиз айтибди:

— На исмини, на қаерлик эканини билмадим, лекин бўйи бастини кўрдим, — дебди. Шунда подшо:

— Мен сени шу мард йигитга беришим керак, — дебди. Қиз рози бўлиб, отаснга айтибди:

— У йигитни қаердан тонамиз. Подшо айтибди:

— Қўлингга олма ол, кўшкка чиқиб ўтири, мен етти ёшдан етмиш яшаргача бўлган ҳаммани олдингдан ўтказаман, шунда сен шу йигитни олма билан урасан ва тўй бошлаб юборамиз, — дебди.

Қиз билан подшо айтганидек, етти ёшдан етмиш яшаргача кўшк остидан бир-бир ўтаверибдилар. Лекин қиз биронтасини ҳам олма билан урмабди. Подшо айтибди:

— Яна қаердан ким колди ўтмаган? Шунда йигитларни уйида меҳмон қилаётган бобо:

— Менинг уйимда уч мусоғир йигит бор, — дебди. Подшо айтибди:

— Шулар ҳам ўтсин. Юлдузсанар, Дарёбоғлар ўтибди, олма отилмабди. Қиличкора ўтаётган экан, қиз дархол йигитни олма билан урибди. Подшо одамлари Қиличкоранинг обғини ерга тегизмай подшонинг равогига олиб кириб-

дилар. Катта тўй бошланибди. Кирқ кечаю кирқ кундузли тўй тамом бўлганидан кейин куёвга бош-оёқ сарпо олиб чиқибдилар. Қиличкора сўрабди:

— Сизнинг расмийизда тўниниг ёқасидан киядими ё этагиданми?

— Эй куёвжон, шунинг ҳам расми борми, тўнни ҳамма ерда ёқасидан киядилар, — дебдилар.

— Бўлмаса, менинг икки акам бор, шулар уйланмай мен уйланмайман, қизни катта акамга муносиб кўрдим, — дебди Қиличкора. Подшо ҳам йигитнинг сўзига рози бўлиб, қизини Юлдузсанарга берибди. Қиличкора билан Дарёбоглар тўйдан сўнг йўлга тушибдилар. Кетаётib йўлда бир тегирмон тошини кўрибдилар.

— Кел ака, куч синашайлик — дебди Қиличкора.

— Майли, — дебди Дарёбоғлар.

— Мен кўтарай — деб, Қиличкора тошни кўтарган экан, бутун ерини қаринжа¹ босиб кетибди. Шунда қаринжаларнинг подшоси:

— Мард йигит, бизнинг мушкулимизни осон қылдинг, биз юз йилдан бери шу том остидан чика олмай зулматда эдик, энди сенинг буортанингни қилишга ҳамиша тайёрмиз — дебди. Қаринжаларнинг подшоси Қиличкорага бир тутатқи бериб:

— Қачон шуни тутатсангиз биз тайёр, — дебди. Дарёбоглар билан Қиличкора йўл босибди, озми-кўпми йўл юриб бир подшоликка етишибди. Шу мамлакатнинг подшосида бир киз бор экан. Қизнинг камолга етганини вазири вузоралар билиб, подшога:

— Таксир, камолга етган қизнинг баҳтини бояглаб қўйманг, куёвга беринг, — дебдилар. Подшо айтибди:

— Менинг иккита шартим бор. Шуни ким бажарса, шунга қизимни бераман. Биринчиси, отамдан қолган бир ногарам бор, шуни ким бир тепиб ёрса, иккничиси, етти таноб ерга кирқ түя тариқ сепаман, шу тарикни яна кирқ тудаги копларга солиб берса.

Бу шартни эшитган вазири вузоролар тилини тишлаб колибдилар.

— Подшо қизини эрга беришни истамай бундай шартни қўйди, — дебдилар. Подшонинг буйруғи деб ҳамма ўрдага тўпланибди. Лекин бу шартни ҳеч ким бажара олмабди. Навбат Дарёбоғлар билан Қиличкорага стибди. Шунда Қиличкора ақасига:

¹ Хоразмда чумолини қаринжа дейишади.

— Ногора тепиши хам, уйланиш навбати хам сизники, аммо бу навбатни менга беринг, — дебди. Дарёбоглар навбатини укасига берибди. Қиличқора подшонинг ўрдасида турған ноғорани кўриб, бориб бир зарб билан тенгани экан, оёғи ноғоранинг нарёғига ўтиб кетибди. Ҳамма: «Баракалла!» — деб юборибди. Иккинчи шартга хам йигит пешвоз бўлибди. Кирқ тия тарикни етти таноб ерга сочибдилар. Шунда Қиличқора қаринжаларнинг подшоси берган тутаткини кўйдирган экан, бутун ерии қаринжа босиб кетибди. Қиличкоранинг бўйругини кутибдилар.

— Етти таноб ердаги тадикларни кирқ тияга солиш керак бўлди — дебди йигит. Қаринжалар шу замониёқ бир дона тарикни ерда қолдирмай қопларга солибдилар. Шундан кейин Қиличкоранинг оёғини ерга тегизмай кўшикка олиб чиқибдилар.

— Сизнинг расмингизда тўниниг ёқасидан киядиларми ё этагиданми, — дебди йигит.

— Ёқасидан, — дебдилар.

— Ундай бўлса акам уйланмай мен уйланмайман — дебди Қиличқора. Подшо Қиличкоранинг розилиги билан ўз кизини Дарёбогларга тўй килиб берибди. Тўй-томошалар тугаб, акаси ва янгаси билан хайр-хўшлашиб Қиличкора яна йўлга тушибди.

Қиличқора якка-ёлгиз йўл юрибди, йўл юрса хам мўл юрибди. Охири бир кўргонга етибди. Кўргонга кирсамми ёки кирмасамми — деб турған экан, бир кампир чиқиб келибди. Кампир хам уч юз олтмишини яшаган; ҳар кунда кирқ козон половини ошагандай экан. Кампир Қиличкоранинг киличига чанг солибди. Қиличқора индамай турса, икки ямлаб бир ютмоқчи. Уч кун олишибдилар. Ахири йигит кампирни ўлдирибди. Кампирни ўлдиргандан сўнг кўргонга кирибди. Кўргонга кирса бир париваш киз ўтирган эмиси, бир коса сув битан ичиб юборгудек хушсуратмиш. Қиздан сўрабди:

— Бу ерда нима килиб ўтирибсан, бу ерда ўзингдан бошқа жонли жонивор борми?

— Эй ака, ўзингиз қандай килиб бу ялмоғиз кампирнинг кўрғонига келиб қёлдингиз? Бу ерда одам эмас, күш учса каноти куяди, — дебди киз.

— Мени ялмоғиз кампирнинг ажали келтирган экан, ўлдириб келдим, — дебди йигит. Шу вакт киз ўрнидан туриб йигитнинг бўйнига кўл солиб, севинчидан кўзлари ёшлиланиб, йигитга:

— Шунча ишни қилибсиз, мени энди ўзингизга хотин килиб олинг, мен сизга ўз ихтиёrimни бердим, — дебди.

Қиличкора бу кизни хотинликка қабул қилибди. Бу кизнинг исми Халчаой бўлиб, Кўктемир подшонинг юртидан ялмогиз камнир келтирган экан. Эди гапни Кўктемир подшодан эшитнинг.

Бу кизни Қиличкора хотин килиб олгани, ялмогиз кампир ўлгани Кўктемир подшога маълум бўлибди.

Кўктемир подшо бир кампирни чақириб айтибди:

— Агар шу Халчаойни одиб келсанг бўйинг баробар зар бераман.

Бу дунёни эшитган айёр кампирнинг боши осмонга етиб: «Мен тайёр!» дебди. Шундай килиб, айёр кампир йўлга чиқибди. Қампир келаверсин, гапни Қиличкорадан эшитнинг. Қиличкора ов овлаб юриб бир куни ухлаб қолибди ва туш кўрибди. Тушида айтибдилар:

— Ўғлим, қачон қиличинг ёнингдан кетса жонинг ҳам кетади, қиличинга жонинг бор, эҳтиёт бўл. Қиличкора уйгониб қиличини ёнида кўрибди. Шу вакт кампир ҳам келиб Қиличкорани узоқдан кўриб, ўз оёгини ва қўлларини ўзи боғлаб вой-войлаб ётаверибди. Шунда Қиличкора бу войвойни эшитиб кампирнинг олдига келса, кампирнинг қўл-оёғи боғлиқ. Йигитнинг бунга раҳми келиб, қўл-оёғини ечиб, ўзи билан уйига олиб кетибди. Халчаой эса кампирни кўриб ёмон аҳволга тушибди. Эрига бир нима дейишга ҳам тили бормабди. Кунлардан кунлар ўтаверибди. Халчаой озиб, хафа бўлиб юраверибди. Бир куни Қиличкора Халчаойдан сўрабди.

— Ҳар куни хафасиз, бир касалингиз борми?

— Сиз дунёдан бехабарсиз, бундан кун ботарда Кўктемир деган подшо яшайди. Менга тўрт-беш йўла совчи юборган. Келган совчиларни ялмогиз кампир еб кўйган. Мен ҳам шу подшоликдан бу ерга келтирилганман. Мана шу кампир Кўктемир подшонинг бир айёрига ўхшайди. Шуни ғўрсам озиб-тўзаман, дебди киз.

— Ялмогиз нима қилди-ю, бу нима қиларди — дебди Қиличкора ва бефарқ бўлибди. Халчаой ҳам жим бўлиб колаверибди:

— Халчаой, ёлғизликда зериккансиз, нега ҳеч ерга чикмайсиз, — деб сўрабди бир куни кампир.

— Ўрганмаган жойимга чиқиб не топардим, шу ер яхши, — дебди Халчаой.

— Эй, шу ҳам ҳаёт бўлдими, мен ҳам зерикдим, бир шаҳар-маҳар бўлса бориб, уни-буни томоша килиб келсам деган фикрим бор,— дебди кампир.

— Эй она, тўғрисини айтсам мен ҳам зерикдим, яхшиси Қиличкора келса сўраб борардим — дебди.

— Кизим, эр деган хотинни қизганадиган бўлади, у сени ҳеч ёкка юбормайди. Лекин бир сири бўлади. Эрнинг жони ўзида бўлмайди. Сен эринг келса сўраб бил. Агар «Нега сўрадинг?» деса айт: «Жонингизни жоним билан бирга кўшсангиз, икки жон бир бўлса деб сўрадим», — деб. Эрнинг қабул қилса гумонламайдиган бўлади, — дебди кампир.

Киличкора овдан келгандан кейин Халчаой эркалаб ўтириб:

— Азизим, сизнинг жонингиз қаерда? — дебди. Киличкора:

— Менинг жоним исфихон киличимда, — дебди. Буни айёр кампир эшишиб турган экан, кёчаси ҳамма уйқуга кетганды Киличкоранинг киличини олиб эшиги олдидан окиб турган дарёга ташлабди. Эрталаб турсалар Киличкора ўлиб ётибди. Кампир айтибди:

— Энди жасадни кўмиб тинчийлик. Киз айтибди:

— Момо, ўлникни бизнинг расмимизда тобутга солиб кирқ кун кўядилар.

— Агар кирқ кун ўлник ёнида ўтирасак ўзимиз ҳам мурда бўламиз, кел қизим, кирқ кун ўтгунча у ёк-бу ёкка чикиб кирқ ошига нарса олиб келайлик, — дебди айёр кампир. Халчаой рози бўлибди. Кампир Халчаойни ўзи билан бошлиб олиб кетиб, тайёрлаб кўйган подшо одамларига топширибди. Шундай килиб, Кўктемир подшо Халчаойни кўлга тушириб, кампирга бўйи баробар зар бериб, олдига кирқ канизак кўйиб Халчаойнинг ёнига кирибди:

— Сен энди менинг хотиним бўласан, — дебди.

— Мен-ку бўлишим керак, аммо эрим кеча-ўлиғ бугун сенинг хотининг бўлишим уят, кирқ кун азасини тутуб, ундан кейин сенинг хотининг бўламан, — дебди киз.

— Подшо рози бўлибди. Кирқ кунгача Халчаойни кирқ канизга кўшиб бир олтин кўшкка олиб бориб кўяверибди. Халчаой кўшкда бўлаверсин, гапни Киличкоранинг икки акасидан эшитайлик.

Кунлардан бир куни Юлдузсанар юлдузларни караб чикса бир юлдуз кам. Синчиклаб караса ўз укаси — Киличкоранинг юлзузи йўқ. Юлдузсанар дархол хотинига:

— Менинг икки укам бор эди, ўзинг кўргансан. Сени олиб берган укам Киличкорага бир ғап бўлганга ўхшайди мен бориб келаман, — дебди. Хотини: «Хўп!» — деб жавоб берибди.

Юлдузсанар йўлга чикиб, кўрган-билганилардан укала-

ришнинг кетгани томонини суринширибди. Кўрган-билганлар айтнішибди. Излай-излай Юлдузсанар Дарёбогларни излаб топибди. Юлдузсанар Дарёбогларга:

— Ука, мен юлдузларни кўрдим, укамизнинг юлдузи йўк. Сен бутун дарёларни боғла, мабода унинг киличи тушиб кетгани бўлмасин, — дебди. Дарёбоғлар дарёларни бир-бир боғлаб килинни излабдишар. Ахири Қиличкора ўлиб ётган кўргон олдидан оқаётган дарёни боғлабдишар. Карасалар, укаларининг киличи дарёда ётибди. Югуриб бориб килинни олибдишар ва кўргонга кирибдишар, Қиличкора тобутда ётганниш. Унинг кўлида бир сехрли узук бор эмиш, узукда Халчаойнинг сурати ва кетгани жойи ёзилган эмиш. Акалари Қиличкоранинг киличини ёнига қўйган эканлар, укаси кўзини очиб турибди.

— Ҳа, акалар, яхшиликми? — дебди ўринидан туриб Қиличкора.

— Яхшилик? — дебдишар ва бошқа хеч нима демабдишар.

— Халчаой кани? — дебди Қиличкора.

— Ўлимдан хабаримиз бор, Халчаойнингдаи хабаримиз йўк, — дебди акалари. Қиличкора ўз бармогидаги узукни кўриб дарҳол акалари билан йўлга тушибди. Тўғри Кўктемир подшонинг даргоҳига кириб бориб, подшога:

— Халчаой кани?! — дебди. Подио жаллодларини чакирган экан, тўрт юз жаллод бирдан кириб келйбди. Шунда Қиличкора киличини бир айлантирган экан ҳаммаларининг бўйни узилибди. Подиони ҳам ўлдириб, қизни олиб келган жодугар кампирни ҳам ўлдириб, Халчаойни олиб Қиличкора муроду максадига етибди. Акалари билан бирга сяя юртига бориб, тинч меҳнатда куни кечириб ҳалиям бирга, ахил яшаётган эминилар.

ЖАМИЛА

Бир дехконнинг Жамила деган чиройли бир кизи бор экан. У мактабда ўқир экан. Ҳар пайшанбалик олиб борганида отишибиси: «Келдингми, баҳти кора» деб кўришар экан. Бир куни Жамила ота-онасига:

— Отинишибим ҳамма вакт мени «баҳти кора» деб чакиради, — деб йиглабди. Ота-онаси суринширса сринишибиси:

— Кизингиз аъзойи баданини коп-кора жун босгай чаложун бир йигитга тегади, — деб жавоб берибди.

Жамиланинг отаси:

— Кел, қизимиз шундай бир рӯдапога тегиб қийналганидац, эл-кўй ичида гап-сўз бўлганидан кўра, ўз кўлим билан ўлдириб кўя колай,— деб болтани олаётганида хотини йиглаб:

— Биттаю битта қизимизни ўзимиз ўлдирамизни, уидай кўра узок бир юртга ташлаб келганимиз яхши, қийналганини кўрмаймиз ҳам, куймаймиз ҳам, — дебди.

Дехкон ҳам кўниб кечаси билан бир аравага жойлаб йўлга тушибилар. Бир чўл-биёбондан ўтаётуб жуда ҳам чанқаб турганларида узокдан бир кўргон кўринибди. Кўргонга етиб борсалар, эшиги берк экан. Сув сўрамоқчи бўлиб дехкон эшикни такиллатла бошлабди, эшик очилмабди. Охири чарчабди, энди хотини такиллатмоқка тушибди. Бу ҳам чарчабди, ахирни Жамила такиллатмоқчи бўлиб шундай кўл урган эканки, эшик шараклаб очилиб кетибди. Жамила суюнганидан ичкарига бир қадам қўйинши билан эшик яна тақа-так бекилиб қолибди. Ота-онаси бу ёқдан, Жамила у ёқдан эшикни очиш учун тоза уринибилар, хеч оча олмабдилар. Охири ота-онаси йиглаб-йиглаб уйларига кайтибди. Жамила ҳам йиглаб-йиглаб остона ёнида чарчаб ухлаб колибди.

Бир вакт қорни оч колиб уйгонибди. Секин кўргон ичини айтанибди. Одамзотдан сира асар йўқ эмиш. Бир уйнинг эшиги очик экан, секин бошини ичкари киритибди, бирдан кўп кишининг каттик кулиб юборганини эшитибди. Аммо хеч кимни кўрмабди. Кўрққанича бошқа томонга қараб кочибди, бир боғдан чиқиб қолибди, мевалар пишиб турганмиш. Ҳар хил мевалардан тўйганича ебди. Охири зернибди, яна одам ахтариб бир уйга кириб қолибди. Бу уй деразаларига пардалар тортилган гулхона экан. Уй тўрида кумушдан килинган эшик кўрибди, калити ўзида экан, секин очиб кўрибди. Бу уйга катта дош козонлар қурилган, гўшtlар пишиб ётибди, хеч ким йўқ. Бир ёқда пўлатдан килинган эшик, унда худди филнинг сонидай кулф солингац, бироқ калити ёнида турибди. Очиб қараса ичкари коронғи, уйнинг ҳар томонидан «мен орик, сен семиз» деган овозлар чиқармиш.

Бундай қараса, уй кўл-оёғи боғланган одамлар билан лиқ тўла эмини. Қиз дарров буларни ечиб қўйиб юборибди. Яна бир эшикни очиб бир уйга кирибди. Шундай килиб, ўнта уйни очиб ундан асир тушган кишиларнинг ҳаммасини озод килибди. Ўзи эшикка чиқибди, ҳалиги одамларнинг биттасидан ҳам асар колмабди. Яна бокқа чиқиб, мевалардан еб юрса боғнинг бир тарафидан жуда чиройли бир иморат

кўринибди. Олтин эшикни очиб ичкарига кирса жуда хам ясатилган чиройли бир уй экан. Ипак гиламлар, атлас кўрпалар солинган, ажойиб ойнаклар осиглил. Шунака уйдан кирктасини кўриб, кирқ биринчисига қадам кўйибди. Бу уй энг қимматбаҳо буюмлар билан безатилган, уйнинг ярмидан шоҳи парда тутилган. Пардани кўтариб караса поёни кизил тилладан, ўзи оқ олтиндан қилинган бир тахтда атлас кўрпачалар устида бир одам чўзилиб ётибди. Устига оқ чойшаб ёпилган. Чойшабни бундай кўтариб караса бир йигит, аъзойи баданинни икки қаричдан жун босиб ётибди. «Ҳай, пешанамга ёзилгани шу экан-да», деб уйлардан йиглаб чикибди. Айланиб юриб яна зерикиди. Охири «менга насиб қилгани шу бўлгандан кейин бекор юргандан кўра», деб яна кирқ биринчи уйга кириб, ҳалиги йигитнинг баданидаги жунни бир бошдан битта-битта юла бошлабди. Зерикканида богни айланиб келиб, яна юла берибди, бир кун богни айланиб юрса богнинг бир бурчагидан:

Ота-опам бор эди,
Бир кўрмакка зор эди,
Улар унда, мен бунда
Кон йиглай шундай кунда, —

деган ашулани эшитибди. Ашула жуда ёкиб кетиб, овоз эгасини ахтара бошлабди. Ашула бир қудукдан чикаётган экан. Борса, қудукнинг оғзи пўлат қопқоқ билан бекилган, қопқоқ кулфланган, қалит йўқ. Ноилож ашулани ўрганиб йигит ёнига кайтибди. Жуни юлинган сари йигит қимирлай бошлабди. Ўттиз тўққизинчи куни йигитнинг кўлтиқ тагидаги жунини юлаётганда, ўнг кўлтиги остидан бир қалит чикибди. Қалитни олиб дарров қудукка югурибди, қопқоқни очиб қараса, қудукда бўйидан сувга ботиб бир дев қиз йиглаб турибди. Жамила дарров уни тортиб олибди. Дев қиз кип ялангоч экан, яхши кийимлар кийдирибди. Иккови боғда узок гаплашиб колибдилар. Бир вакт Жамила:

— Айтганча, менинг жиндай ишим бор эди,—
дебди.

— Қанақа иш?— деб сўрабди дев қиз. Жамила воқеани айтиб:

— Четида бир оз жун қолди, шуни хам тозаласам-тирилиб коладиганга ўхшайди, — дебди. Ҳалиги дев қиз:

— Бўлмаса юлмай турса туринг, икковимиз бир ухлаб олайлик, у тирилгандан кейин ишга буюравериб сира уйку

бермайди бизга, — деб атлас кўрпалар устига чўзилибди. Жамила ҳам «хўп, майли» деб ухлашга ётибди. Дев қиз Жамилани қаттиқ ухлатиб кўйиб ўзи аста кирқ биринчи уйга кирибди. Йигитда қолган жунни тез-тез юлиб тамом қилибди. Йигит уйкудан уйғонгандай кулимсираб кўзини счибди:

— Мен сенинг қадрингга етмаган эканман, мени қайтадан тирилтирдинг, — деб дев қизни бир-икки қулоқлаб ўпибди. Сўнг галати уст-бошлар кийиб ҳовлига чикибди ва Жамилани кўриб колиб:

— «Бу ким?» деб сўрабди йигит.

— Канизим, сизни тозалаётіб зерикиб қолмай деб келтирган эдим, — деб жавоб бериди дев қиз.

Жамила уйғониб қараса, йигит дев қиз билан боғда ўйнашиб юрганмиш. «Шунча меҳнатим бекор кетибди-я» деб тоза хафа бўлибди, йиглабди Жамила. Улар боғни айланниб қайтиб келиб: «Сув олиб кел, ўйни супур, эшикни ёп», — деб бутун ишни Жамилага буюра беридилар. Бечора Жамила буларга хизматкор бўлиб колибди. Ота-онасини согинибди, унинг устига дев қиз уни жуда ёмон қийнабди. Жамила ҳар куни кечаси боғ этагига бориб тоза йиглаб келаркан. Йигит ҳар ҳафта катта шаҳарларга борар экан. Дев қиз ўсма, сурма, упа, элик каби аллақанча нарсалар буюриб юбораркан.

Йигит: «Сенга нима олиб келай», — деб сўраса Жамила: «Ҳеч нима керак эмас», деб жавоб берар экан. Ахир бир куни йигит:

— Ҳар бозорга борганимда ҳеч нима керак эмас дейсан, сенга ҳам бирор нарса керакдир, буюр, мен келтираман, келтирмасам мен номард, — деб яна ялингандай бўлиб колибди. Жамила:

— Бўлмаса менга сангилсополтош деган бир шиша бўлади, шундан топиб келинг, — дебди. Йигит: «Хўп», — деб, бир шаҳарга бориб, дев қиз буюрган ҳамма нарсани олиб, сангилсополтош излабди. Ҳаммадан сўроқлаб чикиб, ҳеч топа олмабди. Охири бир чол айтибди:

— Эй ўғлим, бу нарса бу шаҳарларда бўлмайди, Замзам дарёсининг нариги кирғогида Луқмони ҳакимнинг бир шогирди яшайди. Сангилсополтош ўша кишидан топилса эҳтимол, — дебди.

Йигит ахтариб-ахтариб Луқмони ҳакимнинг шогирдини топиб сангилсополтош сўрабди. У киши:

— Сангилсополтош кимга керак? — деб сўрабди.

Йигит:

— Бир хизматкоримиз бор эди, шу сўрайпти, — дебди.

Халиги киши:

— Ўша хизматкорингизнинг юрагида алами кўп экан, кимки юрагида ғам-алами кўп бўлса, сонгилсополтошга қараб ичидагиларни айтаверади, шиша ҳам катта бўлаверади. Юраги бўшагач, агар ҳеч ким тўхтатиб колмаса, «Энди розиман», — дейиши билан сангилсополтош қарс этиб синади, синиши билан дардини айтган киши ҳам ўлади, — дебди.

Йигит «хали шунақа денг?» деб сонгилсополтошни олиб кўргонга қайтиби. Жамилага сангилсополтошни бериб ўзи пойлаб турибди. Кечаси Жамила бўкка қараб чикиб кетибди. Йигит ҳам билдиrmай аста-секин орқасидан бораверибди. Жамила курук бир ариқнинг ичига ўтириб олиб, юрагидаги аламларини айта бошлабди. Ота-онасиининг камбагаллиги, отинбибисининг «бахти кора» деб чакириши, ота-онаси билан шу кўргонга келиб эшигига ажралиб колишилари, ўзи ёлгиз йигитни жунини тамом қиласай деганида ўзи куткарган дев кизнинг алдаганини, унинг зикналиги — ҳаммасини бирма-бир айтиб «Юрагим бўшади энди», — дейиши билан йигит орқа томондан келиб дарров Жамиланинг бўзини бекитибди. Сангилсополтош жуда шишиб, оғирлашиб, синай деб қолган экан, дарров унинг оғзини маҳкамлаб бекитибди ва синмайдиган ерга кўмиб ташлабди. Сўнг Жамилани кучогига олиб:

— Шунча дардингиз бор экан, нега менга айтмадингиз, дев киз кудукдан қандай қилиб чиқди деб ўйлагандим-а, — дебди.

Жамила:

— Уни нима учун ва ким кудукка ташлаган? — деб сўрабди.

Йигит:

— Уни мен ташлаганман. Менинг бир ялмоғиз камнир онам бор, ўша менга шу дев кизни олиб бермоқчи бўлган. Бу киз онамнинг устози жодугар девнинг кизи бўлади. Мен буни хоҳламай калитимни яшириб юрганим учун онам билан жодугар дев иккови галожун қилиб, ҳамма ёғимга жун бостириб юборган. Мана, сизнинг шарофатингиз билан мен аслимга келдим, — дебди.

Жамила:

— Мен янги келганимда адашиб хўв ана у уйга кириб колгандим, уй бўш, аммо кўп кишининг кулганини эшилдим, улар нима-я, — деб сўрабди.

Йигит айтибди:

— Улар менинг ака-укаларим, ажина бўлиб кетишган, қўзга кўринмайди, — дебди. Жамила ўнта уйдан кўл-оёғи боғлик бир канча кишиларни бўшатиб юборганини айтибди.

Йигит:

— Яхши қилибсиз, уларни ҳалиги ака-укаларим ейини учуй йигиштириб келишган эди. Сиз уларни ризқидан маҳрум қилибсиз, энди улар пайт пойлаб ўч олиб қолмасалар, деб қўрқаман, — дебди. Худди шу вакт дев қиз ўйгониб колибди. Қараса ёнида йигит йўқ. Дарров бокқа югурибди. Шафтоли тагида Жамила билан сўзлашиб турганини кўриб:

— Ҳой, саними?! — дебди-да, қилич олгани уйга караб чопибди.

Йигит буни билиб колиб югуриб келиб дев қизнинг била-гидан маҳкам ушлаб колибди. Дарров қўл-оёғини боғлаб яна ўша қудукқа ташлабди. Пўлат копкоғини кулфлаб ка-литини ҳам бир тирқишдан қудўқ ичига ташлаб юборибди ва:

— Энди бў ердан кошиш керак, — дебди.

Жамила: «Қандай қилиб қочамиз?» — деб сўрабди. Йи-гит: «Онамнинг уйида битта ойна, бешта тароқ ва битта қайроқ тош бор, шуни бориб олиб кела олсанг, бу ердан та-мом қочиб кутула оламиз», — деб, қандай қилиб кириб борниш ўйларини тушунтирибди.

Жамила йигит тайинлаган ўйл билан бориб, бир тўқайзор ичидаги дарвозани топиб, дарвозанинг очиқ қанотини ёниб, ёпиқ қанотини очиб ичкари кирибди. Ўнг кўлдаги тия олдида-ги суюкни олиб чап кўлдаги итнинг олдинга ташлабди. Ит олдидағи похолни тия олдинга солибди, сўнг тўқилиб ётган тутдан уч донасини еб, шоҳдаги тутдан яна қоқиб қўйиб ич-кари кирибди. Аввал икки марта тўғрига, икки марта ўнга ва икки марта чап томонга караб эгилиб салом берибди. Сўрида ётган кампир бошнини кўтариб:

— Агар шу саломнинг бўлмагандан икки ямлаб бир ютар-дим-да, кел болам, — дебди.

Жамила:

— Ойна, тароқ билан қайроқ тошларингизни бериб тур-сангиз, деб келган эдим, — дебди.

Кампир:

— Ҳўп, жоним билан, — деб ҳалигиларни олиб чиқиб берибди-да:

— Тўхта болам, бир оз бошимни қараб қўй, ўтири, тиз-зангга бошимни қўйиб озгина мизғиб олай, кейин кетарсан, — дебди.

Кампирнинг маҳсади қизнинг тиззасига бош қўйиб, қон сўриш экан. Буни билган йигит Жамиланинг сонига қўй жигарини боғлаб жўнатган экан. Жамила:

— Ҳўп, майли, — деб ўтирибди.

Кампир оғзини Жамиланинг сонига кўйиб, кўзини юмибди. Жамила ҳам бош қараётган кишин бўлиб, ялмоғиз кампирнинг аргамчидаи узун соchlари билан кўл-оёгини секин-аста боғлай берибди. Кампирнинг кўзи уйкуга илингач, кайчи билан ўз этагини, сонига боғланган жигар ишини кесибди-да, секин оёгини кампирнинг боши остидан суғуриб олиб ойна, тароқ ва қайроқ учовини кўтариб қочибди. Йигит ҳам икки учар отни тайёрлаб турган экан. Биттасига дарров Жамилани миндирибди-да. Жамиланинг ота-онаси олдига қараб отни кувибдилар. Бир вақт орқаларига карасалар, ялмогиз кампир оғизларидан ўт сочиб қўснадай учиб келаяти. Энди етай-етай деганда йигит қайроқни ташлаб юборибди. Кўз очиб юмгуича булутдан баланд сип-силиқ бир тоғ пайдо бўлибди. Кампир жаҳли чиқиб ярмидан сирилиб кайтиб тушибди, аччигидан бир тишини суғуриб теша Қилиб ҳаш-паш дегуича пиллапоя ясаб тоғдан ошиб яна қувиб қолибди. Бир вақт йигит билан Жамила орқасига караса ҳар туки бир найза бўлиб, ўқдай учиб келаяти эмиш. Дарров тароқни ташлаб юборибдилар. Орада жуда катта калин бир чангальзор пайдо бўлибди. Кампир жаҳли билан ўзини чангальзорга урибди. Битта ҳам уст-боши қолмай ҳаммаёги конга беланиб минг азоб билан бундан ҳам ўтиб яна қува бошлабди. Орадан бирор соат ўтгач, Жамила орқасига қараб тили икки қарич осилиб ҳаллослаганича чопиб келётган ялмоғиз кампирни кўрибди. Дарров ойнани ташлаб юборибдилар. Орада жуда ҳам катта ва қўркинчли бир дарё пайдо бўлибди. Кампир жаҳли билан бир сакраган экан, дарёнинг қоқ ўртасига келиб тушибди, гарк бўлиб кетганича кайтиб чиқмабди. Булар суюнганича Жамилаларининг уйига етиб борибдилар. Жамиланинг уйида йиглай-йиглай онаси кўр бўлиб, отаси қувватдан кетиб қолган экан. Буларни кўриб, онасининг кўзи очилиб, дехқон отаси қувватга кириб кетибди. Уч кечач-уч кундуз тўй-томуша қилиб, ҳалиги йигитга Жамилани кўшиб кўйинбдилар. Тўйда Жамилани «Бахти кора» деб чақирувчи отинбиси келиб «Бахтили қизга баҳтили куёв муборак бўлсин», — дебди. Шундай қилиб, улар мурод-мақсадларига етибдилар.

ОЛТИН БЕШИК

Бир бор экан, бир йўқ экан, қадим замонда бир кампир билан чол бор экан. Уларнинг икки қизи ва асрар олган

бир ўгли бор экан. Ойлар, йиллар ўтибди, кизлар ҳам, ўгил бола ҳам улғаяверибди.

Кунлардан бир кун кампир билан чол ўтириб маслаҳат қилишиб: «Ўғлимиз балоғатга етиб қолди, уйлантирсақми-кан?» деб бош қотиришибди. Кейин ўғилларини олдилариға چакириб:

— Ўғлим, энди сёнинг ёшинг улгайди — ўн саккизга кирдинг. Биз сени уйлантирасаң деган эдик. Мана шу шаҳардаги кимниңг кизини сенга олиб берайлик? — деб сўрабдилар.

Йигит ўйламай-нетмай:

— Мен сизнинг мана шу катта қизингизни оламан, — деб жавоб берибди. Кампир билан чол «Бу қандок бўлар экан?» деб бош қашибдилар. Акасининг сўзини эшигтан опа-сингил ҳам ўйлаб қолишибди.

Шундан кейин бола ҳадеб «Дада, мен сизнинг катта қизингизни оламан», — деб қистайверибди. Опа-сингил акасининг феъли ёмон эканлигини билиб, гапни бир жойга қўйиб, уйдан қочибдилар, Йўл юрибдилар, мўл юрибдиларда бир жойга етибдилар. Бир оз дам олайлик, деб дараҳт остига ўтирибдилар. Шу ерда кичик синглисиңинг сув ичкиси келибди. Нарироқда бир катта ҳовуз бор экан. Қизча югуриб бориб сув ичаман деганда, опаси:

— Ичма, кийик бўлиб қоласан! — деб қичкирибди. Кейин улар яна ўйлга тушибдилар. Укаси:

— Ҳалиги жойда бир пой ковушим қолибди, — дебди. Опаси:

— Бор, дарров олиб кел, лекин ҳалиги сувдан ичма! — деб тайнинлаб юборибди. Укаси опасининг гапига кирмай, ҳовуздаги сувдан ичибди-да, кийик бўлиб қолибди.

Икки пой ковушини икки шоҳ қилиб, опасининг олдига келибди. Опаси қаттиқ хафа бўлиб, укасини койнбди, йиғлабди, лекин фойда бермабди. Опаси ноилож синглиси ни етаклаб йўлга тушибди.

Бир тоғнинг этагида оқиб турган чашма бўйида ўтириб дам олишибди. Укаси чашма бўйида ўтлаб юрибди, опаси бир тошнинг устида мунгли қўшиклар айтиб ўтираверибди.

Бир вакт ҳалиги ўтирган тоши ёрилиб, катта қиз тошнинг ичига кириб ғойиб бўлиб кетибди. Укаси бир вакт қараса, опаси йўқ. Йиғлаб-йиғлаб опасини қидиришга тушибди. Қидириб тоғларни айланибди, ҳар бир тошни синчиклаб караб кўрибди. Қараса, ҳалиги опаси ўтирган тошнинг орасидан бир тутам соч чиқиб турган эмниш. «Опамни тош ютибди» деб яна қаттироқ йиғлабдӣ, куйиниб:

Очил-очил, тошай,
Мен сенга йўлдошай
Бир опам бор, кўрайин,
Дийдорига тўяйин.
Очилгайсан, очил,
Очилсанг ҳам очил,
Очилмасанг ҳам очил,
Очил дейман, очил... —

деб кўшиқ айтиб тошни тирмалаб йиғлайверибди. Бирдан тошнинг ичидан опасининг:

Очил, тошим, очил,
Очилсанг ҳам очил.
Дешанда бир синглим бор,
Дийдорина этма зор,
Мен укамни кўрайин,
Дийдорина тўяйин... —

деб айтаётган қўшигининг овози келибди. Шу вақт бирдан тош тасирлаб ёрилиб кетибди-да, опаси тошнинг орасидан чиқиб келибди.

— Сен менинг сўзимга кирмай, ҳовуздаги сувдан ичдинг-да, мана кийик бўлиб колдинг. Сенга ўпка килиб, чикмай деган эдим, лекин сенга ичим ачиdi, — деб укасини бошлаб яна йўлга тушибди. Юриб-юриб бошка бир подшоининг юртига етибдилар. Шу юртда бир кампирникида туриб, кун кўра бошлабдилар.

Кунлардац бир кун шу юртнинг подшохн ўтиб кета туриб, кизни кўриб қолиб, унга ошик бўлибди. Подшоҳ кампирникига совчи юборибди, қиз ҳам розилик берибди. Подшоҳ тўй-томоша қилиб, катта кизни хотинликка олибди.

Орадан бир канча вақтлар ўтибди. Кунлардан бир кун подшоҳ овга чиқиб кетибди. Подшоҳнинг катта хотини кичик хотинига:

— Юринг, бокка чиқамиз, ҳовуз бўйида ўтирамиз, — дебди-да, кизни бошлаб олиб бориб, ҳовузга итариб юборибди. Укаси кийик буни кўриб турган экан.

Подшоҳ ов овлаб келгандан кейин янги олган хотинининг уйига кирибди. Қараса, хотини уйида ўтирибди. Шундай бўлишининг сабаби: катта хотини бир чўрини кичик хотини суратига киригтиб, кийимларини кийдириб, ясатиб қўйган экан. Подшоҳ буни сезмабди.

Подшоҳ ҳар гал кичик хотинининг олдига келганда, оёқ кийимни ечиб оёгини хотинига үқалатар экан. Шунда кийик укаси: «Бу поччамнинг бёклари, бу опамнинг бёклари, деб айланиб юрар экан. Бу гал у «Бу поччамнинг бёклари, бу чўрининг бёклари» деб қичкира берибди. Подшоҳ ҳайрон бўлиб хотинидан:

— Нима гап ўзи? — деб сўрабди. Хотин гапни бошқа ёкка буриб юбориш учун:

— Менинг шу кунларда жуда кийик гўшти ёғим келяпти, мана шу кийикни ҳозир сўйиб берасиз! — деб туриб олибди.

Бу сўзларни эшигдан кийик-қиз югуриб ҳовузнинг бўйинга борибди-да:

Пичокларни кайрадилар,
Томогимга тирадилар,
Ҳозир мени сўядилар,
Қайда бўлсанг, стиш тезрок,
Нима дессанг, шу бўлайин,
Опа, сендан ўргилайин,
Ўлмай туриб бир кўрайин,
Дийдорингга бир тўяйин,
Жоним опам, стиш тезрок... —

деб чинқириб йиғлайверибди. Шу вақт ҳовузнинг ичидан опасининг овози эшитилибди:

Ўзим дарё ичинда,
Сочим дарё ташинда.
Олтин бешик кошимда,
Хасан-Хусан қошимда,
Жон укажон, йиглама,
Юрак-багринг догоlama
Ўламан, деб чоғлама,
Тез поччангга хабар бер...

Шоҳнинг вазири шу вақт ҳовузнинг бўйида турган экан, хамма гапларни эшитиб олибди-да, дарров бўлган гапларнинг ҳаммасини подшоҳга айтиб берибди. Подшоҳ одамларни йиғиб, ҳовузнинг сувини куритибди.

Қарасалар, подшоҳнинг кичик хотини икки ёнида икки бешикда Ҳасан-Хусан ўғилларини тебратиб аллалаб ўтирган эмиш. Подшоҳ хотинини кўриб, жуда суюниб кетибди,

кучоқлаб ўпибди, болаларини суюбди. Кейин чўри хотинини отнинг думига боғлаб, тиканзордан чоптирибди. Катта хотинини ҳам ўлдирибди. Кичик хотинининг ота-оналарини олдиртирибди.

Шу юртда бир улув ҳаким бор экан. Шуни олдиртириб, хотинининг укасини даволашга берибди. Ҳаким кийикни зам-зам суби деган бир сувга чўмилтирган экан, киз дарров ўз суратига кирибди. Ундан кейин подшоҳ юртга жар чиқартириб, кирк кеча-кирк кундуз тўй-томоша қилиб, мурод-мақсадига етибди.

ТҮПЛАМГА КИРИТИЛГАН ЭРТАҚЛАР ҲАҚИДА ҚИСҚАЧА ИЗОХЛАР

1. Шахлавон Рустам. Айтувчи. Ашвархон Аҳмедов. Чимкент. Ёзиб олувчи: Мансур Афзалов.
2. Олмос Ботир. Айтувчи: Оллоназар Отаниёзов. Хива. Ёзиб олувчи: Фаттоҳ Абдуллаев.
3. Гулиқаҳқаҳ. Айтувчи: Файзи қори кизи. Тошкент. 1926 йил, инв. №59. Ёзиб олувчи: Музайяна Алавия.
4. Аҳмаджон билан Лукмонжон. Айтувчи: Шариф Раҳмонов. Китоб. инв. №1773. Ёзиб олувчи: Комил Имомов.
5. Қирон ботир. Айтувчи: Нуржонбой Иброҳимов. Шовот. Ёзиб олувчи: Фаттоҳ Абдуллаев.
6. Булбулигүё. Айтувчи: Ҳасан Худойберди ўғли. Тошкент. 1937 йил, инв. №667. Ёзиб олувчи: Иззат Султонов.
7. Қенжа ботир. Айтувчи: Ашвархон Аҳмедов. Чимкент. Ёзиб олувчи: Мансур Афзалов.
8. Майна. Айтувчи: Ҳамро Зарипова. Китоб. 1967 йил, инв. №1773. Ёзиб олувчи: Комил Имомов.
9. Зиёд ботир. Айтувчи: Тўрахўжа ота. Тошкент. 1941 йил, инв. №137. Ёзиб олувчи: Жамолиддин Асомиддинов.
10. Она-сингиллар. Айтувчи: Ҳамро Зарипова. Китоб. 1967 йил, инв. №1773. Ёзиб олувчи: Комил Имомов.
11. Қилич ботир. Айтувчи: Пўлдош Фозиев. Андижон. 1935 йил, инв. №224. Ёзиб олувчи: Ходи Зарипов.
12. Момир билан Сомир. Айтувчи: Шариф Мусаев. Тошкент. 1941 йил, инв. №202. Ёзиб олувчи: Нурилдин Шарипов.
13. Маликан Биринсекол. Айтувчи: Қал Усмон. Китоб. инв. №1773. Ёзиб олувчи: Комил Имомов.
14. Шаҳзода Салмон. Ҳонқа. Ёзиб олувчи Фаттоҳ Абдуллаев.
15. Бектемир ботир. Айтувчи: Мамаюсуп Болтабой ўғли. Андижон. 1957 йил. Ёзиб олувчи: Собиржон Иброҳимов.

16. Донишманд йигит. Айтубчи: Собир Юсупов. Хоразм. инв. №1773. Езиб олувчи: Комил Имомов.
17. Хуршид билан Лайло. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
18. Мукбиль Тошотар. Айтубчи: Насрийдин Забилхуллаев. Тошкент. 1944 йил, инв. №160. Езиб олувчи: Жамолиддин Асомиддинов.
19. Зар кокилли йигит. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
20. Одилбек билан Хуррамбек. Айтубчи: Қадам Тангриберганов. Езиб олувчи: Фаттоҳ Абдуллаев.
21. Нима эксанг, шуни оласан. Айтубчи: Собир Юсупов. Хива. 1972 йил, инв. №1773. Езиб олувчи: Комил Имомов.
22. Бунёд Польон. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
23. Аҳмадлар. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
24. Гул узук. Айтубчи: Комил Оллобергенов. Езиб олувчи: Фаттоҳ Абдуллаев.
25. Асма қиз. Айтубчи: Тоннбой Расулов. Тошкент. 1944, инв. №938. Езиб олувчи: Ахжинийза Нурмонов.
26. Кимен. Айтубчи: Мансур Афзалов.
27. Қулол ака. Айтубчи: Абдикарим Нурмонов. Тошовуз. Езиб олувчи: Фаттоҳ Абдуллаев.
28. Ойпари. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
29. Киронога. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
30. Гул Санобарга нима қилди, Санобар Гулга нима қилди? Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
31. Хусниябону. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
32. Сунбул күш. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
33. Чининой билан Бахтиёр. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
34. Шомурод кўркок. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
35. Зорлик билан Мунглик. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
36. Илон оға. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
37. Ола тойли бола. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
38. Эрмана мерган. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
39. Киличкора. Езиб олувчи: Буюк Қаримов.
40. Жамила. Езиб олувчи: Мансур Афзалов.
41. Олтни бешик. Айтубчи: Кутлумурод Машарипов. Ургенч. Езиб олувчи: Фаттоҳ Абдуллаев.

МУНДАРИЖА

Паҳлавон Рустам	5
Олмос ботир	13
Гуликахқах	16
Аҳмаджон билан Лукмонжон	21
Қирон ботир	27
<u>Ҳулбулигӯё</u>	31
Кенжা ботир	44
Майна	54
Зиёд ботир	57
Ола-сингиллар	67
Килич ботир	72
Момир билан Сомир	76
Маликаи Бирмискол	82
Шаҳзода Салмон	85
Бектемир ботир	89
Донишманд йигит	101
Хуршид билан Лайло	101
Муқбил Тошотар	108
Зар кокилли йигит	114
Одилбек билан Хуррамбек	119
Нима эксанг, шуни оласан	125
Қўкка тупуреа, бетга тушади	126
Бунёд полвон	129
Аҳмадлар	136
Гул узук	149
Ақлли қиз	154
Кимёгар бойнинг ўғли	157
Кулол ақа	162
Ойпари	164
Қиронога	177

Гул Санобарга нима килди, Санобар Гулга нима килди?	178
Хусниябону	192
Сунбул қүш	196
Чинниой билан Бахтиёр	199
Шомурод қўрқок	210
Зорлик билан Мунглик	212
Илон ога	215
Ола тойли бола	221
Эрмана мерган	225
Киличкора	234
Жамила	240
Олтин бешик	246
Тўпламга киритилган эртаклар ҳакида қисқача изоҳлар	251

На узбекском языке

УЗБЕКСКОЕ НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО

ЗОЛОТАЯ КОЛЫБЕЛЬ

Сказки

Редактор Ш. Иногомова

Рассом А. Гулиомов

Расмлар редактори Ю. Габзалилов

Техн. редактор Е. Потапова

Корректор А. Азимов

ИБ № 2994

Босмахонага берилди 17.05.84. Босншга рухсат этилди 27.11.84.
Р-02228. Формати 84×108/32. Босмахона көнози № 3. Адабий
гарнитура. Юкори босма. Шартли босма л. 13,44 + 0,21 вкл.
Шартли кр.-оттиск 14,28. Нашр л. 14,86 + 0,4 вкл. Тиражи
60 000. Заквз 1681. Бахоси 1 с. 70 т. Гафур Гулом номи-
надаги Адабиёт ва санъат нашириёти, 700129. Тошкент. На-
войин кўчаси, 30.

Наширенётлар полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича
ЎзССР Давлат комитети Тошкент «Матбуот» полиграфия
ишлаб чиқарниш бирлашмасининг Бош корхонаси, Тошкент —
700129. Навоий кўчаси, 30.

Олтин бешик: Эртаклар /Редкол.: С. Азимов ва бошк.—
Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1985.—256 б.— (Ўзбек
халқ ижоди; Кўп томлик.)

Сарл. олдида: ЎзССР ФА, А. С. Пушкин номидаги тил ва
адабиёт ин-ти.

Ўзбек халқ ижоди сериясидан нашр килинаётган ушбу «Олтин бешик» тўпламига ўзбек
халқ эртакларидан намуналар киритилди.

Бу эртакларда мардлик, жасурлик, бурчга садокат, ватанпарварлик ва вафодорлик
туйгулари тараинум этилади.

Золотая колыбель: Сказки.